

გენიბნობერი

გენიბნობერი
გენიბნობერი

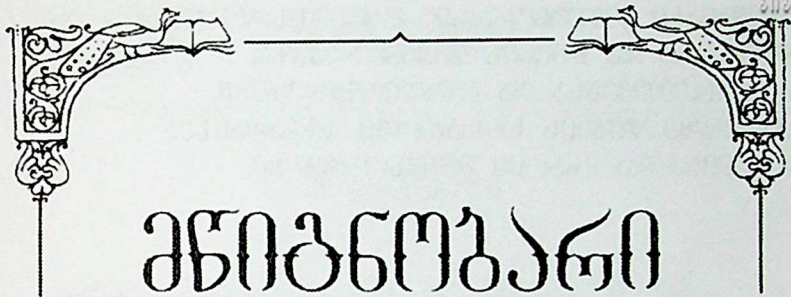
1610
2021

20-21

300

№40-41

მწიგნობარი

'20-21

საქართველოს
ილია ჭავჭავაძის
სახელობის
მწიგნობართა
ასოციაციის
ყოველწლიური
ორგანო

გამოდის
1980 წლიდან

№40-41

თბილისი
2021

ალმანახი „მწიგნობარი“ მოგვითხრობს
წიგნებსა და წიგნის შემქმნელებზე,
ბიბლიოთეკებსა და ბიბლიოფილებზე,
ძიებებზე წიგნის სამყაროში, სხვადასხვა
კვლევისა და მხარის მწიგნობრებზე.

მთავარი რედაქტორი
ლადო მინაშვილი

სარედაქციო საბჭო:

ლალი ავალიანი
რევაზ ბალანჩივაძე
ლევან ბაბუნიშვილი (მთ. რედაქტორის მოადგილე)
შოთა კობიაშვილი (პასუხისმგებელი მდივანი)
ალექსანდრე ლორია
მაია მიქაბერიძე
ლია ნადარეიშვილი
ნათია სისარულიძე
მიხეილ ქავთარია
როსტომ ჩხეიძე
ზურაბ ჭუმბურიძე
იოსებ ჭუმბურიძე

მხატვარი
ანზორ თოდრია

გარეკანზე: ქართლ-კახეთის მეფის (ერეკლე II-ის პორტრეტი), დაბადების 300 წლის-
თაეთან დაკავშირებით.

© საქართველოს ილია ჭავჭავაძის სახელობის მწიგნობართა ასოციაცია. თბილისი, 2021.
ISSN 2587-5469

ლადო მინაშვილი

**ილია ჭავჭავაძისა და აკაკი წერეთლის
ლიტერატურული ურთიერთმიმართების
შესახებ
(აკაკი წერეთელი – 180)**

ქართული მწერლობის მეისტორიე ყოველთვის საგანგებოდ მოიხსენიებს ერთ ფაქტს: ჟურნალ „ცისკრის“ 1859 წლის მარტის ნომერი იხსნებოდა აკაკი წერეთლის ლექსით „პ.წ.“ (პელაგია წერეთლისას), მას მოჰყვებოდა ილია ჭავჭავაძის ლექსი „მეც შავ თვალებს“. ილია ჭავჭავაძე ამ დროს იყო 21, ხოლო აკაკი – 18 წლისა. ასე შეხვდა ერთმანეთს ჟურნალ „ცისკრის“ ფურცლებზე ეს ორი სახელი ქართველი მკითხველის ცნობიერებაში, რათა სულ მალე სამუდამოდ დაეკავშირებინა ერთმანეთისათვის, სამუდამოდ დაეწყვილებინა – ილია და აკაკი, აკაკი და ილია.

მწერალთა დაწყვილების მაგალითებს არც სხვა ქვეყნების მწერლობის ისტორიებია მოკლებული, მაგრამ, როგორც ჩანს, მსგავსი მაგალითი თავიანთი სანუკვარი მწერლების დაწყვილები-სა, ასე ურთიერთგადაჯახვისა, როგორც ეს ჩვენს ლიტერატურა-ში გვაქვს, არსად გვხვდება. ამაში ჩვენი ხალხის სურვილი, მისწრა-ფება და ოცნებაც ჩანს სასიქადულო მამულიშვილთა ერთობისა, ურთიერთთანადგომისა და მხარდაჭერისა საზოგადო, საეროვნო საქმეში... ხალხის ეს ნდობა ჩვენი ქვეყნის ბედითა და მისი ისტო-რიითაც არის, ალბათ, განსაზღვრული.

ისიც ფაქტია, რომ დიდმა მამულიშვილებმა ილიამ და აკაკიმ ხალხის ეს ნება და სურვილი იმთავითვე იგრძნეს და სათანადო ღირსებით უპასუხეს... რაც მთავარია, ეს დაკავშირება არ იუცხო-ვეს, შეიფერეს, რაც, თქმა არ უნდა, ურთიერთალიარებასაც ნიშ-ნავდა, ერთმანეთის გვერდით მოხსენიებით გამოწვეულ სიამოვნე-ბასაც და სიამაყეს.

მართალია, ილია და აკაკი პირადი უახლოესი მეგობრობის გრძნობით არასოდეს ყოფილან დაკავშირებულნი და ეს გასაგებ-
ბიც იყო მათი პიროვნული ბუნებიდან, ცხოვრების სტილიდან და
ბევრი სხვა გარემოებიდან გამომდინარე, მაგრამ, სამაგიეროდ, სა-
ზოგადო ასპარეზზე საქვეყნო საქმეში სათანამდგომლოდ და სა-
მეგობროდ მათ ურთიერთობას ხომ ვერავითარი მეგობრობა ვერ
გაუწევდა მეტოქეობას.

ილია ჭავჭავაძისა და აკაკი წერეთლის მიერ ერთმანეთის ღირ-
სების დანახვისა და აღიარების, ამ მხრივ უშურველობის, ერთმანე-
თის დიდი ფასის ცოდნის გამომხატველი ბრწყინვალე მაგალითები
ქართველ კაცს გულის ფიცარზე აქვს დანერილი, ყოველთვის სი-
ამოვნებას ჰგვრის მათი გახსენება. რომელი ერთი ჩამოვთვალოთ.
რად ღირს თუნდა ჭაბუკი აკაკის პირველი ლიტერატურულ-კრი-
ტიკული წერილი „რაოდენიმე სიტყვა „ჩანგური“ შესახებ“, სადაც
აკაკი ჯერ კიდევ სრულიად ახალგაზრდა ილია ჭავჭავაძეს ნიკო-
ლოზ ბარათაშვილთან ერთად ერთ ტახტზე ჯდომის ღირსად, მის
მემკვიდრედ და მოკანანახედ მიიჩნევს (აკაკი წერეთელი, თხზუ-
ლებანი 15 ტომად, ტ. 11, 1960, გვ. 20-33), ან თელავში აკაკის მიერ
წარმოთქმული ადგილისა და ჟამის შესაფერისი უზადო სიტყვა,
რად ღირს, სადაც მან ილია ჭავჭავაძე ეროვნული მოძრაობის თავ-
კაცად დასახა (იქვე, გვ. 194-197)... რადა ღირს ილიას გამომხაურე-
ბა „ივერიაში“ აკაკის თელავში მოგზაურობასთან დაკავშირებით
(ი. ჭავჭავაძე, თხზულებანი 20 ტომად, ტ. V, 1991, გვ. 207-212).
ან მისი წერილი, აკაკისადმი მიწერილი, რომლითაც იგი „ერთა-
დერთ აკაკის“ „ივერიაში“ სათანამშრომლოდ იწვევდა (ი. ჭავჭავა-
ძე, თხზულებანი ათ ტომად, ტ. 10, 1961, გვ. 114-115). ილიას ის
წერილი რად ღირს, სადაც ძალიან მოკლედ და გამოხატული ილიას
დიდი მამულიშვილური გრძნობა: „ღმერთსა ვთხოვ, აკაკი, შენს
მშვიდობას და ჯანმრთელობას. იყავ კარგად და დღეგრძელ შენის
საყვარელი ქვეყნის სასახელოდ“ (იქვე, გვ. 389).

ილია ზურაბიშვილის, ექვთიმე თაყაიშვილის, ივანე ელიაშ-
ვილის, შალვა დადიანის და ბევრი სხვა მწერლის და მოღვაწის
მოგონებებიც ხომ თვალნათლივ მოწმობს, თუ როგორ ფაქიზად
ეპყრობოდნენ ილია და აკაკი ერთმანეთს, თუ როგორ უფრთხილ-
დებოდნენ ერთმანეთის სახელს, არავის მისცემდნენ უფლებას ჭო-
რის ყორე დაედგათ.

ილია ჭავჭავაძესა და აკაკი წერეთელს, ვითარცა მოღვაწეებს,
ბუნებრივია, ჰქონდათ პოლემიკაც, რომელიც ძირითადად ურ-
თიერთპატივისცემისა და ზომიერების გრძნობითაა აღბეჭდილი.
მათი პოლემიკა, კერძოდ, „ვეფხისტყაოსნის“ საკითხებზე იმის

მაუწყებელია, რომ საქმე გვაქვს დიდ მამულშვილებთან და საზოგადო მოღვაწეებთან. პოზიცია თითოეული მათგანისა ასეთია – როცა საქმე ქართული მწერლობის, ერის ღირსების, ქართველთა სათაყვანებელ პოეტს ეხება, როცა თუნდაც უნებლიეთ ილახება მისი სახელი, მაშინ გაჩუმება არ ეგების, თუნდაც მცდარ აზრს ავითარებდეს ისეთი მაღალი ავტორიტეტი, ისეთი ღირსეული კაცი, როგორიცაა აკაკი ან ილია; ასეთ შემთხვევაში მით უფრო არ ეგების გაჩუმება... ისიცაა, იქნებ მათ ერთმანეთისათვის გულიც უტკენიათ, ზოგჯერ უნებლიედ... რა არის აქ გაუგებარი... გული ხომ სწორედ იმისგან ეტკინება კაცს განსაკუთრებით, ვისი სახელიც ეძვირფასება, ვისაც ყველაზე მეტად უწევს ანგარიშს, ვის სიტყვასაც დიდი წონა აქვს... ბოლოს და ბოლოს, ილია და აკაკი ცოცხალი ადამიანები იყვნენ...

ილია ჭავჭავაძის და აკაკი წერეთლის ძეგლი თბილისის პირველი კლასიკური გიმნაზიის წინ

საყურადღებოა, რომ გ. ლეონიძის სახელობის ლიტერატურის მუზეუმში აღმოჩნდა ხელნაწერი, რომელშიც აკაკი ძალზე საინტერესოდ ახასიათებს თავის ურთიერთობას ილიასთან და, საერთოდ, საუბრობს აკაკისა და ილიას ურთიერთდამოკიდებულებაზე. აკაკი წერს: „ორმოცი წელია, რაც მე და ილია ერთმანეთს ვიცნობთ და არასოდეს ერთმანეთთან პირადი უსიამოვნება და უკმაყოფილება არ გვქონია. პირიქით, გარდა სიამტკბილი შეყრა-შეხვედრისა და ზრდილობიანი, დარბაისლური სიტყვა-პასუხისა ერთი მეორისგან არა გვახსოვს რა, გვინახავს რა და ან კი რა გვექონდა გასაყოფი, რომ ერთმანეთში უთანხმოება მოგვსლოდა? ერთსა და იმავე განცენებულ მიზანს საზოგადოს და არა საპირისპიროს მივყავართ თავისკენ, მაგრამ გზა სხვადასხვაა და არ მოხერხდება, რომ ერთმანეთს გადავედობოთ და მსვლელობა შევუფერხოთ ერთი მე-

ორეს. თუ ჩვენც ერთი მიზნის მიმდევარი, ორი სხვადასხვა გზით მივდივართ ცალ-ცალკე, ის აღმოსავლეთით და მე დასავლეთის გზით, ეს არ ნიშნავს უთანხმოებას და მტრობას და ან კი რა საჭიროა, რომ როცა ილია თავის საკუთარი გზით მიისწრაფის, მეც მაშინ თან ვახლდე, მისი საგზალი მიმქონდეს და აბუანდს დაუწუნევდე ხოლმე? ან როცა მე ჩემი გზით მივდივარ, რათ უნდა უეჭველათ ჩვენ გვერდში იდგეს ილია ჭავჭავაძე“ (კრებული „აკაკი წერეთელი ლიტერატურისა და ხელოვნების შესახებ“, 2004წ., გვ. 659-660).

ეს ისეთი თვალსაჩინო დახასიათებაა ორი დიდი მამულიშვილის ერთი დიდი მიზნით განმსჭვალვისა და ერთი მიზნისათვის სხვადასხვა გზით სამსახურისა, როგორც სწორედ აკაკის ნიჭს შეეფერება. აკაკის ეს დახასიათება ნათელს ხდის იმას, რომ მიუხედავად მიზანთა ერთიანობისა, ურთიერთს არ ფარავს მათი დიდი სახელები. აკაკის ეს ჩანაწერი, როგორც ჩანს, გაკეთებული უნდა იყოს XX საუკუნის 90-იანი წლების ბოლოს, ან 90-იანი წლების დასაწყისში. აკაკი წერს: „40 წელია, რაც მე და ილია ერთმანეთს ვიცნობთ“. მათი გაცნობა მოხდა 60-იანი წლების დასაწყისში, პეტერბურგში.

ჩვენი ამჟამინდელი ინტერესის საგანია ილია ჭავჭავაძისა და აკაკი წერეთლის ლიტერატურულ-შემოქმედებითი ურთიერთმომართების საკითხი, რომელიც შედარებით ნაკლებადაა შესწავლილი.

როგორც არ უნდა გაგვიკვირდეს, არ იყო მოსალოდნელი, რომ ილიას, ლირიკოს პოეტს, აკაკიზე რაიმე ზემოქმედება მოეხდინა. მისი უჩვეულობა ვითარცა ლირიკოსისა აკაკიზე გადამდები ძალისა აღმოჩენილიყო. აკაკი ხომ, თავის პირველივე ლიტერატურულ-კრიტიკული წერილიდან როგორც კარგად გამოჩნდა, როგორც კრიტიკოსი ილია ჭავჭავაძეს ლირიკოსს პრაქტიკულად არ ცნობდა. აკაკი წერეთლისათვის ამ მაღალი ნიჭისა და სულის პოეტისათვის იმდენად უჩვეულო და მიუღებელი აღმოჩნდა, იმდენად საკუთრივ მისი ბუნებისაგან განსხვავებული, რომ ფორმის მიხედვით იგი დაინუნა, დაინუნა მხატვრულად, არალირიკულად მიაჩნია ილიას ლექსები, ილია „ჭაპან-წყევლით წერს ლექსებსო“, „მის ლექსებში პოეზიის ნატამალიც კი არ იპოვება, ეს არის მხოლოდ ცარიელი რიტორება“, „ლექსის შემარცვლა – უსწორმასწოროა და რითმაც, პირველი სიმდიდრე ჩვენი ლექსისა. არსად სჩანს, ერთის სიტყვით, როგორც ლექსი, ძალიან სუსტია“ (აკაკი წერეთელი, ლიტერატურისა და ხელოვნების შესახებ, 204წ., გვ. 142). აკაკი იმასაც კი ურჩევდა ილიას, საერთოდ უარი ეთქვა ლექსის წერაზე და პროზით ეთქვა თავისი სათქმელი. მან ხომ დაგვიმტკიცაო, რომ პროზა ემარჯვებაო.

აქ ისიც საგანგებოდ უნდა ითქვას, რომ ყველაზე ადრე, ჯერ კიდევ 1865 წელს აკაკიმ ილია ჭავჭავაძის „გლახის ნამბობი“ და „კაცია-ადამიანი“ ობოლ მარგალიტებად აღიარა თავის ვრცელ წერილში.

ფაქტია, რომ იმას რაც, კრიტიკოსი აკაკი წერეთლისათვის მიუღებელი აღმოჩნდა, დიდი ზემოქმედება მოახდინა პოეტ აკაკი წერეთელზე, შეიძლება ითქვას, რომ XIX სს. ქართველ პოეტთაგან არავის არ მოუხდენია ა. წერეთელზე ისეთი დიდი ზემოქმედება, როგორიც ილიამ მოახდინა.

მივმართოთ მაგალითებს:

1860 წელს „ცისკრის“ მე-4 ნომერში დაიბეჭდა აკაკის ლექსი „ამაო ძებნა“. ამ ლექსში განსახიერებულია მაისის ღამე, რომელიც ნელ-ნელა ცისკრის სინათლით მკრთალდება, ცაზე ვარსკვლავებიც თანდათან ქრებიან, მთვარეც ცისკრის ვარსკვლავს უთმობს ადგილს, ჩიტებიც ახმაურდნენ და ბუნებას ქებას ასხამენ, პოეტიც, ბუნების მშვენიერებით მოხიბლული მიმართავს მას:

„შემოქმედების სარკვე, ბუნება,
ვინც ჩავისახა ეგ ძლიერება!
ნეტავ თუ იყოს ღვთისა ქმნილება,
ჭვრეტდეს და არ გრძნოს მან ნეტარება?“

გაზაფხულის ამ მშვენიერ დილას პოეტი ხედავს ჭაბუკს:

„რომელიც შენ ყურს სულაც არ გიგდებს,
კვნესის და იხრაკს, სტირს უბადრუკი,
და წარსულს გმირებს ოცნებით ეძებს!
მთა-კლდეთ შეჰბლავის, ჩასძახის ქვესკნელს,
წყალსა მიჰყვირის, მსწრაფლ მიმავალსა,
მაგრამ ვერ ჰპოვებს ნუგეშისმცემელს
და უმრავლდება წყლული სანყალსა!
მთანი და კლდენი სისხლს უჩვენებენ,
ქვესკნელ-საფლავს და ძვლებსა გამხმართა:
რომელნიც ანდერძს მოგვაგონებენ
მსხვერპლად შეწირულთ ჩვენთ წინაპართა.
საზარელ უხმო ამა პასუხით
საბრალოს გულში სისხლი სდუღდება
და მდინარესვე მტირალისა ხმით
წარსულსა ამბავს ის ევედრება“.

მაგრამ აქაფებული მდინარე ტალღებს სცემს განრისხებულ კლდოვანს კიდეებს, რომ მსწრაფლ გადარეცხოს ძველი სისხლი,

მდინარის კიდეებზე გადანთხეული, მაგრამ კლდის კიდეები გზას უკრავენ მდინარეს, რის გამოც იგი აღელვებულია. ასეთია ეს ლექსი. აქ უკვე იგრძნობა აკაკი წერეთელი თავისი სურათოვნებით და ემოციური ლექსიკით.

როგორც აკაკი წერეთლის თხზულებათა სრული კრებულის ოცტომეულშია მითითებული, აკაკი წერეთლის უახლოეს მეგობარს, მისი პოეზიის შესანიშნავ მცოდნეს კირილე ლორთქიფანიძეს უთქვამს მკვლევარ სერგი გორგაძისთვის, „ამაო ძებნა“ („მაისის ღამე“) ილია ჭავჭავაძის „არაგვის“ გამოა დაწერილიო. მართალია, სერგი გორგაძეს ლექსი „არაგვს“ ილიას ლექსებში ვერ დაუდასტურებია და კირილე ლორთქიფანიძის ცნობა საეჭვოდ მიუჩნევია (ა. წერეთელი, თხზულებათა სრული კრებული ოც ტომად, ტ. I, 2010წ., გვ. 345). სინამდვილეში კ. ლორთქიფანიძის ეს ცნობა ძალზე სანდოა და ძერიფასი. საქმე ისაა, რომ როგორც აკაკის თხზულებათა ოცტომეულის კომენტატორი მიუთითებს, ილია ჭავჭავაძის „არაგვში“ იგულისხმება პოემა „აჩრდილის“ V თავი.

„ჩემო არაგვო, რა რიგ მიყვარხარ...“

როგორც ცნობილია, ილია ჭავჭავაძემ პოემა „აჩრდილის“ სრულად დაბეჭდვა 60-იან წლებში ვერაფრით ვერ შეძლო. იბეჭდებოდა პოემის მხოლოდ V თავი. „ცისკრის“ 1859 წლის მე-10 ნომერში სწორედ ილიას „აჩრდილის“ ამ თავს ეხმაურება აკაკის ლექსი. ჭაბუკი აკაკი ისე შეუძრავს ილიას პოემის ამ თავს, რომ თავისი პოეტური წარმოსახვით ხორცი შეუსხამს არაგვის კიდეზე საქართველოს წარსულზე ჩაფიქრებული ახალგაზრდა პოეტისათვის. ბუნებრივია, აკაკისათვის უცნობია ილიას პოემა მთლიანად, პოემის იმედიანი დასასრული, და „ამაო ძებნაც“ სასონარკვეთილ ჭაბუკს გვიხატავს. ჩვენთვის ამ შემთხვევაში მნიშვნელოვანი ისაა, რომ პოეტ ილია ჭავჭავაძის მოტივი იმთავითვე მკვიდრდება აკაკის ლირიკაში.

შეიძლება ითქვას, რომ ილიას მოტივი ერთგვარად მტკიცდება აკაკის პოეზიაში. ამის თვალსაჩინო დასტურია 1861 წელს აკაკის მიერ დაწერილი უსათაურო ლექსი („დედამ რომ შვილი გაზარდოს“). ცხადია, რომ ეს ლექსი გამოწვეულია ილიას ლექსით „ქართველი სტუდენტების სიმღერა“.

განსაკუთრებით საყურადღებო ამ შემთხვევაში ისაა, რომ თუ ლექსში „ამაო ძებნა“ ჭაბუკი აკაკი არაგვის პირას ჩაფიქრებული ილიას პიროვნებით შეძრული ხატავს მეოცნებე ჭაბუკს, მომდევნო ლექსში უკვე აშკარაა პოლემიკური მიმართება ილიას მიერ განსახიერებულ ქართველ სტუდენტებთან, ილიას ლექსში თვალნათლივია იმედიანობა, რწმენა ქართველი სტუდენტების მიმართ:

„მამულისა შვილი ჩვენც ვართ
და მიტომ ვზრდით ჭაბუკ სულსა,
რომ ოდესმე გამოვადგეთ
დაობლებულს ჩვენს მამულსა.
მაგრამ ეხლაც საქმით, სიმხნით
სხვაც არც ჩვენ დაუუვარდებით;
ბრძოლად რომ მამულმა გვიხმოს,
ეხლაც კი გამოვადგებით“ და ა.შ.

აკაკისათვის მიუღებელია ილიას პათოსი, იგი მკაცრად კიცხავს ქართველ სტუდენტებს:

„დედამ რომ შვილი გაზარდოს
და მერე თქვენისთანაო?!
ნაცარქექია რამე ხართ
ყველგან და ყველასთანაო.
არც ლხინში ვარგიხართ, არც ჭირში
ზარმაცი, ენაჭარტალა
და კუჭით გიყვართ სამშობლო,
როგორც ფლავი და არტალა“.

აკაკის ბრალდებები მძიმეა. ეს სატირული ლექსია. აქ უკვე ჩანს აკაკის ენის სიმწარე, მისი მოუურიდებლობა. კარგად ვხედავთ, რომ ილიას „სიმღერის“ დიამეტრალურად საპირისპიროა აკაკის ლექსის განწყობილება და შინაარსი.

ილიას ამ ლექსის ზემოქმედებას აკაკისთან სხვაგანაც ვხვდებით, ისევ საპირისპირო შინაარსით, ისევ პოლემიკურ პლანში, კერძოდ, პუბლიცისტურ წერილში:

„გავდივარ განა, განაო,
ხელში მიჭირავს დანაო,
დედამ თუ შვილი გაზარდოს,
უნდა იყოს ჩემისთანაო“. ვარიაციით

„სწორედ რომ ჩემისთანაო“ (ა. წერეთელი, თხზულებათა სრული კრებული თხუთმეტ ტომად, ტ. XI, გვ. 259).

ალბათ, ყველა მკითხველზე გამაოგნებელ შთაბეჭდილებას ახდენდა და ახდენს დიდი პიროვნული ძალით აღბეჭდილი ილიას სატირული ლექსი „ბედნიერი ერი“. მითუმეტეს ქართველ მწერლებზე. ჩანს, ამ ლექსმა შეძრა პოეზიის მეფე აკაკი წერეთელი, რამაც მის პოეზიაშიც პოვა გამოხატულება. ეს კარგად ჩანს აკაკის უსათაუროდანაც („გამტანია ჩვენი ერი“).

„გამტანია ჩვენი ერი,
გარეგანად მშვენიერი,
თვალში მცქერი, ტკბილად მღერი!
ისე უყვარს ქვრივ-ოხერი,
რომ ჰსურს იყოს ჩვენში ბევრი.
ჰაი მგიდის, ჩვენი ერი!
ჰერი, ჰერი, ჰერი, ჰერი“...

რა თქმა უნდა, აქ ცხადად იკვეთება ილიას ლექსის ზემოქმედება. მთავარია, ილიასეული შინაარსი და ფორმა „ბედნიერი ერისა“, მისი ვარიაციები კი შეიძლება მრავლად წარმოადგინონ სხვა პოეტებმა. აკაკის ლექსი ილიას ლექსის პირდაპირი მიბაძვაა, მაგრამ აშკარად აკაკისებურად გარდაქმნილი. ამას ცხადად მოწმობს ლექსის რეფრენი – სასიმღერო ფორმა – ჰერი, ჰერი, ჰერი, ჰერი, როგორც ამბობენ, თუ ილია მრისხანებს, მასთან სიცილისთვის ადგილი არ რჩება, აკაკი სასიმღერო ფრაზით, ვითარებას ერთგვარად ამსუბუქებს (გრ. კიკნაძე). სასიმღერო, მუსიკალური ხმები, შეძახილები საერთოდ დამახასიათებელია აკაკისათვის. გავიხსენოთ მისი „ხარაბუზა ღენერალს“, „პამპულა“ და ა.შ. „ბედნიერი ერის“ ზემოქმედების კვალი აშკარად ჩანს აკაკის ლექსშიც „პატრიოტი“:

„ჩემისთანა პატრიოტი,
განა არის სადმე კიდე?
გარწმუნებთ, რომ ვერ მოძენით,
თუნდ მოლახოთ კიდით კიდე“.

ეს ლექსი 1903 წელს არის დაწერილი.

აკაკი თითქოს არც ილიას ლექსის „მესმის, მესმის“ გადამდები ძალის მიმართ დარჩენილა გულგრილი, ამ ლექსის ერთგვარი გამოძახილია, ეგების გაუცნობიერებელიც, აკაკის მიერ გვიან, 1905 წელს დაწერილი ლექსი „გაზაფხული“:

„მესმის მესმის უღივილის ხმა,
შეფრთხილდნენ ჩიტუნები
და გაისმის ყოველის მხრით
გაზაფხულის ტკბილი ხმები“.

თქმა არ უნდა, ილია ჭავჭავაძის საპროგრამო ლექსის „პოეტის“ გამოძახილია, აკაკის ამავე სახელწოდების ლექსი „პოეტი“ და ატარებს ერთგვარ პოლემიკურ ხასიათს. ოცდაორი წლის ილია ჭავ-

ჭავჭავაძე პოეტს საქვეყნოდ ერის წინამძღოლად აცხადებდა, როცა წერდა:

„ღმერთთან მისთვის ვლაპარაკობ,
რომ წარვეუძღვე წინა ერსა“.

როგორც ამბობენ, ილია უბრალოდ პოეტს კი არ ავალებდა ერის წინამძღოლობას, არამედ თავად იყო ერის წინამძღოლი, აკაკი კი ილიას საპირისპიროდ ამბობს, რომ „არც მიწისაა და არც ცის“. შდრ., ილია წერდა: „მე ცა მნიშნავს და ერი მზრდის მიწიერი ზეციერსა“, „ერის წინამძღოლის“ საპირისპიროდ აკაკი წერს „შუა კაცი ვარ უბრალო, ხან მიწისა ვარ ხან ცისა“...

როცა ილია ჭავჭავაძის ზემოქმედების კვალზე, ილიას მოტივზე ვსაუბრობთ აკაკის პოეზიაში, არ შეგვიძლია გვერდი ავუაროთ ილიას ეპიკური პოეზიის გვირგვინის, პოემა „განდეგილის“ გამოცხადება აკაკის შესანიშნავ პოემა „თორნიკე ერისთავზე“, რომელიც 1884 წელს შეიქმნა.

საზოგადოდ, როცა ერთი ხელოვანის მეორე ხელოვანზე გავლენის შესახებ საუბრობენ, უსათუოდ გათვალისწინებული უნდა იქნას შემდეგი, „ხელოვანი შეიძლება არც მისდევდეს რომელიმე ავტორის აზრსა და ტენდენციებს, შეიძლება არც იზიარებდეს მის მხატვრულ რიტმს, ტიპებს და გადმოცემის მანერას. ის შეიძლება კიდევაც უპირისპირდებოდეს მეორე ხელოვანს თავისი მხატვრული საშუალებებით, შთაბეჭდილებათა და საკუთარ შეხედულებათა გადმოცემით, მაგრამ ლიტერატურათმცოდნეობის თვალსაზრისით შეიძლება დადგინდეს ლიტერატურული ზემოქმედების ფაქტი. ასეთ შემთხვევაში ერთი მწერალი მეორე მწერლისათვის „ერთგვარი წყაროა, საიდანაც იქნეს პრობლემებს, წყარო, რომელიც უბიძგებს მას გარკვეული მიმართულებისაკენ, განსხვავებული მანერის, ტიპის, კომპოზიციის, ძიებისაკენ“ (გრ. კიკნაძე, ვაჟა-ფშაველა ლიტერატურისა და ხელოვნების შესახებ, კრებულში - ვაჟა-ფშაველა ლიტერატურისა და ხელოვნების შესახებ, 1967წ., გვ. 24-25).

სწორედ ამგვარი ზემოქმედების კვალს ვხედავთ ილია ჭავჭავაძის „განდეგილისას“ პოემა „თორნიკე ერისთავზე“.

როგორც ჩანს, აკაკისათვის გარკვეულად მისაღები აღმოჩნდა ახალგაზრდა ნიჭიერი კრიტიკოსის ესტატი ბოსლეველის (მჭედლიძე) აზრი ილიას „განდეგილზე“, რომლის თანახმადაც, ილიამ თავის პოემაში გადაუხვია თავისი ზემოქმედების ძირითადი მაგისტრალური ხაზიდან და იქადაგა საზოგადოებრივი ცხოვრებიდან

განდგომა. აკაკი „თორნიკე ერისთავის“ II კარის მეოთხე თავში ერთგვარად ეკამათება ილიას პოემის ამგვარ პათოსს. ამ თავში არსენ კათალიკოსისა და ბერი თორნიკეს პოლემიკაა გადმოცემული. თორნიკე უარს ამბობს უსარდლოს საბერძნეთის დასაცავად მიმავალ ქართველთა ლაშქარს, რადგან მას, როგორც ბერს, არ შეჰფერის საერო საქმეს ზრახვიდეს, ხელში ხმალი აიღოს და ჯარს წინ გაუძღვეს. არსენი მოისმენს რა თორნიკეს არგუმენტს, ამბობს:

„ვით კათალიკოსს, შენი ბრძანების
შენც კარგად იცი, ხელთა მაქვს ნება“...

მაგრამ მე ასე არ მოვიქცევი, მე მსურს დაგიმტკიცო, რომ შემცდარიი შენი გონებაო. კათალიკოსის სიტყვებით:

„ნუთუ შენ მართლა რამე გგონია
ცარიელ სიტყვით ღვთისა დიდება?
განა ღვანლია ხორციელისგან
ამა სოფლისა კრძალვით რიდება?
და ეს ქვეყანა შევნებით სავსე,
შემოქმედების გამომხატველი,
ნუთუ მიტომ გვაქვს მონიჭებული,
რომ ჩვენის ნებით ავილოთ ხელი?
ვინცა იწუნებს თავმოყვარებით
ამ მიუწდომელ დიდსაქმნილებას
და უარსა ჰყოფს კანონიერსა
ბუნების ყოველგვარ მოთხოვნილებას,
ის უარს ჰყოფს თვით შემოქმედსა!
საბრალო არის ის და შემცდარი,
რადგან არ იცის, თუ ქვეყნიერად
რად მოგვევლინა ჩვენ მაცხოვარი!“

როგორ გვაგონებს ჩვენ კათალიკოსის მიერ განვითარებული აზრი მწყემსი ქალის სიტყვებს პოემა „განდევილიდან“. ზოგჯერ პირდაპირ ფრაზეოლოგიურ სიახლოვესთანაც კი გვაქვს საქმე. გაიხსენოთ მწყემსი ქალის არგუმენტაცია:

„როცა აქ ცხვარი მიძოვებია
და შემხედავს მყინვარისთვისა,
მომგონებია მამის ნათქვამი
იქ ყინულებში კაცი სცხოვრობსო,
სულისთვის ხორცი გაუწირია,
უნუთისოფლოდ მარტოკა სძლებსო, –
გამკვირვებია მე ეს ამბავი!..

მითქვამს: იქ ყოფნა რას არგებს სულსა?
განა სწყინს ღმერთს, რომ კაცი შეჰხარის
ქვეყანას ღვთითვე დაბადებულსა?
ვფიქრობდი, ნეტა მამ რისთვის მორთო
ესე ლამაზად ნუთისოფელი?
განა მისთვის, რომ ადამიანმა
შეაჩვენოს და აიღოს ხელი?

„თორნიკე ერისთავის“ მიხედვით, აკაკი თითქოს ეკამათება ილია ჭავჭავაძის პოზიციას; სინამდვილეში, ესტატე ბოსლეველის პოზიციისაგან განსხვავებით, ვიცით, რომ ილია და აკაკი ერთსა და იმავე თვალსაზრისზე დგანან და პოემა „განდევლის“ მიხედვით, იმავე საზოგადოებრივად აქტიური პოზიციის ერთგულია ილია, რასაც მთელი სიცოცხლის მანძილზე ავითარებდა და რაც აკაკის სასიცოცხლო პოზიციაცაა.

ახლა ერთგვარი დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ აკაკის პოეზიაში ეხვდებით ი. ჭავჭავაძის თემებს, მოტივებს, ილიას ზეგავლენის კვალს როგორც პოეტისას. აკაკი ერთგვარად იმეორებს, ავითარებს, ებაექრება ილიას პოეტს, აკაკის პოეზია არაა თავისუფალი თავისი დიდი თანამედროვის, თანამებრძოლის ზემოქმედებიდან. აკაკი არც ერიდება ამ ზემოქმედებას, რადგან ის დიდი პოეტია და თავის ინდივიდუალობას ინარჩუნებს ყველა შემთხვევაში, თავის პოეტურ მანერას, სტილს უქვემდებარებს ყოველივეს ირგვლივ, მათ შორის, სხვათა მოტივებს, თემებს, ტქმებს.

თავის მხრივ, არც ილია ჭავჭავაძე რჩებოდა დიდი აკაკის ღვთიური ნიჭის მიმართ გულგრილი და ეს მას არაერთგზის გამოუხატავს. უშუალო შემოქმედებითი ზეგავლენა აკაკისა ილიამ მაინც არა როგორც პოეტმა, არამედ, პირველ ყოვლისა, როგორც დიდმა მოაზროვნემ, ლიტერატურათმცოდნემ, ესთეტიკოსმა განიცადა. აკაკი წერეთლის ლექციებისაც „ვეფხისტყაოსანზე“ უნდა ვუმაღლოდეთ, როგორც ამას პასუხში ილიასადმი მოხდენილად, აკაკურად თვით აკაკიც აღნიშნავდა, ილიას ნაფიქრ-ნააზრევეს საზოგადოდ ლიტერატურული ქმნილების და კერძოდ, „ვეფხისტყაოსნის“ ზოგადსაკაცობრიო შინაარსზე, „ვეფხისტყაოსნის“ იდეალური გმირების იმ თვისებებზე, რომელთა რეალობასაც ჩვენ ვცნობთ და კიდევ ბევრ სხვა საკითხზე.

იაკობ გოგებაშვილის პირადი ბიბლიოთეკის კოლექცია (იაკობ გოგებაშვილი - 180)

ქვეყნის კულტურულ განვითარებაში საზოგადოებრივი ბიბლიოთეკების პარალელურად უმნიშვნელოვანესი როლი ეკისრებათ პირად ბიბლიოთეკებს. პირადი ბიბლიოთეკების ფორმირების პროცესს, როგორც წესი, წარმართავს მფლობელის ინტელექტუალური და სულიერი მისწრაფებები, მისი ინტერესები. აქედან გამომდინარე, ასეთი ბიბლიოთეკა შეიძლება აღმოჩნდეს უნიკალური, სამეცნიერო-ისტორიული ღირებულების კოლექცია. ამის მაგალითია, თუნდაც, პოეტი-აკადემიკოსის, იოსებ გრიშაშვილის ბიბლიოთეკა-მუზეუმი, რომელიც შეიცავს ბევრ ისეთ დოკუმენტს, რომლებიც არ მოიპოვება საქართველოს არცერთ წიგნსაცავსა თუ კერძო კოლექციაში.

პირადი ბიბლიოთეკების მნიშვნელობას განსაზღვრავს სხვადასხვა ასპექტი: თემატური შემადგენლობა; ეგზემპლართა ბიბლიოგრაფიული ღირებულება (ქრონოლოგიის, იშვიათი, განსაკუთრებული და სხვა ტიპის გამოცემის მიხედვით); ეგზემპლარებზე დართული ავტოგრაფები, ექსლიბრისები, მარგინალიები და სხვა ნიშები. ამ თვალსაზრისით საყურადღებოა თვით კოლექციის მფლობელის სტატუსი, მისი როლი და ადგილი ქვეყნის ისტორიაში.

განსაკუთრებულად საინტერესოა იმ შემოქმედი ადამიანების პირადი ბიბლიოთეკები, რომლებიც თვითონ ქმნიან მხატვრულ ან სამეცნიერო ლიტერატურას. პირადი ბიბლიოთეკა საშუალებას იძლევა, თვალყური მივადევნოთ საავტორო წიგნების შექმნის, მომდევნო გამოცემებისათვის მათი რედაქტირების და შევსების პროცესებს. ასეთი მოღვაწეების ბიოგრაფიისა და შემოქმედების მკვლევარებისთვის ესაა თვალსაჩინო მასალა მათი შემოქმედებითი განვითარების სხვადასხვა ეტაპის შესასწავლად.

საქართველოს პარლამენტის ეროვნულ ბიბლიოთეკაში დაცულია დიდი ქართველი პედაგოგის, მწერლის, მეცნიერისა და საზოგადო მოღვაწის, იაკობ გოგებაშვილის პირადი ბიბლიოთეკის კოლექცია. თუ რა დამოკიდებულება ჰქონდა იაკობ გოგე-

ბაშვილს წიგნებისადმი, საინტერესო მოგონება აქვს შიო მღვიმელს. იგი წერს: „ი. გოგებაშვილი ყოველ ახალ გამოსულ წიგნს უეჭველად იძენდა იმ მიზნით, რომ, ჯერ ერთი, წაეკითხა და მერე, გაეგო, სასარგებლო იყო თუ მავნებელი საზოგადოებისათვის ესა თუ ის წიგნი. წიგნს მყიდველ-წამკითხველი უნდა ჰყავდესო, თორემ წიგნი უამისოდ საზოგადოებას ვერ გაეცნობაო“ [უთქვამს ი. გოგებაშვილს, მ.მ. [5].

იაკობ გოგებაშვილი

ი. გოგებაშვილის პირადი ბიბლიოთეკის მოცულობის შესახებ სხვადასხვაგვარი ინფორმაცია არსებობს. მწერლის გაზრდილი ქრისტიანე ბიბლიური – კასრაძის ბავშვობისდროინდელ მოგონებებში ვკითხულობთ: „სასადილოდან ერთი კარით შეხვიდოდით ძიას ბიბლიოთეკაში. აქ სამ-წყებად იყო წიგნებით სავსე კარადები. თუ არ ვცდები, 8-9 კარადა იქნებოდა“ [1]. სავარაუდოდ, ეს ცნობა კარადების რაოდენობაზე ცოტა გადაჭარბებულია. ბევრად სარწმუნო ჩანს დავით კასრაძის მოგონებები, სადაც საუბარია ოთხ კარადაზე. იგი ასე აღწერს იაკობის ბიბლიოთეკას: „კლასიფიკაციის მიხედვით თითოეულ წიგნის კარადას თავისი დანიშნულება ჰქონდა. ყველაზე ხშირად იღებოდა საპედაგოგო ჟურნალ-გაზეთებისა და წიგნების კარადა. რაც კი რამ ახალი ითქმოდა რუსეთში პედაგოგიკის სფეროში, სულ აქ შეგეძლოთ გენახათ. მშვენიერი ყდებით იმზირებოდნენ მისი ცხოვრების უდიდესი თანამგზავრები – უშინსკი, პიროგოვი, პესტალოცი, კონდორსე, მაკოლეი, დარვინი, სპენსერი, ჟან-ჟაკ რუსო, ჯონ სტუარტ მილი, სმაილსი, მინტო თავისი ცნობილი ლოგიკით. დიდი უტოპისტებიდან აქ ადგილი ჰქონდათ დათმობილი რობერტ ოუენს, სენ-სიმონს და მრავალ სხვათა. ქართველებიდან ამ კარადაში მხოლოდ გაბრიელ ქიქოძის ქადაგებანი გამოიყურებოდა ობლად იაკობის თხზულებათა გვერდით, რომელთა შორის უმთავრესად ათიოდე ცალი „ბუნების კარი“ იქნებოდა და ამდენივე „დედა-ენა“ (სხვადასხვა წლის გამოცემები).

მეორე კარადა დათმობილი ჰქონდა ისტორიულ წიგნებს, სადაც, სხვათა შორის, ნახავდით მიშლეს „საფრანგეთის დიდ რევოლუციას“, აგრეთვე მომზენს, დრეპერს, მაქსიმ კოვალევსკის, მარისა და ხახანაშვილის წიგნებს, ცაგარლის შრომებს, გამოკვლევებს რუსეთისა და საქართველოს ურთიერთობის ირგვლივ, რალა თქმა უნდა, აქვე ნახავდით ვახუშტისაც, მარი ბროსეს ქართლის ცხოვრებასაც და სხვებს, ვინც კი საქართველოს ისტორიას შეჰხებოდნენ ჰეროდოტედან მოყოლებული დღემდე.

მესამე კარადაში ნახავდით გუმბოლტს, მაგრამ მის გვერდით დავიდ შტრაუსიც იყო, რენანიც, მოლემოტიც, იმავე დროს მსოფლიო კლასიკოსები დაწყებული შექსპირით და ბაირონით, გათავებული პუშკინითა და გოგოლით. ამავე კარადაში ნახავდით ბროკჰაუზ-ეფრონის ვრცელს „ენციკლოპედიას“ და „პროსვეშჩენის“ მოკლე ენციკლოპედიასაც.

მეოთხე კარადა ქართველ კლასიკოსებს და ჩვენს პერიოდიკას ჰქონდა დათმობილი“. დ. კასრაძის ამ მოგონებას ახლავს სქოლიოში შენიშვნა: ეს ბიბლიოთეკა იაკობმა თითქმის მთლიანად უანდერძა ქშნკგ საზოგადოებას და ნაწილი კიდევ ნათესავენსა და ახლო მეგობრებს“ [4].

იაკობმა რომ თავისი ბიბლიოთეკა ქშნკგ საზოგადოებას უანდერძა, ეს ფაქტი ცნობილია მისი ანდერძის ტექსტიდან. ეს არის ბიბლიოთეკის შესახებ ოფიციალური ხასიათის ერთადერთი დოკუმენტი (შედგენილია 1912 წლის 2 მაისს) [3]. თუმცა ანდერძს არ ახლავს გადაცემული წიგნებისა და პერიოდული გამოცემების სია, რაც აძნელებს ი. გოგებაშვილის ბიბლიოთეკის ეგზემპლარების იდენტიფიცირებას.

ქშნკგ საზოგადოებამ არსებობა შეწყვიტა 1927 წელს. 10 წლის განმავლობაში მისი წიგნსაცავ-მუზეუმი, რომელშიც შედიოდა იაკობის მიერ საზოგადოებისათვის გადაცემული წიგნებიც, ინახებოდა ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში, ხოლო 1937 წელს მისი ბეჭდური ნაწილი გადაეცა საქართველოს პარლამენტის ეროვნულ ბიბლიოთეკას (მაშინ კ. მარქსის სახ. სახელმწიფო საჯარო ბიბლიოთეკა). 1999 წელს ამ წიგნსაცავის ფონდში საინვენტარო წიგნებზე დაყრდნობით აღდგა ქშნკგ საზოგადოების წიგნ საცავის ძველი ნომრები, რომლებსაც შენახვის შიფრის ფუნქცია დაეკისრა. მათგან ცალკე აღინუსხა ოთხი კერძო კოლექცია: ილია ჭავჭავაძის, დიმიტრი ბაქრაძის, დავით ჩუბინაშვილისა და იაკობ გოგებაშვილის პირადი ბიბლიოთეკები. იაკობ გოგებაშვილის პირადი ბიბლიოთეკის კოლექცია დღეს ინახება ეროვნული ბიბლიოთეკის დედაენის დარბაზში, მე-2 კორპუსის მე-3 სართულზე.

ი. გოგებაშვილის პირადი კოლექციის გამოყოფისას მთავარი წყარო, როგორც აღინიშნა, იყო წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების საინვენტარო წიგნები, რომლებზეც მითითებულია წიგნების შემომწირველთა გვარები. მაგრამ, სამწუხაროდ, ასეთი მინიშნება ყველა ჩანაწერს არ ახლავს, რამაც გააძნელა ი. გოგებაშვილის მიერ წიგნსაცავისათვის გადაცემული წიგნებისა და ჟურნალ-გაზეთების ეგზემპლარების მოძიება. კოლექციაში შევიდა ის წიგნები, რომლებსაც ახლდა თვით იაკობის ავტოგრაფი ან იაკობისათვის ნაჩუქარი წიგნების ავტორთა წარწერები.

დღეისათვის იაკობ გოგებაშვილის პირადი ბიბლიოთეკის კოლექცია არ გამოიყურება ისე მასშტაბურად, როგორც ეს აღწერილია მისი ნათესავების მოგონებებში. დავით კასრაძე თავის მოგონებაში მიუთითებს, რომ წიგნების ნაწილი, ქშნკვ საზოგადოების გარდა, იაკობმა უსახსოვრა თავის ნათესავებს. როგორც ჩანს, ეს უნდა ყოფილიყო ძირითადად მხატვრული ლიტერატურა და მისივე სახელმძღვანელოები, რითაც აიხსნება კიდევ მათი სიმცირე ბიბლიოთეკის კოლექციაში.

წიგნების უმრავლესობა პედაგოგიურ ხასიათის ლიტერატურაა. თვით იაკობის სახელმძღვანელოებიდან დარჩენილია ათი ეგზემპლარი. ესენია: „დედა ენის“ მე-5 (1886წ.) და მე-6 (1888წ.) გამოცემები, 30-ე (1910წ.) და 33-ე გამოცემების (1910წ.) პირველი ნაწილები, მე-8 გამოცემა წიგნისა „ქართული ანბანი და პირველი საკითხავი წიგნი, სახლობაში სახმარებელი“ (1877წ.), „კონა პირველ-დანყებითი მოთხრობებისა ბუნების მეცნიერებიდან“, მე-5 გამოცემა (1900წ.), „ბუნების კარი ანუ ყრმათათვის საკითხავი წიგნი“, მე-16 გამოცემა (1907წ.) და „დედანი ქართული წერისა“ (1884წ.).

„დედანი ქართული წერისა“ მხოლოდ ერთხელ, 1884 წელს, გამოიცა. იაკობი წერდა: „რიგი ასოებისა, მიღებული დედანში, ემორჩილება იმ წესსა, რომელზედ არიან ასოები დაწყობილნი ჩვენს დედა-ენაში. ამ სახით „დედა-ენა“ და „დედანი“ ერთიმეორის შემდეგ უნდა იხმარებოდნენ“ [2]. მიუხედავად ასეთი მნიშვნელობისა, ავტორმა „დედანი“ მეტჯერ აღარ გამოსცა იმ მიზეზით, რომ გამოცემის სიძვირე გასაყიდ ფასსაც აძვირებდა და ათანაბრებდა „დედაენის“ ფასთან (1884 წელს „დედაენაც“ და „დედანი“ ღირდა 30-30 კაპიკი). მომდევნო წლებში მან „დედანი“ შემცირებული სახით შეიტანა „დედაენის“ გამოცემებში და ასე ააცილა ზედმეტი ხარჯი თავის ღარიბ თანამემამულეებს. „დედანი ქართული წერისა“ დღეს ბიბლიოგრაფიული იშვიათობად არის ქცეული.

აგგგ

როგორც ცნობილია, ი. გოგებაშვილი გამუდმებით მუშაობდა „დედაენისა“ და სხვა სახელმძღვანელოების გაუმჯობესებასა და დახვეწაზე, ამიტომ ყოველი ახალ გამოცემა ზუსტად არ იმეორებდა ძველს. კოლექციიდან ასეთი რედაქტირების კვალი ჩანს „დედაენის“ მეხუთე გამოცემაზე (FS 5.803/0).

ი. გოგებაშვილის შენიშვნები ძირითადად არის ტექსტის გვერდებზე ფანქრით მიწერილი პლუსები, კითხვის ნიშნები, გადაჯვარედინებული ან ვერტიკალური ხაზები. უნდა ითქვას, რომ იაკობს არ სჩვეოდა ნიგნების ზედმეტად გადახაზვა და დაზიანება. ცოტა გვხვება მარგინალიები. მხოლოდ ერთადერთი ნიგნი არის ი. გოგებაშვილის ბიბლიოთეკაში, რომელიც ავტორმა „უმონყალოდ“ გადახაზა და შენიშვნებიც უხვად დაანერა. ეს არის 1877 წელს გამოცემული „ქართული ანბანი და პირველი საკითხავი ნიგნი, სახლობაში სახმარებელი“, მე-8 ვრცელი და შევსებული გამოცემა. ეს ნიგნი იმითაა საინტერესო, რომ ავტორმა მისგან ახალი სახელმძღვანელოს გაკეთება სცადა და ეს ეგზემპლარი (FS 5807/0) გამოიყენა, ასე ვთქვათ, სამუშაო პოლიგონად. მასზე არის უამრავი შესწორება დატანილი. ფანქრით გადახაზულია როგორც სათაურების ერთი ნაწილი, ასევე შეცვლილია ცალკეული სიტყვა ტექსტიდან ან მთლიანად ტექსტი. შეცვლილია ნიგნის სათაურიც. მე-8 გამოცემის სახელწოდების („ქართული ანბანი და პირველი საკითხავი ნიგნი, სახლობაში სახმარებელი“) ნაცვლად ავტორის მიერ მიწერილია ახალი სახელწოდება – „კოკორი ანუ ანბანი და პირველი საკითხავი ნიგნი, სახლობაში სახმარებელი“. 1885 წელს გამოვიდა ამ სახელმძღვანელოს მე-9 გამოცემა, რომელსაც ეწოდა „კოკორი“. იგი რამდენიმე წლის განმავლობაში გამოდიოდა „დედაენის“ პარალელურად.

ი. გოგებაშვილის აზრით, დედა ენიდან ბუნების კარზე გადასვლამდე საჭირო იყო რაღაც შუალედური სახელმძღვანელოს შედგენა, რომლიდანაც ბავშვებს ალარ გაუჭირდებოდათ „ბუნების კარის“ ათვისება. „კოკორის“ შესახებ იაკობი წერდა – „კოკორი“ წარმოადგენს შემოკლებულს „დედა ენასა“, რადგან მასში მოქცეულია საუკეთესო ლექსები და მოთხრობები. გარდა ამისა, „კოკორში“ მოვათავსე იმისთანა საგულისხმიერო რამეები, რომელიც არ მოხერხდა „დედა ენაში“ [3].

ეს ბიბლიოთეკა საშუალებას იძლევა, შევიხედოთ დიდი მეცნიერის სამუშაო ლაბორატორიაში და ამ რაკურსიდანაც დავინახოთ, თუ რა დიდი შრომა უძღოდა წინ უკვდავი „დედაენის“ შექმნას. მის ბიბლიოთეკაში პედაგოგიურ ნიგნებს შორის ჭარბობს არა თვით ი. გოგებაშვილის, არამედ სხვა ავტორთა, უმეტესად კი რუს

პედაგოგთა მიერ შედგენილი სახელმძღვანელოები. კოლექციაში ინახება კონსტანტინე უშინსკის, ლევ ტოლსტოის, ალექსეი ბარანოვის, მიხეილ ვოლპერის, ალექსანდრე რადონეჟსკისა და სხვათა სასწავლო წიგნები. იაკობი აანალიზებდა რუსულ სახელმძღვანელოებს და მათ ნაკლსა თუ დადებით მხარეებს ითვალისწინებდა საკუთარ სახელმძღვანელოთა შედგენის დროს. „დედაენისა“ და „Русское слово-ს“ ავტორის ინტერესისა და შესწავლის ობიექტი ერთნაირად იყო რუსული ენის სახელმძღვანელოები როგორც რუსული სკოლებისათვის, ასევე ის წიგნებიც, რომლებიც განკუთვნილი იყო არარუსულენოვანი ბავშვებისათვის. ასეთია, მაგალითად, ლ. აღნიაშვილის წიგნი „Первый шаг в изучении русского языка для начальных грузинских школ“. 1883წ. (TS 6.115/0), ივანე როსტომაშვილის „Русская речь и первая книга чтения с азбукою для грузин“. 1886 (TS 6.177/0), ფილიპე ლევიტსკის „Курс русского языка для начальных училищ Закавказья“ (TS 6.158/10) და სხვები. თითქმის ყველა მათგანზე ჩანს იაკობის მუშაობის კვალი.

ი. გოგებაშვილის ინტერესები ქართული ენის გარდა სხვა სფეროებსაც მოიცავს. მისი კოლექციის შემადგენლობაში შედის მათემატიკისა და საბუნებისმეტყველო მეცნიერების სხვა სასკოლო სახელმძღვანელოებიც, რომლებიც იმ პერიოდში გამოიყენებოდა. წიგნების ერთი ნაწილი საქართველოს ისტორიას ეხება.

მკვლევრისათვის სახელმძღვანელოების შედგენაზე არანაკლები მნიშვნელობა ჰქონდა განათლების სისტემას. იგი, როგორც პროფესიონალი, ჩართული იყო სწავლა-აღზრდის პროცესის გაუმჯობესებისათვის ბრძოლაში და შესაბამისად, ამ თემატიკის წიგნებს მნიშვნელოვანი ადგილი უკავიათ მის ბიბლიოთეკაში. ი. გოგებაშვილი წლების განმავლობაში აქტიურად თანამშრომლობდა ჟურნალ „განათლებასთან“, რომელიც იმ პერიოდში ერთადერთი სამეცნიერო-პედაგოგიური პროფილის ქართული პერიოდული გამოცემა იყო. მის ბიბლიოთეკაში ინახება ამ ჟურნალის სხვადასხვა წლის ნომრები, აქედან რამდენიმეს ახლავს მისი გამომცემელ-რედაქტორის, ლუარსაბ ბოცვაძის მიძღვნილი ხასიათის წარწერა.

კოლექციაში დიდი რაოდენობითაა დაცული ავტოგრაფიანი წიგნები. მწერლები, მეცნიერები და, ზოგადად, ქართული კულტურის მოღვაწეები (გაბრიელ ქიქოძე, კალისტრატე ცინცაძე, მოსე ჯანაშვილი, შალვა ამირანაშვილი, ზაქარია ჭიჭინაძე და სხვები) პატივად თვლიდნენ, თავიანთი წიგნები შესაბამისი წარწერებით ესახსოვრათ ი. გოგებაშვილისათვის. ყველა ნაჩუქარ წიგნს, როგორც ჩანს, მიძღვნილი წარწერა არ ჰქონდა. ასეთია, მაგალითად, მიხეილ თამარაშვილის ნაშრომი „ისტორია კათოლიკობისა ქართ-

ველთა შორის, რომელიც 1902 წელს გამოიცა თბილისში. ი. გოგებაშვილისთვის იმდენად მნიშვნელოვანი ყოფილა ეს საჩუქარი, რომ თვითონვე გაუკეთებია წარწერა: „მივიღე საჩუქრად თვით ავტორისაგან. ი. გ.“ კოლექციის წიგნების ერთ ნაწილზე თვით მფლობელის წარწერა ახლავს – „იაკობ გოგებაშვილის ბიბლიოთეკიდან“.

ი. გოგებაშვილის კოლექციის საყურადღებო ეგზემპლარია წიგნი „Братская помощь пострадавшим в Турции армянам“ (TS 5.189/0). ამ წიგნს თავისთავად საინტერესო ისტორია აქვს. იგი გამოიცა თურქეთში მცხოვრები სომეხი მოსახლეობის დასახმარებლად, რომლებიც დაზარალდნენ 1894-1897 წლებში მომხდარი დარბევების დროს. ასეთი კრებულის გამოცემის ინიციატორი იყო ცნობილი პუბლიცისტი გრიგოლ ჯანშიევი. წიგნის მომზადებაში ბევრმა ცნობილმა ადამიანმა მიიღო მონაწილეობა: ივანე აივაზოვსკიმ, ანტონ ჩეხოვმა, ლევ ტოლსტოიმ, კლიმენტ ტიმირიაზევმა და ა. შ. კრებულის ავტორთა შორისაა ალექსანდრე ხახანაშვილიც სტატიით „სომხების მდგომარეობა საქართველოს სამეფოში“ (გვ. 549-554).

კრებულის პირველი გამოცემა განხორციელდა 1897 წელს და მთელი ტირაჟი სწრაფად გაიყიდა. მათი გაყიდვიდან მიღებული შემოსავალი მთლიანად მოხმარდა ლტოლვილებად ქცეულ სომეხ მოსახლეობას. დღეისათვის კრებული „Братская помощь пострадавшим в Турции армянам“ საკოლექციო მნიშვნელობა აქვს შეძენილი. ი. გოგებაშვილის ბიბლიოთეკაში დაცულია ამ კრებულის მეორე, 1898 წლის გამოცემა. მწერლის კეთილშობილური ბუნებიდან გამომდინარე არაა გასაკვირი, რომ მასაც მიეღო მონაწილეობა ამ საქველმოქმედო აქციაში. იგი არ კმაყოფილდებოდა დაჩაგრული ადამიანებისადმი მხოლოდ თანაგრძნობას და შესაძლებლობის მიხედვით მათ რეალურ დახმარებასაც უწევდა. თუმცა ი. გოგებაშვილის მხრიდან ამ წიგნით დაინტერესების მეორე მიზეზიც არსებობს.

გ. ჯანშიევი ქართველი საზოგადოებისათვის ცნობილი იყო თავისი ანტიქართული განწყობილებით. მისი და მისი მსგავსების არაჯანსაღმა დამოკიდებულება საქართველოს მიმართ საქველმოქმედოდ შედგენილ კრებულშიც კი იჩინა თავი. წიგნში ალ. ხახანაშვილის სტატიას მოსდევს გრ. ჯანშიევის ორი ვრცელი შენიშვნა ქართულ-სომხური ურთიერთობის საკითხებზე. ამ მონაკვეთში და წიგნის სხვა ადგილებზე, სადაც კი გაშლილი იყო საქართველოს თემა, უხვად არის ი. გოგებაშვილისთვის დამახასიათებელი ჩანაშევნები – კითხვის ნიშნები და ორ-ორი ვერტიკალური ხაზი ტექსტის გასწვრივ.

კოლექციაში არის გ. ჯანშიევის მეორე წიგნიც „Перл Кавказа“

[კავკასიის მარგალიტი], რომელშიც ბორჯომი და მისი მიდამოები ლამის ისტორიულ სომხურ მხარედ არის წარმოდგენილი. ამ შემთხვევაშიც წიგნის არაერთ გვერდზე ვხვდებით ი. გოგებაშვილის მიერ დასმულ კითხვის ნიშნებს. ამ ფორმით იგი გამოხატავდა უარყოფით დამოკიდებულებას წიგნში წარმოდგენილი მასალის მიმართ. ი. გოგებაშვილი არ იყო უსამართლობის პასიური მყურებელი. იგი აქტიურად იცავდა საქართველოსა და ქართველი ხალხის ინტერესებს, თუკი ვინმე შეეცდებოდა ჩვენი ისტორიის გაყალბებასა და მისი სიკეთეების მითვისებას.

ი. გოგებაშვილის ბიბლიოთეკაში ინახება აგრეთვე სამედიცინო თემატიკის წიგნები ფრანგულ და რუსულ ენებზე. ეს გასაგებიცაა, თუ გავითვალისწინებთ, რომ იგი დაავადებული იყო იმ დროისათვის უკურნებელი სენით – ტუბერკულოზით (ჭლექი). მწერალი ყურადღებით ეცნობოდა ამ დაავადების შესახებ ლიტერატურას და შესაბამისად, კარგად ესმოდა თავისი მდგომარეობის სირთულე. ამიტომაც, გასაგებია ის სიფრთხილე, რომელსაც იჩენდა საკუთარი ჯანმრთელობის მიმართ.

იაკობ გოგებაშვილის პირადი ბიბლიოთეკის კოლექციის ეგზემპლართა უმეტესობას თავისი, მეტ-ნაკლებად საინტერესო, ისტორია აქვს. ამ წიგნების გარემოცვაში იქმნებოდა ქართული პედაგოგიკური ლიტერატურის შედევრები, ბრწყინვალე საბავშვო მოთხრობები და საზოგადოებრივი მნიშვნელობის პუბლიცისტური ნერილები. თვით კოლექცია, არასრული შემცველობის მიუხედავად, არის იაკობ გოგებაშვილის, როგორც პიროვნების, მწერლის, მეცნიერისა და საზოგადო მოღვაწის სულიერი და ინტელექტუალური ცხოვრების ერთგვარი ანარეკლი. ამიტომ იგი ღირებულია ქართული კულტურის ისტორიისათვის.

ლიტერატურა

1. ბიბლიური-კასრადე ქრისტიანე. მოგონებანი ბიძია იაკობ გოგებაშვილზე // წიგნში: ზ. ბოცვაძე. იაკობ გოგებაშვილი. – 1991. გვ. 296.
2. გოგებაშვილი იაკობ. თხზულებანი. ტომი 5. – თბ., 1957. გვ. 678.
3. იოვიძე ა. იაკობ გოგებაშვილი (დოკუმენტური მასალები). – თბ., 1951. გვ. 159.
4. კასრადე დავით. იაკობ გოგებაშვილი: ბიოგრაფია. – თბ., 1940. გვ. 78-79.
5. მღვიმელი შიო. მოგონებები // წიგნში: ზ. ბოცვაძე. იაკობ გოგებაშვილი. 1991. გვ. 363-364.

ნათია სიხარულიძე

წიგნით შთაგონებული გალაკტიონი

წიგნი, მხატვრული ნაწარმოები არცთუ იშვიათად გამხდარა გალაკტიონის შთაგონების წყარო. როგორც ნოდარ ტაბიძე წერს, პოეტისათვის წიგნი თხზვის საბაზიც შეიძლება იყოს და განსჯისაც, ზოგჯერ ახლადგაცნობილი წიგნის შინაარსი საფუძვლად ედება გალაკტიონის ლექსს ან კიდეც – განსჯა-კვალიფიკაციის საგანი ხდება. სწორედ რამდენიმე ამგვარ შემთხვევას ეძღვნება ნ. ტაბიძის სტატია „წიგნი გალაკტიონის შემოქმედებაში“.

ჩვენს წერილში ნაჩვენებია ერთმა, თავის დროზე პოპულარულმა ნაწარმოებმა, როგორ შთააგონა გალაკტიონი და შემდეგ, ათწლეულების განმავლობაში, შთაგონების წყარო როგორ დარჩა მიუგნებელი თუ დაუზუსტებელი.

* * *

გალაკტიონ ტაბიძის ლექსი „პირველი ვარდი“, 1915 წლით დათარიღებული, ასე იწყება:

პირველი ვარდი...
მოვიდა პირმშვენიერი მაისი
რად დაგვაინყდა
ძველ ნანგრევებზე ძველი ნავარდი
კუნძული ჰავაის
და ჰავაელი პატარა ქალი
სახელად ემმა...

ამ სტრიქონების წაკითხვისას, ბუნებრივია, ჩნდება კითხვა: ვინ არის ჰავაელი ემმა? გალაკტიონის შემოქმედებაში ნახსენებ პიროვნებათა ვინაობა, როგორც წესი, პოეტის აკადემიური გამოცემისათვის დართულ შენიშვნებშია განმარტებული. ემმა, გარდა „პირველი ვარდისა“, გალაკტიონის ორი სხვა ნაწარმოების პერსონაჟიც არის, მაგრამ ქალის ვინაობის შესახებ ინფორმაცია არც ერთის კომენტარში არ მოიპოვება.

ნოდარ ტაბიძე ნარკვევში – „ნიგნი გალაკტიონის შემოქმედებაში“ – პოეტის სხვა ნაწარმოებებთან ერთად საუბრობს „პირველი ვარდის“ შესახებაც და მიუთითებს, რომ ჰავაელი ემმა ამერიკელი ბელეტრისტის ელიზა ფრენსის ბიპორნეტის მოთხრობის პერსონაჟია.

ძიება თითქოს ამით უნდა დასრულებულიყო, მაგრამ ინფორმაციის გადამოწმებისას აღმოჩნდა, რომ მწერალ ელიზა ფრენსის ბიპორნეტს არამხოლოდ ამერიკის, არამედ მსოფლიო ლიტერატურის ისტორიაც კი არ იცნობს.

გალაკტიონი ევროპულ ენებს არ ფლობდა. ამის გათვალისწინებით, „პირველი ვარდის“ მთაგონების წყაროს პოვნის ერთადერთი გზა რჩებოდა – უნდა მოგვეძიებინა გალაკტიონის ლექსის დაწერამდე ქართულ და რუსულ ენებზე ნათარგმნი ნაწარმოებების ჩამონათვალი იმ იმედით, რომ რომელიმე მათგანის სახელწოდებაში იქნებოდა მინიშნება ჰავაელ ემმაზე. ამ მცდელობამ სასურველი შედეგი გამოიღო. გაირკვა, რომ 1905 წელს ქუთაისში ცალკე წიგნად გამოუციათ თომა მთავრიშვილის მიერ ნათარგმნი ელი ბერტის მოთხრობა „ემმა – ჰავაელი პატარა ქალი“. სახელწოდებიდანვე ჩანდა, რომ გალაკტიონის ლექსი სწორედ ამ ნაწარმოებთან იყო დაკავშირებული.

ელი ბერტი ჰავაელი გოგონას – ემმას – თავგადასავალს მოგვითხრობს. უმდიდრესი გვარის წარმომადგენელთა ერთადერთი მემკვიდრე, ემმა, ხუთი წლის იყო, როდესაც მისი მშობლები მინისძვრამ იმსხვერპლა. მეურვეებმა გოგონა პანსიონში მიაბარეს. იქ ბავშვმა დედასავით შეიყვარა თავისი აღმზრდელი – მის ლამაზ ბერტი. გარკვეული დროის შემდეგ ემმას აღმზრდელი დაქორწინდა და პანსიონიდან წავიდა. გოგონამ მასთან განშორება ძალიან განიცადა. გავიდა რამდენიმე წელი. მინისძვრამ ჰავაის ზოგიერთი ოლქი ნანგრევებად აქცია. უამრავი ადამიანი დაიღუპა. სტიქიური უბედურების დროს სხვებთან ერთად დაიკარგა ემმას აღმზრდელიც. გოგონამ მასწავლებლის მოსაძებნად წასვლა გადაწყვიტა. არაერთი დაბრკოლების გადალახვის შემდეგ, რაც მოთხრობაში დეტალურადაა აღწერილი, ემმამ მიზანს მიაღწია – სიკვდილისაგან იხსნა აღმზრდელი და მისი ორი მცირეწლოვანი ბავშვი. „მე და ჩემი მასწავლებელი ხშირათ მოვიგონებთ ხოლმე იმ საზარელს გავლილ დროის ამბებს, რომელიც ახლანდელ ჩვენს ბედნიერებას სრულიად არა გავს“, – ემმას ამ სიტყვებით მთავრდება ელი ბერტის მოთხრობა.

გალაკტიონის „პირველი ვარდი“ იმ ადამიანისადმი მიმართვას წარმოადგენს, ვისთან ერთადაც ლირიკული გმირი ბავშვობაში ემ-

მას თავგადასავალს კითხულობდა. აქ საინტერესო ის არის, რომ ტექსტის ზოგიერთი მონაკვეთი, რომელიც ლირიკული გმირის სატრფოს ახასიათებს, ამავე დროს მიგვანიშნებს ჰავაელ ემმაზე:

ბავშვობიდანვე იყავი მარტო
ჯვარზე გაკრული,
შენ სული გქონდა მეტად ფაქიზი
და დაჩაგრული...

– მიმართავს ლირიკული გმირი უცნობ ქალს, თუმცა ეს სტრიქონები ემმას ბავშვობასაც გვახსენებს. ასეა სხვა შემთხვევაშიც:

თუ წაიყვანა სიყმაწვილე
უცნობმა გემმა,
და დაიკარგა სადმე ყვავილი,
მიუგნებელი მხარეები თუ აიგულე...

აქ სატრფოს ბედის გაურკვეველობით გამოწვეული წუხილია გამოხატული, მაგრამ, გარდა ამისა, ეს სიტყვები ემმას ზღვაზე მოგზაურობასა და მიუგნებელ, მიუვალ მხარეებში ხეტიალზეც მიგვანიშნებს.

როგორც ჩანს, თავდაპირველად პოეტი ემმას მთავარ პერსონაჟად მოიაზრებდა. ამას ადასტურებს ისიც, რომ ავტოგრაფში ლექსის სათაურია არა „პირველი ვარდი“, არამედ – „ემმა“.

ემმა გალაკტიონის 1916 წლით დათარიღებული ლექსის – „მოსვლას აპირებს წვიმა“ – პერსონაჟიც არის. „პირველი ვარდისაგან“ განსხვავებით, იგი აქ ლირიკული გმირის შორეული სატრფოა, რომლის სახელის გახსენებასაც თან გარკვეული ემოცია ახლავს:

მოსვლას აპირებს წვიმა,
იგრძნო ღრუბლების გემმა,
გაინკრიალა სიმმა,
შენი სახელი – ემმა...

ემმა ნახსენებია 1911 წელს გამოქვეყნებული პოემის – „მწყემსის“ ავტოგრაფშიც:

მორევს წარსულის გადამწირველად გაჰკივლა გემმა,
ზღვას გავსცქეროდით, ისიც პირველად... პირველად ემმა.

ასე გადმოინაცვლა ელი ბერტის ნაწარმოების მთავარმა პერსონაჟმა – ჰავაელმა ემმამ – გალაკტიონის შემოქმედებაში.

გალაკტიონ ტაბიძის ახალ აკადემიურ გამოცემაზე მუშაობისას მეოცე საუკუნის ქართული პერიოდიკა ხელახლა გადაისინჯა. გალაკტიონის შესახებ გამოქვეყნებული, დღეისათვის მივიწყებული მასალის დამუშავებისას, ჩვენი ყურადღება მიიქცია ქუთაისში, ჟურნალ „განთიადში“ (1988 წელი, №3) დაბეჭდილმა პეტრე ვაჭრიძის პუბლიკაციამ – სათაურით „გალაკტიონის „პირველი ვარდი“.

ამ წერილის მიხედვით, „პირველი ვარდის“ ლიტერატურულ წყაროს ამერიკელი მწერლის ელიზა ფრენსის ბიორნეტის ერთი პატარა მოთხრობა – „ემმა – ჰავაელი პატარა ქალი“ – წარმოადგენს.

მცირე პუბლიკაციაში პ. ვაჭრიძე გადმოგვცემს უცხოელი ავტორის ნაწარმოების შინაარსს, მიუთითებს მთარგმნელის ვინაობაზე, წიგნის გამოცემის ადგილსა და დროზე. ეს ყოველივე ზუსტად ემთხვევა ჩვენ მიერ ზემოთდასახელებული წიგნის – „ემმა – ჰავაელი პატარა ქალი“ – მონაცემებს, მხოლოდ ერთი მნიშვნელოვანი განსხვავებით – იმ ნაწარმოების ავტორი, რომლის შესახებაც ვსაუბრობდით, ელი ბერტი გახლავთ და არა ელიზა ფრენსის ბიორნეტი (სწორი ფორმაა – ბერნეტი. – ნ.ს.).

პეტრე ვაჭრიძის წერილის გაცნობის შემდეგ, ბუნებრივია, გაჩნდა ეჭვი, რომ ელი ბერტი ცნობილი ამერიკელი მწერლის ელიზა ფრენსის ბერნეტის (1849-1924) ფსევდონიმი იყო. თუმცა, მიუხედავად ხანგრძლივი ძიებისა, ამ ვარაუდის დამადასტურებელი ინფორმაცია ვერ მოვიპოვეთ.

პარალელურად, საკითხის გარკვევის მიზნით, პეტრე ვაჭრიძის სხვა პუბლიკაციები მოვიძიეთ.

1979 წელს გამოქვეყნებულ წიგნში „როტაციონის ბრუნავს მანქანა. (ქუთაისში წიგნის ბეჭდვის ისტორიიდან 1800-1921 წწ.)“ პ. ვაჭრიძე ასახელებს „საყმაწვილო წიგნების გამომცემელი წრის“ მიერ გამოქვეყნებულ წიგნებს, მათ შორის, უცხოელი მწერლის მოთხრობასაც („ემმა – ჰავაელი პატარა ქალი“), თუმცა, ამჯერად ავტორად მითითებულია არა ელიზა ფრენსის ბერნეტი (როგორც ეს მისსავე პუბლიკაციაშია), არამედ – ელი ბერტი!

რა მიზეზით უნდა ჩაენაცვლებინა პ. ვაჭრიძეს ცხრა წლის შემდეგ გამოქვეყნებულ წერილში ელი ბერტი ელიზა ფრენსის ბერნეტით? იქნებ სანდო წყაროსაგან იცოდა, რომ ამერიკელი მწერალი ქალის სახელმა ქართულად გადმოტანისას ამგვარი ტრანსფორმაცია (ელიზა ბერნეტი – ელი ბერტი) განიცადა?!

ჰავაელი ემმა ელიზა ფრენსის ბერნეტის არც ერთი ნაწარმოების სათაურში არ არის ნახსენები. ჩვენ ამერიკელი მწერალი ქალის ყველა ნაწარმოების შინაარსს გავეცანით – იმ ვარაუდით,

რომ იქნებ ემმას თავგადასავალი რომელიმე ვრცელი ტექსტის ჩართვა.
ნართს წარმოადგენდა. ეს მცდელობაც ამაო გამოდგა.

სამაგიეროდ, სრულიად მოულოდნელი შედეგის მომტანი აღ-
მოჩნდა სპეციალურ ცნობარებში ხანგრძლივი ძიება: ჩვენი ყუ-
რადლება მიიქცია მეცხრამეტე საუკუნეში მოღვაწე ერთი ფრანგი
მწერლის სახელმა: ეს გახლდათ ბერტრან ელი ბერტე („Bertrand
Élie Berthel“) (1815-1891) – სენსაციური ნაწარმოებების ავტო-
რი, რომლის შემოქმედებაც ჟანრული მრავალფეროვნებითა და
თემატური სიხალეებით გამოიჩევა. როგორც მიუთითებენ, 1835-
1840 წლებში ბერტე საფრანგეთში უფრო პოპულარული იყო ვიდ-
რე ალექსანდრე დიუმა (მამა), ხოლო მისი ერთ-ერთი ნაწარმოები
(„Les Houilleurs de Polignies“) ემილ ზოლას „ჟერმინალის“ შთაგო-
ნების წყაროდ ითვლება. ბერტეს ნაწარმოებები მწერლის სიცოცხ-
ლეშივე არაერთ ენაზე ითარგმნა.

ავტორთა გვარ-სახელების მსგავსების (ელი ბერტი// ბერტრან
ელი ბერტე) გამო წამოწყებულმა ძიებამ საბოლოოდ სასურველ
შედეგამდე მიგვიყვანა.

გაირკვა, რომ ფრანგი მწერლის ელი ბერტეს მრავალრიცხო-
ვან ნაწარმოებთა შორის მოთხრობათა ორი ამგვარი კრებულია:
„პატარა სკოლის მოწაფე გოგონები სამყაროს ხუთი ნაწილიდან“
(1880) და „პატარა სკოლის მოწაფე ბიჭები სამყაროს ხუთი ნა-
წილიდან“ (1887). პირველი მათგანში, რომელიც რუსულად 1898
წელს ითარგმნა (მთარგმნელი – მ. გრანსტრემი), ექვს სხვა გოგო-
ნას თავგადასავალთან ერთად შეტანილია ჰავაელი ემმას ამბავიც.

სავარაუდოდ, თ. მთავრიშვილი სწორედ ზემოთ დასახელებულ
გამოცემას უნდა გასცნობოდა. ქართველმა მთარგმნელმა ბერტეს
ამ კრებულში დაბეჭდილი შვიდი მოთხრობიდან მხოლოდ ერთი –
„ემმა – ჰავაელი პატარა ქალი“ თარგმნა. ეს ნაწარმოები, როგორც
ჩანს, ქართველ მოსწავლეთა შორის პოპულარული იყო. ამაზე
მეტყველებს ნიკა აგიაშვილის ერთ-ერთი პუბლიკაციაც, რომელ-
შიც იგი იგონებს, თუ რა წიგნებს კითხულობდნენ ის და მისი თანა-
ტოლები მოწაფეობისას და სხვა ცნობილ ავტორებთან ერთად ასა-
ხელებს ბერტეს ნაწარმოებსაც. იქვე, ასოციაციით, ნ. აგიაშვილი
გალაკტიონის სტრიქონსაც („და ჰავაელი პატარა ქალი / სახელად
ემმა“) იხსენებს.

პეტრე ვაჭრიძემ, რომელმაც ვერ გაარკვია 1905 წელს გამოქ-
ვეყნებული წიგნის – „ემმა – ჰავაელი პატარა ქალი“ – ავტორის
– ელი ბერტის ვინაობა, იგი მისთვის ნაცნობ მწერალ ქალთან –
ელიზა ფრენსის ბერნეტთან გააიგივა.

ნოდარ ტაბიძემაც, ენდო რა პეტრე ვაჭრიძის ინფორმაციას, „ემმა – ჰავეელი პატარა ქალის“ ავტორად ელიზა ფრენსის ბიპორნეტი დაასახელა („ბიპორნეტი“ აშკარად კორექტურული შეცდომით დამახინჯებული „ბიორნეტია“).

ვფიქრობთ, დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ გალაკტიონის „პირველი ვარდის“ შთაგონების წყაროა მოთხრობა „ემმა – ჰავეელი პატარა ქალი“, რომლის ავტორია არა ცნობილი ამერიკელი მწერალი ქალი ელიზა ფრენსის ბერნეტი, არამედ – თავისი დროისათვის ძალიან პოპულარული ფრანგი მწერალი კაცი ბერტრან ელი ბერტე.

ლალი ავალიანი

ვანლერ დაისელი

ახლახან პოეტ ვანლერ დაისელის ხელახალი „აღმოჩენის“ მომსწრენი გავხდით. შემდგენელ-რედაქტორის, ლევან ჟვანიას დიდი ძალისხმევით გამოიცა მისი ორი წიგნი: 2018 წელს – „მზის სისხლი“, დღემდე ყველაზე სრული კრებული, ხოლო 2019 წელს – „გადამტყდარი რკალი“, ფაქტობრივად, რჩეული ლექსები. „მზის სისხლს“, გარდა ვანლერ დაისელის ადრე გამოქვეყნებული თუ გამოუქვეყნებელი ლექსებისა, წერილებისა და ესეებისა, თან ახლავს ლევან ჟვანიას ვრცელი წინასიტყვაობა; შსს არქივში მოპოვებული დოკუმენტები; ბოლოსიტყვაობის სახით, ლიტერატურათმცოდნეობითი დისკურსი – ადა ნემსაძისა და ნინო ხოფერიას უარღესად საინტერესო წერილები: „ვანლერ დაისელი და მისი „სომნამბულები“ და „ვანლერ დაისელის „ანტითეატრი“. აღსანიშნავია იკონოგრაფიული მასალაც – პოეტის მიერ გამოცემული წიგნაკების გარეკანი, ფოტოები და სხვა. ეჭვს არ იწვევს ძველი წიგნაკების გაფორმების სიახლოვე ფუტურისტულ-კუბისტურ მხატვრობასთან. ამ მხრივ გამორჩეულია „გადამტყდარი რკალიც“: მის შინაარსს ჩინებულად მიესადაგა გარეკანი, „ქართველი პოლონელის“, ცნობილი ფუტურისტი პოეტის, ილია ზდანევიჩის უფროსი ძმის, ერთ დროს ავანგარდიზმით გატაცებული მხატვრის, კირილე ზდანევიჩის გრაფიკით შესრულებული ნახატი „ვენერა“.

თავის დროზე გალაკტიონმა გამოარჩია ვანლერ დაისელის 1929 წელს გამოცემული წიგნი „ბალადა დაღუპულ ვეფხეზე“, ისიც შენიშნა, რომ „ამ წიგნში დასაფასებელია პოეტის მისწრაფება წიგნის ლამაზად გამოცემისათვის, ყდის შერჩევა...“ მართლაც, ასეა.

შორეულ ჩრდილოეთში გადასახლებული ვანლერ დაისელის (ივანე ბაბუაძის) სახელი მისი სავარაუდო გარდაცვალებიდან

ვანლერ დაისელი

(1932) ტოტალიტარიზმის მძვინვარების დაცხრომამდე, ე. წ. პერესტროიკამდე, შემოინახა „ბალადამ ტფილისთან მოკლულ ვეფხვზე“, დაწერილმა 1928 წლის მაისში (შესაძლოა 26 მაისის გასახსენებლადაც); ეს იყო აშკარა ანტისაბჭოთა ლექსი, „რეპრესირებული“ თუ „დახვრეტილი“ პოეზიის (რევაზ კვერენჩილაძე) თვალნათლივი ნიმუში. გალაკტიონმა ზემოხსენებულ ჩანაწერში პიეტეტიც გამოამჟღავნა ბალადის მიმართ – „მრავალი ადგილებია პირდაპირ კლასიკური“ – თუმცა ისიც დასძინა, „ეს ყველაფერი თეთრი ძაფებით შეკერილი პოლიტიკაა... მაგრამ საბოლოო ანგა-

რიშში უსათუოდ – კონტრრევოლუციონური“.

სწორედ ეს საბედისწერო ლექსი გახდა ჩეკას მიერ ისედაც მიზანში ამოღებული ვანლერ დაისელის დასასრულის დასაწყისი: „1930 წელს (შესაძლოა, 1929-შიც) მეტეხის ციხის კედლები ახეხინეს... ბალადაში (დაიბეჭდა 1929 წელს) 1924 წლის აჯანყების ჩახშობისას დახვრეტილ ვალიკო ჯუღელს გულისხმობდით (ვალიკო ჯუღელი – დამოუკიდებელი საქართველოს სახალხო გვარდიის შტაბის უფროსი, შემდეგში – სარდალი)“ (რ. კვერენჩილაძე, „ნამების გზა“, წ. I, 2014). ვიქტორ გაბესკირიას მონათხრობიდან: „ვანლერმა მითხრა – პოემა ვეფხვზე კი არ დამინერია, მე ვალიკო ჯუღელი მედგა თვალწინ, როცა ვწერდი“.

ივანე ბაბუაძე (დ. 1903) მენშევიკების თანამოაზრეობის გამო პირველად ბათუმში, 1922 წელს დააკავეს, თუმცა ხელწერილით გაათავისუფლეს; მეორედ – 1923 წელს თბილისში ორი თვით იყო დაპატიმრებული; მესამედ – 1925 წელს თბილისშივე მიუსაჯეს თავისუფლების აღკვეთა ერთი წლის ვადით (მასალა შსს არქივში მოიძია შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტის მეცნიერ-თანამშრომელმა, ფილოლოგიის დოქტორმა ადა ნემსაძემ). ამჯერად მისი დაკავება უკვე ერთიანად პოეზიასა და ორგანიზატორულ საქმიანობაში დანთქმული ვანლერ დაისელის მიერ სალიტერატურო ორდენის – „სომნამბულების“

დაარსების მცდელობას დაემთხვა. ეს იყო აშკარა ანაქრონიზმი, დონკიხოტური, თავზეხელაღებული, „ავანტიურისტული“, იმავდროულად, გულუბრყვილო გაბრძოლება რადიკალური მოდერნიტული გამომწვევი სახელწოდების ჯგუფის შექმნისათვის, რაც მხოლოდ მარცხით შეიძლებოდა დასრულებულიყო.

1925 წლის 27 იანვარს თბილისის საზოგადოებას აფიშით ეუწყა ახალი ლიტერატურული ორდენის დაარსება: „ექსტრაორდინალურათ. სომნამბულები ტფილისში. საქართველოში ჩვენ ვანყობთ პირველ პროცესიას, ეს არის „პოეტები ბალდახინზე“. დარწმუნდით, რომ საჭიროა კატასტროფა: ანთება: გადარევა. ეს არის ავადმყოფ მსოფლიო ხერხემალის გადატეხა „სომნამბულებით“. ამისთვის ჩვენ მოგვაქვს „ბალდახინი“ ტფილისიდან. დარწმუნდით: ინამეთ: იხილეთ: პირველი ჩვენება პოეზიის ჟრუნტელის იწყება „სომნამბულების“ გამოცხადებით: ჩვენი ჭრილობა: დავმარცხდებით (ცხადია, კორექტურული შეცდომაა, უნდა იყოს „დავამარცხებთ“ – ლ. ა.) უთუოდ ყველა პოეტებს, და მიმართულებებს. შეიძინეთ თვითმკვლელობა. 30 იანვარს დასალამოვდება არაჩვეულებრივად“. ხელისმომწერნი იყვნენ: შანგო პოლიუს, ვანლერ დაისელი, კლიმენტი თევზაძე და დავით ფერაძე. ზემოხსენებულ „უნაყებას“ მოჰყვა უფრო ვრცელი „წესდება“, თუმცა „სომნამბულების“ პათოსი უფრო გამოკვეთილად აფიშიდან ცნაურდება. აფიშის ტექსტი თითქმის მთლიანად ეფუძნება ალუზიებს თუ რემინისცენციებს „ცისფერყანწელთა“ რიტორიკიდან.

ფსევდონიმი „დაისელი“, უეჭველია, რომ ვალერიან გაფრინდაშვილის ლექსთა ციკლით „დაისები“ არის ინსპირირებული. შესაძლოა, ცნობიერად თუ ქვეშეცნეულად ავტორმა „ვანლერიც“ „ვალერიანს“ მიუახლოვა. თუ იმასაც გავითვალისწინებთ, რომ „ცისფერყანწელთა“ ერთ-ერთ ლიდერს, ვალერიან გაფრინდაშვილს, აქვს ლექსი „სომნამბულა“, კიდევ უფრო საცნაური გახდება ვანლერ დაისელის უპირობო პიეტეტი მის მიმართ.

მწერალმა დათო ტურაშვილმა, რომელსაც არასდროს გაუშუღავნებია ქედმაღლური დამოკიდებულება (რაც, არცთუ იშვიათად, ხშირია მისი თაობისა და, მეტადრე, მომდევნო თაობის ეპატაჟურ განცხადებებში) XX საუკუნის „საბჭოთა ავტორებად“ უსამართლოდ მონათლულ შემოქმედთა მიმართ, საქართველოსა თუ ქართული ლიტერატურის ისტორიათა ჩინებულად მცოდნემ და პოპულარიზატორმა, ტელეგადაცემაში გულისტკივილით მოიხსენია ვანლერ დაისელი და წარადგინა მისი ახლადგამოცემული „მზის სისხლი“ (2018). ერთ-ერთმა თანანამყვანმაც შეაწია

სიტყვა მივიწყებულ ავტორს, თუმცა მისი ფსევდონიმის წყაროდ ზაქარია ფალიაშვილის „დაისი“ დაასახელა, ჩემი აზრით, სრულიად უმართებულოდ.

აფიშა, ფაქტობრივად, მათი პირველი დეკლარაცია გახლდათ. უკომენტაროდ მოვიხმობ ოთხიოდე პარალელიზმს:

1. „საქართველოში ჩვენ ვანყობთ პირველ პროცესიას, ეს არის „პოეტები ბალდახინზე“ – შდრ. ვალერიან გაფრინდაშვილის ლექსს „ოთახი ბალდახინი“ ან კოლაუ ნადირაძის პოეტურ კრებულს „ბალდახინი“ (1920 წელი, ქუთაისი);

2. ყოველი სიტყვის შემდეგ დასმული ორი წერტილი – საჭიროა კატასტროფა: ანთება: გადარევა... დარწმუნდით: ინამეთ: იხილეთ: – გრიგოლ რობაქიძის ორთოგრაფიასაც გვაგონებს და შინაარსით პაოლო იაშვილის „პირველთქმის“ პათოსსაც ეხმიანება.

3. „... მსოფლიო ხერხემალის გადატეხა „სომნამბულებით“ თითქმის ციტირებაა პაოლოსა და ტიცინანის ლექსების თუ ესეების ფრაგმენტებისა, სადაც „ხერხემალის გადატეხის“ პრივილეგია მხოლოდ მათ მათეოსს – გრიგოლ რობაქიძეს აქვს მინიჭებული.

4. „შეიძინეთ თვითმკვლელობა“ – შდრ. ვალერიან გაფრინდაშვილის ლექსს „ბოჰემის მონოლოგს“: „სამარცხვინოა პოეტისთვის სხვა კარიერა, გარდა თვითმკვლელობის“.

მომდევნო, უფრო ვრცელი დეკლარაციის „წესდების“ ანალიზისას ადა ნემსაძე სამართლიანად დაასკვნის: „როგორც ვხედავთ, „სომნამბულების“ ესთეტიკურ შეხედულებებში რაიმე გამოკვეთილ მხატვრულ მეთოდსა და წერის სტილზე საუბარი არაა. ამ დროს ქართული მოდერნიზტული სივრცე სავსეა სიმბოლიზმის, დადაიზმის, ფუტურიზმის, კონსტრუქტივიზმის, ექსპრესიონიზმისა თუ იმპრესიონიზმის ელემენტებით... შეიძლება ითქვას, ეს ტენდენციები ქართულ პოეზიაში უკვე იყო, ხოლო კონკრეტულად მათ მიერ შემოტანილი სიახლეების შესახებ საუბარი დღეს შეუძლებელია, რადგან მათ არ დასცალდათ მთავარი: მხატვრული პროდუქციის შექმნა“.

პირველი ლიტერატორი (აგრეთვე, ჩინებული ტელედოკუმენტალისტი), რომელმაც ლიტერატურულ მუზეუმში დაცული, ვანლერ დაისელის ყველასგან მივიწყებული არქივის მასალები შეისწავლა, ნინო ხოფერია იყო: „თუკი ვანლერ დაისელის შემოქმედებას მისივე ეპოქის თანამედროვე ესთეტიკისა და აზროვნების არეალში მოვიაზრებთ, ლიტერატურულ გემოვნებას და კონტექსტებს ამავე საზომით განვიხილავთ, დავინახავთ უსამართლოდ დავიწყებულ ნაწილს მთელისას, რასაც შეიძლება პირობითად მეოცე საუკუნის დასაწყისის ავანგარდისტული ხელოვნება ვუწოდოთ“.

ორივე ლიტერატორი მიგვანიშნებს „სომნამბულების“ მიერ პოეზიის „მოციქულობის“ კადნიერ განცხადებას; „ნესდება“ 12 „სომნამბულას“ წარმოგვიდგენს, მათ შორის ერთადერთ ქალბატონს – თამარ ცერცვაძეს. უეჭველია პარალელიზმი „ცისფერი ორდენის“ 13 წევრთან ცამეტი ასურელი მამის ანალოგიით; ნაწილობრივ გავიზიარებ ადა ნემსაძის მოსაზრებას: „ჯგუფის წევრთა რაოდენობა და გენდერული შემადგენლობა კიდევ ერთხელ აახლოებს მათ „ცისფერ ორდენთან“. გენდერული შემადგენლობის თვალსაზრისით „ცისფერყანწელთა“ ჯგუფი პირნმინდად მასკულიზური იყო.

1929 წელი საბედისწერო აღმოჩნდა როგორც ვანლერ დაისელის, ასევე „სომნამბულებისათვის“; ისედაც განწირული ორდენის დაარსების იმედიც საბოლოოდ დასამარდა. პოეტი გადაასახლეს შორეულ ჩრდილოეთში: მეტეხის ციხე, მოსკოვის „ბუტირკა“, მურმანსკი, არხანგელსკი... ასეთი იყო მისი „საშინელი ეკლიანი გზა“ (ვანლერ დაისელის წერილი ტერენტი გრანელის არქივიდან).

1932 წლის 8 თებერვალს დაწერილი „შეწყალების თხოვნის“ შემდეგ ვანლერ დაისელი უკვალოდ ქრება...

რეპრესირებულ მწერალთა თავდაუზოგავი და პირუთვნელი მემპტიანის, რევაზ კვერენჩილაძის თქმით, ჩრდილოეთში გადასახლებულ პოეტს დისტოვის, ეკატერინე ბაბუაძისთვის შემოუთვლია – სანამ არ მოგწერო, არაფერი გამომიგზავნოთო. გადასახლებიდან დაბრუნებული ერთ-ერთი ამხანაგის მონათხრობით, ვანლერ დაისელი, პირველი წარუმატებელი ცდის შემდეგ, კვლავ საზღვარგარეთ გაქცევას გეგმავდა; 1968 წლის რეაბილიტაციის ცნობაშიც არ არის მითითებული გარდაცვალების თარიღი.

ახლა მწარედ ვნანობ, რომ თავის დროზე არშემდგარი „სომნამბულების“ ერთ-ერთ წევრს, შესანიშნავ ლიტერატორს, პროფესორ გაიოზ იმედაშვილს, მრავლისმომსწრე და მრავლისმნახველ პიროვნებას, რომლისგანაც მრავალი ლიტერატურული „ჭორი“ მომისმენია („ის, რაც დღეს ჭორია, ხვალ შეიძლება გახდეს ლიტერატურული ფაქტი“, – ვიქტორ შკლოვსკი), არაფერი ვკითხე ვანლერ დაისელზე; იგივე მეთქმის „ცოცხალ ენციკლოპედიაზე“, პროფესორ სოლომონ ხუციშვილზე, რომელიც პოეტს ყოველთვის „საწყალ ვანლერ დაისელად“ მოიხსენიებდა. მაშინ მხოლოდ ის

ვიცოდი, რომ მან დაწერა „ბალადა ტფილისთან დაღუპულ ვეფხეზე“, იყო „ცისფერყანწელთა“ შემოქმედების მიმბაძველი, დახვეწილი 1937 წელს (ასე მეგონა).

დღევანდელი თვალსაწიერიდან კი ბევრი რამ არის გასათვალისწინებელი – უწინარეს ყოვლისა, ვანლერ დაისელის ლიტერატურულ ასპარეზზე გამოსვლის დროისათვის შექმნილი ვითარება.

1924 წლის შეთქმულების არნახული სისასტიკით ჩახშობის შემდეგ საბოლოოდ დასამარდა ხელოვანის თავისუფლების ილუზია ტოტალიტარულ სახელმწიფოში. ამის ნათელსაყოფად მშრალი სტატისტიკის მოხმობაც იკმარებდა: „ცისფერყანწელებს“ 1924 წლის შემდეგ არც ერთი პერიოდული ორგანო არ გამოუციათ. იგივე ბედი ეწია „აკადემიური მწერლობის“ ჩინებულ ჟურნალებსაც. ეს კი ქართული მოდერნიზმის იძულებითი აღსასრულის დასაწყისს მოასწავებდა. ასეც იყო: საქართველოს ანექსიის შემდგომ ბოლშევიკებმა „თავი მოიკატუნეს“ (აკაკი ბაქრაძე), სამიოდე წელი ინტელიგენციისა და ხელოვანთა მიმართ მძლავრ წნეხს ჯერხნობით მოერიდნენ. ამას შორს გამოზნული ამოცანა ჰქონდა: რეჟიმი თანდათანობით ძალას იკრებდა და თანამოაზრეთაც რაზმავდა – „წითელი პროფესურისა“ და „პროლეტარული მწერლობის“ წახალისების გზით. ქართული მოდერნიზმის ზეობა ინერციით ჯერ კიდევ გრძელდებოდა; ქართულმა ფუტურიზმმა ორი ძირითადი ჟურნალი (H_2O_4 , „ლიტერატურა და სხვა“ – 1924-25) გამოსცა, ფირნიშად აიფარა ლოზუნგი: „ჩვენთვის ყველაზე დიდი სიტყვა არის ოქტომბერიო“, რამაც მხოლოდ ერთხანს გაახანგრძლივა მათი არსებობა.

სწორედ ასეთ დროს ცდილობს ვანლერ დაისელი თვითდამკვიდრებას, მისი მოქალაქეობრივი და პოლიტიკური გეზი ჯიქურ ეწინააღმდეგება „უნდობარი ხანის“ მოთხოვნებს.

ახლახან გამოცემული მისი კრებულები სულ სხვა რაკურსით წარმოგვიჩენს თვითნაბად პოეტს. იგი ქართული მოდერნიზმისა და ავანგარდიზმის გავლენაშია მოქცეული, შეუპოვარი, იდეურად ნონკონფორმისტი და ბოლომდე გაუტეხელია. მის საუკეთესო ლექსებში წარმოჩენილია ავტორი, რომელიც, „ცისფერყანწელების გამოთქმას თუ მოვიშველიებთ, ფლობს ჭეშმარიტი პოეტის „ნერვს და ფოსფორს“. სწორედ ამ თვალსაზრისით შესწავლას საჭიროებს ნოვატორი პოეტის ლიტერატურული მემკვიდრეობა.

ლევან ჟვანიამ ვანლერ დაისელის მეორე კრებულში „გადამტყდარი რკალი“ (2019) 29 რჩეული ლექსი შეიტანა: „29 ლექსით პოეტის ამქვეყნად გატარებული 29 წლისთვის გვინდოდა ხაზგასმა“.

კრებული პოეტის 1924 წლით დათარიღებული ერთ-ერთი სა-
უკეთესო ლექსის სათაურით არის სახელდებული. საჭაშნიკოდ
გთავაზობთ ამ ლექსს:

ბადამიშყდარი რკალი

როცა მე მსურდა, ეს იყო მაშინ,
ლანდების რხევა სიზმრით ამეკლო.
მწვანე ფოთლები სცვიოდა ქარში
და ტრაურს ღვრიდა რუხი სამრეკლო.
ლამე. სიჩუმე და ავგაროზი
მიჰქონდა სიზმრებს ყვითელ მინდორში.
ჩვენ ვქვითინებდით სასაფლაოზე
და მეხვეოდი ქალწული ნორჩი.
გვიცავდა ფიცი უსათნოესი
და სიბრალულის ალერსით ხედვა.
ჯვარზე გაკრული სწუხდა იესო
და კვიპაროსებს ქარი არხევდა.
მაგრამ დაინვა ის ლოცვა ნაზი,
ლურჯი სიზმრების თეთრი თვალები.
ეხლა ქარია სასაფლაოზე
და ჩემს სულში კი... თებერვალები.

ალექსანდრე ლორია

ცენზურა და კითხვის მართვა

სიტყვა „ცენზურა“ რამდენიმეგვარად გაიგება. ძირითადად ნიშნავს სპეციალურ დანესებულებას (ორგანიზაციას), რომელიც ოფიციალურად ადევნებს თვალყურს ლიტერატურისა და ხელოვნების, მეცნიერების და რელიგიის, სახალხო განათლებისა და პოლიტიკური მოღვაწეების, პიროვნებისა თუ სხვადასხვა ორგანიზაციებისა და გაერთიანებების მოღვაწეობას იდეოლოგიური კუთხით. მას ოფიციალურად ევალება არა მარტო თვალყურის დევნება, არამედ კონტროლიდა ზედამხედველობა, რომ არ გავრცელდეს ისეთი აზრები და დებულებები, რაც მმართველი საზოგადოებისა და პოლიტიკური სისტემისათვის მიუღებელია როგორც პოლიტიკური, ისე იდეოლოგიური, სამართლებრივი, ეთიკურ-ზნეობრივი და აღმზრდელობითი თვალსაზრისით. ზედამხედველობა ვრცელდება როგორც ზეპირად გამოხატუებებზე, ასევე ყოველგვარ კომუნიკაციურ საშუალებებზე, განსაკუთრებით ბეჭდურ და ელექტრონულ ტექნოლოგიებზე.

ვიდრე ოფიციალური ცენზურა წარმოიქმნებოდა, მანამდეც არსებობდა მეთვალყურეობა მოსაზრებებისა და დებულებების გავრცელებაზე ზეპირი თუ წერილობით საშუალებებზე, რასაც სამოქალაქო თუ რელიგიური ორგანიზაციები აწარმოებდნენ თავიანთი შეხედულებების მიხედვით. ე. წ. „მიუღებელი“, „მავნე“ აზრების გამოთქმა, წერა თუ ბეჭდვა სასტიკად იდევნებოდა და იზღუდებოდა, იბრძოდნენ მათი პროპაგანდისა და აგიტაციის წინააღმდეგაც. ეს ბრძოლა გამოიხატებოდა როგორც იდეოლოგიურ დაპირისპირებაში, ასევე ფიზიკურ ზემოქმედებაშიც კი. „დამნაშავეთა“ სასტიკად დასჯა, წიგნების დანვა-განადგურება, მათი წაკითხვისათვის პასუხისგება და ა. შ. ყოველი ეს ინვეცია იდეათა შორის შეურიგებელ ბრძოლას, ანუ ბრძოლას წიგნებს შორის – „წიგნი წიგნის წინააღმდეგ!“

ამ გარემოებამ ძველ ცივილიზებულ ქვეყნებში კანონიერი ხასიათი მიიღო, რასაც რელიგიამ დაუდო საფუძველი. ამან ჩამოყალიბებული ხასიათი განსაკუთრებით ქრისტიანულ სამყაროში ჰპოვა, რაც უნდა აიხსნას იმ დაპირისპირებით, რაც სხვადასხვა რელიგიურ მიმართულებათა შორის არსებობდა.

ისტორიაში უამრავი ფაქტია წიგნებისა და ავტორების შევიწროებისა და სასტიკი სადამსჯელო მოქმედებათა გატარებისა. როგორც ცნობილია, ისტორია მეტწილად იდეებისა და მათთან დაკავშირებული წინააღმდეგობების გამოფენის გამოხატულებას წარმოადგენს. ფიზიკურ დაპირისპირებათა კვალდაკვალ ვრცელდებოდა ისტორიულ მოვლენათა სხვადასხვა ინტერპრეტირების შეუთავსებლობა, რაც აგრეთვე ურთიერთშეუთანხმებლობასა და იდეოლოგიურ ბრძოლაში ჰპოვებდა ასახვას. ესეც იყო პირობა წიგნის წინააღმდეგ გალაშქრებისა და მისი რეპრესირებისა.

წიგნი თანდათან დაპირისპირების, დევნის, შევიწროებისა და განადგურების ობიექტად იქცა. მაგრამ იყო საპირისპირო მოვლენაც, რადგანაც გაბატონებული საზოგადოების მიერ უკრიტიკოდ აღიარებული წიგნის გაფეტიშებაც კი ხდებოდა, მისი უზომოდ განდიდებაც კი არ იყო უცხო ამა თუ იმ ქვეყანაში, ამა თუ იმ რელიგიური მიმართულების მიერ, როგორადაც ეს იყო, მაგალითად, ძველ ეგვიპტეში. აქ წიგნი იმთავითვე რელიგიური სინმინდის ნიშანს ატარებდა, და ცხადია, მისი უგულვებელყოფა და უარყოფა რელიგიური დოგმების წინააღმდეგ გამოსვლას ნიშნავდა, რამდენადაც წიგნები, ძირითადად, სასულიერო პირების მიერ ინჟერბოდა და უმეტესად რელიგიურ აზრს ავრცელებდა. ეს მოვლენა სავსებით დაეუფლა მთელ ცივილიზებულ რელიგიურ სამყაროს. ცნობილია, ძველ რომში აღმატებული ხელისუფლები როგორ დევნიდნენ მათთვის არასასურველ წინაპართა, თუ თანამედროვეთა წიგნებს, რაც შემდეგში განვითარებული სახით მიიღო და ათთვისა კაცობრიობამ, როგორც კანონზომიერი მოვლენა, წიგნის მიმართ ამდაგვარი დამოკიდებულება ქრისტიანობის გავრცელების შემდეგ უფრო მასშტაბური გახდა.

ისტორია სავსეა მაგალითებით რელიგიურ ნიადაგზე ატეხილი ბრძოლებისა როგორც ერთმანეთს შორის, ისე სხვა მიმართულებათა წინააღმდეგ. მრავალი ფაქტია ცნობილი, როგორ უსწორდებოდნენ ტოტალიტარულ პოლიტიკურ გარემოში „არასასურველ“ წიგნებსა და ავტორებს.

განსაკუთრებით გაფართოვდა ცენზურის ფარგლები მას შემდეგ, რაც მსოფლიოში ბეჭდვა გავრცელდა და ნაბეჭდი წიგნების მართვამ არნახული სივრცე მოიცვა; მასზე თვალყურის დევნება

გართულდა. ამან ხელი შეუწყო საცენზურო სამსახურის ოფიციალურად შემოღებას, რასაც საფუძველი ჩაუყარა შუა საუკუნეების ევროპაში გაბატონებულმა ქრისტიანობამ. სწორედ მან ითავა ქვეყნად წიგნის კითხვის მართვის საქმის გაძლიერება და რეგულირება. 1559 წელს პაპმა პავლე მეოთხემ, გამოაქვეყნა ე.წ. „აქრძალულ წიგნთა ინდექსი“ – ნუსხა იმ წიგნებისა, რომელთა კითხვა ეკრძალებოდა ყოველ ქრისტიანს. ცოტათი ადრე, 1513 წელს, დიდი ინკვიზიტორის – პაპის კარდინალ კარაფის ბრძანებით, არც ერთი წიგნი არ უნდა გამოცემულიყო ინკვიზიციის სპეციალური ნებართვის გარეშე. ეს იყო პირველი ცდა ორგანიზებული ცენზურის შემოღებისა.

გერმანიაში მე-15 საუკუნეში მოწინავე ქალაქებში სპეციალურად შექმნეს საცენზურო სამსახურები. 1496 წლიდან უკვე საუნივერსიტეტო ცენზურა ამოქმედდა; 1501 წელს დაადგინეს, რომ თავიანთ საეპარქიოში ყველა ეპისკოპოსს უნდა განეხორციელებინა საცენზურო საქმიანობა. ინგლისში მმართველობამ ტოპოგრაფებს დაავალა დაბეჭდვამდე უეჭველად წარედგინათ ხელნაწერები შესამოწმებლად და ნებართვის მისაღებად. ამ დადგენილების გვერდის ავლისათვის გამომცემელი სახელმწიფო დამნაშავედ ცხადდებოდა. 1556 წელს შეიქმნა გამომცემელთა კორპორაცია, რომელიც მიზნად ისახავდა „არასასურველი წიგნების“ წინააღმდეგ ბრძოლას. ინგლისში რევოლუციის წინა ხანაში „ვარსკვლავთა პალატა“ და სასამართლო მკაცრად სჯიდნენ დისიდენტური წიგნებისა და პოლიტიკური პამფლეტების ავტორებს. მართალია, რესპუბლიკურმა მთავრობამ გააუქმა ცენზურა, მაგრამ 1634 წელს ის ისევ აღადგინეს.

საფრანგეთში სპეციალურად დაიბეჭდა 1715-1786 წლებში გამოქვეყნებული აკრძალული წიგნების სია, რომელიც მრავალ ასეულს შეადგენდა.

შუასაუკუნეობრივ სქოლასტიკისა და რუტინის ბურჟუი პირველად რენესანსმა გაფანტა. ჰუმანიტარული მოძრაობის ტალღა მთელ მსოფლიოს მოედო. ის მძიმე ბრძოლებით იკვლევდა გზას მთელ მსოფლიოში, რაც პროგრესული იდეების გავრცელებას უწყობდა ხელს. მიუხედავად ამისა, ჯერ კიდევ შორს იყო ის დრო, როდესაც დემოკრატიული იდეები დამკვიდრდებოდა და როგორც საყოველთაო მშვიდობისა და თავისუფლების იდეოლოგია. ჰუმანიზმი, უპირველეს ყოვლისა, აზრის (სიტყვის) თავისუფლად გამოხატვას გულისხმობდა, იგი სხვადასხვა დროს, სხვადასხვა ქვეყანასა და ვითარებაში, მაინც აწყდებოდა შეუვალ წინააღმდეგობას, რაც, ძირითადად, სწორედ ცენზურის სახით ხორციელდებოდა.

განსაკუთრებით ეს ხდებოდა რექციული წყობისა და იდეურობის ქვეყნებში, ტოტალიტარული მართვის მქონე სახელმწიფოებში. უკვე ახალ საუკუნეებში კი ადგილი ჰქონდა საცენზურო პოლიტიკურ მკაცრ გამოვლენას, როგორც იყო, მაგალითად, იტალიის, ესპანეთის, გერმანიის და მათ მიმდევარ-სატელიტების ქვეყნებში. სხვათა შორის, მანამდეც მკაცრი ზენზოლის გადატანა უწევდა სხვადასხვა ქვეყნის მონინავე საზოგადოებას მთელი ისტორიის მანძილზე. ამ მხრივ განსაკუთრებით გამოირჩეოდა ცარისტული რუსეთი, სადაც შეუფერხებლად პარპაშებდა ცენზურა. XIX საუკუნის დასასრულსა და XX საუკუნის დასაწყისში აქ არნახული სიმძაფრით ვლინდებოდა საცენზურო პოლიტიკა, რასაც თან ახლდა მკაცრი და დაუნდობელი სადამსჯელო იოერაციები.

ტიპიური რეაქციული მოქმედების გამოხატულებას წარმოადგენდა, მაგალითად, ი. დ. სიტინის პასუხისგებაში მიცემა იმის გამო, რომ მის მიერ გამოცემულ „უცხო სიტყვათა ლექსიკონში“ განმარტებული იყო სიტყვები: „სოციალ-დემოკრატიული პარტია“, „პროლეტარიატის დიქტატურა“, „კაპიტალიზმი“ და სხვ. 1905 წელს ეს გამომცემლობა პოლიციამ გადანვა და უამრავი წიგნი ცეცხლს მისცა.

ამგვარი „მოღვაწეობის“ გამოცდილება საკმაოდ დიდი იყო რუსეთში. ჯერ კიდევ 1787 წელს აქ გამოიცა დადგენილება, რომლის თანახმადაც, ყველაზე ადრე გამოცემული წიგნი, რომელიც სინოდის სტამბაში არ დაბეჭდილა, აიკრძალა, 1796 წელს გამოქვეყნდა ახალი დადგენილება, რომლის ძალითაც რუსეთში შეიქმნა წინასწარი ცენზურა, მის გვერდის ავლით წიგნების დაბეჭდვა დაუშვებელი იყო. რუსეთში იკრძალებოდა უცხოური წიგნების შემოტანა, თუ მათზე სპეციალური ნებართვა არ იყო გაცემული. ცნობილია, რომ 1793 წელს რუსეთის საეკლესიო ხელისუფალთა ბრძანებით 18 656 წიგნი საჯაროდ დაწვეს.

XVIII საუკუნის დასასრულს საფრანგეთის რევოლუციამ საგრძნობლად შეარყია მსოფლიოს არსებული მმართველობითი სისტემები. გაჩნდა პროგრესული იდეები და მოთხოვნები, რამაც რუსეთის ხელისუფლების უმწვავესი რეაგირება გამოიწვია. ერთიორად გაძლიერდა პროგრესული წიგნის დევნა. დაწვეს თომას მორის „უტოპია“, კონფისკაცია გაუკეთეს ვოლტერის, დიდროს, დალამბერისა და სხვა განმანათლებელ-ჰუმანისტების თხზულებებს. დაარბიეს ნ. ნოვიკოვის გამომცემლობა, თვით ნოვიკოვი დააპატიმრეს. ცნობილია, რომ ეკატერინე მეორემ ჯერ კიდევ ადრე ი. კნიაჟინის „ვადიმ სინიავსკი“ დაანვევინა, ხოლო ავტორი სულის ამოხდომამდე გააროზგვინა; ა. პლეშჩევი კატორლაში გადაასახ-

ლეს ბ. ბელინსკის „წერილები პუშკინზე“ კითხვისა და გავრცელებისათვის; რეპრესირებული იყო ა. რადიშჩევის „მოგზაურობა პეტერბურგიდან მოსკოვამდე“, ხოლო ავტორის ისეთი პირობები შეუქმნეს, იძულებული გახდა, თავი მოეკლა.

რუსეთის იმპერიაში ყველგან სასტიკი მეთვალყურეობა იყო დამყარებული წიგნების გამოცემასა და გავრცელებაზე. განსაკუთრებით მძიმე მდგომარეობაში იყვნენ სხვადასხვა ერების წარმომადგენლები და კოლონიზირებული ქვეყნები. ეროვნულ ენებზე წიგნების გამოცემა უმთავრესი საცენზურო შემოწმების ქვეშ ხდებოდა.

როგორც ცნობილია, საცენზურო საქმიანობა ორგვარი გზით ხორციელდებოდა — წინასწარი ცენზურა და მიმდინარე ცენზურა. წინასწარი ცენზურა მძიმე პირობებს უქმნიდა წიგნის გამოცემის საქმეს. სწორედ ამგვარი ცენზურის სისტემით ხდებოდა წიგნების გამოცემა სსრ კავშირში მთელი მისი ისტორიის მანძილზე, თუმცა მიმდინარე ცენზურა არ იყო უმოქმედოდ. ხელისუფლების მიერ ოფიციალურად იყო გაცხადებული, რომ ცენზურა სსრ კავშირში ითვლება „სოციალისტური სახელმწიფო ორგანოდ, მისი საქმიანობა მიმართულია ბეჭდვით სიტყვაში სამხედრო და სახელმწიფო საიდუმლოების დასაცავად და აგრეთვე იმ მასალების პუბლიკაციების თავიდან ასაცილებლად, რომელთაც შეუძლიათ ზიანი მიაყენონ მშრომელთა ინტერესებს“ (ქსე. ტ. 11. გვ. 194). მაგრამ ზემოთქმული მხოლოდ ნაწილობრივ შეეფერება სინამდვილეს. ფაქტობრივად, საბჭოთა კავშირში სახელმწიფო კანონმდებლობით მსოფლიოში ერთ-ერთი ყველაზე მკაცრი ცენზურა მოქმედებდა ყოველგვარი ბეჭდური პროდუქციისა თუ სანახაობით ღონისძიებათა მიმართ. საბავშვო-სალაღობო ლექსებიც კი შეუვალ ცენზურას ექვემდებარებოდა. ვერც ერთი გამომცემლობა, თუნდაც ერთ საინფორმაციო ფურცელს ვერ გამოცემდა, თუ მასზე ცენზურის ნებართვა არ იქნებოდა გაცემული.

საბჭოთა პერიოდში ყველა გამომცემლობა, რომელი ორგანიზაციის ფარგლებშიც არ ემოღვაწა, სახელმწიფო დანებსებულებას წარმოადგენდა. ის იურიდიულად ექვემდებარებოდა მთავრობას. ყველა გამომცემლობა გეგმიურად მუშაობდა: დგებოდა წლიური გეგმები, რომლებშიც გათვალისწინებული იყო, რა გამოიცემოდა ამა თუ იმ წელს. გეგმები წიგნური სახით იბეჭდებოდა და უფასოდ ურიგდებოდა ყველა ბიბლიოთეკასა და გამომცემლობას, ყველა საწარმო-დანებსებულებას, რომელსაც სამსახურეობრივად ესაჭიროებოდა ამგვარი პერსპექტიული ბიბლიოგრაფიის გამოყენება. სხვათაშორის, ამგვარი საგამომცემლო გეგმებიც ექვემდებარებო-

და საცენზურო შემოწმებასა და კონტროლს. „მთავლიტი“, რომელიც ქვეყნად ბეჭდური პროდუქციის მართვასა და გავრცელებას ახორციელებდა და სახელმწიფო დაწესებულებას წარმოადგენდა, ატარებდა არა მარტო წინასწარ ცენზურას, არამედ ადრე უკვე გამოქვეყნებული პროდუქციის გადასიჯვასაც. ზოგიერთ შემთხვევაში, თუ წიგნი „მისაღები“ იყო მთლიანობაში, მაგრამ შიგ მოხსენიებული იყო უკვე რეპრესირებული „არასაიმედო“ ადამიანები – შემკრებნი, შემდგენლები, გამომცემლნი, რედაქტორნი, რეცეზენტები და ა. შ. – ყველა დასახელება შავი საღებავით უნდა გადაშლილიყო. ამისთვის სპეციალური საშუალო განაკვეთებიც კი არსებობდა. ხოლო თუ გამოცემა მთლიანად აღმოჩნდებოდა „შეუფერებელი საბჭოთა მკითხველისათვის“, ის სრულიად ექვემდებარებოდა ამოღებას. ამაზე გამოიცემოდა სათანადო ბრძანება, რომელიც ავალებდა ბიბლიოთეკებს, ამოეღოთ ისინი ხმარებიდან, ე. ი. ჩამოწერათ და გაენადგურებინათ სათანადო აქტით. კონტროლის მეტი ქმედების მიზნით, თუკი ამგვარი წიგნი ბიბლიოთეკაში არ იყო დაცული, ბიბლიოთეკას ხელმძღვანელობისათვის სპეციალური აქტი უნდა წარედგინა, რითაც ადასტურებდა, რომ ამგვარი გამოცემა მათს წიგნად ფონდში არ არსებობდა.

„წიგნის პალატებსა“ და დიდ ბიბლიოთეკებს ენიჭებოდათ უფლება ამგვარი წიგნის შეზღუდული რაოდენობით შენახვისა სპეციალურ საცავში („სპეცსაცავი“). მათი მკითხველებზე გაცემა მხოლოდ სპეციალური ნებართვითა და საგანგებო აღრიცხვით ხდებოდა მხოლოდ ადგილზე მომსახურებით.

გამორიცხული იყო ისეთი მოსაზრების გამოქვეყნება, რომელიც ოფიციალური წინააღმდეგ იყო მიმართული, რომელიმე მოქმედი სახელმწიფო მოღვაწის წინააღმდეგ გამოსვლა პარტიულ ხელმძღვანელობასთან შეთანხმების გარეშე ვერ მოხდებოდა. გაზეთებსა და ჟურნალებში რაიმე კრიტიკული მოსაზრების გამოხატვა, თუკი ის ეწინააღმდეგებოდა ოფიციალური მოსაზრებას, უეჭვოდ უნდა შეთანხმებულიყო ზემდგომ ორგანოებთან, რაც ფაქტობრივად, ცენზურას წარმოადგენდა.

რამდენადაც საბჭოთა კავშირში უმკაცრესი, ყოვლისმომცველი წინასწარი ცენზურა მოქმედებდა და ეს ავტორებში ერთგვარი შინაგანი წინასწარი ცენზურის წარმოქმნას და ვალდებულების გრძნობას იწვევდა. ავტორებმა კარგად იცოდნენ, რა იყო დასაშვები და რა არა, რა „გავიდოდა“ და რა არა. ეს იყო, ფაქტობრივად, ფარული ზეგავლენა ავტორზე და, საერთოდ, მთელ შემოქმედებითს საზოგადოებაზე. ზენოლის ამგვარი მოქმედება,

სინამდვილეში წარმოადგენდა აზრის თავისუფლად გამოხატვის სრულ უფლებებელყოფას.

სსრ კავშირში ცენზურა ტოტალურ ხასიათს ატარებდა. განსაკუთრებული სიმკაცრითა და თანმიმდევრობით იგი ბიბლიოთეკებზე ხორციელდებოდა. „ხმარებიდან ამოღებული ლიტერატურის“ სიები ჩამოყალიბებული პერიოდულობით იბეჭდებოდა, ქვეყნდებოდა და ეგზავნებოდა ყველა ბიბლიოთეკას ზემდგომი ორგანიზაციის სპეციალური ბრძანებების თანხლებით. ბიბლიოთეკას ევალებოდა, შეედგინა სპეციალური აქტი, რომელშიც მითითებული იქნებოდა, რა და რა წიგნები იქნა ჩამოწერილი და რა ბედი ეწია მათ – გადაეგზავნა „სპეცსაცავს“, თუ გადაეცა მაკულატურის ორგანიზაციას მათგან სათანადო ქვითრის გამოწერით.

ყოველი ბიბლიოთეკა, ხელმძღვანელობასთან შეთანხმებით, ავტონომიურადაც ახორციელებდა წიგნების ჩამოწერას სხვადასხვა მიზეზით – ცვეთა, შინაარსობრივად მოძველება, ზედმეტი ეგზემპლარობა და სხვ. ცხადია, ეს საცენზურო საქმიანობა არ იყო, მაგრამ მის ამოცანებს ძალაუნებურად ეხმაურებოდა, კერძოდ, კითხვის მართვის ორგანიზაციული თვალსაზრისით.

მეთვალყურეობა და კითხვის კონტროლი, კითხვის მართვა და გამოცემული ლიტერატურის პროპაგანდა-პოპულარიზაცია, სააგიტაციო საქმიანობა საბჭოთა კავშირში იმდენად მკაცრი იყო, მისი უფლებებელყოფა ან მიუღებლობა სავსებით დაუშვებელს წარმოადგენდა. მართალია, ბოლო წლებში თანდათან იგრძნობოდა მდგომარეობის რამდენადმდე შერბილება, მაგრამ წინასწარი ცენზურა არასოდეს არამცთუ გაუქმებულა, არაფრით არ შეზღუდულა. მხოლოდ საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ ოფიციალურად მოხდა ცენზურის გაუქმება ყოფილი რესპუბლიკების უმრავლესობაში. ამით გზა გაეხსნა აზრის გამოხატვის თავისუფლებას, იქნებოდა ეს ბეჭდური თუ ელექტრონული საშუალებების მიმართ.

ეს იმას არ ნიშნავს, რომ აზრის გამოხატვის თავისუფლება დღეს უკვე აბსოლუტურად ცენზურის გარეშეა, ანუ არ ექვემდებარება რაიმე წესრიგსა და ტრადიციებს, თუმცა ამ შემთხვევაში უნდა მივიღოთ მხედველობაში, თუ როგორ გვესმის აზრის გამოხატვის თავისუფლება. რა თქმა უნდა, იგულისხმება, რომ ეს ნიშნავს ადამიანის უფლებას, რაც სურს, ის დაუფარავად გამოხატოს, მაგრამ არა იმ ფორმით, რომლითაც ეს აზრი გამოიხატება – ეთიკურ-ესთეტიკური, ენობრივი, გრამატიკული, სტილური, ზნეობრივი, მხატვრული, რიტორიკული და სხვა თვალსაზრისით – ყველაფერი, რაც მეტყველებისა და ქცევის კულტურასთანაა დაკავშირებული. ცხადია, დაუშვებელია პლაგიატობა, უწმანურობა,

ავციობა, ლანძღვა-გინება, სხვისი პირადული-ოჯახური ურთიერთობებისა და საიდუმლოებათა განსჯა-გასაჯაროება, დასმენა, ცილისწამება, ობიექტურობის უგულვებელყოფა, არსებულის დამახინჯულად გადმოცემა, ფაქტების არასწორად ჩვენება და ა. შ.

ყველა გამომცემლობასა და რედაქციას უფლება აქვს, თავისი შეხედულებისამებრ, შეაფასოს დასაბეჭდად წარმოდგენილი მასალა – მოიწონოს ან დაიწუნოს ის, ჩათვალოს მოცემული გამომცემლობისა თუ გამოცემისათვის შეუფერებლად ან შეუსაბამოდ, გაუმართავად, არასრულყოფილად, უხარისხოდ, გრამატიკულ-სტილისტური თვალსაზრისით მცდარად, აზრის გადმოცემის ბუნდოვანებით, მტკიცებულებათა გაურკვევლობით და ა. შ. შეიძლება რედაქცია (გამომცემლობა) არ იზიარებდეს ავტორის მოსაზრებებსა თუ შეხედულებებს, მაგრამ მაინც გამოაქვეყნოს ის, რადგანაც მიაჩნია, რომ მკითხველისათვის ეს საინტერესო უნდა იყოს, ზოგადად, შეიძლება მისაღებიც კი.

ამ შემთხვევაში გამომცემელს შეუძლია დაბეჭდოს ეს მასალა შენიშვნით, რომ მოსაზრებას გამომცემელი არ იზიარებს. შესაძლებელია, ავტორთან შეთანხმებით ჩატარდეს მასალის რედაქტირება, შეტანილ იქნეს შიგ შესწორებები – ჩამატება, ტექსტის შემცირება, ენობრივი ნიუანსების შეკეთება, გადაკეთება და ა. შ.

ყოველივე ეს არ უნდა იქნეს გაგებული როგორც ცენზურა, აზრის თავისუფლად გამოხატვის შეზღუდვა, არამედ ეს გულისხმობს სარედაქციო დამუშავებას, შესწორების შეტანას.

რაც შეეხება კითხვის მართვას, ის, ერთი მხრივ, შეიძლება გაგებულ იქნას როგორც ცენზურა, ზემოქმედება, ზეგავლენა, მეორე მხრივ, ის მკითხველისათვის დახმარებას გულისხმობს, რათა მან მაქსიმალურად დაიკმაყოფილოს კითხვის მოთხოვნილება, სრულყოფილად შეძლოს კითხვასთან დაკავშირებული მიზნების მიღწევა, ამოცანების გადაწყვეტა.

ბიბლიოთეკა, როგორც წესი, მუდამ ასრულებს კითხვის სოციალური მართვის ორგანიზაციას იმდენად, რამდენადაც მოწოდებულია იქონიოს იმგვარი ფონდი, რომელიც აკმაყოფილებს ძირითად მომხმარებელთა იქნტერესსა და მოთხოვნილებებს. ამიტომ ახდენს ლიტერატურის შერჩევით შეძენას, მოძველებული ფონდის გამოხშირვას, მისი მომხმარებლისათვის შესაბამისი წიგნებსა და სხვა მასალებზე უარის თქმას, ის მხოლოდ შერჩევით ახდენს ფონდების ორგანიზაციას, მისი შეხედულებით აკომპლექტებს საბიბლიოთეკო დოკუმენტებს, ეწევა მათ პოპულარიზაციას, ურჩევს და სთავაზობს მომხმარებელს იმას, რაც, მისი აზრით, შესაფერისია მკითხველისა თუ მკითხველთა ჯგუფისათვის. ის თავისი შეხედუ-

ლებიდან გამომდინარეობს: ითვალისწინებს მორალურ-იდეურ, ესთეტიკურ, სოციალურ მოთხოვნილებებს, ინტერესებს, ეთიკურ პრინციპებს, ახდენს შესაძენი თუ გასავრცელებელი დოკუმენტების შერჩევა-გადასინჯვას, შეძენას და ა. შ. ეს მას პროფესიულად ევალება. ვალდებულია, კარგად იცნობდეს თავის მკითხველ საზოგადოებას; ამიტომაც შეისწავლის მათ დადგენილ ნორმებითა და მეთოდების გამოყენებით. ყოველივე ამას ის იყენებს მომხმარებელთა მომსახურების დროს, როგორც ინდივიდუალური, ისე ჯგუფურ-მასობრივი მუშაობის პირობებში.

ნაწილობრივ ამგვარ ფუნქციებს ყველა სასწავლო დაწესებულება მიმართავს, მაგრამ აკრძალვის მიზნით კი არა, არამედ შესაბამისი მასალის რეკომენდაციისათვის, რაც თავისთავად ინვესტს სხვა მასალებიდან ყურადღების გადატანას იმაზე, რაც უმჯობესადაა მიჩნეული. ესეც კითხვის მართვის ერთგვარ პროცესს წარმოადგენს, იძენენ წიგნებს, კითხულობენ მათ და სათანადოდ ინახავენ; უმეტესად ამას ერთობლივი, შეთანხმებული მოქმედებით ეწევიან. ზოგჯერ მას ზედამხედველობითი ხასიათიც აქვს უფროსების მიერ მოზარდი თაობების მიმართ.

რაც შეხება ბიბლიოთეკებს, მათ ზუსტად განსაზღვრული მეთოდიკური არსენალი გააჩნიათ წიგნების შერჩევისა და გავრცელებასთან დაკავშირებით. აქ განუკითხავად არ ხდება წიგნების გაცემა, მათი შერჩევა და რეკომენდირება. ეს პროცესები სხვადასხვა შემთხვევაში სხვადასხვაგვარად სრულდება. აქ შეიძლება გათვალისწინებული იქნეს ასაკი, განათლებულობა, სპეციალობა, პროფესია, კითხვის კულტურის დონე, ვინრო ინტერესები და მიზნები, ცხადია, მომხმარებელთან შეთანხმებით. არ იქნება სწორი, ითქვას, რომ აქ ჩვენ აზრის რაიმე შეზღუდვასთან გვაქვს საქმე ან რაიმეგვარ ცენზურას ვახორციელებთ. ეს გამოწვეულია მომხმარებლისათვის უკეთესი, უფრო შესაფერისი, ამომწურავად შესაბამისი ლიტერატურის მიწოდების განზრახვით, მისი ინტერესების მაქსიმალურად დაკმაყოფილებისათვის. ყველაზე მეტად ეს საქმიანობა ბავშვთა და მოზარდთა მომსახურების დროს გამოვლინდება, როცა განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია მათთვის საჭირო დოკუმენტის სწორად, გონივრულად შერჩევა და დახმარება.

კითხვის მართვის დროს დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ძიებას და ინფორმაციის ზუსტად მიწოდებას წერილობით, ზეპირად თუ ელექტრონული საშუალებებით, როცა მკითხველს ეხმარებიან ყველაზე ადეკვატური ლიტერატურის მოძიებასა და წაკითხვაში, რაც განსაკუთრებით შეეფერება მის პროფესიულ ამოცანებსა და ინტერესებს. ამგვარ ხელშეწყობას საბჭოთა საბიბლიოთეკო თე-

ორიასა და პრაქტიკაში „კითხვის ხელმძღვანელობას“ უწოდებდნენ, რაც არ შეესაბამება საქმის რეალურ არსს. მართლაც, მისი გაგება ერთგვარად ცენზურასა და ზედამხედველობას უკავშირდება.

ამჟამად, როცა ცენზურა სავსებით გაუქმებულია ჩვენთან, ბიბლიოთეკები ეწევიან არა ხელმძღვანელობას, არამედ კითხვის მართვას, რაც გამოიხატება ჩვენი მომხმარებლისათვის ყოველგვარ ხელშეწყობაში, რათა მან მაქსიმალურად და სრულყოფილად დაიკმაყოფილოს თავისი ინტერესები და მოთხოვნილებანი.

ზოია ცხადია

მიხეილ ზანდუკელი

მიხეილ ზანდუკელი – ქართული კულტურის გამორჩეული მოღვაწე, ლიტერატურათმცოდნე, ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი – გამორჩეული იყო მაღალი შინაგანი კულტურით, ზნეობით, კოლეგებთან და სტუდენტებთან განსაკუთრებული დამოკიდებულებით, რომელშიც ვლინდებოდა პროფესიონალიზმი და ადამიანური კეთილშობილება. ასეთი ახსოვთ პროფესორი ზანდუკელი მათ, რომელთაც წილად ხვდათ ბედნიერება, მისი მონაწილეები ყოფილიყვნენ (საბედნიეროდ, ჩემს თაობასაც, – ზ.ც.). „ბატონი მიხეილი უმაღლესი იყო საქმიან ატმოსფეროს მოდიოდა საგანგებოდ ჩაცმული, მხნე, ზუსტად დროზე და – მუდამ კარგ ხასიათზე... ენერგიული და შემართული იყო... მორალიზების გარეშე ის მაგალითს აჩვენებდა თავისი პიროვნებით და ცხოვრების წესით თავის უთვალავ შეგირდებს“ (ყუბანეიშვილი 1990: 7). ამას, ეჭვგარეშეა, დაეთანხმება ყველა, ვინც პირადად იცნობდა მიხეილ ზანდუკელს, ვისაც ახსოვს მისი მშვიდი, ღიმილიანი სახე და უაღრესად საინტერესო საუბრები ლიტერატურაზე...

მიხეილ ზანდუკელი

მიხეილ ზანდუკელი 1888 წლის 1(14) ოქტომბერს დაიბადა დუშეთის რაიონის სოფ. არანისში, ტახტის აზნაურის ოდესლაც შექლებულ ოჯახში. მამამისი, ზურაბ გრიგოლის ძე ზანდუკელი,

იყო შვილიშვილი დავით ზანდუკელისა, რომელიც წევრი იყო იმ დეპუტაციისა, საქართველოდან რომ წარგზავნეს ალექსანდრე პირველის მიერ 1801 წლის 12 სექტემბერს საქართველოს რუსეთთან შეერთების მანიფესტის გამოცხადებაზე დასასწრებლად (იხ. იოსელიანი 1936: 240). 1897 წელს მიხეილ ზანდუკელი მამამ შეიყვანა თბილისის ქართველ თავადაზნაურთა სკოლაში, რომელიც პირველი ქართული სკოლა იყო რუსეთის მიერ საქართველოს ანექსიის შემდეგ, „რასაც ხელს უწყობდა ჩვენი მოწინავე საზოგადოება ილია ჭავჭავაძის ხელმძღვანელობით“ (ზანდუკელი 2019: 16). 1901-1906 წლებში იგი სწავლობდა თბილისის გიმნაზიაში, სადაც ასწავლიდნენ ექვთიმე თაყაიშვილისა და შიო ჩიტაძის მიერ შერჩეული პედაგოგები: სიმღერას – ზაქარია ფალიაშვილი, ვიოლინოს – რჩეული პედაგოგები. აქ ისწავლა ვიოლინო... „რაც ავითვისე, იმასაც საგრძნობი მნიშვნელობა ჰქონდა ჩემი შინაგანი ბუნების დახვეწაში“ (ზანდუკელი 2019: 27).¹ 1909 წელს სწავლა განაგრძო მოსკოვის უნივერსიტეტში ისტორია-ფილოლოგიის ფაკულტეტზე, რომელიც დაამთავრა 1913 წელს პირველი ხარისხის დიპლომით და ფილოლოგიურ მეცნიერებათა კანდიდატის წოდებით. მოსკოვის უნივერსიტეტი, როგორც მიხეილ ზანდუკელი წერს, სარგებლობდა ავტონომიით და სტუდენტებს განვითარების დიდ შესაძლებლობას აძლევდა. მიხეილიც კარგად იყენებდა ამ უფლებებს და აქტიურად ერთვებოდა სხვადასხვა ლიტერატურულ და სამეცნიერო წრეში. 1910-1911 წლებში, როცა გახშირდა საპროტესტო გამოსვლები ხელისუფლების წინააღმდეგ, იგი ამ მოტივების აქტიური მონაწილე იყო. პირველად მაშინ დააპატიმრეს და ორი დღე პოლიციაში გაატარა.

„დიდი პედაგოგ-პროფესორები“, – ასეთ შეფასებას აძლევდა ზანდუკელი თავის მასწავლებლებს. იგი სტუდენტებისთვის დიდ სკოლად მიიჩნევდა, ასევე, მოსკოვის უნივერსიტეტში გამართულ ღია სხდომებზე, მაგალითად, დისერტაციების დაცვაზე დასწრებას და მეცნიერული დისკუსიების მოსმენას, რაც უდიდეს გავლენას ახდენდა მომავალი მეცნიერების პროფესიონალებად ჩამოყალიბებაზე. სწორედ ეს გავლენა ეტყობოდა მას, როგორც პედაგოგს, მეცნიერს, ადამიანს. 1914-1920 წლებში ზანდუკელი თბილისში პედაგოგიურ საქმიანობას ეწეოდა. 1921-22 წლებში

1 გადასახლებაში მიხეილ ზანდუკელს უცდია, და არც ისე წარუმატებლად, ვიოლინოზე დაკვრა და მცირეოდენი თანხის მიწოდება ობოლი ძმისწულებისათვის. იქაურ კაფე-სასადილოში, „რუსკი კაზაროკში“ უკრავდა ვიოლინოზე. ინფორმაცია მოგვანოდა ქნნა მამყალა ზანდუკელმა, მიხეილ ზანდუკელის შვილობილმა (ძმის შვილიშვილმა).

იყო საქართველოს სსრ განათლების სახალხო კომისარიატის საშუალო და უმაღლესი სკოლების მთავარი სამმართველოს გამგე, შემდეგ – 1929 წლამდე თბილისის პირველი საცდელ-საჩვენებელი შრომის სკოლის გამგე, ხოლო 1933 წლიდან რამდენიმე წელს ხელმძღვანელობდა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტთან ჩამოყალიბებულ ენის, ლიტერატურის, ხელოვნებისა და ისტორიის ინსტიტუტის ახალი ქართული ლიტერატურის სექციას. წლების მანძილზე, სიცოცხლის დასასრულამდე (1968 წ.) კითხულობდა ლექციებს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში, აგრეთვე – პუშკინის სახელობის პედაგოგიურ ინსტიტუტში, 30-იან წლებში – ქუთაისის პედაგოგიურ ინსტიტუტში, ასევე – თელავის პედაგოგიურ ინსტიტუტში. იყო საქართველოს სსრ მეცნიერების დამსახურებული მოღვაწე.

მიხეილ ზანდუკელს განსაკუთრებული წვლილი მიუძღვის XIX საუკუნის ქართული ლიტერატურის ისტორიის შესწავლისა და სისტემატიზაციის საქმეში. მისი ნაშრომი „ახალი ქართული ლიტერატურა“ (1932-36) სამ ტომად გამოიცა. აღსანიშნავია ზანდუკელის გამოკვლევები: „რომანტიზმი ქართულ ლიტერატურაში“, „თერგდალეულები და ხალხოსნები ქართულ ლიტერატურაში“, „ვაჟა-ფშაველა“, „ილია ჭავჭავაძის მხატვრული ოსტატობა“, „შიო არაგვისპირელი“, „ქართული ლიტერატურის სწავლების მეთოდიკა“ და მრავალი სხვა.

წინააღმდეგობები თავიდანვე არ აკლდა მიხეილ ზანდუკელს. 1927 წელს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში კითხულობდა ახალი ქართული ლიტერატურის სწავლების მეთოდიკის კურსს. 1928 წელს ფილოლოგიის ფაკულტეტის საბჭოს დადგენილების საფუძველზე უნივერსიტეტმა დაბეჭდა მისი ნაშრომი „თერგდალეულნი და ხალხოსნები ქართულ ლიტერატურაში“, რომელშიც ილია ჭავჭავაძე შეფასებული ჰყავდა, „როგორც რადიკალურ-დემოკრატი, რუსეთის წმ-იანი წლების მოწინავე იდეებზე აღზრდილი, დიდი პატრიოტი, ჩვენი ცხოვრების წინამსვლელობის შემფერხებელი მდგომარეობისა და ტრადიციების წინააღმდეგ მებრძოლი, პირველ რიგში, ბატონყმობის წინააღმდეგ მებრძოლი“ (ზანდუკელი 2019: 170). ეს შრომა მიხეილ ზანდუკელმა წარადგინა ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორის ხარისხის მოსაპოვებლად. უნივერსიტეტის რექტორი მალაქია ტოროშელიძე უკმაყოფილო დარჩა ილია ჭავჭავაძის ამგვარი შეფასებით და შექმნა კომისია, რომელსაც საჯაროდ უნდა განეხილა ეს ნაშრომი, რაც ვერ განხორციელდა, რადგან ტოროშელიძე რექტორობიდან გაათავისუფლეს და მწერალთა კავშირის თავმჯდომარედ გადაიყ-

ვანეს. 1929 წლის ბოლოს უნივერსიტეტს გამოეყო სხვადასხვა ფაკულტეტი ცალკე ინსტიტუტების სტატუსით. დარჩენილი ფაკულტეტები გაერთიანდა ერთ პედაგოგიურ ინსტიტუტში. ეს იყო უნივერსიტეტის ძირითადი ნაწილის შემცველი. 1930 წელს ახალმა დირექტორმა, ივანე ვაშაყმაძემ (ახალწამოსული მოსკოვის წითელ-პროფესორების ინსტიტუტის¹ დამთავრების შემდეგ) (ზანდუკელი 2019: 172) საქართველოს ცეკას დავალებით უნივერსიტეტის (ახლა პედაგოგიკის) ყველა თანამშრომელი რეჟიმის მიმართ დამოკიდებულების მიხედვით სამ ჯგუფად გაყო: 1. წითელი პროფესორები, რომლებიც ურყევად იდგნენ საბჭოთა პლატფორმაზე; 2. რეაქციონერები და 3. ჭაობში მყოფნი... ამ უკანასკნელს მიაკუთვნებდნენ მიხეილ ზანდუკელს (ზანდუკელი 2019: 172). მიუხედავად ამ წინააღმდეგობებისა, მიხეილ ზანდუკელმა შეძლო თავისი საქმის დასრულება და 1936 წელს დაიცვა სადოქტორო დისერტაცია.

თაობები იზრდებოდნენ მიხეილ ზანდუკელის წიგნებზე, თუმცა გასული საუკუნის ტრაგიკულმა მოვლენებმა შეაჩერა მისი სამეცნიერო მოღვაწეობა. 40-იანი წლების მასშტაბური რეპრესიები მიხეილ ზანდუკელსაც შეეხო. 1990 წელს მიხეილ ზანდუკელის დაბადებიდან 100 წლის აღსანიშნავად გაზეთ „ახალგაზრდა კომუნისტი“ მასზე მოგონებები დაიბეჭდა (ს. ყუბანეიშვილი, ი. მეგრელიძე). იქვე სარედაქციო კოლეგიამ გამოაქვეყნა საზოგადოებისათვის მანამდე უცნობი ბარათი,² რომლის ავტორია ფილიპე მახარაძე. რედაქციამ გამოთქვა ეჭვი, რომ ზანდუკელი ამ „ფრიად საიდუმლო“ და ცილისმწამებლური ბარათის „წყალობით“ დააპატიმრეს (წერილის ადრესატია თბილისის უნივერსიტეტის მაშინდელი რექტორი დავით ყიფშიძე). მკითხველს ვთავაზობთ სრულ ტექსტს:

„პატივცემულო ამხანაგო დავით! საჭიროთ მიმაჩნია, ერთ გარემოებაზე მოგწეროთ. ეს მოწერილობა არ არის ოფიციალური ხასიათის, ხოლო თუ საჭირო იქნება, ოფიციალურადაც მოგწერთ. საქმე შემდეგშია: თბილისის სტალინის სახელობის უნივერსი-

1 წითელი პროფესორების ინსტიტუტი – სპეც. უმაღლესი სასწავლებელი, რომელიც ამზადებდა საზ. მეცნ. პედაგოგებს უმაღლესი სასწავლებლებისათვის, მუშაკებს სამეცნ-კვლ. დაწესებულებებისა და ცენტრ. პარტ. და სახელმწიფო ორგანოებისათვის. დაარსდა მოსკოვში 1921 წ. (ლენინის ხელმოწერით). მას ხელმძღვანელობას უწევდა პარტიის ცკ-ის აგიტაციაპროპაგანდის განყოფილება. წითელი პროფესორების ინსტიტუტი გაუქმდა 30-იან წლებში (ქსე 1987: 318).

2 გაზეთ „ახალგაზრდა კომუნისტის“ რედაქციამ, რომელმაც დაბეჭდა ამ ხელნაწერი ბარათის ფოტოასლი, საგანგებო მადლობა გადაუხადა პროფესორებს სოლომონ ხუციშვილს და ნოდარ ტაბიძეს მისი მიწოდებისათვის.

ტექში ერთ-ერთი პროფესორის თუ დეკანის მხრით ადგილი აქვს დაუშვებელ საქციელს სტუდენტებისა თუ ასპირანტების მიმართ: ყვირილს, უხეში სიტყვების ხმარებას, პირდაპირ შეურაცხყოფელ საქციელს. ასეთი რამ შეუძლებელია საბჭოთა დაწესებულებაში, მით უფრო, მეცნიერების ტაძარში. მით უფრო აღმამფოთებელია ასეთი საქციელი პროფესორის და დეკანის მხრით და თუ ვინმე საბჭოთა ქვეყანაში, ამ შემთხვევაში მეცნიერების ტაძარში პროფესორის ქურქში გახვეული ამას ჩადის, იგი უთუოდ სხვა დროის და სხვა წესწყობილების ნაშთია და ჩვენ საბჭოთა წყობილებასთან არა აქვს რა საერთო. ჩვენ არ გვაქვს უფლება, ნება მივსცეთ მათ განაგრძონ ამ ძველი წესწყობილების ჩვევების პრაქტიკა. შეიძლება თქვენ მიხვდით კიდეც, თუ ვისზეა აქ ლაპარაკი. ეს არის უნივერსიტეტის ერთ-ერთი დეკანი მოქ. ზანდუკელი. მე დარწმუნებული ვარ იმაში, რომ თქვენ მიიღებთ უხეშ, დაუშვებელ, ბიუროკრატიული ჩვევების აღმოსაფხვრელად სათანადო ზომებს.

თქვენი პატივისმცემელი ფ. მახარაძე¹ 1941 წლის 30 აპრილი.

ფილიპე მახარაძე 1941 წლის ბოლოს, 10 დეკემბერს, გარდაიცვალა, მაგრამ მისი თხოვნა, ჩანს, დააკმაყოფილეს. გარდა ამისა, მიხეილ ზანდუკელის დასაპატიმრებლად სხვა „მიზეზებიც“ გამოინახა.

სიცოცხლის ბოლომდე ილიას მოძულე ფილიპე მახარაძეს², უდავოა, აღიზიანებდა ილია ჭავჭავაძის ესოდენ პოზიტიურად შემფასებელი მეცნიერის არსებობა, ამიტომ ძალისხმევა არ დაიშურა ზანდუკელის დასაპატიმრებლად.

რევაზ კვერენჩილაძის ინფორმაციით,³ ზანდუკელი 1922 წლის 10 მაისს დაუპატიმრებიათ (იგი ამ დროს საქართველოს სსრ განათლების სახალხო კომისარიატის საშუალო და უმაღლესი სკოლების მთავარი სამმართველოს გამგე იყო). საგანგებო კომისიის პრეზიდიუმმა 11 ივლისს დაადგინა, რომ საქმის წარმოება შეწყვეტილიყო მ. ზანდუკელის კონტრრევოლუციონერობის დამამტკიცებელი საკმარისი მასალების არარსებობის გამო (ფ.23-24) და 15 მაისს იგი გაათავისუფლა. თუმცა 5 ივლისს იგი ისევ დაიბარეს და დაკითხეს.

კითხვა: როგორ უყურებთ არსებულ წეს-წყობილებას?

პასუხი: დარგს, რომელსაც ვიცნობ, განათლებას, რაციონალურად...

1 ფილიპე მახარაძე – საქართველოს სსრ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის თავმჯდომარე.

2 ილიაზე ფილიპე მახარაძის შეხედულებები იხ. წინამდებარე წიგნის თავში „გიგლა ბერძენიშვილის საქმე“ (გვ.261).

3 მიხეილ ზანდუკელის პირველი საქმე, №1200, ფ.22.

დაკითხვისას მეცნიერმა აღნიშნა, რომ იგი მომხრე იყო საქართველოს დამოუკიდებლობისა... კითხვაზე, თუ რომელ მიმდინარეობას უჭერდა მხარს საქართველოში, დამაჯერებელი პასუხის გაცემა ვერ შეძლო, რადგან არ ეკუთვნოდა არც ერთ პარტიას, ხოლო რაც შეეხებოდა მის პირად აზრს, ზოგიერთ საკითხში, (მაგ. ეროვნულში), ეთანხმებოდა მემარჯვენეს (ფ. 18-19).

1937 წლის 1-ლი დეკემბრიდან შინსახკომში მიხეილ ზანდუკელის მიმართ კიდევ უფრო მძიმე ბრალდება იდო. ერთ ცნობილ პატიმარს (შემდეგ დახვრეტილს) სასტიკი წამების შედეგად მიაცემინეს ჩვენება, რომ პროფ. მ. ზანდუკელი სოციალ-ფედერალისტთა არალეგალური პარტიის თბილისის უნივერსიტეტის ძირითად უფრედში ირიცხებოდა, როგორც ამ პარტიის კომიტეტის წევრი და რომ ის ამ პარტიაში მან ჩააბა (საქმე №1236). ეს იყო იმ კატეგორიის ჩვენება, რომელსაც ცნობილი

ჯალათები (ნიბლაძე, მარქაროვი, რაფაჟა და სხვები) სასტიკი წამებით იღებდნენ პატიმრებისგან და საჭირო დროს ამ ჩვენებებს სხვებისათვის ბრალდების წასაყენებლად იყენებდნენ. მიხეილ ზანდუკელის წინააღმდეგაც, ცხადია, არსებობდა ამგვარი ბრალდებები, ფილიპე მახარაძის წერილმა კი უთუოდ დენთის როლი შეასრულა. 1941 წლის სექტემბერში (კონკრეტულ რიცხვს მ. ზანდუკელი ვერ იხსენებს) იგი ქუჩიდან მოტყუებით (ცეკაში გიბარებენო) შინსახკომში მიიყვანეს და საგამომძიებლო განყოფილების უფროსს, ირაკლი ნიბლაძეს წარუდგინეს. გაუბეს საუბარი ომზე, შექმნილ მდგომარეობაზე. „საგრძნობ ზანგრძლივი ამგვარი საუბრის შემდეგ ირაკლი ნიბლაძე წინადადებას მაძლევს, რომ უნივერსიტეტში ან საზოგადოებრივ ცხოვრებაში თუ გავიგებ ხელისუფლებისადმი მავნებელი ჯგუფის მოქმედების შესახებ, შევატყობინო შინსახკომს... და რომ კანონის ძალით, ყოველი საბჭოთა მოქალაქე ვალდებულია ამგვარი შემთხვევები აცნობოს შინსახკომს“ (ზანდუკელი 2019: 185). დიდხანს ამტკიცებდა ზანდუკელი, რომ ის ადამიანების დასმენას ვერ შეძლებდა. ღამის 12 საათზე მოვიდა რაფაჟა. მან იგივე შესთავაზა პროფესორს: ჯერ – თავაზიანად, შემდეგ – მუქარით: ორ-სამ დღეში ისე გაგიხდი საქმეს, რომ თავბედი იწყევლო. ზანდუკელი ცალკე გაიყვანეს – კვლავ დაემუქრნენ და შეახსენეს, რა მოელოდა ციხეში... „ჩემს თავში მწარე ფიქრები ირეოდნენ: ჩემი მოტაცება როგორ მძიმე, გამანადგურებელ განცდას შექმნის ჩემს გაზრდილ, გამოუცდელ, უპატრონო ძმისწულეებში, რომელთაც ჩემს გარეშე ნამდვილი გულშემატკივარი არა რჩებათ... სასტიკად ილახებოდა ჩემი თავმოყვარეობა... სიცოცხლე აღარ ღირს, მაგრამ ტანჯვაში სიკვდილს, ისევ მივცემ

ხელწერილს, გავალ შინასახკომიდან, ვნახავ ჩემს ობლებს – ძმის-
წულებს და თავს მოვიკლავ-მეთქი. შინსახკომში სიკვდილს ვამჯო-
ბინე გარეთ, თუნდაც ღობის ძირას სიკვდილი (ზანდუკელი 2019:
190). ხელწერილი თვითონ გამომძიებელმა (გურგენიძემ) დაწერა
და მიხეილ ზანდუკელს ხელი მოაწერინა... პროფესორმა ძველე-
ბურად გააგრძელა მუშაობა. მაღევე, 1942 წლის 20 იანვარს, მი-
ხეილ ზანდუკელი ისევ დააპატიმრეს (აქვე გავიხსენოთ, რომ მისი
ასპირანტი, გიორგი ქადაგიძე, ერთ კვირაში, 27 იანვარს დააკავეს.
მოგონებათა წიგნში მიხეილ ზანდუკელი მას საგანგებოდ იხსე-
ნიებს). ზანდუკელმა, ჩანს, ვერ ითანამშრომლა გამომძიებასთან და
თვითონ „დაასწრო“ საპატიმროში თავის ასპირანტებს. ორი წელი-
ნადი გრძელდებოდა შინსახკომის ციხეში ზანდუკელის ტანჯვა:
დილიდან საღამომდე ფეხზე იდგა, ზოგჯერ – კედლისკენ პირით
შებრუნებული. მის საქმეს, ძირითადად, ირაკლი ნიბლაძე იძიებდა.
იგი ხშირად ეკითხებოდა მიხეილ ზანდუკელს მისი ასპირანტე-
ბის შესახებ.

„მაღე გავიგე, რომ შინსახკომმა თურმე უკვე დააპატიმრა
უნივერსიტეტის ფილოლოგიისა და ისტორიის ფაკულტეტების
ასპირანტების ჯგუფი, რომელსაც ბრალდებოდა არალეგალური
მუშაობა ხელისუფლების წინააღმდეგ. მათ შორის თურმე ჩემი ას-
პირანტებიც ყოფილან: გ. ქადაგიძე, იმერლიშვილი, კოტე¹ (გვარი
არ მახსოვს). მეკითხებოდნენ ასპირანტების შესახებ. მე მხოლოდ
დადებითი დახასიათების მიცემა შემეძლო, ასეც ვაძლევდი... ნიბ-
ლაძე მეუბნებოდა, რომ უნივერსიტეტში არალეგალური ორგანი-
ზაციაა და თითქოს მე მას ვხელმძღვანელობ. მთხოვდა, დამესა-
ხელებინა მისი წევრები. მე ვცდილობდი, დამერწმუნებინა, რომ
არალეგალური ორგანიზაცია არასოდეს არა მქონია, არც ვიცი, და,
ვფიქრობ, რომ უნივერსიტეტშიც არ არის ასეთი ორგანიზაცია.
ეს მოგონილია ბოროტი, უპასუხისმგებლო კაცისა... ნიბლაძემ თა-
ვისი თანდასწრებით მარქაროვს (ცნობილ ჯალათს ზ.ც.) აცემინა
ჩემი თავი: იქვე, ნიბლაძის კაბინეტში დამაწვინეს, ფეხთ გამხადეს
და ნიბლაძემ უბრძანა მარქაროვს, ჩემთვის ფეხის გულზე
ერთყა დალურჯებამდე – დასიებამდე... მეუბნებოდნენ,
მეთქვა, რომ მაქვს არალეგალური ორგანიზაცია და დამესახელე-
ბინა წევრთა გვარები... მე ჩემსას ვიმეორებდი, ეს ამბავი მოგონი-
ლია, არავითარი ასეთი ორგანიზაცია არ მქონია და არსებობაც არ
ვიცი-მეთქი. ნაცემი, დაბეჭდილი, ფეხებდალურჯებული წამიყვანეს

1 იგულისხმებიან გიორგი იმერლიშვილი და კოტე ჯოგლიძე – მიხეილ
ზანდუკელის ასპირანტები (მათ შესახებ იხ. წინამდებარე წიგნის შესაბამისი თავი
„1942 წლის შეთქმულება და სამანი“, გვ. 293).

კამერაში“ (ზანდუკელი 2019: 197). პარალელურად, ზანდუკელის დაკითხვას აწარმოებდა რაფავა. ჩამოათვლევინა ასპირანტები. შეეკითხა ჯერ გრიგოლ კიკნაძის, შემდეგ – ასპირანტ გიორგი ქადაგიძის შესახებ. ზანდუკელმა ორივე დადებითად დაახასიათა. გიორგი ქადაგიძეს ნიჭიერი, უნარიანი, ენერგიული ახალგაზრდა უწოდა, აღნიშნა, რომ „წაწარმოების, მწერლისა და ლიტერატურული მოვლენის არსის სწრაფი და სწორი მიხედვრა აქვს და ამასთან აზრის თავისებური, ორიგინალური განვითარების უნარი ახასიათებს. ის მთიულია, გარეგნულად თითქოს უხეში, მაგრამ იშვიათი, დახვეწილი მხატვრული გემოვნების პატრონია. აი, ამიტომ წამოვნიე მეთქი... ახლა რაფავა ასპირანტ იმერლიშვილზე შემეკითხა. რაც შეეხება ასპირანტ იმერლიშვილს, ისიც სრულიად დამსახურებულად არის ასპირანტურაში მიღებული. ისიც ჩუმი, მონდომებული, წესიერი და ნიჭიერი, დაინტერესებული სტუდენტი იყო. წარჩინებით დაამთავრა ჩვენი უნივერსიტეტი. მოინდომა ჩემთან, ასპირანტურაში შემოსვლა. მე მას განვუცხადე: შენი საწინააღმდეგო არაფერი მაქვს, მაგრამ, ჩემო კარგო, რუსული ძალიან სუსტად იცი. ახალი ქართული ლიტერატურის მეცნიერული შესწავლა კი ძალიან ძნელია რუსეთის XVIII-XIX საუკუნეების ლიტერატურის, ისტორიისა და საზოგადოებრივი აზროვნების გარეშე. ეს კი შენ გაკლია და ამიტომ თავს ვიკავებ-მეთქი. ღარიბი, მგონი ობოლი ბიჭი იმერიშვილი წავიდა რუსეთში – მოსკოვში. იქ ვ.ი. ლენინის სახელობის ბიბლიოთეკაში იშოვა ადგილი ქართული წიგნების განყოფილებაში. ნახევრად მშვიერ-მწყურვალ-შიშველმა რუსული ენის ათვისების მიზნით იქ დაიწყო მუშაობა. იქვე შეძლო ასპირანტურაში შესვლა, გადავიდა მეორე კურსზე, ჩასაბარებელ საგნებში მიეღო ხუთიანები და ზაფხულში დაბრუნდა სამშობლოში – თბილისში. შეიტანა თურმე განცხადება დოკუმენტებით ჩვენს განსახკომში თხოვნით, მიეღოთ თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასპირანტურაში ახალ ქართულ ლიტერატურაში პირველ კურსზე. განსახკომმა გადმოუგზავნა ეს განცხადება უნივერსიტეტს, რექტორმა მე გადმომიგზავნა დასკვნისათვის (მაშინ ფილოლოგიური ფაკულტეტის დეკანი ვიყავი). რა უფლება მქონდა, იმერლიშვილი არ მიმეღო პირველ კურსზე?.. ჩვენს შორის პაუზა ჩამოვარდა... რაფავას დამაჯერებელი ტონით მივმართე: მე, ასეთს უსამართლო მძიმე მდგომარეობაში ვარ ჩავარდნილი სამი პიროვნების (პ.ც., ა.მ., და გ.ა.) ყალბი, უპასუხისმგებლო „დანოსის“ მიხედვით, რომელთა საკანდიდატო დისერტაციის მიღება შეუძლებლად მივიჩნიე. რაფავამ თავი ჩაღუნა და ხანგრძლივი სიჩუმის შემდეგ მითხრა, – იმათ ჩემთვის არაფერი უთქვამთო

(ზანდუკელი 2019: 199-200). გამოკითხვა მშვიდად არ დამთავრებულა. ზანდუკელის „თავხედობით“ განრისხებულმა რაფავამ იგი ყვირილით გააყვანინა და მხოლოდ ერთი თვის შემდეგ დაკითხა – ისევ გიორგი ქადაგიძის შესახებ დაუსვა კითხვები: როგორი იყო მისი დამოკიდებულება ხელისუფლების მიმართ. ზანდუკელმა უაპსუხა, რომ ქადაგიძე პოეტური ნიჭითაც იყო დაჯილდოებული, იყო პატრიოტი... მან დაასახელა ქადაგიძის ლექსი „რას შეგაძარო“ და რაფავას უთხრა, რომ სტალინზე უკეთესი ლექსი ჯერ არც ერთ პოეტს არ დაენერა. შეკითხვაზე, როგორი იყო ქადაგიძის საზოგადოებრივი ღირსება, – მიხეილ ზანდუკელმა უპასუხა: „ქადაგიძე პარტიულია“... „პარტია არა სცდება“... რაფავას მისი პასუხის კილო არ მოეწონა და ხმის ამალლებით უთხრა: „თქვენ მეც დამცინით და პარტიასაცო“... ამის შემდეგ ზანდუკელი რაფავას არ გამოუძახებია, მიუხედავად იმისა, რომ ამას ითხოვდა თავად პატიმარი – უიმედოდ საკანში გამოკეტილი... კარგა ხნის შემდეგ დაკითხვები განახლდა, თანაც ისევ ტრაფარეტული შეკითხვებით. პროფესორს წინ დაუდეს ოთხი ცნობილი ადამიანის ჩვენებები. ისინი ზანდუკელს ასახელებდნენ იმ ანტისაბჭოური ორგანიზაციის წევრად, რომელიც თითქოს თავად დაეარსებინათ (თითოეულს ცალ-ცალკე). ერთ-ერთი, უკვე დახვრეტილი, იმასაც აღნიშნავდა, რომ თითქოს მან ზანდუკელთან მოსალაპარაკებლად გაგზავნა გიორგი ახვლედიანი, მერე აკაკი შანიძე, კორნელი კეკელიძე, შემდეგ თვითონაც მოელაპარაკა და ზანდუკელმაც თანხმობა განუცხადა. პედაგოგი ა.მ. კი აცხადებდა, რომ მის ბინაზე იმართებოდა ანტისაბჭოური სხდომები და მათში ზანდუკელიც იღებდა მონაწილეობას (ზანდუკელი 2019: 200-202). ვინც სუკის არქივებში განადგურებას გადარჩენილ, თუნდაც შედარებით უმნიშვნელო მასალებს, განსაკუთრებით კი ბრალდებებსა და ჩვენებებს გასცნობია, ასევე რეაბილიტაციის დროს გამართულ სასამართლო სხდომების ოქმებში გაცხადებული მათი წამების შესახებ ამოუკითხავს, ეჭვი არ შეეპარება, რომ უმეტესი ამ ჩვენებებისა იძულებით იყო მიღებული, მაგრამ, როგორც აღვნიშნეთ, სისტემა ამ მეთოდებით თავის მიზანს აღწევდა.

სამთვინი პაუზის შემდეგ მიხეილ ზანდუკელი ვინმე გუჯაბიძემ დაკითხა. ისევ დაემუქრა, რომ თუ არ დაასახელებდა იმ არალეგალურ ორგანიზაციას, რომლის წევრიც იგი იყო, ვერასდროს ნახავდა მზის სინათლეს და რომ მხოლოდ ერთი ფარატინა ქალაქი იყო საკმარისი იმაში დასარწმუნებლად, რომ ის ვითომ ციხეში გარდაიცვალა. პატიმრის პასუხი ისევ უცვლელი იყო: ის არასოდეს ყოფილა ასეთი ორგანიზაციის წევრი და ვერც სხვას ჩააგდებდა

ისეთ წვალებაში, როგორშიც თვითონ იყო... რომ რაც არ ყოფილა, ვერ იტყოდა (ზანდუკელი 2019: 205). გუჯაბიძემ უმცროს გამომძიებელ ოკუჯავას აცემინა ზანდუკელი, ფეხის გულზე ჯოხის დარტყმა უბრძანა. ესეც არ აკმარეს და ხუთი დღით კარცერში ჩააგდეს, ბნელ, ცარიელ სარდაფში (მიხეილ ზანდუკელს სწორედ იქ დაუზიანდა მარჯვენა ხელის „მთავარი თითი“, როგორც თვითონ უწოდებს). ზანდუკელის სიჯიუტეს ჯალათები მისი, როგორც მთიელის, ბუნებით ხსნიდნენ.

ამის შემდეგ იგი თითქოს დაივიწყეს, დაკითხვებზე აღარ იძახებდნენ. ამასობაში თითქმის ორი წელი გავიდა. საბჭოთა კავშირის წინსვლამ ომში პოლიტიკური პატიმრების მდგომარეობა ოდნავ შეცვალა. როცა ერთხელ მიხეილ ზანდუკელი („ცარიელი ძვალი და ტყავი“) ნიბლაძესთან შეიყვანეს, გამომძიებელი უფრო დინჯად, მშვიდად ესაუბრა, საბჭოთა ჯარის წარმატებებიც აუწყა... იქვე შემოსულმა გუჯაბიძემ კვლავ დაპატიმრებულ ასპირანტებზე დაუწყო გამოკითხვა. არადა უკვე 1943 წლის მარტი იდგა. შეთქმულებიდან 17 ახალგაზრდა, მათ შორის, მიხეილ ზანდუკელის ასპირანტები, დახვრეტილები იყვნენ.

მას ამ ფაქტის შესახებ არაფერი უთხრეს, გამომძიებელი ისევ ამ თემას უტრიალებდა... არიგებდა, ემუქრებოდა... „მითხარი, რომ ორგანიზაცია გქონდათ. აქვე შევადგენ მოკლე ოქმს და გაგიშვებო“ (ზანდუკელი 2019: 207). რამდენიმესაათიანი უშედეგო დაკითხვის შემდეგ პატიმარი საკანში გადაიყვანეს. მანამდე კარცერში მყოფს საკნის ჭუჭყიანი ლოგინი განკრიალებულ, რბილ და სასიამოვნო სანოლად მოეჩვენა... მიიღია გაზაფხული, ზაფხული, შემოდგომა... 1944 წლის 20 იანვარს გამოუცხადეს, რომ ასახლებდნენ. „სტოლიპინის ვაგონებით“ ჯერ ბაქოს ციხეში მიიყვანეს, იქიდან ციმბირში – კრასნოვოდსკაში. ყველა ასაკის და კატეგორიის ადამიანს მოეყარა თავი ვაგონებში: მონაფეხებს, სტუდენტებს, ასპირანტებს, მასწავლებლებს, ექიმებს, პროფესორებს, ზარის მოთამაშეებსა და მკვლელებს... „საგულისხმო მასალა იყო ადამიანის ბუნების გაცნობისათვის. ჩემი ამ ხნის განმავლობაში ციხეში და ეტაპში მიღებული დაკვირვებებიდან და შთაბეჭდილებებიდან ახირებული დასკვნა გამოვიტანე: ვინც ციხეში არ მჯდარა და ეტაპში მოგზაურობა არ განუცდია, მას ძნელად ექნება ადამიანის ნამდვილ ბუნებაზე სწორი წარმოდგენა. ადამიანი ბევრ და ხშირ შემთხვევაში იქ შიშვლდება თავისი დადებითი და უარყოფითი თვისებებით. ეს საუკეთესო გამოსაცდელი ბრძმეა“, – წერს მიხეილ ზანდუკელი თავის მოგონებების წიგნში, რომელიც არ არის ავტორის თავს გადახდენილი ტრაგიკული მოვლენების ამსახველი

მშრალი ქრონიკა, არამედ ტოტალიტარული რეჟიმის ამსახველი მრავლისმთქმელი ისტორიაა, აღსავსე სულისშემძვრელი ფაქტებით, ჯალათთა და მსხვერპლთა მრავალფეროვანი სახეებით, ტკივილებით... ჭირშიც კი პროფესიული განწყობით ამაღლებული კაცის ნატურა იკითხება მის ნაწერში, თუნდაც წიგნის ასეთ ქვესათაურში „დაუფინყარი ღამე კასპიის ზღვაზე და შორი გზით... ციმბირისაკენ“... ასეთმა შინაგანმა ბუნებამ და, როგორც თავად იტყვის, მთიელი კაცის ხასიათმა შეაძლებინა ღირსეული გაძლება, ისე, რომ ამ ჯოჯოხეთშიც კი ეგრძნო სამყაროს მშვენიერება...

ჩკალოვში ჩასულმა აღმოაჩინა, რომ იქ თურმე სასჯელს იხდიდა მისი ყოფილი სტუდენტი, პუშკინის სახელობის პედაგოგიური ინსტიტუტის თანამშრომელი სოსო (იოსებ) მეგრელიძე. მასთან შეხვედრა დიდი სიხარულისა და იმედის მომცემი იყო ზანდუკელისთვის. სამსახურს ერთად ეძებდნენ. ჯერ ისეთი სამუშაო შესთავაზეს, რომელიც მძიმე ფიზიკურ შრომას მოითხოვდა, შემდეგ ჩკალოვიდან პეტროვკაში დაბრუნებულს კოლმეურნეობის თავმჯდომარემ მდივნის თანამდებობა მისცა თვეში 200 მანეთად, თანაც დღეში 300 გრამ პურს დაჰპირდა. ზანდუკელი ერთხანს ათწლედიც მუშაობდა – რუსულ ენასა და ლიტერატურას ასწავლიდა. წიგნის ერთ-ერთ თავში „გადასახლებული ქართველები ჭირშიც ერთმანეთის გვერდით დგანან“ – მიხეილ ზანდუკელი ბევრ ქართველს იხსენებს კეთილად, განსაკუთრებით სოსო მეგრელიძეს, როგორც ყველაზე მოხერხებულს, ენერგიულს: „ყველაფერს დაუზარებლად და რიგზე სოსო აკეთებდა. შემდეგშიც, ზვამბაიას¹ საფლავი რომ არ დაკარგულიყო, სოსოს ინიციატივით ერთი ყაზახი გამოვნახეთ, საფლავის ქვა გავათლევინეთ ქართული წარწერით და საფლავზე დავუდგით“ (ზანდუკელი 2019: 244).² მიხეილ ზანდუკელი თავის დანაზოგს (ალბათ თვითონ იკლებდა) ობოლ ძმისწულებს უგზავნიდა. თუმცა პირველ ხანებში ისინი თავად უგზავნიდნენ ბიძას „გადაცემას“, როგორც მიხეილ ზანდუკელი უწოდებდა პატიმრის ამანათს, ე.წ. „პერედაჩას“, მაგრამ მოხდა ტრაგედია, რომელმაც მიხეილ ზანდუკელის ყველა უბედურება გადაფარა – თბილისში გარდაიცვალა მისი უფროსი ძმისწული ნინო, რაც უდიდესი ტკივილი იყო ბიძისთვის. ვერანაირი წამალი

1 ეროვნებით აფხაზი, ექიმი ნიკოლოზ ზვამბაია, რომელთანაც ქართველი პატიმრები მეგობრობდნენ, პარტახტიანი ტიფთი გარდაიცვალა. უპატრონეს ქართველებმა, მკურნალობა არ დააკლეს. მისი გარდაცვალების შემდეგ ოჯახს ფული შეუგროვეს და გაუგზავნეს.

2 იოსებ მეგრელიძის კეთილშობილურ ბუნებაზე მეტყველებს კიდევ ერთი ფაქტი: სწორედ მისი ინიციატივით გადმოასვენეს ცნობილი მწერალი, უდროოდ დაღუპული ჭოლა ლომთათიძე დიდუბის პანთეონში...

ვერ მაძინებდარ, — წერდა იგი თავის მოგონებათა წიგნში. 1947 წელს მიხეილ ზანდუკელი გადასახლებიდან დაბრუნდა. დაუბრუნდა იმედად და სიხარულად ძმისწულებს: თამარ, ფიქრია, მაცვალა ზანდუკელებს. „მოვიხადე დაუმსახურებელი სასჯელი“, — წერდა იგი, — იხსენებდა, როგორ მოწინებით შეაბიჯა თავის უნივერსიტეტში, სადაც 20 წელიწადზე მეტი ასწავლიდა. „ვფიქრობ სინდისიერად და არა უსარგებლოდ, განვაგრძო დაუმსახურებლად შეწყვეტილი მუშაობა“, — ამ განზრახვით მივიდა იგი უნივერსიტეტის რექტორთან, ნიკო კეცხოველთან, რომელიც სიხარულით შეხვდა და დახმარება აღუთქვა... ასე ხვდებოდნენ ყველგან მისი სახელოვანი კოლეგები, თუმცა ყველაფერი მაინც სამთავრობო დონეზე წყდებოდა... ასე დარჩა იგი ერთხანს უმუშევრად, უსახსროდ, უფუნქციოდ. არ მიიღეს რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტში... შტატები შევსებულიყო, — უთხრეს პუშკინის სახელობის პედაგოგიურ ინსტიტუტში. საბოლოოდ განათლების მინისტრმა ვიქტორ კუპრაძემ საშუალო სკოლის მასწავლებლობა შესთავაზა. ერთი „სიკეთე“ ის იყო, რომ იზრუნეს, სასწავლებელი მისი ბინის ახლოს გამოენახათ. და მიხეილ ზანდუკელიც მთელი გულით შეუდგა მოზარდებისთვის რუსული ენისა და ლიტერატურის სწავლებას. ალბათ ბევრ მოსწავლეს დაამახსოვრდა სამუდამოდ ეს დიდებული პიროვნება, რომელსაც ერთი წუთითაც არ უთაკილია შეთავაზებული სამუშაო, ეს იყო, რომ „მასწავლებლობა ისედაც შევიწყნოვებულ ჯიბეს ავიწროვებდა“, თავის გატანა კი აუცილებელი იყო მისთვის: ძლივს, დიდი ხნის ბრძოლის შედეგად დაიბრუნა თავისი კუთვნილი ბინა. მისი ბიბლიოთეკის საუკეთესო ნაწილი — ძველი ქართული ჟურნალები — შეისყიდეს წიგნის პალატამ და იაკობ გოგებაშვილის სახელობის ბიბლიოთეკამ. ამის გახსენებაზე აღმოხდებოდა ხოლმე: „რა უმართებულოდ და უაზროდ ამეწენა ცხოვრება“...

1948 წლის პირველი სექტემბრიდან ის ნახევარ განაკვეთზე აიყვანეს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტსა და პუშკინის ინსტიტუტში. რექტორების — ნიკო კეცხოველისა და არჩილ ხარაძის ხელი ერია ამ კეთილ საქმეში. ხელისუფლება მაინც ფრთხილად იყო, დროდადრო „არასაიმედო“ მეცნიერებს თავს ახსენებდა:

1949 წლის 16 მარტს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში გამართულ ლიტერატურული კათედრების გაერთიანებულ სხდომაზე ბესარიონ ჟღენტმა წაიკითხა მოხსენება „ანტიპატრიოტიზმისა და ბურჟუაზიული კოსმოპოლიტიზმის წინააღმდეგ ლიტერატურათმოდნეობასა და მხატვრულ კრიტიკაში“. მომხსენებლის პათოსი კრიტიკული იყო თითქმის ყველას მიმართ, მაგრამ

განსაკუთრებული იერიში მან კონსტანტინე კაპანელსა¹ და მიხეილ ზანდუკელზე მიიტანა: „ზოგიერთი ჩვენი მკვლევარები ჯერ კიდევ არ გასცილებიან ცნობილი ბურჟუაზიული ნაციონალისტის კიტა აბაშიძის კომპარატივისტულ-ევოლუციურ მეთოდს და ჯერ კიდევ მის მიერ მოცემული სქემების ტყვეობაში იმყოფებიან. ჩვენს სტუდენტებს მე-19 საუკუნის ლიტერატურის შესახებ ხშირად ხელთა აქვთ კაპანელის, ზანდუკელის და სხვათა ნიგნები, რომლებიც ვერ იძლევიან ჩვენი წარსულის მარქსისტულ-ლენინურ ახსნას“²... წერილში აღნიშნულია, რომ „განცვიფრება გამოიწვია ტრიფონ რუხაძის გამოსვლამ, იმით, რომ იგი უსაბუთოდ გამოექომაგა ძველი ქართული ლიტერატურის მკვლევარს, რომელიც სამართლიანად გააკრიტიკა მომხსენებელმა. როგორც ამხ. ა. ბარამიძემ აღნიშნა, „ტრიფონ რუხაძის გამოსვლა უპრინციპო და გაუმართლებელი იყო“... ზოგმა მონაწილემ, ზოგმა დუმილით მიიღო ეს კრიტიკა. უპრინციპობა, ალბათ, უფრო ის დუმილი იყო, რომელიც იმ დღეს დარბაზში ჩამომდგარიყო, მაგრამ შიშს ჯერაც ფართო თვალები ჰქონდა...

1953 წელს ახალი უსიამოვნება დაატყდა თავს მიხეილ ზანდუკელს – იგი თელავში გადასახლეს. როგორც ნასამართლევს და გადასახლებულს, ვერ უშველა უნივერსიტეტის რექტორის შუამდგომლობამ ცეკას პირველი მდივნის წინაშე, რომ იგი თბილისში დაეტოვებინათ. 1953 წლის თებერვლიდან ზანდუკელმა მუშაობა დაიწყო თელავის უნივერსიტეტში, მაგრამ მალე გადასახლებულთა ამნისტია გამოცხადდა და ამით დასრულდა უკვე 62 წელს მიტანებული პროფესორის აწეწილი ცხოვრება. იგი კვლავ თავის უნივერსიტეტს დაუბრუნდა – წარსულის მოუშუშებელი ტკივილებით და ჭრილობებით, თუმცა ამას ძნელად შეატყობდით.

„ახლა ვამუშავებ ვაჟა-ფშაველას ლექსის რიტმს, მძიმე საკვლევი შრომა საგრძნობი მოცულობისა გამოდის. ვფიქრობ, 1968 წელს დავამთავრებ. რას გავაკეთებ შემდეგ – ბედს მივანდოთ, რამდენად შემრჩება კვლევითი შრომის უნარი“, – ასე ამთავ-

1 პარადოქსი იყო კ. კაპანელის გარდაცვალების შემდეგ გაზ. „კომუნისტი“. 1952 წ. 26. XII, № 304, დაბეჭდილი შენიშვნა „ერთი ნეკროლოგის შესახებ“, რომელშიც მკაცრად, ირონიულად არის გაკრიტიკებული კაპანელის ნეკროლოგი და რედაქცია, რომელმაც ამ ნეკროლოგის სახით გამოაქვეყნა იდეალისტური და მავნე ნიგნების პროპაგანდა“... გაზ. „ლიტერატურა და ხელოვნების“ რედაქციამ 1953 წლის 4 იანვარს (გაზ. №2) ბოდიში მოიხადა და „შეცდომა“ აღიარა.

2 დანვრილებით იხ. ბ. ჟღენტი. ანტიპარტიული და ბურჟუაზიული კოსმოპოლიტიზმის წინააღმდეგ. „ლიტერატურა და ხელოვნება“. 1949 წლის 20 მარტი.

რებს მიხეილ ზანდუკელი მოგონებების წიგნს „ჩემი ცხოვრების გზაზე“... სამწუხაროდ, მისი ცხოვრების გზა სწორედ 1968 წელს დასრულდა.

დამოწმებანი:

ზანდუკელი 2019: ზანდუკელი, მ. ჩემი ცხოვრების გზა. თბილისი: გამომცემლობა „აზრი“, 2019.

იოსელიანი 1936: იოსელიანი, პლ. „ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა“. აკ. განერელიას შესავლით, რედაქციითა და შენიშვნებით. 1936.

ქსე 1987: ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. ტ. 11. თბილისი: გამომცემლობა „საქართველოს სსრ განსახკომის ბეჭდვითი სიტყვის კომბინატი“, 1987.

ყუბანეიშვილი 1990: ყუბანეიშვილი, ს. „მოძღვარი“. გაზ. „ახალ-გაზრდა კომუნისტი“, 1 მარტი, 1990.

მიხეილ ზურაბის ძე ზანდუკელი¹ დადგენილება დაპატიმრებზე

ქალ. თბილისი, იანვარი, 1942 წ.

მე, საიდუმლო პოლიტიკური განყოფილების საგამოძიებო განყოფილების უფროსმა გამოძიებელმა, სსრკ შსსკ სახ. უშიშროების უმც. ლეიტენანტმა

დოლიძემ

განვიხილე რა სსსრ შსსკ-ში შემოსული მამხილებელ-დანაშაულებრივი მასალები ზანდუკელი მიხეილ ზურაბის ძისა, დაბ. 1889 წ., მცხ. ს. არანისში, დუშეთის რ-ნი, ქართველი, სსრკ მოქალაქე, სტალინის სახ. სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი.

ვიბოვნე:

სსსრ შსსკ-ში არსებული მასალით დგინდება, რომ ზანდუკელი მ. ზ. ეწევა მუშაობას საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ. მასალებით ასევე დადგენილია, რომ ზანდუკელი სახ. უნივერსიტეტის

¹ საარქივო მასალა თარგმნა და მოამზადა ადა ნემსაძემ.

თანამშრომლებში ეწევა ა/ს აგიტაციას, გამოთქვამს რა:

„...მე ძალიან მანერვიულებს, რომ ჰიტლერი ასე ნელა მოქმედებს. ჩვენთვის ქართველებისათვის ეს ძალიან მნიშვნელოვანია, რომ რაც შეიძლება სწრაფად აიღოს ჰიტლერმა მოსკოვი. ნეტავ მალე მოხდეს ეს, რომ აქაურმა ბოროტმოქმედებმა ვერ შეძლონ ჩვენი ვნება, თორემ თუ დიდხანს გაინელება, ყველა ჩვენგანს ასე თუ ისე საეჭვოდ მოკლავენ.“

დავადგინე:

ზანდუკელი მიხეილ ზურაბის ძე მცხოვრები კობის ქ. 21-ა.
იქნეს გაჩხრეკილი და დაპატიმრებული.

სსსრ შსსკ სპგ-ს საგამოძიებო განყ.

სახ. უშიშროების უმც. ლეიტენანტი დოლიძე ოპერრწმუნ. სსსრ შსსკ სპგ-ს საგამოძიებო განყ. უფრ. სახ. უშიშროების უმც. ლეიტენანტი თავდიშვილი

„ვეთანხმები“ საქ. სსრ შსსკ სპგ-ს უფროსი სახ. უშიშროების კაპიტანი ნიბლაძე

დადგენილება

აღმკვეც ზომის არჩევისა

ქალაქი თბილისი იანვარი 1942 წ. მე, საიდუმლო პოლიტიკური განყოფილების საგამოძიებო განყოფილების უფროსმა გამოძიებელმა სსსრ შსსკ სახ. უშიშროების უმც. ლეიტენანტმა დოლიძემ განვიხილე სსსრ შსსკ-ში შემოსული მამხილებელი დანაშაულებრივი მასალები:

გვარი – ზანდუკელი

სახელი და მამის სახელი – მიხეილ ზურაბის ძე, დაბადების წელი – 1889

დაბადების ადგილი – ს. არანისი, დუშეთის რ-ნი პროფესია და სპეციალობა – პროფესორი

სამსახურის ადგილი და თანამდებობა – სტალინის სახ. სახელმწიფო უნ-ტის პროფესორი

პარტიულობა – უპარტიო განათლება – უმაღლესი. ეროვნება – ქართველი. ქვეშევრდომობა – სსრკ ოჯახური მდგომარეობა – მისამართი – კობის ქ. 21-ა

გ პ ო ვ ე: რომ ზანდუკელი მ. ზ. ეჭვმიტანილია დანაშაულში
გათვალისწინებული სსსრ სისხ. სამ. კოდ. მუხ. 58/10-ის II ნაწ. და
58/11 და მივიღე რა მხედველობაში, რომ

ზანდუკელი მ. ზ.-ს თავისუფლებაში ყოფნა გამოიწვევს გამო-
ძიებაზე ზეგავლენის მოხდენას და ვიხელმძღვანელებ რა საქ. სსრ
დროებით წესდების 44-ე და 49-ე მუხლებით,

დავადგინე:

აღმკვეც ზომად ძიებისა და სასამართლოსგან თავის არიდების
მიზნით ზანდუკელი მიხეილ ზურაბის ძის მიმართ აერჩიოს პატიმ-
რობა, რის შესახებ თანახმად საქ. სსრ დროებ.

წეს. 45-ე მუხ. გამოეცხადოს პატიმარს ხელწერილის ქვეშ ამავე
დადგენილებზე.

თანახმად საქ. სსრ დროებ. წეს. 50-ე მუხ. დადგენილების ასლი
გადაეგზავნოს პროკურორს და გადაეცეს ციხის უფროსს საპა-
ტიმრო პირად საქმეზე დასართავად.

სსსრ შსსკ სპგ-ს საგამოძიებო განყ.

სახ. უშიშროების უმც. ლეიტენანტი დოლიძე ოპერრწმუნ. სსსრ
შსსკ სპგ-ს საგამოძიებო განყ. უფრ. სახ. უშიშროების უმც. ლე-
იტენანტი თავდომილი

„ვეთანხმები“ საქ. სსრ შსსკ სპგ-ს უფროსი სახ. უშიშროების კა-
პიტანი ნიბლაძე დადგენილება მე გამომეცხადა
ხელის მოწერა

დადგენილება

ბრალდების წარდგენისა

ქალაქი თბილისი

1942 წ. 2 თებერვალს

მე, საიდუმლო პოლიტიკური განყოფილების საგამოძიებო გან-
ყოფილების უფროსი სსსრ შსსკ სახ. უშიშროების უმცროსმა ლე-
იტენანტმა თავდომილიმა

განვიხილე კვლევა-ძიების მასალა საქმეზე 2036 და მივიღე რა
მხედველობაში, რომ

ზანდუკელი მიხეილ ზურაბის ძე

საკმაოდ მხილებულია მასშიდ, რომ არის ერთ-ერთი აქტიური ხელმძღვანელი არალეგალური კონტრრევოლუციური ორგანიზაციისა და ეწევა არალეგალურ კ/რ მუშაობას.

დავადგინე:

ვიხელმძღვანელებ რა საქ. სსრ დროებითი წესების 36 მუხ. მიცემულ იქნეს პასუხისგებაში ზანდუკელი მიხეილ ზურაბის ძე სისხ. სამ. კოდ. მუხ. 58/10-ის II ნაწ და 58/11. რის შესახებ გამოცხადოს პატიმარს ხელწერის ქვეშ ამავე დადგენილებაზე. ასლი ამ დადგენილებისა თანახმად საქ. სსრ დროებითი წესების 45-ე მუხ. გადაეგზავნოს პროკურატურას.

გამომძიებელი

„ვეთანხმები“ სსსრ შსსკ სპგ-ს საგამომძიებო განყ. უფრ. სახ. უშიშროების უმც. ლეიტენანტი თავდიშვილი

აღნიშნული დადგენილება გამომცხადდა 2/II.1942 წ. ბრალდებულის ხელის მოწერა ზანდუკელი ვადასტურებ თავდიშვილი

19 აპრილი 1942 წელი

სსსრ შსსკ საიდუმლო პოლიტიკური განყოფილების საგამომძიებო განყოფილების უფროსმა, სახელმწიფო უშიშროების უმცროსმა ლეიტენანტმა თავდიშვილმა განვიხილე საქმე №2036 ზანდუკელი მიხეილ ზურაბის ძის ბრალდებისა გამო დანაშაულში, რომელიც გათვალისწინებულია სსსრ სსკ-ის 58/10 და 58/11 მუხლებით.

საგამომძიებო წარმოება საქმეზე –

ზანდუკელი მიხეილ ზურაბის ძისა – დაბადებული 1889 წ., მცხ. დუშეთის რ-ნის ს. არანისში, ქართველი, სსრკ მოქალაქე, უპარტიო, სოციალისტ-რევოლუციონერთა პარტიის ყოფილი წევრი, თავადი, დაუოჯახებელი, უმაღლესი განათლებით, პროფესორი, ფილოლოგიის ფაკულტეტის დეკანი და კათედრის უფროსი თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში,

დაიწყო 19/1-42 წ. იმ ცნობების საფუძველზე, რომ იგი ეწევა არალეგალურ კ/რ მუშაობას და მავნე ა/ს აგიტაციას. ძიებისას ბრალდებულმა ზანდუკელმა მ. ზ.-მ თავი დამნაშავედ ცნო მასში,

რომ 1828-1829 წლებში მისთვის ცნობილი იყო არალეგალური კ/რ ორგანიზაციის არსებობის შესახებ და მან ამის შესახებ არ აცნობა სახელმწიფო ორგანოებს; სახ. უნივერსიტეტის პროფესორ-მასწავლებელთა კოლექტივთან საუბრისას ჰქონდა მთელი რიგი ა/ს ცილისმწამებლური გამოთქმები, აქებდა გერმანიის ძლიერებას და არ სჯეროდა საბჭოთა კავშირის ძალისა, ამასთანავე უარყოფდა რაიმე არალეგალურ ორგანიზაციაში კ/რ მუშაობას, თუმც ეს სრულებით ვლინდება საქმის მასალებით.

ვიღებთ რა მხედველობაში, რომ ბრალდებული ზანდუკელი მ. ზ. მაღავდა საკუთარ კ/რ მოღვაწეობას და მისი კავშირების დასადგენად აუცილებელია ჩატარდეს მთელი რიგი საგამოძიებო ღონისძიებები, როგორებიცაა: დაკითხვების გაგრძელება, დამატებითი დაპატიმრებები და სხვა საგამოძიებო-ოპერატიული ღონისძიებები,

დავადგინე:

გაგრძელდეს გამოძიება და საგამოძიებო საქმე №2036-ში ბრალდებული ზანდუკელი მ. ზ. პატიმრობაში დარჩეს კიდევ ერთი თვით, ანუ 1942 წლის 19 მარტიდან 19 აპრილამდე.

ოპერწმუნ. სსსრ შსსკ სპგ-ს საგამოძიებო განყ. უფრ. სახ. უშიშროების უმც. ლეიტენანტი თავდისვილი

„ვეთანხმები“ საქ. სსრ შსსკ სპგ-ს უფროსი სახ. უშიშროების კაპიტანი ნიბლაძე.

„ბაძრა ნაცნობი ნათელი“ (ინგა მილორავას მოგონება)

2020 წელს თანამედროვე ქართული ლიტერატურის ისტორიამ დაკარგა პიროვნება, რომლის ადგილი და კალამი, ვფიქრობ, შეუცვლელი იქნება. ის მხოლოდ განათლებული და მოაზროვნე პროფესიონალი კი არ იყო, არამედ, ცოცხლობდა და სუნთქავდა ლიტერატურით. არ არსებობდა დღე, რომ ქართული ან მსოფლიო კლასიკური მწერლობის შესახებ პატარა წერილი ან ვრცელი მიმოხილვა არ ჩაენერა და გამოექვეყნებინა... მისი გვერდი სიცოცხლურ ქსელში ამის დასტური გახლდათ; აღარაფერს ვამბობ ლიტერატურულ ჟურნალ-გაზეთებზე, რომელთა სასურველი ავტორი სტუდენტობის დასრულებიდანვე გახდა. ინგა მილორავას ლიტერატურული ბიოგრაფია დაახლოებით 30 წელს ითვლის; ის აქტიურად აქვეყნებდა თავის ნაშრომებს და შემოქმედებას ჟურნალებში: „ცისკარი“, „კლდეკარი“, „მნათობი“, „ომეგა“, „ლიტერატურა და ხელოვნება“, „ჩვენი მწერლობა“, „ხელეური“, „ლიტერატურული პალიტრა“, „ანეული“... იბეჭდებოდა მნიშვნობართა ასოციაციის ამავე აღმანახში, რომელიც ახლა პატივისცემით იგონებს მას და კიდევ ბევრგან...

ინგა მილორავა დაიბადა 1965 წელს, ქ. თბილისში, აქვე დაამთავრა საშუალო სკოლა და ჩაირიცხა ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფილოლოგიის ფაკულტეტზე. პარალელურად სწავლობდა თსუ-ს კინოდრამა-

ტურგიის საზოგადოებრივ ფაკულტეტზე. 1993 წელს დაიცვა საკანდიდატო დისერტაცია ლიტერატურის ინსტიტუტში. მისი საკვლევი თემა გახლდათ „ნიკო ლორთქიფანიძის პროზის მხატვრული დრო და სივრცე“, რომელიც შემდეგ წიგნადაც გამოვიდა სათაურით: „დრო და სივრცე ნიკო ლორთქიფანიძის შემოქმედებაში“. 2003 წელს დაიცვა სადოქტორო დისერტაცია თემაზე „XX ს-ის I ნახევრის ქართული მოთხრობა“. სტუდენტობის შემდგომი პერიოდებიდან სიცოცხლის ბოლომდე მუშაობდა შ. რუსთაველის სახელობის ლიტერატურის ინსტიტუტში, ხოლო, პარალელურად, გარკვეული წლების პერიოდში-ჟურნალებში: „ომეგა“ და „ჩვენი მწერლობაში“, კითხულობდა ლექციებს აფხაზეთის უნივერსიტეტში. სიცოცხლის ბოლო ექვსი წელი მისი საქმიანობისა უკავშირდება თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტსაც. ძალიან საინტერესო ლექტორი გახლდათ. ამის დასტურად მისი სტუდენტების ჩანაწერებიც კმარა, ეთხოვებოდნენ თავის ლექტორს და ცხოვრების მასწავლებელს თავიანთ ფეისბუქ გვერდებზე მისივე ლიტერატურული წერილებიდან ამონარიდებით და ლექციაზე გამოთქმული ინგასეული აზრებით.

შეიძლება კარგი ლიტერატორი იყოს ადამიანი, მაგრამ მასწავლებლობა, ლექტორობა სხვა რამ არის; მეტყველების კულტურა, დიდი განათლება და სხარტი აზროვნება, ახალგაზრდებთან ურთიერთობას უიოლებდა და ქვეყნისთვის სასიკეთო საქმესაც დიდი რუდუნებით აკეთებდა. მომავალზე ზრუნვა სწორედ ამას გულისხმობს.

მის კალამს ეკუთვნის უამრავი სამეცნიერო თუ ლიტერატურული წერილი, როგორც ქართულ კლასიკურ, ასევე თანამედროვე მწერლობაზე, მსოფლიო ლიტერატურის ისტორიის კორიფეებზე, აგრეთვე, მხატვრებზე: ჩამოვთვლი მათგან მცირეოდენს: „მათთვის, ვინც ზღვაშია“, „სად არის ტაიტი?“, „სუნთქვა მარადიულის“, „ბოლომდე დაუფერფლავი სილანაზე“, „სტუმრად ბეოვულფთან“, „ალუბლისფერი ფარდის მიღმა“, „არ მომხდარა, მაინც იყო,“ „ფუფალა და მაია“, „სიყვარულის სიმწარის უფლება“, „მოთხრობა ადამიანის სულზე“, „ადამიანი ქვიშის წიგნში“, „ნოველის ღია კარი“, „დაუმორჩილებელი“ (ოთარ ჩხეიძის რომანი „მორჩილი“), „დაბრუნება სამშობლოს სიყვარულში“, „ფიქრები ქარში“ (ზ. კანდელკის რომანი „უძრავი ქარი“), „სად მოვიდრიკო თავი“ და სხვა უამრავი, რომელთა სათაურები ძალიან შორს წაგვიყვანს. ინგა იყო ბრწყინვალე ლიტერატორი... არ არსებობდა ჟანრი, რომელსაც მისი კალამი წარმატებით არ შეეხო. მეცნიერებასთან ერთად ის საინტერესო შემოქმედიც გახლდათ... არსებობს მისი შესანიშნავი

რადიოპიესები, ნაწილი ზურაბ კანდელაკის მიერ გახლავთ დადგმული. წერდა მოთხრობებს, ზღაპრებს, ესეებს, ლექსებს, აქვს თარგმანები, მისი შესანიშნავი და ძალიან საინტერესო რომანი „ანარეკლები“ 2007 წელს ქვეყნდებოდა ჟურნალ „ლიტერატურული პალიტრის“ მე-3, მე-4 და მე-5 ნომრებში...

თუ ვინმე მის მოთხრობებს და, საგანგებოდ, მოთხრობების საბოლოო აბზაცებს ჩაუკვირდება, აღმოაჩენს ნაღვლიანი განწყობილებებისა და სიმარტოვის აჩრდილებს; თუნდაც რამდენიმე მათგანი მოვიყვანოთ სამაგალითოდ: „გიორგი გვერდზე გადაბრუნდა, სახე ბალიშში ჩარგო და გამხმარი დანისლული ყვავილების ჩურჩულს მიუგდო ყური“. – ასე სრულდება მოთხრობა „პატარა ქალაქში“. გამხმარი, დასნეულებული ყვავილები და მარტო დარჩენილი გმირი, სამხიარულო განწყობაზე რომ არ მიუთითებს, ცხადია. ისიც ვიცით, რომ ნაწარმოების ფინალშია ხშირად გამჟღავნებული მწერლის კრედო. „ვასიკომ გვერდი ოდნავ აუარა ქალს და ოდნავ მარჯვნივ გადახრილი გალასლასდა ქუჩაში“ – ასეთი დასასრული აქვს მოთხრობას „ვასიკო და ცირა“, რომელიც დამსხვრეულ ოცნებებსა და იმედგაცრუების ტკივილებს აჟღერებს. ტკივილი, განცდელები და სევდა მოთხრობის ფინალშიც „მარგალიტებიანი კაბა“: „გაქრა ნაცნობი ნათელი, სანდრო ისევ მოაჯირთან იდგა. გაქრა კაბა, წაიღო წყალმა, გაქრა“ – წერს ავტორი. რაც გაქრება, რასაც წყალი წაიღებს, მით უფრო, ლამაზს და მშვენიერს, პოზიტიური განწყობა არ მოაქვს, ეს უსათუოდ ტრგიზმის მანიშნებელია ლიტერატურაში... ვფიქრობთ, მწერლის ემოციურ განაცხადს ახსნა არ სჭირდება.

ინგას შემოქმედება ძალიან ჰგავს ავტორის იმ განწყობილებებს, რომელიც მის სიცოცხლეს ახლდა. მას ჰქონდა დიდი, ცისფერი და ძალიან მგრძნობიარე, ნაღვლიანი თვალები; თითქოს გრძნობდა, რომ ადრე წავიდოდა ამ ქვეყნიდან; თვალებში ეტეოდა ძალიან ბევრი ემოცია. ერთდროულად: ნდობა და ეჭვი, სიბო და სარკაზმი, სიმარტოვე და ნაღველი, მხიარული თითქმის არ მახსოვს, არც ბედნიერი, გახარებული კი მინახავს ზოგჯერ. გარდაიცვალა მარტოდმარტო საავადმყოფოს პალატაში, სიმარტოვე არ ასცდა არც სიკვდილთან შეხვედრისას... ჩვენდა სამწუხაროდ, მისივე სიტყვებით რომ ვთქვათ, „გაქრა ნაცნობი ნათელი“, რომელიც ძალიან დაგვაკლდება.

ი.მილორა ვახშირად და მუდმივად მონანილებოდა სამეცნიერო კონფერენციებში: ლიტერატურის ინსტიტუტში, თსუ-ში, ქართულ უნივერსიტეტში... საერთაშორისო ლიტერატურულ კონფერენციებსა და დებატებში მონანილებოდა საქართველოს ფარგლებს გარეთაც.

ილუსტრაცია ეკუთვნის ინგა მილორავას

ინგა მილორავას ტექსტები გამოირჩეოდა დახვეწილი ლიტერატურული ქართულით, აზროვნების სიღრმით, მაღალი ესთეტიზმით (ეს უკანასკნელი მახასიათებელი ლიტერატურის დღეს იშვიათობად ქცეულა), დიდაქტიკური განაცხადებით, პატრიოტული სულისკვეთებით, ემოციური ფონით და რეალიზმსა და მისტიკას შორის არსებული იმ სიმართლით, რომელიც ძლიერ უხდება ლიტერატურას. მახსოვს საკანდიდატო დისერტაციის დაცვაზე ლიტერატურის ინსტიტუტში, ოპონირებისას უთხრეს, მაღალ დონეზეა შესრულებული ნარკვევი, ოღონდ სამეცნიერო ნაშრომის სტილს აცილებულია თქვენი ტექსტით (იგულისხმებოდა ნარკვევის მხატვრულობა). მან მშვიდად დაიცვა თავი დიდი ავტორიტეტის მოშველიებით: ფოლკნერი ამბობდა, მოკლავ სტილს, მოკლავ ლიტერატორს, ნწერალს; მე ასეთი სტილი მაქვს და სხვაგვარად ვერ დავწერო (უნდა დავძინო, რომ მაშინ ძალიან ახალგაზრდა იყო...) ამ თემაზე ახლაც ხშირად საყვედურობენ, თუნდაც სტუდენტებს, ნაშრომების წარმოდგენისას. მე ვემიჯნები ამ განაცხადებს და ალბათ ამიტომაც დამამახსოვრდა ინგას ნათქვამი ასე ზედმინუნით. თუ ლიტერატურას ეხები, ფრაზის სიღამაზე არაფერს აშაგებს, პირიქით. ცოცხალი, ლირიკული და ემოციური ნაშრომები ჰქონდა მას და არავისზე ნაკლები არ ყოფილა, პირიქით იყო ყოველთვის. ასეთივე ცოცხალი და ემოციური იყო მისი საზოგადო გამოსვლებიც. მოგეხსენებათ, ჟურნალებს „ომეგას“ და „ჩვენ მწერლობას“, რომლის რედაქტორიც როსტომ ჩხეიძე გახლდათ, თან სდევდა ის შესანიშნავი ლიტერატურული სალონი, რომელსაც რედაქტორი თავადვე ხელმძღვანელობდა. „ალექსანდრე ორბელიანის საზოგადოებასთან“ არსებულმა ამ სალონმა

დიდი ფუნქცია იკისრა თანამედროვე ლიტერატურისთვის. ინგა იქ დაგეგმილ შეხვედრებზე საკმაოდ ხშირად საუბრობდა და მისი მიმოხილვები ლიტერატურაზე განსაკუთრებულად საინტერესო, თითქოს ხელახალ სიცოცხლეს და აზრს მატებდა თანამედროვე ავტორთა შემოქმედებას. ზეპირ გამოსვლებშიც შეუდარებელი იყო; თანამიმდევრული, აზრიანი, დაუძაბავი, ლოგიკური მსჯელობა იცოდა... კონფერენციებზეც ხშირად ზეპირი ტექსტით გამოდიოდა, რაც არც თუ ისე ადვილია და არც გახლავთ ხშირი შემთხვევა.

ილუსტრაცია ეკუთვნის ინგა მილორავას

ეს მოკლე ქრონოლოგიური და ზოგადი ექსკურსი შეიძლება მის მნიშვნელოვან საქმიანობას ასახავდეს, მაგრამ თითქმის არაფერს ამბობს მკვლევარის და ხელოვანის იმ ბუნებაზე, რომელიც პიროვნულ პატივისცემას იმსახურებს. მინდა ორი სიტყვით მოვიგონო მეგობარი, რომელიც გამოირჩეოდა თავისი მართალი და პირუთვნელი ურთიერთობების ფორმით. მას არ უჭირდა სიმართლის თქმა, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, უამრავი ლიტერატურული წერილი დატოვა, ვის აღარ მოფერებია და ვისი ნაღვანი აღარ აღუნიშნავს თანამედროვე ხელოვანთა ჩათვლით, ოღონდ, თუ ვინმეს საქციელი უღირსად მიაჩნდა ლიტერატურის ან ქვეყნის წინაშე, მაშინ ის უსათუოდ მკაცრი და შეუვალი იყო. დასაბუთებულად შეეძლო ეთქვა და დაენერა თავისი აზრი, არც დისკუსია და კამათი აშინებდა არავისთან, როცა მართალი იყო; არადა, მართალი იყო ძალიან ხშირად...

საოცარი ხასიათი ჰქონდა. ჩემს პოეზიას ვრცელი წერილი უძღვნა 2009 წელს, ასეთი სათაურით: „პოეზიის ქვეყნის გზებზე – ქე-

თევან შენგელიას პოეზია" გადაჭარბებითაც კი მაქო; მოულოდ-
ნელად დაბეჭდა „ლიტერატრულ პალიტრაში“ და მერე შეიტანა
თავის წერილების წიგნშიც – „ალუბლისფერი ფარდის მიღმა“. გა-
მიხარდა, რა თქმა უნდა. ამის შემდეგ შევხვდით ერთმანეთს, დიდი
მადლობა ინგა-მეთქი ვუთხარი და გაგრძელებას ვაპირებდი. შე-
მაჩერა, თითქოს ენყინა კიდეც ეს მადლობა, ისეთი ტონი ჰქონდა,
ვერაფერი გავუგე. რისთვის მიხდი მადლობას, მე ლიტერატურას
ვუღალატებ და რაც არ მომწონს იმაზე ასე დავწერო?! – მომიტ-
რიალდა გაოცებული და მკაცრი ტონით. საოცრად გამიკვირდა,
მადლობაც არ მიიღო. ვისაც რამ უთქვამს ან დაუწერია ჩემი პო-
ეზიის შესახებ, ასეთი რეაქცია არავის ჰქონია; მერიდება ეს მო-
ნათხრობი მე რომ მიკავშირდება, მაგრამ ინგას ხასიათი ასეთი
განსხვავებული იყო ყველაფერში და ამის დასტურად მოვიგონე ეს
ამბავიც.

ერთ ხანს ლიტერატურის ინსტიტუტშიც ვმუშაობდი. ორივე
ვაკეში, ერთმანეთთან ახლოს ვცხოვრობდით; გარდა ამისა, სტუ-
დენტობის წლებიც გვაკავშირებდა და ბევრი საერთოც გვქონდა,
ამიტომ, ერთად ვბრუნდებოდით ხოლმე შინ. დავიძვრებოდით სა-
მუშაოს შემდეგ და გზად ხან კაფეში ვჩერდებოდით სასაუბროდ,
ხან ვერის ბაღში. ერთ დღესაც შევეხვეით ბაღში; ერთმანეთის პი-
რისპირ ვისხედით, მარგარიტა ნავარელზე ყვებოდა რალაცას გა-
ტაცებით... უცებ მიმატოვა, წამოდგა და შადრევანისკენ გაემართა.
გამიკვირდა, გავხედე, წამოზრდილი ბიჭები ჩხუბობდნენ, სანამ
მეც მივედი, ინგა უკვე ჭკუას არიგებდა ბავშვებს: არ გრცხვენიათ,
რას შევებით? ერთმანეთს ასე როგორ იმეტებთო? თქვენ რა რაინ-
დები გამოხვალთო? დაიშალნენ – არცთუ ისე იოლად. დიდი თხოვ-
ნა დაგვჭირდა. მე ამათხელა ბიჭი მყავდა და ვიცოდი, გაბრაზებას
თხოვნა აჯობებდა. წამოვედით... რომ წამოხტი და მარტო გაიქე-
ცი, ათი ბიჭი ერთმანეთს ურტყამდა და ვერ დამიცადე, ადამიანო,
ორნი მაინც ერთად მივიდოდით-მეთქი. შენ ზურგით იჯექი მათგან
და დრო აღარ დავკარგე, იცი, რას ჩადიოდნენ, ვინმე რომ დაეშა-
ვებინათო? – მიპასუხა და გააგრძელა, სამწუხარო იცი რა არის?
– გამახედა იქვე ჩამომსხდარი შუახნის მამაკაცებისკენ, – შეხედე,
რა არხეინად სხედან და ჩვენ შემოგვცქერიან, შორიდან გვიყუ-
რებდნენ, ახლა მივალ და ვკითხავ ახლოს რატომ არ მოვიდნენ?
ბავშვებს რატომ არ მიეშველენ, თავიანთი შვილები რომ ამ დღეში
ნახოს ვინმემ და არავინ ჩაერიოს მათ ჩხუბში თუ მოეწონებათო?
ძლივს გავაჩერე. ინგა, მაგათ თავიდან ველარ გავზრდით და ვისი
გაზრდაც ჯერ კიდე შეიძლება, იმათ უკვე ბევრი ველაპარაკეთ,

ძალიან გთხოვ, თავი დაანებე-მეთქი. აი, ასეთი ძვირფასი ბუნება ჰქონდა.

იგი ქმნიდა და ეთაყვანებოდა მშვენიერ სამყაროს არა მარტო ლიტერატურაში, მხატვრობაშიც. ვისაც მისი გრაფიკული ფერ-წერა უნახავს, ყველა დამეთანხმება, რომ საოცრად ემოციური და ფაქიზი სამყარო იშლებოდა ჩვენ თვალწინ. ის იყო შესანიშნავი მხატვარიც. ერთხელ იტალიურის საუკეთესო მცოდნე მარინა გოგორიშვილმა მთხოვა მისი გადმოთარგმნილი ზღაპარი სტილისტურად გამესწორებინა. ვურჩიე, იქნებ ინგა მილორავას გააფორმებინოთ ეს მხატვრობა თქო, ასე შეიქმნა ეს ზღაპარი „როსელა და ფერია“, რომელიც შემდეგ ცალკე წიგნად გამოვიდა. ნახევარი წიგნისა ინგას მხატვრობას ეთმობა. მოგეხსენებათ, საბავშვო წიგნს როგორ უხდება დიდი ნახატები. შესანიშნავია იქ პატარა როსელაც და ბუნებაც. იტალიაში მივედიოდი სწორედ იმ წელიწადს. ქალბატონმა მარინამ საკონსულოში გასაუბრებაზე წამოიღო ეს წიგნი (ქართულ-იტალიური ტექსტია შიგ ამ ზღაპრის); იტალიელებმა გვითხრეს, რა ლამაზი ფერია დაუხატავს ამ მხატვარს, თითქოს მართლა გაფრენას აპირებსო. მერე, საკონსულოში თაროზე შემოდეს ეს წიგნი, გარეკანზე ინგას ნახატი. თუ ვინმეს შეეშლება, იტალიელს არ შეეშლება კულტურის მნიშვნელობა და იტალიის რენესანსული ეპოქის კორიფეების(ლეონარდო, მიქელანჯელო, რაფაელი...) გვერდით სხვა, თუნდაც მცირე (რადგან მათ გვერდით უმრავლესობა მცირეა) შემოქმედებით განაცხადსაც კი პატივს მიაგებენ. ასეთია მაღალი დონის კულტურის ქვეყნის დამოკიდებულება ამგვარი მოვლენების მიმართ.

ინგა თავის ნახატებში მშვენიერ განწყობას ქმნიდა. მისი დახატული ფისოები, ბაჭიები, ჩიტები, ყვავილები და კიდევ უამრავი რამ, პატარა ბავშვებივით შემოგვცქერიან ფურცლებიდან. ზღაპრული სამყარო გვიპატიჟებს და გვაოცებს... ფერთა გამა დახვეწილია და შტრიხის კულტურა აშკარად პროფესიონალის დონეზეა ნამუშევრებში აყვანილი.

ინგას შემოქმედებას, კერძოდ მის რადიოპიესებს მისსავე სიცოცხლეში ვუძღვენი ლიტერატურული წერილი და მაშინვე გამოქვეყნდა „ლიტერატურულ პალიტრაში“. ჩემი შეფასება ადრეც ასეთივე იყო. მიმაჩნია, რომ სიცოცხლეშიც უნდა მოვეფეროთ ადამიანს, როცა იმსახურებს ამას. ოღონდ მაშინ სიხარულით ვწერდი, ახლა კი ძალიან მიჭირს და თუ რამ არ გამოვიდა, როგორც საჭიროა, ნუ გამიწყრებით. ინგა მილორავაზე უამრავი რამ კიდევ დაინერება, მოვიგონებთ მუდამ და მისი ლიტერატურული

ნარკვევების ნაწილი უახლესი ლიტერატურის ისტორიის სასწავლო პროგრამიდან არც ამოიშლება.

ძალიან მენატრება მასთან საუბარი, მენატრება მისი სახე, მისი იუმორი, აზრები, ადამიანური მხარდაჭერა. ხშირად ვსტუმრობდით ერთმანეთს, საოცარი მასპინძელი იყო. გულუხვი და სიტყვაუხვი, ღიმილიანი და მოყვარული. რამდენიმე სიტყვით ასე დავახასიათებდი მას: ნიჭიერი, გონიერი, განათლებული და საოცრად კულტურული პიროვნება... იშვიათად შევხვდებით მისნაირს... გამორჩეულნი, ცოტანი არიან.

ინგა მილორავა თავისი სიტყვით, შემოქმედებით ბოლომდე იბრძოდა მარადიული და, ამავდროულად, ქართული ღირებულებებისთვისაც. მომაქვს ამონარიდი მისი წერილიდან: „მკითხველი... რა დღეშია მკითხველი დღეს? მას ყოველი მხრიდან უტევს ფსევდოღირებულებები, სულის გამყინავი სიმარტოვე, თან ყალბი, თან გრძნობებიდან დაცლილი, და თანაც ეპატაჟით დალდასმული იოლად აღსაქმელი ფრაზები, რომ აღარაფერი ვთქვათ ყოველდღრიურობაზე, რომელიც არ უწყობს ხელს ფიქრს, სიტყვის სიღრმეში ჩაძირვის სურვილის აღძვრას“... („ჩვენი მწერლობა“, 2009, N25, გვ:10.)

რა დღეშია დღეს მეცნიერი და მწერალი? ის კი მკითხველზე ფიქრობდა, როგორც ლიტერატურის დიდი ჭირისუფალი; იცოდა, რომ მკითხველის გარეშე მკვდარია ლიტერატურა. კარგახანია ერთმანეთშია არეული ნამდვილი და არანამდვილი, რბილად რომ ვთქვათ, ჭეშმარიტი და მოყვარული მოკალმე და ამ დაბნეულობას ემატება ვითომ მოდური, უკვე „მოძველებული სიახლეები“, რომელთა საფეხური არაერთხელ და ცოტა უფრო მაღალ დონეზე უკვე გავლილი აქვს ლიტერატურას. მან ძალიან კარგად იცოდა, რომ ნიჭი და განათლება ქმნის მწერალს და მის ავტორიტეტს, სხვა – არაფერი; ხოლო, ეგრეთწოდებული „პიარი“ შეიძლება მოიპოვო და მერე ისევ დაკარგო, თუ კარგად მიდარაჯებული ან ჩაბმული არ ხარ ცხოვრებისეულ, „პროზაულ“ ფერხულში. იცოდა ეს და წყნარად იყო, რადგან თავად მყარად იდგა ფეხზე, იმ საქმესთან მიმართებით, რაც სიცოცხლეზე მეტად უყვარდა. მის ცხოვრებას ერქვა ალბათ, სიცოცხლე ლიტერატურისთვის.

... მშვიდობით, ინგა!

ყველგან და ყველასთვის სასურველი აღაზიანი...

ჩვენს შორის აღარ არის ქვეყნის დიდი მოჭირნახულე, ცნობილი საზოგადო და სახელმწიფო მოღვაწე, ქალბატონი ნელი გურგენიძე. ეამაყებოდა ღვთისგან რჩეული, – გამორჩეული და ამავდროულად საუკუნეთა ქართველებში გამოვლილი, ტანჯულად შერაცხილი ერის შვილობა, მაგრამ მწვავედ განიცდიდა ამ ტანჯვით გადარჩენილ ეროვნულ ფასეულობათა დაკნინებას, უძველესი მინა-წყლის უბოდიშოდ მიტაცებას. მიუხედავად ამისა, მისი მეგობრები განებივრებული ვიყავით მისგან იმედიანი სიტყვის მოსმენით – ღმერთი არ გაგვწირავსო!

ქალბატონი ნელი მრავალმხრივ გამორჩეული პიროვნება გახლდათ ჩვენი ქვეყნის აღმშენებლობის სფეროში მოღვაწეთა შორის. დაიბადა და გაიზარდა ცნობილი პედაგოგისა და პოლიგლოტის თამარ ხაზარაძისა და მეტყვევ-ინჟინრის ვლადიმერ გურგენიძის მრავალშვილიან ოჯახში, რომელმაც ქვეყანას 7 ღირსეული მოქალაქე, სხვადასხვა სფეროს წარმატებული საპროფესიონალი შესძინა.

ქალბატონმა ნელიმ საინტერესო ცხოვრების გზა განვლო – რომანტიკული აღტაცებით სავსე და არცთუ იშვიათად იმედგაცრუებითა და დიდი ტკივილით დაღდასმული, მაგრამ ეს ყველაფერი ვერ ანელებდა მასში მაღალი ეროვნული იდეალებით ცხოვრებისა და შემოქმედების სურვილს.

თავდაპირველად თბილისის 23-ე საშუალო სკოლაში სწავლობდა, შემდეგ გურჯაანში ოჯახის გადასვლის გამო, სწავლა ამ რაიონში გააგრძო.

სკოლის ოქროს მედალზე დამთავრების შემდეგ წარმატებით ჩააბარა მისაღები გამოცდები დედა უნივერსიტეტის ფილოსოფიის ფაკულტეტზე.

გამორჩეული სტუდენტი იყო – სახელობითი სტიპენდიანტი, აქტიურად მონაწილეობდა სტუდენტთა სამეცნიერო საბჭოს მუშაობაში.

უნივერსიტეტის წითელ დიპლომზე დამთავრების შემდეგ თავის მომავალს მეცნიერების სამსახურში ხედავდა, მაგრამ მისი სპეციალობით ასპირანტურაში მიღება არ შედგა.

ქალბატონი ნელის ინტელექტუალური შესაძლებლობების გათვალისწინებით, გურჯაანის სკოლაში მათემატიკის მასწავლებლობა შესთავაზეს. მაშინდელი განათლების მინისტრი ვ. კუპრაძე, თავად ქართული მათემატიკური სკოლის ღირსეული წარმომადგენელი, მასთან გასაუბრებით აღფრთოვანებული დარჩა და უყოყმანოდ დაეთანხმა დამწყები ფილოსოფოსის (თანაც ქართულენოვანის) დანიშვნას რუსულ სკოლაში მათემატიკის მასწავლებლად.

აქაც შეუმჩნეველი არ დარჩენიათ ქალბატონი ნელის მუყაითი შრომა, მოსწავლეებთან ურთიერთობის უნიკალური თვისებები და სასწავლო წლის დამთავრებამდე აირჩიეს გურჯაანის კომკავშირის რაიკომის პირველ მდივნად. შემდეგ იყო საკავშირო ალკკ საქართველოს ცენტრალური კომიტეტის მდივანი: ხელმძღვანელობდა მოსწავლე-ახალგაზრდობასთან მუშაობის რთულ, შრომატევად, მაგრამ რომანტიკულ სფეროს, სწორედ მისი მუშაობის პერიოდში დაინერგა პრაქტიკაში მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნის ახალგაზრდულ ორგანიზაციებთან ერთობლივი ღონისძიებების მოწყობა: ფესტივალები, ოლიმპიადები, ახალგაზრდა შემოქმედთა საზამთრო და საზაფხულო სკოლები და სხვა.

ქალბატონი ნელის მრავალმხრივი განათლება, მდიდარი გამოცდილება, მაღალი პასუხისმგებლობა და ორგანიზატორული ნიჭი მთელი სისრულით გამოვლინდა საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის სასწავლო დაწესებულებებისა და მეცნიერების განყოფილების გამგის მოადგილის, თბილისის კალინინის რაიკომის პირველი მდივნის, შემდგომ კი თბილისის საქალაქო კომიტეტის მეორე მდივნის თანამდებობაზე მუშაობის პერიოდში. მისი ყოველი მოხსენება, სიტყვით გამოსვლა გამოირჩეოდა აკადემიურობით; ღრმად წვდებოდა მოვლენათა არსს და ათვისებულიერებდა თანამოაზრეთა ადგილსა და დანიშნულებას ამ მოვლე-

ნების წარმართვაში ქვეყნის ეროვნული ინტერესების სასიკეთოდ რაიკომის ერთ-ერთი პლენუმის შემდეგ მორის ფოცხიშვილმა ქალბატონ ნელის ექსპრომტად ლექსი უძღვნა: „დაილოცოს ნიჭის მადლი, მე რომ მქონდეს როსმე ნება, ცხრა ენაზე დავსტამბავდი თქვენს დიდებულ მოხსენებას“, – და რამდენი ასეთი გამოხმაურება და შეფასებები...

პარტიულ მუშაობას ნაყოფიერად უთავსებდა საქართველოს სსრ უმაღლესი საბჭოს (რომლის სამი მოწვევის დეპუტატი იყო) თავმჯდომარის მოადგილის მოვალეობის შესრულებას. იგი იმ ისტორიული სხდომის წამყვანი გახლდათ, სადაც ქართული ენისათვის სახელმწიფო ენის სტატუსის მინიჭების საკითხი გადაწყდა.

ქალბატონი ნელი არაერთი მნიშვნელოვანი საქმის წამოწყების ინიციატორი და უშუალო ხელმძღვანელი იყო საქართველოს პროფსაბჭოს თავმჯდომარის მოადგილედ, პროფესიულ-ტექნიკური განათლების სახელმწიფო კომიტეტის თავმჯდომარედ, განათლების მინისტრის მოადგილედ მუშაობის პერიოდში.

იგი აქტიურად იყო ჩაბმული სამოქმედო ფონდ „დემოკრატია და ალორძინებასა“ და საერთაშორისო ასოციაციის „ქალები მშვიდობისა და სიცოცხლისათვის“ საქმიანობაში. გულითადად იზიარებდა გაჭირვებულთა სატკივარსა თუ მარცხს და ყოველმხრივ ცდილობდა, აღმოეჩინა მატერიალური თუ მორალური მხარდაჭერა.

ნაყოფიერი იყო ქალბატონი ნელის მონაწილეობა საქართველოს ქალთა საბჭოს მუშაობაში ჯერ საბჭოს, შემდეგ მისი აღმასრულებელი ორგანოს წევრად ყოფნის დროს: თავგამოდებით იბრძოდა ქალთა უფლებების დაცვისათვის – მათი შრომითი მოწყობის, ქვეყნის აღმშენებლობით საქმიანობაში აქტიურად ჩართვის მიმართულებით, რისთვისაც მთელი პრინციპულობით ითხოვდა შესაბამისი ორგანოებიდან ქმედითი ღონისძიებების გატარებას.

საგანგებოდ აღსანიშნავია ქალბატონ ნელის ცხოვრების თანდაყოლილი თვისება უანგარო მეგობრობისა.

2003 წელს აშშ-ის ბიოგრაფიის ინსტიტუტი ქალბატონ ნელის „2003 წლის ქალის“ წოდებას ანიჭებს და აღნიშნავს, რომ „მან საუკეთესოდ განახორციელა თავისი მისია და ემსახურა სამაგალითო მიზნებს“.

გამორჩეული იყო ქალბატონი ნელის როლი საქართველოს ილია ჭავჭავაძის სახელობის მნიგნობართა ასოციაციის საქმიანობაში. იგი, დღიდან ამ ასოციაციის დაარსებისა, მისი გამგეობის აქტიური წევრი იყო. მას კარგად ჰქონდა გათვითცნობიერებული მშობლიური ლიტერატურის როლი ქართველთა იდენტურობის,

ხასიათის, სულის, მსოფლხედვის, მსოფლგანცდის მარადიულ რეზულტატებათა გამოხატვის საქმეში და ამასვე ცდილობდა, ეზიარებინა თავისი თანამზრახველები. ასოციაცია (ხელმძღვანელი ლ. ნადარეიშვილი) ამ მიმართულებით მუშაობის ნამდვილი ოაზისია. მათი თანადგომით ქალბატონმა ნელიმ შექმნა „საინტერესო შეხვედრების კლუბი“, სადაც თავი მოუყარა სხვადასხვა პროფესიის ღვანლმოსილ ადამიანებს.

კლუბის მიერ ჩატარებულ ღონისძიებებს: ახალი წიგნების წარდგენა ავტორთა მონაწილეობით, შეხვედრები და საუბრები ცნობილ ადამიანებთან – ეკონომიკის, კულტურის, სამართლისა და სხვა მნიშვნელოვან საკითხებზე, შემეცნებითი ხასიათის გარდა, კლუბის წევრთა დაახლოების, აზრთა გაცვლის ადამიანური ურთიერთობის დატვირთვაც აქვს, რაც ასე მნიშვნელოვანია დღეს ადამიანთა გაუცხოების, ეროვნული სულისა და ენერგეტიკის ტრაგიკული ხვედრის, საყოველთაო ნიჰილიზმის პირობებში.

ქალბატონ ნელის ღვაწლი მრავალი სახელმწიფო ჯილდოთი აღინიშნა, მაგრამ მას უფო ეამყებოდა ის, რომ ყველგან და ყველასთვის სასურველი ადამიანი, მრავალთა იმედის მიმცემი და დამფასებელი იყო.

ძალზე მძიმე აღმოჩნდა ქალბატონ ნელისთვის ცხოვრების მიმწუხრის ჟამი, ამქვეყნიურ ვარამთან ერთად განგებამ უკურნებელი ტკივილებიც არგუნა წილად. მიუხედავად ამისა, ჩვეული შემართებით იბრძოდა, რათა ბოლომდე გამოეყენებინა ყველა რესურსი ნაცნობ-მეგობართა სანუგეშოდ. ასე, ამ ბრძოლაში, თანდათან იფერფლებოდა.

ჩვენო ძვირფასო ნელი! გულისტკივილით გთხოვთ პატიებას, რომ ვერ მოგაგეთ სადაგი პატივი ქვეყანაში არსებული ავბედითი მდგომარეობის გამო, მაგრამ გჯეროდეს ამ დღეს (5 მაისს) ყველა შენს ნაცნობ-მეგობართა ოჯახში ენთო წმინდა სანთელი და თითოეული მათგანი ცრემლნარევი ლოცვით გიწყობდა გაცილებას ამ წუთისოფლიდან მარადისობისკენ.

„დიდია ქალბატონი ნელის დამსახურება ქვეყნის წინაშე. მან მთელი ცხოვრება საზოგადოებრივ საქმიანობას მიუძღვნა და ბოლომდე არ უღალატია მისთვის. აღვაკლენთ ლოცვას ქალბატონ ნელის უკვდავი სულისთვის...“

მთელი არსებით ვუერთდებით უწმინდესისა და უნეტარესის საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ილია II-ის ამ ლოცვას და ჩვენო ნელი, – ან უკვე მარადისობის ბინადარო! – მსუბუქი იყოს შენთვის მშობლიური მიწა, რომელიც ასე გიყვარდა და ელოლიავებოდი.

საქართველოს ილია ჭავჭავაძის სახელობის მნიგნობართა ასოციაცია მეგობრები.

ნესტან სულავა

გრიგოლ ხანცთელი და გიორგი მერჩულე

გიორგი მერჩულის „წმ. გრიგოლ ხანცთელის ცხოვრება“ ერთადერთი, XII საუკუნის ხელნაწერითაა მოღწეული. თხზულება შექმნის დროიდან უცნობი იყო მეცნიერებისათვის XIX საუკუნის შუა წლებამდე, ხოლო ქართველი საზოგადოებისათვის – 1911 წლამდე, პირველ გამოცემამდე. გიორგი მერჩულე და მისი ჰაგიოგრაფიული თხზულება არც ერთ ლიტერატურულ ნაწარმოებსა და საისტორიო წყაროში არ იხსენიებიან. შესაბამისად, ამ თხზულებისა და მისი მთავარი პერსონაჟის ცოდნის კვალი ძველი დროის სხვადასხვა შინაარსის თხზულებებში არ შეინიშნება. გამონაკლისია XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის კათალიკოსი, ანტონ პირველი, რომელმაც „წყობილსიტყვაობაში“ წმ. გრიგოლ ხანცთელს იამბიკოც მიუძღვნა და მის სახელზე ჰიმნოგრაფიული კანონიც შექმნა, მაგრამ ორივე ტექსტი მოწმობს, ანტონ კათალიკოსი გიორგი მერჩულის თხზულებას არ იცნობს. თხზულება 1845 წელს პირველად იერუსალიმის საპატრიარქოს ბიბლიოთეკაში ნიკოლოზ ჩუბინაშვილმა ნახა; პირველი ცნობა მის შესახებ გამოქვეყნდა 1889 წელს, შემდეგ ეს ცნობა 1894 წელს ალ. ცაგარელმაც გადაბეჭდა თავის ნიგში „Сведения...“

1901-1902 წლებში სინას მთასა და იერუსალიმში სამეცნიერო მივლინებით ყოფნისას იერუსალიმის საპატრიარქო ბიბლიოთეკაში აკად. ნიკო მარმა და ივანე ჯავახიშვილმა იპოვეს, ნიკო მარმა ტექსტი ხელნაწერიდან გადმოწერა, მეცნიერულად შეისწავლა, თავისივე რუსული თარგმანი, ტაოსა და შავშეთ-კლარჯეთში მოგზაურობის შესანიშნავი დღიურები, ფოტოები, ფილოლოგიურ-ლიტერატურათმცოდნეობითი გამოკვლევა დაურთო და 1911 წელს გამოსცა სერიით „Тексты и разыскания...“ ეს თხზულების პირველი გამოცემა იყო.

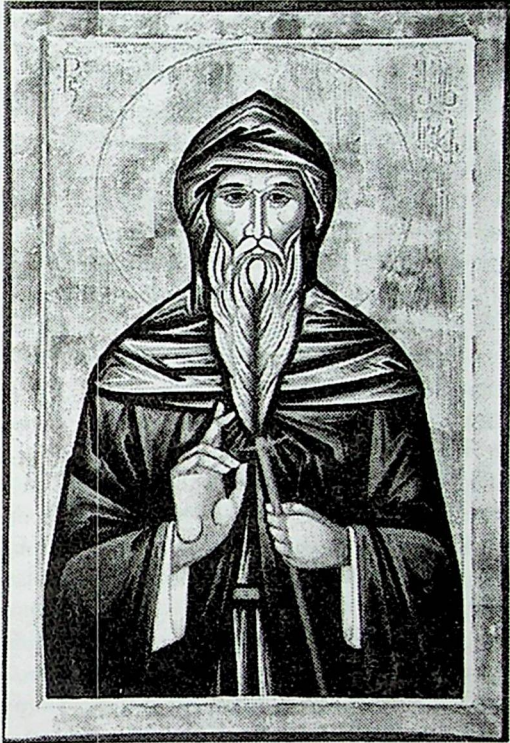

გიორგი მერჩულემ „წმ. გრიგოლ ხანცთელის ცხოვრება“ წმ. გრიგოლის გარდაცვალებიდან (+861 წ.) 90 წლის შემდეგ, 951 წელს დაწერა, რაც იშვიათი სიზუსტითაა თვით თხზულებაში აღნიშნული. სხვა მოვლენებთან ერთად, მითითებულია, რომ წმ. გრიგოლის გარდაცვალების ჟამს ანჩელი ეპისკოპოსი ყოფილა მაკარი, ხანცთის მამასახლისი – თევდორე, მცხუდაძს დისწული, ხოლო შატბერდის მონასტრის წინამძღვარი – მამა გრიგოლ, ლიპარიტის ძე. მწერლის მიზანი იყო, შთამომავლობისათვის უდიდესი ქართველი სასულიერო პირის, მოღვაწის ხსოვნა და საქმიანობა შემოენახა, წმ. გრიგოლისა და მისი თანამოაზრე-მონაფეების მინავლული, ნაცარნაყრილი ღვაწლი და დამსახურება ისტორიაში აღუწერლად არ ჩაკარგულიყო. საბედნიეროდ, წმ. გრიგოლს გამოუჩნდა აღმწერი, დამფასებელი და შემფასებელი, რომლის დამსახურება განუზომლად დიდია ქართული ლიტერატურის, ქართული ეკლესიის, ქართული კულტურის, საქართველოს ისტორიის, საქართველოს სახელმწიფოებრიობის წინაშე.

მწერალი ფიქრობდა, რომ წმ. გრიგოლის შრომასა და მოღვაწეობას მისი წინამორბედი დიდი მოღვაწეები, კერძოდ, სოფრონ შატბერდელი, სტეფანე მტბევარი, ილარიონ პარეხელი და გიორგი მანყვერელი, აღწერდნენ, მაგრამ ისინი ისე გადაეგნენ, რომ წმ. გრიგოლის შესახებ თხზულება არ შეუქმნიათ. წმინდა მამათა ღვაწლი და დამსახურება „უამთა სიმრავლისაგან მიეცნეს სიღრმესა დაღინეებისასა ყოლად მოსაჴსენებელთა მათ განსაკვრებელთა ნეტართა კაცთა საქმენი კეთილნი და ცხოვრებაჲ უბინოჲ, რომელნიცა-იგი ბრწყინვიდეს ვითარცა მთიებნი ზეცისა სამყაროსა, ხილულსა ამას და განქარვებადსა მზესა ქუეშე“ (ძეგლები, 1963//1964: 249). გიორგი მერჩულემ იცოდა, რომ ურთულეს საქმეს ჰკიდებდა ხელს, მაგრამ ღუმილის უფლებაც არ ჰქონდა, რადგან წმ. გრიგოლისა და მის თანამოაზრე-მონაფეთა ღვაწლი შთამომავლობას უნდა შემორჩენოდა. ამიტომ ღმერთშემოსილ კაცთა შესახებ გამოიყენა „ჭეშმარიტად თხრობილი მონაფეთაგან და მონაფის მონაფეთაგან მის წმიდისათა“ (ძეგლები, 1963//1964: 248-249). გიორგი მერჩულემ თავისი თხზულება ხანცთელ მამათა თანადგომით დაწერა, რის შესახებაც ცნობას ისევ თვითონ გვანჯდის. თხზულების დასასრულს ავტორი გვამცნობს თანამოღვაწეთა და დამხმარეთა სახელებს, რომელთა გარეშე თხზულება ვერ დაიწერებოდა. ესენი არიან: ხანცთის წინამძღვარი თევდორე და მისი ძმა იოვანე.

თხზულება განაახლა ბაგრატ ერისთავთ-ერისთავმა, რის შესახებაც თხზულების 70-ე თავშია მოთხრობილი. გიორგი მერჩუ-

ლის „ნმ. გრიგოლ ხან-
ცთელის ცხოვრებას“
მისი დაწერიდან ძა-
ლიან მალე, როგორც
ჩანს, გიორგი მერჩუ-
ლის გარდაცვალების
შემდეგ, ცვლილებები
განუცდია, X საუკუ-
ნის 60-იანი წლების
დამდეგს ბაგრატ
ერისთავთ-ერისთავ-
მა, ადარნერსე კურა-
პალატის ძემ, თხზუ-
ლებაში სასწაულების
ამსახველი ეპიზოდე-
ბი ჩაურთო, რომლის
მიხედვით, გიორგის
დაწერილი თხზულე-
ბიდან რაღაც ნაწილი,
რომელიც მავანთა
ყვედრებას იწვევდა,
ამოულიათ, ხოლო
ბაგრატმა ისინი ისევ
დააბრუნა, რითაც,
როგორც საერო ხე-
ლისუფალმა, მოსაყვე-

ნმ. გრიგოლ ხანძთელი

დურე პირები გააჩუმა. ამიტომ ვერ ვიტყვით, როგორი სახით გა-
მოვიდა ავტორის ხელიდან თხზულება, იგი ერთადერთი და ისიც
გვიანდელი, XII საუკუნის ხელნაწერითაა შემორჩენილი. ეს ყვე-
ლაფერი მოკლე დროშია მომხდარი, რადგან ვიცით თხზულების
დაწერისა და ბაგრატის გარდაცვალების თარიღებიც. მთლიანად
ეს მონაკვეთი კი თხზულების რედაქტორის ნამუშევრის შთაბეჭ-
დილებას ტოვებს.

ავტორის, გიორგის, ზედწოდება „მერჩულე“ სჯულის მეც-
ნიერს, სჯულის სამართლის მცოდნეს, საეკლესიო სამართლის
სპეციალისტს უნდა ნიშნავდეს. თხზულებიდან გამოსჭვივის ავ-
ტორის ღრმა საღვთისმეტყველო განათლება, ქრისტიანული
მსოფლმხედველობა, დოგმატიკის, ასკეტიკის, საეკლესიო სამარ-
თლის, ლიტურგიკის, პოლემიკისა და სხვა საღვთისმეტყველო
ლიტერატურის დარგების საკითხთა ღრმა ცოდნა. როგორც ჩანს,

გიორგი მერჩულე გვიან შეუდგა ჰაგიოგრაფის მძიმე ტვირთის აღსრულებას, ამ მეტად საპასუხისმგებლო საქმეს; თხზულების ბოლო რედაქცია მას არ ეუთვნის. მის სიცოცხლეში კი თხზულებაში ჩარევას სხვა ვერ გაბედავდა და ამის უფლებას არც თვითონ მისცემდა. მწერალი-ჰაგიოგრაფი თხზულების დაწერიდან მალე უნდა გარდაცვლილიყო.

ცნობილია გიორგი მერჩულის ჰიმნოგრაფიული მოღვაწეობაც. მიქაელ მოდრეკილის სანელინდო იადგარში რამდენიმე საგალობელს არშიაზე აქვს მინაწერები: „მერჩულიულნი“, „მერჩულიულნი უცხონი“, რაც იმას მოწმობს, რომ გიორგი მერჩულე, „წმ. გრიგოლ ხანცთელის ცხოვრების“ გარდა, ერთი მცირე ფორმის საგალობლისა და აღვსების დღესასწაულისადმი მიძღვნილი ჰიმნოგრაფიული კანონის ავტორია.

თხზულების სათაური და კომპოზიცია. თხზულების სათაური საკმაოდ ვრცელი და სახეობრივად მეტყველია, რადგან იგი არა მხოლოდ თხზულების მთავარ პერსონაჟს მიუთითებს, არამედ მის ხატ-სახეზე მსჯელობის საფუძველსაც იძლევა: „შრომა და მოღვაწეობა ღირსად ცხოვრებისა და წმიდისა და ნეტარისა მამისა ჩუენისა გრიგოლისი არქიმანდრიტისაჲ, ხანცთისა და შატბერდისა აღმაშენებელისაჲ, და მის თანაჲ ჴსენებაჲ მრავალთა მამათა ნეტართაჲ“ (ძეგლები, 1963//1964: 248). გიორგი მერჩულის თხზულების სახელწოდება არაა ჩვეულებრივი სათაური, მასში წმ. გრიგოლ ხანცთელის ღვაწლი და დამსახურება, ღირსად ცხოვრებაა მონიშნული, ისიც ნათქვამია, რომ თხზულება წმ. გრიგოლის თანამოზრეებსა და მოწაფეებზეც მოგვითხრობს. ღირსად შრომა და მოღვაწეობა რჩეულთა ხვედრია, რთული პროცესია, რადგან ფიზიკურ გამძლეობასა და სულიერ ძალისხმევას ერთდროულად მოითხოვს. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი წმ. გრიგოლის აღმაშენებლად მოხსენიებაა, რომელშიც მწერლისა და, საზოგადოდ, ეპოქის სულისკვეთებაა გაცხადებული. მართალია, აქ იგი ხანცთისა და შატბერდის აღმაშენებლადაა წარმოდგენილი, მაგრამ აღმაშენებლობა მხოლოდ ეკლესიათა მშენებლობას არ გულისხმობს. წმ. გრიგოლი, უწინარეს ყოვლისა, ქართველი ერის სულიერი ცხოვრების აღმაშენებელია. ეს წოდება ქართველმა ერმა დავით მეოთხეს მიანიჭა და მასში ღრმა აზრი ჩადო, რადგან დავით აღმაშენებელმა დანაწევრებული, შინაური აშლილობისა და გარეშე მტერთა თავდასხმებისაგან დაუძლურებული, დაძაბუნებული, დანაწევრებული საქართველოს სხვადასხვა კუთხე ჩაიბარა და არა ძლიერი სახელმწიფო. წმ. გრიგოლის მოღვაწეობის დასაწყისში არაბთა შემოსევებისაგან გავერანებული კლარჯეთი მოსახლეობისაგან

დაცლილი და უდაბური იყო; საჭირო იყო ფიზიკური და სულიერი ძალისხმევა, რათა საქართველოს ეს მხარე აღორძინებულიყო და სხვა კუთხეებისათვის მისაბაძი გამხდარიყო; როგორც რევაზ სირაძემ აღნიშნა, ქართლის ნაცვალ ქვეყნად, მეორე ქართლად ჩამოყალიბებულიყო. ნმ. გრიგოლ ხანცთელმა ხანცთა ქართველთა სულიერად შესაკრებლად აქცია; საქართველოს პოლიტიკური, იდეოლოგიური, კულტურული გაერთიანებისა და აღმშენებლობის ურთულესი პროცესიც აქედან დაიწყო. ნმ. გრიგოლ ხანცთელმა თავისი მოღვაწეობით საქართველოს სულიერ აღმშენებლობას ჩაუყარა საფუძველი. ამიტომაც უწოდა გიორგი მერჩულემ ნმ. გრიგოლს აღმშენებელი ხანცთისა და შატბერდისა, რომლებიც ნმ. გრიგოლთან ერთად არიან თხზულების მთავარი პერსონაჟები.

სამეცნიერო ლიტერატურაში ერთხანს გიორგი მერჩულის თხზულების კომპოზიციური მთლიანობის შესახებ გამოთქმული იყო მოსაზრება, რომ იგი ფრაგმენტულ ხასიათს ატარებს. ეს თვალსაზრისი რ. სირაძემ სრულიად სამართლიანად უარყო (სირაძე, 1987: 136-137). მან „ნმ. გრიგოლ ხანცთელის ცხოვრების“ კომპოზიციის საკითხი ბიზანტიურ ჰაგიოგრაფიაში ცნობილი კირილე სკვითოპოლელის „ნმ. საბა განწმენდილის ცხოვრებასთან“ მიმართებით განიხილა და აღნიშნა, რომ გიორგი მერჩულე ხსენებული თხზულების კომპოზიციას ემყარება. ორივე თხზულების სათაურში გამოტანილია „შრომაჲ და მოღუანებაჲ“, ამას გარდა, „ორივე ნაწარმოები წარმოადგენს ფაბლოების მთლიანობას, ამბები მოწოდებულია არა ბიოგრაფიული უწყვეტი თანმიმდევრობით“ (სირაძე, 1987: 137) და აღნიშნა, რომ ორივე თხზულებაში ქრონოტოპი ჰაგიოგრაფიულია და არა ბიოგრაფიული. დროც და გარემოც მხოლოდ წმინდანობის საჩვენებლადაა ასახული. ამიტომ ეპიზოდები ერთმანეთს ციკლების სახით მოსდევს და არა უშუალოდ ურთიერთგამომდინარეობით (სირაძე, 1987: 137), ქრონოლოგიური თანმიმდევრობა არაა დაცული. „ნმ. გრიგოლ ხანცთელის ცხოვრება“ კომპოზიციურად მკვიდრად შეკრული ნაწარმოების შთაბეჭდილებას ტოვებს, რადგან მასში წმინდანის ხატ-სახე, საკანონმდებლო და ლიტურგიული ცხოვრების მოწესრიგებაზე ზრუნვა, სარწმუნოებრივი და იდეოლოგიური საკითხები, ზნეობრივ-ეთიკური ნორმები, ზესთასოფლისა და სოფლის ჰარმონიის პრობლემა, ზეცათა მოქალაქობის საკითხი ციკლებად დალაგებულ ეპიზოდებშია მოთხრობილი და წარმოსახული, რითაც ნაწარმოები წარუშლელ შთაბეჭდილებას ტოვებს და ლიტერატურულ-ესთეტიკური თვალთახედვით გამოირჩევა.

თხზულების უმთავრესი საკითხი სამონასტრო ცხოვრების სახე-
ვაა, რომელიც ერის სულიერი ცხოვრების წარმმართველად გვევ-
ლინება, და ამ ფონზეა ნაჩვენები ყველა სხვა დანარჩენი პრობლე-
მაც, მათ შორის ქვეყნის პოლიტიკური და კულტურული ყოფა.

წმ. გრიგოლ ხანცთელის პიროვნება და სიმბოლური ხატ-სახე.
გიორგი მერჩულის თხზულების მთავარი პერსონაჟი წმ. გრიგოლ
ხანცთელია, რაც სათაურშივეა გაცხადებული. ამავე დროს, მთა-
ვარი პერსონაჟია ხანცთა და შატბერდი, რომელთა აღმაშენებე-
ლია წმ. გრიგოლი და სადაც მისი თანამოაზრეები და მოწაფეები
მკვიდრობენ. ხანცთა ქართველთა სულიერად მშობელ მონასტრად
იქცა. წმ. გრიგოლი დაბადებიდანვე ღვთისაგან გამორჩეულია, რაც
თხზულებაში მრავალჯერ ვლინდება. სწორედ ღვთის რჩეულობის
გამო წმ. გრიგოლი გიორგი მერჩულემ ბიბლიურ-ევანგელური
ხატ-სახეებითა და ბიბლიური პერსონაჟების ჰიპოდიმურ-პარა-
დიგმული სტრუქტურით წარმოაჩინა. გიორგი მერჩულის მიზანი
გრიგოლისა და მის თანამოაზრე-მოწაფეთა შრომის, მოღვაწეობის,
კლარჯეთის სულიერი აღმშენებლობის ასახვა იყო. ჰაგიოგრაფმა
წარმოაჩინა „მადლითა სავსე, განსრულებული სიბრძნითა, დიდი
მღდელი და კეთილად განმგებელი მოღუაწე და უდაბნოთა ქალაქ-
მყოფელი, ზეცისა კაცი და ქუეყანისა ანგელოზი, სულიერად მამა
და წინამძღუარი და მაშენებელი ბანძისა და შატბერდისა“, რო-
მელიც იყო „შვილი წარჩინებულთა დიდებულთა და მართლმორ-
წმუნეთა მამა-დედათა“ (ძეგლები, 1963//1964: 249), „მდაბალი
გულითა და გლახაკი სულითა, მყუდროე ქცევითა და მოწყალე გო-
ნებითა“, „ხილვითა დიდ, ჴორციითა თხელ, ჰასაკითა სრულ, ყოლად
კეთილ სრულიად, გუამითა მრთელ და სულითა უბინო“ (ძეგლები,
1963//1964: 250), „ვარსკულავი უდაბნოთა“ – სანატრელი, ღირსი,
წმიდა და ნეტარი გრიგოლ ხანცთელი. ესაა თხზულებაში გადმო-
ცემული წმ. გრიგოლის გარეგნული და სულიერი ხატ-სახე.

წმ. გრიგოლ ხანცთელი 759 წელს დიდგვაროვანთა ოჯახში და-
იბადა, იგი უმაღლეს არისტოკრატიულ წრეს ეკუთვნოდა, წერს
ერისთავის ცოლის ძმისწული იყო და მამიდასთან იზრდებოდა.
მის აღზრდას ეროვნული იდეალებით შთაგონებული და ქვეყნის
აღორძინებაზე მზრუნველი წერს ერისთავი ხელმძღვანელობ-
და. მას ეროვნულ-სარწმუნოებრივი იდეებით აღსავსე პირთა
გარემოცვა ჰყავდა, რომელიც ყოველმხრივ ეხმარებოდა საქვეყ-
ნო საქმეთა აღსრულებაში. როგორც ჩანს, სახელოვანმა ბიძამ
და მამიდამ საგანგებოდ იშვილეს და იკისრეს მისი აღზრდა. წმ.
გრიგოლის სულიერი აღზრდა-მზადებაც ქართლში, დიდი წერს
ერისთავის ოჯახში დაიწყო. წარჩინებულ დიდებულთა და მართ-

ლმორწმუნეთა წრეში აღზრდილი წმ. გრიგოლი წმ. აბო თბილელის ქრისტიანად მზადების მოწმეც იყო და ერისთავის, ნერსეს, ერისთავის თავდადებული მსახურებისა. ნერსე ერისთავის ოჯახს ორი წმინდანის სახელი ამშვენებს: წმ. აბო თბილელისა და წმ. გრიგოლ ხანცთელისა, აგრეთვე, ისეთი დიდი პიროვნებისა, როგორიცაა იოვანე საბანის ძე, რომლის სოციალური სტატუსი, – საერო ნოდებას ეკუთვნოდა თუ სასულიეროს, ბოლომდე გარკვეული არაა. ის ვარაუდიც გამოითქვა, რომ შესაძლოა, იოანე საბანისძე წმ. გრიგოლის აღზრდაში მონაწილეობდა, რაც სარწმუნოდ უნდა მივიჩნიოთ. როგორც ჩანს, სახელოვანმა ბიძამ და მამიდამ იკისრეს მისი აღზრდა, ხოლო ნერსე ერისთავის ოჯახი იმდროინდელი ქართლის საგანმანათლებლო-კულტურულ ცენტრად ისახება, რომელიც ერის სულიერად მომზადებაზე იყო ორიენტირებული, ამიტომ შემოიკრიბნენ ნერსეს ირგვლივ ნიჭიერებითა და ღირსებით გამორჩეული ახალგაზრდები, რომელთაც იმდროინდელი საქართველოს სულიერი აღორძინება ჰქონდათ განზრახული, რაც, თავის მხრივ, საფუძველი უნდა გამხდარიყო ქვეყნის პოლიტიკური, სოციალური და საზოგადოებრივი მოწესრიგებისა. შესაძლოა, სხვა მიზეზიც იყო, გრიგოლის დედას არ გასჭირვებოდა შვილისთვის იმგვარი აღზრდა-განათლების მიცემა, სულიერების შთანერგვა და ეროვნული იდეალების გაცნობიერება, როგორიც აუცილებელი იყო იმ პიროვნებისათვის, რომელიც „საშოთგან დედისაჲთ შეწირულ იყო ღმრთისა დედისაგან თვისისა, ვითარცა სამოელ წინასწარმეტყველი და მარხვასა შინა იზარდებოდა მსგავსად წინამორბედისა“ (ძეგლები, 1963/1964: 249). ეს ფრაზა წმ. გრიგოლ ხანცთელის ხატ-სახეს სახისმეტყველებითად და ჰიპოდიგმურ-პარადიგმული სტრუქტურული მახასიათებლებითაც მოგვააზრებინებს. ეს პირველი ხსენებაა წმ. გრიგოლის დედისა, წმ. გრიგოლი და დედამისი მაცხოვრისა და ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლის ჰიპოდიგმურ-პარადიგმული სახეებითაც შეიძლება გავიაზროთ, რადგან გიორგი მერჩულე წმ. გრიგოლის მამას თხზულებაში არ ახსენებს და მხოლოდ დედის შესახებ გვიამბობს. იმდროინდელი პოლიტიკური ვითარების გათვალისწინებით და ომების ფონზე, შესაძლოა, მამა აღარც იყო ცოცხალი და ბიძა-მამიდამ ამის გამოც იშვილეს, რათა შესაფერისი განათლება მიეცათ და ღირსეულ პიროვნებად აღეზარდათ.

წმ. გრიგოლის სასულიერო მოღვაწეობის დაწყებას ფსალმუნური მოტივი უძღვის და წარმართავს: „ვინა აღვიდეს მთასა უფლისასა, ანუ ვინ დადგეს ადგილსა წმიდასა მისსა, არამედ უბრალოჲ ჯელითა და წმიდაჲ გულითა“ (ფს. 23, 3-4); მას „ქრისტიმან კეთილი

მოხუცებულებზე გონებისა“ (ძეგლები 1963/1964: 251) მიჰყავდა, ამიტომ იგი, „უბრალოდ ჯელითა და წმიდა გულითა“ (ძეგლები 1963/1964: 250), „ნებითა ღმრთისათა“ უნდა წასძლოდოდა ერს „მთასა უფლისასა“ და „ადგილსა წმიდასა“. წმ. გრიგოლის გამობრწყინება „უქმთა მათ უდაბნოთა შინა“, ვითარცა „სანთლისა დაუცხებელისა“ (ძეგლები 1963/1964: 252), წინამძღოლისა ღირს მონაფეთა და თანამოაზრეთა, ღმერთმა განაგო; ეს საქართველოს, ქართველი ერის სულიერი მომავლის მოწესრიგებისათვის არის გამიზნული.

წმ. გრიგოლ ხანცთელი – „ზეცისა კაცი და ქუეყანისა ანგელოზი“. წმ. გრიგოლ ხანცთელის ცხოვრებაში „გრიგოლი ბიბლიური პარადიგმული სახეებითაა განსაზოგნებული; გიორგი მერჩულე წმინდა მამას, ამქვეყნად განუღო ღვანლის გათვალისწინებით, რელიგიური, სახისმეტყველებითი შინაარსის მომცველი სახეებითა და ხატებით მოიხსენიებს. მისი საღვთისმეტყველო და ამქვეყნიური ღვანლი, სახისმეტყველებითისა და ყოფითის გამოვლენის თვალსაზრისით ყველაზე უკეთ შეზავებულია ანტინომიურ პრინციპზე აგებულ პარაბოლაში: „ზეცისა კაცი და ქუეყანისა ანგელოზი“, რომლის ბინარული სემანტიკური ველი უვრცელესია. მასში იკითხება წმ. გრიგოლის სულიერი სახიერება და მისივე ჰარმონიულობის, სრულყოფილების, ზნესრულობის გარეგნული, სხეულბრივი სახიერებაც.

გიორგი მერჩულის მიერ წმ. გრიგოლის დასახასიათებლად გამოყენებულ ხატ-სახეებს შორის განსაკუთრებით გამორჩეულია „ზეცისა კაცი და ქუეყანისა ანგელოზი“, რომელიც მხოლოდ ამ თხზულებაში არ გვხვდება და არც მხოლოდ წმ. გრიგოლის სიმბოლურ ხატად გაიზრება. გიორგი მერჩულის თხზულების დასაწყისსა და დასასრულს წმ. გრიგოლ ხანცთელი წარმოჩნდება როგორც „უდაბნოთა ქალაქმყოფელი, ზეცისა კაცი და ქუეყანისა ანგელოზი, სულიერად მამა და წინამძღუარი და მაშენებელი ხანძთისა და შატბერდისა“ (ძეგლები 1963/1964: 249-250). გარდაცვალებამდე მცირე ხნით ადრე წმ. გრიგოლ ხანცთელს ესმა ხმა ზეციდან. „და რამეთუ აქუნდა ჩუეულებზე ზეცისა წმიდათა მთავრობათა ხილვისა სულსა მას მართალსა და ან მათგანვე სიხარულისა ჯმა ესმა ესე: „ნუ გეშინინ მოსლვად ჩუენ თანა, მსახურო ქრისტესო, სანატრელო, რამეთუ ქუეყანისა ანგელოზსა და ზეცისა კაცსა გინესს მეუფჳ ცათაა ქრისტე. ან მოვედ სიხარულით და უფლისა შენისა თანა იხარებდ დაუსრულებელად, რამეთუ ნეტარ ხარ შენ შორის კაცთა ნეტარსა მას დიდებასა დამკდრებად განმზადებული და მხიარული საუკუნოდ“ (ძეგლები 1963/1964: 315). წმ. გრიგოლმა

„ესრეთ შეჰვედრა სული უფალსა და შეერთო ანგელოზთა კრებულსა, რამეთუ უწორცონი ანგელოზნი და სულნი კაცთანი ერთბუნება არიან და სულსა კაცისასა აქუს მეტყველება ანგელოზებრი“ (ძეგლები 1963/1964: 316).

„ზეცისა კაცი და ქუეყანისა ანგელოზის“, როგორც წმ. გრიგოლ ხანძთელის ხატ-სახის, საღვთისმეტყველო თვალსაზრისით განმარტებისათვის საჭიროა სხვა სიმბოლოთა საფუძველზე მის არსობრივ რაობაზე მსჯელობა სინქრონიულ-დიაქრონიულ ასპექტებში; იგი ემყარება ღმერთისა და ადამიანის ურთიერთდამოკიდებულების განსაზღვრას, რაც, თავის მხრივ, უკეთ წარმოაჩენს პიროვნების, ანუ წმინდანის, შინაგან სულიერ სამყაროსა და მისი მოღვაწეობის არსს, დანიშნულებასა და, საერთოდ, სულიერ მისიას. ამავდროს, უთუოდ გასათვალისწინებელია სასულიერო ფენათა მოღვაწეობის მრავალმხრივობის გიორგი მერჩულისეული შეფასება.

„ზეცისა კაცი და ქუეყანისა ანგელოზის“ სწორი გააზრებისათვის ამოსავალია მონასტერში მოღვაწე ბერმონაზვნების, ანუ წმიდა მამათა კრებულისა და უდაბნოებში განმარტოებით მოღვაწე ბერების, მძოვართა და მარტოდმყოფი ბერმონაზვნების საქმიანობა. ეს უკანასკნელი გამოიხატება „ანგელოზებრივი ცხოვრებით“. ორივე ტიპის წმინდანი ამქვეყნად განეული მოღვაწეობით აღწევს ზეციურ მოქალაქობას. წმინდანის ზეციურ მოქალაქობას განსაზღვრავს ჰაგიოგრაფიაში გავრცელებული წმინდანის ხატ-სახის აღმნიშვნელი ოქსიმორონი „ზეცისა კაცი და ქუეყანისა ანგელოზი“, რომელიც პიროვნების არსობრივ სრულყოფილებას მიუთითებს.

სამეცნიერო ლიტერატურაში იგი მართებულად დაუკავშირეს „ზეციური ქალაქის“ ბიბლიურ გაგება-გააზრებას; წმ. გრიგოლი, როგორც „ზეცისა კაცი და ქუეყანისა ანგელოზი“, არაერთგზის წარმოჩნდა მის ცხოვრებაში. ამქვეყნიური ღვაწლით წმ. გრიგოლმა ზეციური კაცობა დაიმკვიდრა, ხოლო, როგორც ერის სულიერი მოძღვარი და მასწავლებელი – ქვეყნის ანგელოზად მოგვევლინა.

„წმ. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების“ სახისმეტყველებითი ასპექტების მიხედვით, წმინდა მამის ხუედიოსის ამქვეყნიურ ცხოვრება-მოქალაქობას მისი „ანგელოზებრივი“ ცხოვრება წარმართავს. ამ მხრივ საყურადღებოა წმ. გრიგოლ ხანძთელისა და ხუედიოსის შედარება. გიორგი მერჩულე ხუედიოსის შესახებ წერს, რომ იგი ცხოვრობდა, ვითარცა ანგელოზი; წმ. გრიგოლ ხანძთელს კი იხსენიებს „ზეცისა კაცად და ქუეყანისა ანგელოზად“. წმინდანის სახისმეტყველებითი შინაარსის მომცველი სახეებიდან

ყველაზე ნათლად, ერთი მხრივ, სწორედ ეს უკანასკნელი ანტი-ნომიური ხატი — „ზეცისა კაცი და ქუეყანისა ანგელოზი“, მეორე მხრივ, „ანგელოზებრივი“ ცხოვრება გამოხატავს წმინდანთა სულიერ მისიას.

მარტიროლოგიის წმინდანი რწმენისთვის წამებულია; „ცხოვრებებში“ წმინდანი მიჰყვება ფსალმუნურ და აპოსტოლურ სწავლებებს, რომლებიც გიორგი მერჩულის მიერ წმ. გრიგოლ ხანძთელისა და მის თანამოაზრე-მონაფეთა ღვანლის გასააზრებლად გამოიყენება: „დღითი-დღე აღორძნდებოდეს ძმანი, რამეთუ შეეძინებოდეს უფალსა მუშაკნი მეთაერთმეტესა ჟამისანი მოქმედად ჭეშმარიტსა მას ვენაჴსა და თანაზიარ იქმნებოდეს პირველთა მათ მართალთა და მონაწილე წმიდათა მონამეთა, მწნდებოდეს რაჲ ღუანლსა მას მონაზონებისასა მსგავსად წმიდათა მონამეთა და უფროჲს მათსა ხოლო შინა ჟამსა იწამნეს, ხოლო ესე ყოველსა ჟამსა იწამებოდეს სახელისათჳს ქრისტჳსისა, ვითარცა დავით იტყჳს: „შენთვის მოვსწყდებით ჩუენ მარადლე“ (ფს. 43, 22), და პავლე იტყჳს: „მარადლჳ ქრისტჳსსთვის მოგკუდები“ (ჰრომ. 8, 36). უკუეთუმცა არ იყო დაუცხრომელი ბრძოლაჲ წმიდათაჲ, არამცა მოიჴსენეს ბრძოლაჲ იგი სიკუდილად მარადლე“ (ძეგლები 1963/1964: 257). აქ განსაზღვრულია წმ. გრიგოლისა და მის თანამოაზრე-მონაფეთა მომავალი საქმიანობის ახალი აღთქმისეული კონცეფცია. ისინი ღვთისაჲენ ყოველდღიური ღვანლით მიდიან, ამიტომ ამ ქვეყნად გასავლელი მათი გზა ყოველდღიურ წამებასთანა დაკავშირებული, ხოლო მონამენი ერთგვის ეწამებიან და ღვთის წინაშე ამრიგად წარდგებიან.

სულიერებით ყოველმხრივ შემკული, საღვთისმეტყველო ლიტერატურაში ღრმად განათლებული წმ. გრიგოლ ხანცთელი ის პიროვნებაა, რომელსაც ღმერთმა უდიდესი სულიერი მისია დააკისრა, ხოლო ამ მისიის აღსასრულებლად მხოლოდ „ანგელოზებრივი“ ცხოვრება-მოღვაწეობა არ იყო საკმარისი. ამისთვის აუცილებელი იყო იგი გამხდარიყო „ზეცისა კაცი და ქუეყანისა ანგელოზი“. მისი ქმედება-მოღვაწეობა ისე უნდა წარიმართოს, რომ უნდა „აღემატოს მომავალთა ჟამთა“ (ძეგლები 1963/1964: 269). როგორც მოსე წინასწარმეტყველს ამცნო ღმერთმა, რომ მას უნდა გამოეყვანა უფლის რჩეული ერი ეგვიპტის მონობიდან და წაეყვანა აღთქმული ქვეყნისაკენ, როგორც სამოელ წინასწარმეტყველმა უფლის ნებით დაასხა ხელი დავით წინასწარმეტყველს და სცხო, როგორც ყოვლადწმიდა ღვთისმშობელს გაბრიელ მთავარანგელოზმა აუწყა მისი მომავალი ღვთის მშობლობა, ისე წმ. გრიგოლ ხანცთელს უდაბნოში „ანგელოზებრივად“ მცხოვრებმა ხუედიოსმა ამცნო

მისი მომავალი სულიერი მისია, მისი იმგვარი ცხოვრება-მოღვაწეობა, რომ ჰაგიოგრაფიული თხზულების ავტორს მისთვის ეწოდებინა „ზეცისა კაცი და ქუეყანისა ანგელოზი“. ამცნო, რომ ხანცთაში წმ. გრიგოლს უნდა აეშენებინა მამათა მონასტერი და საფუძველი ჩაეყარა ბერმონაზვნური ცხოვრებისათვის. ზუედიოსს სწორედ ეს მისია აკისრია, მან უნდა ამცნოს უფლის ნება და მოამზადოს წმ. გრიგოლი მისი მოღვაწეობის მიზნის შესაცნობად. თვით ჯუედიოსი თხზულებაში მოიხსენიება, როგორც „ზეცისა ანგელოზი“ (ძეგლები 1963/1964: 255), რომელიც ხანცთაში მისულმა წმიდა მამებმა მოიკითხეს. ჯუედიოსი თავისი „ანგელოზებრივი“ ცხოვრების აღსრულების წინ ამბობს: „მივალ დღეს ბანაკსა უცხოთა და ღმრთისა საყდართა საშინელთა“ (ძეგლები 1963/1964: 258). იქ მყოფ მამათა პასუხიც შესაფერისია: „არა ხარ უც. ბანაკსა მას წმიდათა ანგელოზთასა, რომელთა თანა სულითა მ. ადის იხარებ ქრისტჳსა“... მისი მიცვალების შემდეგ „ადგილი იგი აღივსო სულნელებითა და ანგელოზთა წმიდათა გალობითა, რომელთა წარიყვანეს იგი სიხარულით წინამე ქრისტჳსა“ (ძეგლები 1963/1964: 258). მოგვიანებით თვით წმ. გრიგოლის შესახებაც ავტორმა აღნიშნა: „რომელიცა ქუეყანასა ზედა ცხოვნდებოდა ვითარცა ანგელოზი“ (ძეგლები 1963/1964: 307), რაც წმ. გრიგოლის სახის წარმოსახვისას განსხვავებულ აღქმას მოითხოვს. იგი ანგელოზური თვისებებითაა დახასიათებული. ნათლად ჩანს, რომ წმინდა მამის ზუედიოსის ამქვეყნიურ ცხოვრება-მოქალაქობას „ანგელოზებრივი“ ცხოვრება წარმართავს.

ბიზანტიური და ქართული ჰაგიოგრაფიული თხზულებების სახისმეტყველება მიუთითებს, რომ „ზეცისა კაცისა და ქუეყანისა ანგელოზის“ და წმინდანის „ანგელოზებრივი ცხოვრება“ ბერმონაზვნური ცხოვრება-მოღვაწეობის ორ ტიპს მიუთითებს: 1. „ზეცისა კაცისა და ქუეყანისა ანგელოზი“ იმგვარ ბერმონაზონთა სიმბოლურ ხატ-სახედ წარმოგვიდგება, რომლებიც საეკლესიო-სამონასტრო ცხოვრებაში არიან ჩართულნი და სულიერ ღვაწლთან ერთად პრაქტიკულ საეკლესიო-საღვთისმეტყველო საქმიანობასაც ეწევიან; 2. „ანგელოზებრივი ცხოვრება“ კი იმგვარ წმინდანთა სახეს წარმოაჩენს, რომლებიც განმარტოებით მყოფობენ ღვაწლში და რომელთა სხვადასხვაგვარი სახეობებია ცნობილი: უდაბნოში განმდგარი ბერმონაზვნები, მღვიმის მკვიდრნი, მძოვარნი და სხვ. ორივე ტიპის ბერმონაზვნური ცხოვრება-მოღვაწეობის მიზანდასახულობა ერთია: ზეციური მოქალაქობის მოპოვება.

წმ. გრიგოლის გამობრწყინება „უქმთა მათ უდაბნოთა შინა“, ვითარცა „სანთლისა დაუვსებელისა“, წინამძღოლისა ღირს მო-

ნაფეთა და თანამოაზრეთა, ღვთისაგან განგებულია, ვინაიდან არაბთაგან დაპყრობილი, დამონებული ქვეყანა, სადაც, იოვანე საბანისძის სიტყვით, „ნაშობნი ქრისტიანეთანი გარდაგულარძნეს, რომელნიმე მძლავრებით, რომელნიმე შეტყუებით, რომელნიმე სიყრმესა შინა უმეტრებით, რომელნიმე მზაკუვარებით“, სადაც მორწმუნენი „შიშითა განილევინან და ირყევიან, ვითარცა ლერწამნი ქართაგან ძლიერთა“, სადაც გადაჩვეულნი არიან „ჩუეულებისაებრ მამულისა სღვისა“ (ძეგლები, 1963//1964: 50-51), ახალი ისრაელია, ღვთის რჩეულია, „ქრისტეს კუართისა სამკუდრებელია“ და წმ. გრიგოლის სულიერი მღვიძარებით აღსადგენია. გრიგოლს „ქრისტემან კეთილი მოხუცებულებამ გონებისამ“ მიაძაძლა, ამიტომ იგი – „უბრალოდ ჯელითა და წმიდამ გულითა“ „ნებითა ღმრთისაათამა“ უნდა წასძლოლოდა ერს „მთასა უფლისასა“ და „ადგილსა წმიდასა“. მან თავისი სულიერი შესაძლებლობები და პრაქტიკული საქმიანობა აღსასრულის წინ ნათქვამ სიტყვებში თავადვე შეაფასა: „სიყრმითგან ჩემით მსგავსად ძალისა ვშუერ“ (ძეგლები, 1963//1964: 314).

წმ. გრიგოლმა შესანიშნავი განათლება მიიღო, შეისწავლა საღვთისმეტყველო დარგები, ფილოსოფია, უცხო ენები, რათა ყოველმხრივ განსწავლული ერის სულიერი წინამძღოლი გამხდარიყო. გიორგი მერჩულემ ფილოსოფიის არაქრისტიანულ, წარმართულ მოძღვრებას „ჯერკუალი“ უწოდა, რომელსაც წმ. გრიგოლი განასხვავებდა ღვთისმეტყველებისაგან, კრიტიკულად განიხილავდა და „რომელი იპოვის ჯერკუალი, განაგდის“ (ძეგლები, 1963//1964: 250). მან ზეპირად იცოდა ძველი და ახალი აღთქმის წიგნები, გალობა, სხვა საღვთისმეტყველო წიგნები. ჰაგიოგრაფი ერთგან გვეუბნება კიდევ, რომ ხანძთის გზაზე მიმავალი წმ. გრიგოლი წმ. ეფრემ ასურის ლოცვებს წარმოთქვამდა, ცხადია, ზეპირად. წმ. გრიგოლს ფენომენალური მეხსიერება ჰქონდა და რაც კი ერთხელ ზეპირად დაესწავლა, ყველაფერი ახსოვდა.

გიორგი მერჩულე თავის ნაწარმოებში წმინდანის ხატ-სახეს ხატავს, ხოლო წმინდანის ამქვეყნიური ცხოვრება და მოქალაქეობა არის პიროვნების ცვალებადობა უკეთესობისაკენ. ჰაგიოგრაფიული ნაწარმოების გმირი მაცხოვარს, ქრისტეს მიმსგავსებულად წარმოჩნდება, რასაც მწერალი ზოგადქრისტიანული ლიტერატურული სტილის, მეთოდის, ეტიკეტის, შემოქმედებითი პრინციპების შესაბამისად ქმნის. მასში მთავარია გმირის სულიერი განვითარება, ამაღლებული სახე. ჰაგიოგრაფიულ თხზულებებში პორტრეტი არ არის, თუ ჰაგიოგრაფი პერსონაჟის გარეგნულ მახასიათებელ ნიშნებზე ამახვილებს ყურადღებას, ამგვარი აღწერა-დახასიათება

მხოლოდ სულიერი სამყაროს წარმოსახვას ემსახურება. გიორგი მერჩულის მიერ დახატული წმ. გრიგოლის გარეგნული სახე ზოგადად წმინდანის სახეა, რადგან სხვა პაგიოგრაფებიც პერსონაჟებს ამგვარივე გარეგნული ნიშნებით ხატავენ. გიორგი მერჩულის მიერ წარმოსახული წმ. გრიგოლი გარეგნულად იყო მაღალი, გამხდარი, „სრულიად გუამითა მრთელ“, ანუ ყოვლად უნაკლო. იგი საყოველთაო ყურადღებას იქცევდა როგორც გონიერი, მორწმუნე პიროვნება. წმ. გრიგოლს, ახლობლებისაგან განსხვავებით, „ხატიცა მონაზონებისაჲ ემოსა“ (ძეგლები, 1963//1964: 249), რაც საფუძველს იძლეოდა, რომ ერის მომავალ სულიერ მამად ჩამოყალიბებულიყო, რისთვისაც მისი გარემომცველი პირები ყოველმხრივ ხელს უწყობდნენ. ამიტომ მისმა ახლობლებმა მისი მღვდლად კურთხევა მოინადინეს, მაგრამ წმ. გრიგოლი ამაში დიდ პატივს ხედავდა და განაცხადა, რომ „პატიჟისაგან ეშინოდა“ (ძეგლები, 1963//1964: 251). მაშინ მას ფსალმუნური და ევანგელური სწავლებები შეახსენეს; მე-14 და 23-ე ფსალმუნების მიხედვით, ვინაა ღირსი მაღალ მთაზე ასვლისა? მთა ხომ ღმერთთან შეხვედრის ადგილია, ამიტომ იქ ასვლა მხოლოდ წმინდა გულის მქონესა და უდანაშაულო ადამიანს შეუძლია. შეახსენეს სახარებისეული იგავი სანთლის ხვიმირს ქვეშ შედგმის თაობაზე, რომ არავინ აანთებს სანთელს წისქვილის ხვიმირს ქვეშ, არამედ მას ზემოთ დადგამენ, რათა ირგვლივ ყოველივეს ანათებდეს, უნდა ბრწყინავდეს; ასევე, წმ. გრიგოლის რწმენა და ღვთისმშობისაგან არ უნდა დაიმალოს, იგი ყველამ უნდა დაინახოს. საღვთო სიბრძნით განსწავლული წმ. გრიგოლიც დათანხმდა მღვდლობას, მაგრამ როდესაც მისი ეპისკოპოსად კურთხევაც მოინადინეს, თავი ხორციელ დიდებაში დაინახა, მას თეთრი სამღვდელოება არ იზიდავდა, განდეგილური ცხოვრება-მოღვაწეობა სურდა და თავის სამ თანამოაზრესთან ერთად სამხრეთ საქართველოსაკენ აიღო გეზი. გიორგი მერჩულის სიტყვით, ეს ოთხი ადამიანი ფიზიკურად იყო მხოლოდ განცალკევებული, სულიერად კი ისინი შეკავშირებულნი და გაერთიანებულნი იყვნენ. წმ. გრიგოლთან ერთად კლარჯეთის გზას დაადგნენ საბა, წმ. გრიგოლის დეიდაშვილი, მასთან შეზრდილი და მასავით განსწავლული ღვთისმეტყველებაში, რომელმაც შემდგომში 641 წელს დიოფიზიტური ცნობიერების მქონე წერსეს ეპისკოპოსის (მოგვიანებით სომეხთა კათალიკოსი) მიერ აშენებულ იშხნის მონასტერი განაახლა და მისი ეპისკოპოსი გახდა; თევდორე, რომელმაც ნეძვის მონასტერი ააგო და მისი წინამძღვარი გახდა; ქრისტეფორე, რომელმაც კვირიკეთის მონასტერი ააგო და მისი წინამძღვარი გახდა. სახისმეტყველებითად გაიაზრება ამ

წმინდა მამათა სახელები: „საბა//საბან“ ბერს, ბრძენს, „თეოდორე“ ღვთის საჩუქარს ნიშნავს, ხოლო „ქრისტეფორე“ ქრისტეს მატარებელი, ქრისტეშემოსილია. მათ სახელებში მათივე მოღვაწეობისა და სულიერი ცხოვრების არსია განსახოვნებული.

წმ. გრიგოლ ხანცთელი – ხანცთისა და შატბერდის აღმშენებელი. წმ. გრიგოლი თანამოაზრეებთან ერთად ოპიზის წმ. იოანე ნათლისმცემლის სახელობის ეკლესიაში მივიდა და მცირე ხნით იქ დარჩა, სადაც ოპიზელ და მასთან ერთად მისულ თანამოაზრეებთან ერთად ფიცხელი მონაზვნური შრომით იღვწოდა, როგორც ამას იმდროინდელი მონაზვნების წესდება ითვალისწინებდა. ცხადია, ღვთის ნებითაა შერჩეული წმ. იოანე ნათლისმცემლის სახელობის ეკლესია, ვინაიდან წმ. გრიგოლის ოპიზაში ყოფნა, იქიდან მზადება და ზრუნვა „განახლებული ერი საღმრთოს“ (ძეგლები, 1963//1964) ჩამოსაყალიბებლად წინასაფხურია თვით წმ. გრიგოლის მომავალი სულიერი და ეროვნული საქმიანობისა. როგორც წმ. იოანე ნათლისმცემელმა მოამზადა საღვთო გზა მაცხოვრის მოსასვლელად, ოპიზის ნათლისმცემლის სახელობის მონასტერმა მოამზადა ხანცთის მონასტრის აშენებისა და წმ. გრიგოლ ხანცთელის „ზეცისა კაცად და ქუეყანისა ანგელოზად“ ჩამოყალიბების პირობები. ოპიზის მონასტერი წმ. გრიგოლს კეთილ მასპინძლად დაუხვდა. წმ. გრიგოლის მოღვაწეობის საწყის ეტაპზე ქართველი ერის ნაციონალური თვითშეგნება, ეფრემ მცირის სიტყვები რომ მოვიშველიოთ, სიჩჩოებაში იმყოფებოდა და სძით იყო საკვები.

წმ. გრიგოლის მოღვაწეობა კონკრეტულიცაა და ზესივრცულ-ზედროულიც. მის მხატვრულ სახეს ბიბლიური არქეტიპები ასაზრდოებენ და გიორგი მერჩულე ბიბლიურ აბრაჰამს, მოსეს, ელიას, სამოელს, იოანე ნათლისმცემელს მიიჩნევს მის სულიერ წინაპრებად და წინასახეებად. ზემოთ ნახსენები ბიბლიური პერსონაჟები და წმ. გრიგოლი ჰიპოდიმურ-პარადიგმული ხატ-სახეებითაა წარმოჩენილი. გიორგი მერჩულეს მოსე წინასწარმეტყველის პარადიგმით შემოჰყავს წმ. გრიგოლი, ვითარცა არაბთაგან შევიწროებული, ჩაგრული, დაბეჩავებული ერის სულიერი წინამძღოლი. მოსესთან წმ. გრიგოლის შედარებას სხვა საფუძველიც აქვს. მოსე წინასწარმეტყველი ეგვიპტის მონობიდან გამოყვანით ისრაელის საზეპურო ერად ჩამოყალიბებას უყრის საფუძველს, მაგრამ ღვთისაგან აღთქმულ ქვეყანაში თავად ვერ შედის, რადგან აღთქმულ ქვეყანაში შესვლა თავისუფლებაში შობილთა და უცთომელთა ხვედრია. ვერც წმ. გრიგოლ ხანცთელი მოესწრო საქართველოს გაერთიანებას, მაგრამ, როგორც მოსემ სჯულის კანონები მოამზადა და გადასცა ღვთის რჩეულ ერს, წმ. გრიგოლმა, მის მსგავს-

სად, უწინარეს ყოვლისა, ქართული ეკლესიის საკანონმდებლო და საღვთისმსახურო წიგნები შექმნა, ხოლო მეფე-ხელმწიფეებთან ერთად საფუძველი მოამზადა და მომავალი სახელწიფოს პოლიტიკური არსებობის აუცილებელი ფორმულები ჩამოაყალიბა. წმ. გრიგოლის ღვაწლმა უნდა შვას „აღორძინებული ერი საღმრთო“ (ძეგლები, 1963//1964: 283). ამიტომ თავდაპირველად ზემხილვარებით, მარადიული სულიერი მღვიძარებით, დიდი სიმდაბლითა და ღვთიური მადლით აღსავსე წმ. გრიგოლ ხანცთელი წმ. გიორგის სახელობის ეკლესიას აშენებს ღვთით განგებულ ადგილზე – ხანცთაში.

როგორ დაიწყო ხანცთის ეკლესიის მშენებლობა? წმ. გრიგოლს ხომ მარტოდ დაყუდება ენადა, როდესაც იგი თბილისიდან კლარჯეთს მიეშურებოდა? ჰაგიოგრაფი მოგვითხრობს იმის შესახებ, რომ ოპიზის მონასტერში ორი წლის ბერული ღვაწლის შემდეგ წმ. გრიგოლმა ხანცთის მიდამოებს მიაშურა, რათა მოეძებნა ისეთი ადგილი, სადაც მარტოდმყოფობას შესძლებდა, ის ხომ ამ მიზნით წამოვიდა ქართლიდან, თბილისიდან. ქართლში ყოფნისას ამგვარი მიდრეკილების გამო მას დაყუდებულს უწოდებდნენო, წერს გიორგი მერჩულე. მას სმენოდა მარტოდმყოფ ბერთა ცხოვრებისა და სულიერი ღვაწლის შესახებ, ესენი იყვნენ მძოვრები, მესვეტეები, მემღვიმეები, მეუდაბნოეები, რომელთა ნეტარ ღვაწლსა და ცხოვრებას მიელტვოდა წმ. გრიგოლი. თავისთავად ცხადია, ბერმონაზვნური ცხოვრების, მარტოდმყოფობის თითოეული აქ ჩამოთვლილი სახეობა უდიდესი სათნოებით ცხოვრების გამოხატულებაა და ღვთისაგან მინიჭებული განსაკუთრებული პატივია სულიერი ზეალსვლისა და განღმრთობისათვის, მაგრამ წმ. გრიგოლის ნიჭის, გონების, აზროვნებისა და განათლების პატრონი მხოლოდ საკუთარი სულიერი განღმრთობისათვის საღვანად არ იყო ღვთისაგან მოწოდებული. ამიტომ მისი გასვლა ხანცთის მიდამოებისაკენ განგებისეულია, რადგან ღმერთმა იქ იგი შეახვედრა ზუედიოსს, რომელმაც მას აუწყა მისი ამქვეყნად მოღვაწეობის უდიდესი მისიის შესახებ. ოპიზიდან ხანცთაში წასვლამდე ჩვენება ნახა, რომ იგი იქ შეხვდებოდა ბერ ზუედიოსს. სწორედ ამ დროს, წმ. გრიგოლის პარალელურად, ზუედიოსმაც ნახა ჩვენება, რომ მასთან მივიდოდა მღვდელი გრიგოლი, რომელსაც ხანცთაში მონასტერი უნდა აეშენებინა. ასე შეხვდნენ ერთმანეთს ხანდაზმული ბერი ზუედიოსი და ახალგაზრდა მღვდელი წმ. გრიგოლ ხანცთელი. სიმბოლური სახისმეტყველებით დატვირთულია ის ფაქტი, რომ წმ. გრიგოლი ოპიზიდან, იოანე ნათლისმცემლის „საყოფელიდან“, ე.ი. მისი სახელობის ტაძრიდან, ხანცთაში მივიდა „ახალ

იოანე ნათლისმცემელთან", ხუედიოსთან. მათი შეხვედრა წინასწარმეტყველური და წინამორბედულია, ჭუედიოსი შედარებულია წმ. იოანე წინამორბედ-წინასწარმეტყველთან. ჭუედიოსისაგან იგებს წმ. გრიგოლი ხანცთის მონასტრის აღშენების ღვთისაგან განგებულ წინასწარმეტყველებას, რაც ხანცთის ქართველთა სულიერ მშობელად წარმოსახვას გულისხმობს: „ხანცთაჲ სულიერად მშობელი არს ჩუენ ყოველთაჲ“ (ძეგლები, 1963//1964:), ე. ი. ხანცთამ სულიერად უნდა განაახლოს, შვას ახალი საქართველო.

„ზეცისა კაცმა და ქუეყანისა ანგელოზმა“ წმ. გრიგოლმა, რომელიც სამონასტრო ცხოვრების დამამკვიდრებლად და კანონმდებლად მოგვევლინა, ხანცთაში ააშენა წმ. გიორგის სახელობის მონასტერი, რომლის აშენებასაც და მისთვის წმინდანის სახელის მინიჭებასაც სიმბოლური დატვირთვა აქვს. წმინდა გიორგი ქრისტეს მხედარია, მებრძოლი წმინდანია და საქართველოს სულიერ ცხოვრებაში განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს, ქართველი ერის თვალთახედვით, მისი განსაკუთრებულობა მებრძოლი ბუნებით წარმოჩნდება. ქრისტეს მხედარია წმ. გრიგოლიც, ვითარცა სულიერი სიძლიერის, მხნეობის, სამართლიანობის გამომხატველი და დამამკვიდრებელი. გრიგოლის მიერ მოგვიანებით აგებული შატ-ბერდის მონასტერი ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლის სახელობისაა, რაც გამჭვირვალე სიმბოლიკით აიხსნება, საქართველო ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლის წილხვედრილი ქვეყანაა, რაც პირველად ქართულ ჰაგიოგრაფიაში „წმ. ილარიონ ქართველის ცხოვრებაში“ გაცხადდა. წმ. გრიგოლის მიერ აგებული მონასტრები წმინდანთა სახელებითაც სიმბოლურობას ამჟღავნებენ.

წმ. გრიგოლმა ურთიერთობა დაამყარა საერო პირთან, დიდგვაროვან ფეოდალთან – გაბრიელ დაფანჩულთან, რადგან ძალიან კარგად იცოდა, თუ რა რთული, – თუ შეუძლებელი არა, – იქნებოდა ეკლესიის დამოუკიდებლად აგება. გაბრიელმა დახმარებითა და მისი შემწეობით აიგო ხანცთაში ქვითკირის ეკლესია. გაბრიელის სიტყვით, მატერიალური სიკეთე საერო პირთა ხელშია, ხოლო სულიერი – სასულიერო პირებს ხელეწიფებათ: „ჩუენ თანა არს კორციელი კეთილი, თქუენ თანა არს სულიერი, ესე შევზავნეთ ურთიერთას“ (ძეგლები, 1963//1964: 260). სწორედ ამგვარი შეზავებით წარმართა წმ. გრიგოლმა თავისი მოღვაწეობა.

წმ. გრიგოლმა მოწაფეები და თანამოაზრეები შემოიკრიბა, რაც გულისხმობდა ქრისტესმიერი ძმობის ჩამოყალიბებასა და ეკლესიათა მშენებლობის წარმართვას. თხზულებაში ეს ეპიზოდი ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესია, რადგან წმ. გრიგოლის მიერ მომავალ მეუდაბნოე ბერმონაზონთათვის წასაყენებელი პირობების

ჩამონათვალი გვარწმუნებს, რომ წმინდა მამა წინასწარ ჭკრეტდა მომავალი ბერის მზაობას სულიერი ცხოვრებისათვის. ბერობის, მონასტერში მოღვაწეობის მსურველს მკაცრი მოთხოვნები წაუყენა, ისინი შრომისმოყვარენი, გამრჯენი, გულით უმანკონი, უზაკველნი, ყოველგვარ კეთილ საქმეში სიმდაბლით უდრტივნივლად მორჩილნი, ღირსად შემწყნარებელნი უნდა ყოფილიყვნენ, რითაც თავიანთ მოძღვარს უნდა მიმსგავსებოდნენ, როგორც მათი მოძღვარი ქრისტეს ემსგავსებოდა. მათ წინასწარვე იცოდნენ, რომ „კეთილად ცხოვდებოდეს სულიერად, ხოლო ჯორციელად დიდსა ინროებასა იყვნეს“ (ძეგლები, 1963//1964: 258). ფაქტობრივად, წმ. გრიგოლმა თავის დაარსებულ მონასტრებში მეუდაბნოე ბერმონაზონთა სამოღვაწეო და ცხოვრების მკაცრი წესები შეიმუშავა და დაამკვიდრა. ამავე დროს, წმ. გრიგოლი „მხიარულად მესტუმრე და გლახაკთა მოღუანე“ (ძეგლები, 1963//1964: 308) იყო, რაც მის ხატ-სახეს სრულყოფილებას ანიჭებს.

წმ. გრიგოლმა თავისი აღშენებული და დაარსებული ეკლესიამონასტრებისათვის შექმნა წესდება, რომლის წინასახედ იესო ქრისტეს მიერ თავის მოწაფეთათვის ღვთაებრივი მოძღვრების გადაცემა შეიძლება მოვიაზროთ. მან საგანგებოდ მოამზადა აღმოსავლურ-ქრისტიანული ეკლესიის ორი მიმართულების – იერუსალიმურ-საბანმიდური და კონსტანტინოპოლური საღვთისმსახურო ტრადიციების გათვალისწინებით შედგენილი „სიბრძნით განსაზღვრებული და მეცნიერებით გაბრწყინებული“ „ფრიად ფიცხელი“ წესდება. როგორც თავად აღნიშნა: „ვითარცა მონასტრისა ჩემისა მამანი სათნოებითა უზემთაეს არიან ჟამისა ამის მონაზონთა, ეგრეთიცა წეს-არს წესი საღმრთოჲ საეკლესიოჲ ეკლესიასა შინა ჩემსა დაწესებად ბრძენთაგან განუკითხველი“ (ძეგლები, 1963//1964: 264). წმ. გრიგოლმა შეისწავლა კონსტანტინოპოლური წესდება, რომელიც ღვთისმსახურებაში იმხანად მკვიდრდებოდა და რომელიც მომავლის წესდება იყო, ხოლო პალესტინიდან ჩამოატანინა თავდაპირველი, საბანმიდურ-პალესტინური წესდება, რომელიც ყველა ქრისტიანული ქვეყნის საეკლესიო ტიპიკონებს დაედო საფუძვლად. წმ. გრიგოლმა მათი გათვალისწინებით შექმნა ახალი ტიპის, ქართული ეკლესიისათვის შესაფერისი, საჭირო და აუცილებელი შეზავებული წესდება, რომელიც ღვთაებრივ სამართალს ესადაგებოდა და გამოხატავდა, ხოლო ღვთაებრივი სამართალი ზეადამიანური კატეგორიაა და მხოლოდ ღვთის რჩეულთ ეუნყებათ სული წმიდის მეშვეობით. ხანცთაშივე ღმრთივგანბრძნობილმა წმ. გრიგოლმა სული წმიდის შთაგონებით შეადგინა „საწელიწდო იადგარი“, რომელიც მისი ხელით დაიწერა. ესაა საღ-

ვთისმსახურო წიგნი, საგალობელთა კრებული, რომლის გარეშე შეუძლებელია ლიტურგიის აღსრულება ტაძარში. მის არქეტიპად სული წმიდის ძალით მოციქულთა მოძღვრებების შექმნა, ძველი აღთქმის ქრისტიანული გადაზრება შეიძლება ვიგულისხმოთ. მოციქულთა მსგავსად, წმ. გრიგოლმა მთელი ერის სულიერ განათლებაზე იზრუნა და მისმა სიბრძნემ საუკუნეთა შემდეგ გამოიღო კეთილი ნაყოფი. ე. ი. წმ. გრიგოლი საკანონმდებლო და საღვთისმსახურო წიგნების შექმნით ქართული ეკლესიის დამოუკიდებლობის საფუძველს განამტკიცებდა, რაც იერუსალიმურ-საბანმიდურ და კონსტანტინოპოლურ სამონასტრო ცხოვრებათა გამოცდილებებს ემყარებოდა, მაგრამ იყო დამოუკიდებელი, ქართული.

თვით წმ. გრიგოლს, რომელმაც „ახლისა შჯულისა დაბეჭდულნი წიგნნი ზეპირით იცნოდნა და მრავალნი წიგნნი ძუელისანცა შჯულისანი“ (ძეგლები, 1963/1964: 282), ჩინებულად ჰქონდა გააზრებული ეკლესიასტეს მოძღვრება, რომ „ყოველთათჳს ჟამი არს“, კერძოდ, „ჟამი არს შობისაჲ და ჟამი სიკუდილისაჲ, ... ჟამი დარღუევისაჲ და ჟამი შენებისაჲ... ჟამი არს სიყუარულისაჲ და ჟამი არს სიძულვილისაჲ და ჟამი მშკდობისაჲ“ (ეკლ. 3, 2-8) და სწორედ ამ ბიბლიურ მოძღვრებას დაამყარა თავისი მოღვაწეობაც, რადგან პოვა ჟამი შენებისა, რაც მისი სულიერი სრულყოფილებით, პიროვნების ზნესრულობით განხორციელდა და დაგვირგვინდა.

წმ. გრიგოლ ხანცთელი და ბაგრატიონთა დინასტიის წარმომადგენლები. წმ. გრიგოლი სიახლის მაუწყებელი და დამამკვიდრებელია ქართველი ერის ცხოვრებაში. ამ მხრივაც ჰყავს მას წინასახეები. უდიდესი სულიერი სიახლე შემოიტანა ქართლში ჯერ ქრისტეს მოციქულმა წმ. ანდრია პირველწოდებულმა, შემდეგ ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლის მონაცვლედ საქართველოში მოსულმა კაბადოკიელმა წმ. ნინომ, მათ ქართველი ერი ქრისტიანულ მოძღვრებას, საღვთო სიბრძნეს, ჭეშმარიტებას აზიარეს. წმ. გრიგოლი ჩასწვდა ღვთაებრივ ჭეშმარიტებას, რაც მხოლოდ აბსოლუტური რწმენით მიიღწევა. წმ. გრიგოლი ეპოქის მაჯისცემას გრძნობს და იცის, რომ მან უნდა შექმნას ერის ერთიანობის, სიმტკიცის, ზნეობის ჩამომყალიბებელი და სამართლიანობის დამცველი ძალა. ეს ეკლესიაა, იმ დროისათვის ერთადერთი ძალა, რომელმაც ქვეყნის ერთიანობის იდეოლოგიური საფუძველი მოამზადა. ნერსე ერისთავის მოღვაწეობისა და ცხოვრების მიმწუხრს, წმ. გრიგოლ ხანცთელის სამოღვაწეოდ გამოსვლის ჟამს, საქართველო დაშლილ-დაქუცმაცებული, „სენიორალური ქვეყანაა“, მოსაწესრიგებელი ქვეყანაა. ცხადია, მხოლოდ ეკლესიას არ ძალუძს ქართლის „ქალაქყოფა“. აქ ერისკაცთა და „სულიერთა განწყობილთა ლაშ-

ქართა“ ერთიანობაა საჭირო და აუცილებელი. შუა ქართლიდან, დევნილმა აშოტ კურაპალატიმ ღვთის განგებით ზემო ქართლში, კლარჯეთში ჰპოვა თავშესაფარი და ვახტანგ გორგასლის აღშენებული არტანუჯის ციხე-ქალაქი განაახლა, არტანუჯისა, რომელსაც ერისათვის სასიცოცხლო მნიშვნელობის ფუნქცია ეკისრა. სუმბატ დავითის-ძე გვამცნობს: „კლდე ერთი, რომელი პირველ გორგასალს ვახტანგს ციხედ აღეშენა“ (ქართლის ცხოვრება, 1955). თხზულებაში ეს ფაქტი ბაგრატიონთაგან გორგასლიანთა საქმის გაგრძელებად მოიაზრება.

კლარჯეთმა შეახვედრა ერთმანეთს შიდა ქართლიდან სხვადასხვა მიზნით გადახვენილი ორი უწარჩინებულესი და მართლმორწმუნე პიროვნება – წმ. გრიგოლ ხანცთელი და წმ. მეფე აშოტ კურაპალატი, ერის სულიერი მამა და ერისათვის შეუპოვარი მებრძოლი, „ზღუდე შჯულისაჲ“ და „ზღუდე ქრისტიანეთაჲ“, ხანცთისა და არტანუჯის ამალორძინებელნი, რომელთა საქმიანობასაც უნდა დაეწყო ერთიანი, ძლიერი საქართველოს ჩამოყალიბება. წმ. გრიგოლი ხანცთას აშენებს, აქედან იწყებს „უდაბნოთა ქალაქყოფას“. სიმბოლურად ხანცთა ბეთლემია, ნაზარეთია, საიდანაც გამობრწყინდა და წამოვიდა ის სულიერი ნათელი და ძალა, რამაც საქართველოს გაერთიანება მოიტანა შედეგად.

წმ. გრიგოლისა და წმ. აშოტ კურაპალატის თანამებრძოლობა-თანამოღვაწეობას ბიბლიური სამოელ წინასწარმეტყველისა და დავით წინასწარმეტყველის თანამოღვაწეობის ჰიპოდოგმურ-პარადიგმული სახისმეტყველება წარმართავს. წმ. გრიგოლი ემზადება ქართლის დიდი სულიერი მომავლის შესაქმნელად და უმძიმეს პირობებში იწყებს ეკლესია-მონასტერთა აღმშენებლობას კლარჯეთში, საქართველოს სამხრეთ-დასავლეთ მხარეში. მან თავის ირგვლივ შემოიკრიბა „მეათერთმეტე ჟამის“ მხნე, გამრჯე, შრომისმოყვარე, უბინო და ზნეობრივი სიმაღლით გამორჩეული მუშაკნი, ჩამოაყალიბა ქრისტესმიერი ძმობა, რომლის იმედითაც შეუდგა აღმშენებლობით და კულტურულ-საგანმანათლებლო საქმიანობას. ამავე ხანებში არაბთაგან შევიწროებული და დევნილი აშოტ კურაპალატი, ღვთისმსახური მეფე ქართლისა, აღმოსავლურ-ქრისტიანული (იგულისხმება ბიზანტიის იმპერია) ორიენტაციის მქონე, რასაც მისთვის მინიჭებული კურაპალატობის ხარისხიც მოწმობს, ოჯახითურთ ბიზანტიისაკენ მიილტვოდა, მაგრამ, გაბრიელ დაფანჩულის რჩევით, არაბთაგან შედარებით მიუდგომელ კლარჯეთში პოვა თავშესაფარი და აქედან დაიწყო ბრძოლა ახალი ქართლის აღშენებისათვის. ამაში გაბრიელ დაფანჩულს მიუძღვის წვლილი. საქართველოს სულიერი აღმშენებლობა, გა-

ნახლება და სახელმწიფოებრივი მოწყობა იწყება სამხრეთიდან, ტაო-კლარჯეთიდან. სამხრეთ საქართველოსაკენ წმ. გრიგოლისა და აშოტის მისწრაფებას, სვლას ბიბლიური აბრაამის ქანაანისაკენ სვლის სიმბოლურობა წარმართავს. ეს მხარე მათთვის ბიბლიურ-ევანგელური სიმბოლიკის კვალობაზე იყო უდაბნო, გამოცდის ადგილი, საიდანაც ამოიზარდა ერთიანი და ძლიერი სახელმწიფოს შექმნის იდეა. „ჟამი შენებისა“ მალე უნდა დამდგარიყო.

წმ. გრიგოლმა მართლმორწმუნე მეფის ამბავი შეიტყო და მასთან შეხვედრის სურვილი აღეძრა. აშოტ კურაპალატს ღირსეულმა ქართველმა კაცმა, კლარჯეთის დიდებულმა გაბრიელ დაფანჩულმა, ერისმთავარმა აუწყა „სანატრელისა მამისა გრიგოლის ღირსებაჲ და უცხოვებაჲ და უქმსა უდაბნოსა მონასტრისა შენებაჲ და მოწაფეთა მისთა სათნოებაჲ და მოწაფეთაგანვე ცნობაჲ დიდებულებისაჲ წმიდისა მის მშობელთაჲ“ (ძეგლები, 1963//1964: 261). წმ. გრიგოლის უცხოება სიმბოლურ არსს გულისხმობს, რადგან უცხოობა სხვა ქვეყნიდან ან სხვა კუთხიდან მოსვლას გულისხმობს. ამით მონიშნულია, რომ წმ. გრიგოლი ღვთისაგან საგანგებო მისიითაა ცენტრალური ქართლიდან ზემო ქართლში, როგორც ივანე ჯავახიშვილმა უწოდა სამხრეთ საქართველოს კუთხეებს, კლარჯეთში მოვლენილი. არტანუჯის ციხე-ქალაქში პირველსავე შეხვედრაზე ერთმანეთში თანამდგომი, თანამოღვანე, თანამებრძოლი, თანამგრძნობი, თანასულიერი და თანაშემოქმედი შეიცნეს. მხოლოდ ურთიერთთანადგომით და თანაღვნით შეიძლებოდა ღვთისაგან დაკისრებულის აღსრულება: ერის სულიერი წინამძღვრობა წმ. გრიგოლს, საქართველოს ფიზიკურ-სულიერი წინამძღოლობა აშოტს ხვდა წილად. თვითონ აშოტმა წმ. გრიგოლი ბიბლიურ წინასწარმეტყველს შეადარა: „მეფეთა ისრაჴლისათა ჟამად-ჟამად წინანარმეტყუელი აღუდგინის ღმერთმან სიქადულად მათა და ზღუდედ შჯულისა, და შესანევენელად მორწმუნეთა და სამხილებლად ურწმუნოთა, ეგრეთვე ჟამთა ჩუენთა შენ გამოგაჩინა ღმერთმან ქრისტეანეთა აიქადულად და რაეთა მას ილუწიდე ჩუენთჳს წმიდითა ლოცვითა შენითა წინაშე ქრისტჳსა და წმიდათა მისთა“ (ძეგლები, 1963//1964: 262). სამოელ წინასწარმეტყველის კვალობაზე, წმ. აშოტ კურაპალატი, ვითარცა დავით წინასწარმეტყველი, მოღვაწეობას შჯულის დასაცავად, მორწმუნეთა შესანევენელად, ურწმუნოთა სამხილებლად წმ. გრიგოლისაგან მოელის. თავის მხრივ, ისევე როგორც სამოელ წინასწარმეტყველმა სცხო სამეფოდ დავითს და იგი ისრაელს მეფედ დაუდგინა, ასევე წმ. გრიგოლის დალოცვაში აშოტის მეფობის კანონიკურად ცნობა, ბაგრატიონთა გამორჩეულობაა აღიარებული მათი ბიბლი-

ური ჩამომავლობის წარმოჩენით: „დავით წინასწარმეტყველისა და უფლისა მიერ ცხებულისა შვილად ნოდებულო კელმწიფო, მეფობა და სათნოებანიცა მისნი დაგიმკდრენ ქრისტემან ღმერთმან, რომლისათჳსცა ამას მოგახსენებ: არა მოაკლდეს მთავრობა შვილთა შენთა და ნათესავთა მათთაჲ ქუეყანათა ამათ უკუნისამდე ჟამთა, არამედ იყვნენ იგინი მტკიცედ უფროჲს კლდეთა მყართა და მათთა საუკუნეთა და დიდებულ იყვნენ უკუნისამდე“ (ძეგლები, 1963//1964: 262). წმ. გრიგოლისა და აშოტის საუბარში მოძებნილია ის იდეოლოგიური საყრდენი, რასაც უნდა დამყარებოდა ქვეყნის ეკლესიური და პოლიტიკური ერთიანობა. წმ. გრიგოლის სახით ქართული ეკლესია ბაგრატიონთა საგვარეულოს თანამდგომად, შემწედ გვევლინება.

მეფეები საეკლესიო ცხოვრების მოწესრიგებაზე ზრუნვას თავიანთ მოვალეობად რაცხდნენ. სწორედ ამიტომ დიდებულმა კურაპალატმა „შენირნა ადგილნი კეთილნი და შატბერდისა ადგილი აგარაკად ხანცთისა... სამთა მათ დიდებულთა ძეთა კურაპალატთა, ადარნესე, ბაგრატ, და გუარამ შენირეს თითოეულად, რაცა საჭმარი მონასტერსა მისსა უწმდა, ყოველი უხუებით“ (ძეგლები, 1963//1964: 262-263). ეკლესია-მონასტრებისათვის ბაგრატიონთა ამგვარი მზრუნველობა წმ. გრიგოლმა ღვთის წყალობად და „სულიერად განწყობილთა ლაშქართა“ დიდ გამარჯვებად მიიჩნია. წმ. გრიგოლი და აშოტი ერთად იბრძვიან არაბობის წინააღმდეგ: წმ. გრიგოლი ქართველი ერის თვითშეგნებისა და ეროვნული ცნობიერების გამოსაფხიზლებლად ქრისტესა და ჯვრის მეოხებით, აშოტ კურაპალატი – ხმლითა და სახელმწიფოებრივ-პოლიტიკური აზროვნების დამკვიდრებით. შემდეგ კი მათი ინტერესები ფართოვდება: არც ბიზანტიზაციაა მისაღები, რადგან „ვერვის კლ-ენიფების ორთა უფალთა მონებად“ (მთ. 6, 24). აშოტიც კურაპალატია, ბიზანტიის იმპერატორის ბოძებული ხარისხის მფლობელი, მაგრამ ქვეყნის დამოუკიდებლობისათვის მეტრძოლი და მზრუნველი. წმ. გრიგოლისა და აშოტის ურთიერთობაში ეს ეტაპი ყველაზე მნიშვნელოვანია.

წმ. გრიგოლისა და აშოტის თანამოღვაწეობამ სულიერი მოძღვრისა და სულიერი შვილის ურთიერთობითაც იჩინა თავი. როდესაც გრიგოლმა შეიტყო დიდებული ხელმწიფის აშოტ კურაპალატის „საქმე იგი სულისა განმზრუნელი“, მყის განარიდა „ბოროტსა მას ცოდვასა“ (ძეგლები, 1963//1964: 296), რადგან მეფის ზნეობრივი სახე შეუბღალავი უნდა დარჩეს. სულიერმა მოძღვარმა უნდა დაიცვას მისი სახელი, ავტორიტეტი ერისა და ქვეყნის წინაშე; ეს ღვთისაგან დაკისრებული მისი მოვალეობა იყო. ცნობილი ფაქ-

ტია, რომ მეფეთა და მისი ოჯახის წევრთა ქორწინება პოლიტიკურ ინტერესებზე იყო დამყარებული და არა სიყვარულზე, რადგან ორ სახელმწიფოს შორის ურთიერთობა უმეტესად სწორედ სამეფო ოჯახების დამოყვრებაზე იყო დამოკიდებული. ფაქტობრივად, მეფეს სიყვარულის უფლება არ ჰქონდა, რადგან მეფე პიროვნულ გრძნობებს ვერ დაემყარებოდა ოჯახის შექმნისას; სამეფო ოჯახი ყოველგვარ პირადულზე უნდა ამაღლებულიყო და მხოლოდ სახელმწიფოებრივი ინტერესებით ეხელმძღვანელა, იგი საკუთარ თავს არ ეკუთვნის. ამიტომ მეფის სტატუსი პირად გრძნობებს არასოდეს ითვალისწინებდა. ცნობების მოუღწევლობის გამო აშოტ კურაპალატის შესახებ ვერაფერს ვიტყვით, როგორ შეირთო ცოლი. ვიცით მხოლოდ, რომ მეფე აშოტ კურაპალატს არტანუჯში დამკვიდრების წინ კანონიერი მეუღლე და ორი მცირეწლოვანი შვილი ჰყავდა, ადარნესე და ბაგრატი; უმცროსი ვაჟი, გუარამი, არტანუჯში დაიბადა. სწორედ არტანუჯის ციხე-სიმაგრეში, სამეფო რეზიდენციაში მიიყვანა აშოტმა „სიძვის დიაცი“, რომელიც გიორგი მერჩულემ ამგვარად მოიხსენია და ეს მისი პოზიციის გამოხატულებაა, რადგან კანონიერი ცოლის გვერდით სხვა ქალის მიყვანა ქრისტიანული ცხოვრების საწინააღმდეგო ფაქტია. ამ ეპიზოდის ასახვისას მეფის საქციელის მიმართ ავტორის მკვეთრად უარყოფითი პოზიცია მჟღავნდება, რადგან სიძვის დიაცის სასახლეში მიყვანა მეფისათვის შეუფერებელ ქმედებად და სულის გამხრწნელ საქმედ მიაჩნია. რაც მთავარია, ეს ფაქტი ავტორმა ეშმაკის საქმედ მიიჩნია და ბოროტ ცოდვად აღიქვა.

ცხადია, წმ. გრიგოლ ხანცთელმა ამხილა აშოტ კურაპალატი უზნეო საქციელში და ჯერ მშვიდად ურჩია ქალის გარიდება სასახლიდან, მაგრამ, დაპირების მიუხედავად, გულისთქმას დამონებულიმა მეფემ კარგა ხნით შეაყოვნა ქალის გაშვება, რის შემდეგაც წმ. გრიგოლმა თავად მოაგვარა ყველაფერი. უნდა აღინიშნოს, რომ ქალი, რომელიც მეფეს შეუყვარდა, იქნებოდა დიდგვაროვანი ფეოდალის ასული, წოდებრივად მისთვის შესაფერისი და, ალბათ, სილამაზით გამორჩეულიც. მაგრამ ჰაგიოგრაფ მწერალს ამგვარი რამ არ აინტერესებს, რადგან ეს ჰაგიოგრაფიისათვის არაა მნიშვნელოვანი. საქმე ისაა, რომ მეფის ავტორიტეტი და ღირსება არ შეილახოს, არ დაკნინდეს. წმ. გრიგოლ ხანცთელმა ისეთი დრო მოძებნა, როდესაც აშოტი სასახლეში არ იყო და ქალი გამოიყვანა. საყვედურით მიმართა, რომ მეფის სულისთვის საფრთხედ ქცეულიყო. წმ. გრიგოლის სულიერობით გაჯერებული საუბარი ქალთან ემოციურად ძლიერ დატვირთულია. იშვიათი ექსპრესიულობით გამორჩეულ დიალოგში ზნეობრივ პრობლემასთან ერთად

პოლიტიკური საკითხის სიღრმეც გამოსჭვავის, რადგან პოლიტიკურ პირს, ქვეყნის მეთაურს, მეფეს, უწინარეს ყოვლისა, ზნეობის დაცვა მოეთხოვება, რასაც დავით წინასწარმეტყველის ჰიპოდიგმა წარმართავს. წმ. გრიგოლმა პირველი შეხვედრისას აშოტ კურაპალატი დავით წინასწარმეტყველის ჩამომავლად მიიჩნია, რასაც საღვთისმეტყველო და პოლიტიკური ღირებულება ერთდროულად ენიჭება. მართალია, ამ ეპიზოდში დავით წინასწარმეტყველი არაა ნახსენები, მაგრამ მთავარი ისაა, რომ წმ. გრიგოლმა აშოტი ბიბლიურ წინასწარმეტყველთა პარადიგმულ ხატ-სახედ წარმოგვიდგინა და მისი ცხოვრებაც, დავით წინასწარმეტყველის პირადი ცხოვრების მსგავსად, სულიერი განსაცდელით აღსავსე ფაქტებით ასახა. ვითარება კიდევ უფრო გამწვავდა, როდესაც აშოტმა ქალის სასახლიდან მონასტერში გადაყვანის ამბავი შეიტყო. შეყვარებული მეფე ყოველგვარი მეთოდით შეეცადა ქალის დაბრუნებას და ფებრონიას მონასტერში ეახლა, რათა ძვირფასი არსება მონასტრის კედლებიდან ისევ სასახლის დარბაზებში გადაეყვანა. მაგრამ ფებრონიასთვის მეფის მიერ მოხმობილი მიზეზი საკმარისი საბუთი არ იყო, პირიქით, მეფე ფსალმუნთა სიტყვებით ამხილა და ზნეობის დაცვა მოსთხოვა, რის შემდეგაც ზნეობრივი კოდექსის დაცვის ინიციატივით მოქმედ სასულიერო პირთა სიმტკიცით შერცხვენილმა მეფემ სიკვდილი ინატრა: „ნეტარ მას კაცსა, ვინ არღარა ცოცხალ არს“ (ძეგლები, 1963//1964: 297), ხოლო ავტორმა, საკუთარი წოდების სიძლიერით, ავტორიტეტითა და ზნეობით აღფრთოვანებულმა ჰაგიოგრაფიული ჟანრის ნაწარმოებებისათვის კონცეპტუალური ღირებულების მქონე აზრი გამოთქვა: „ვორციელად ძლიერსა ველმწიფესა სულითა ძლიერთა კაცთა სძლეს, შეჭურილთა მათ საღმრთოთა შურითა“ (ძეგლები, 1963//1964: 297).

წმ. გრიგოლისა და აშოტ კურაპალატის ურთიერთობა სრული სისავსით წარმოჩნდება წმ. გრიგოლის მიერ წარმოთქმულ სამგლოვიარო სიტყვაში; თავის ცნობილ დატირებაში მან შეაფასა აშოტ კურაპალატის, როგორც პოლიტიკოსის, მნიშვნელობა ქართველი ერის ისტორიაში, ქართული სახელმწიფოებრიობის ჩამოყალიბებისათვის ბრძოლის ისტორიაში. წმ. გრიგოლისა და გიორგი მერჩულის სიტყვით, „ნებითა ღმრთისათა“ ბაგრატიონთა დინასტიას სწორედ აშოტმა ჩაუყარა საფუძველი. გრიგოლის დატირებამ აშოტი ევანგელური სახისმეტყველებით, ჰიპოდიგმურ-პარადიგმული სახით მაცხოვრის მსგავს პიროვნებად წარმოაჩინა, რომელიც მოიკლა იუდას მსგავსთაგან. წმ. გრიგოლი აშოტს მიიჩნევდა სრულიად საქართველოს გამაერთიანებელ მეფედ,

რომელიც უნდა გამხდარიყო აღმოსავლეთის, დასავლეთის, ჩრდილოეთისა და სამხრეთის მფლობელი. იგი მასში ხედავდა ყოველთა ქართველთა ზედა ნათესავთა, ყოველთა ქართველთა ქვეყანათა ერთიან სახელმწიფოდ შემკვრელს, რაც აშოტის უდროოდ მოკვლამ დიდი ხნით შეაფერხა. წმ. გრიგოლმა მასში სანიმუშო, ყველაფერზე ამალღებული, ბიბლიური მეფე-ხელმწიფის ხატი დაინახა. იდეა აღმოსავლეთის, დასავლეთის, ჩრდილოეთისა და სამხრეთის მფლობელობისა მოგვიანებით თამარ მეფის იამბიკოში გამჟღავნდა, როგორც დავითიანი ბაგრატიონების პოლიტიკურ-იდეოლოგიური მსოფლხედვის გამოხატულებისა.

წმ. გრიგოლ ხანცთელი – „ზღუდე შჯულისა“... ამაში წმ. გრიგოლის შჯულმდებლობა წარმოჩნდება, რადგან მან ქართველ ერს წესდება და სანელინდო იადგარი მიუბოძა.

წმ. აშოტ კურაპალატი – „ზღუდე ქრისტიანეთა“... ამ სიტყვებით კი აშოტის სამხედრო და პოლიტიკურ-სახელმწიფოებრივი ღვაწლი წარმოჩნდა.

წმ. გრიგოლ ხანცთელი თანამოღვაწეობას აშოტის შვილებთან და შვილიშვილებთან აგრძელებს, რაც სულიერი მშობლისა და სულიერი შვილების ურთიერთობით ვლინდება: წმ. გრიგოლმა მონათლა გურგენ კურაპალატი, ძე ადარნესესი, და დავით კურაპალატი, ძე ბაგრატისი, რომლის შტომ დაიმკვიდრა საქართველოს მეფის ტიტული. წმ. გრიგოლი აშოტის ნაცვალ თავის თანამოღვაწედ მიიჩნევს „ნებითა ღმრთისაჲთა და ნებითა ძმათა თჳსთაჲთა და ბრძანებითა ბერძენთა მეფისაჲთა“ (ძეგლები, 1963//1964: 272) კურაპალატობის ხარისხით აღჭურვილ ბაგრატს, „მშუვალესა მას ძმასა“, რომელსაც ძმები, უფროსი ადარნესე და უმცროსი გუარამი, „საღმრთოჲსა ძმობისა სიყუარულითა“ დაემორჩილნენ. გიორგი მერჩულემ ბაგრატი ძმათაგან აღმატებულად წარმოსახა და მის წინასახეებად დავით წინასწარმეტყველი, პეტრე მოციქული, ბაგრატ მღვდელმონაღმე მიიჩნია. წმ. გრიგოლი ბაგრატიან თანამოღვაწეობს და ლოცულობს მისთვის, „რათა არა მოაკლდეს კეთილი საქმე მეფობისა მიზეზთაგან“ (ძეგლები, 1963//1964: 273). ბაგრატ კურაპალატიც ღირსეულად აფასებს წმ. გრიგოლის მოღვაწეობას, რადგან, მისი სიტყვით, იგი არის „ღმრთისა მიერ მონაწილე ჩუენ თანა, შვილთა აშოტ კურაპალატისათა“. მის მიმართებაში შეიგრძნობა უდიდესი მონინება, ქრისტესმიერი სიყვარული, პატივისცემა წმიდა მამისადმი, ვითარცა ბაგრატიონთა საგვარეულოს, სამეფო ოჯახის მცველისა და ზღუდისადმი, რაც წმ. გრიგოლ ხანცთელის ავტორიტეტს გვაუწყებს; ასევე, გრიგოლის ავტორიტეტი გამოვლინდა თხზულებაში ადარნესეს მძაფრი სიუჟეტის მქონე

სამიჯნურო ეპიზოდის ასახვისას, ჯავახეთში მონვეული საეკლესიო კრების გადმოცემისას.

წმ. გრიგოლ ხანცთელის ეპოქაში საფუძველი ეყრება საქართველოს სახელმწიფოებრივ ერთიანობას, რასაც გიორგი მერჩულე შემდეგი სიტყვებით გადმოგვცემს: „ქართლად ფრიადი ქუეყანაჲ აღირაცხების, რომელსაცა შინა ქართულითა ენითა ჟამი შეინირვის და ლოცვაჲ ყოველი აღესრულების“ (ძეგლები, 1963//1964: 290). სწორედ მათი ძალისხმევით ჩამოიქნა და ჩამოიძერწა პირველად ქართველი ერის მარადიული არსებობის ეს მკვიდრი საფუძველი, ფორმულასავით რომ გასდევს საუკუნეებს: მამული, ენა, სარწმუნოება. ეს იდეა წმ. გრიგოლ ხანცთელისაგან დამოუკიდებლად წამოაყენა 1861 წელს 23 წლის ილია ჭავჭავაძემ და მისთვის ბრძოლას შეენირა კიდეც. რევაზ სირაძემ აღნიშნა, რომ ეროვნული სახისმეტყველებიდან პარადიგმულ ნიმუშებს თუ მივმართავთ, წმ. გრიგოლ ხანცთელი ილიას აჩრდილის სახეში შეიძლება იქნას მოაზრებული და ილიას სიტყვები დაიმონმა: „მარად და ყველგან, საქართველოვ, მე ვარ შენთანა, მე ვარო შენი თანამდევი უკვდავი სული“. ამავე სახეში მოიაზრა მკვლევარმა სულხან-საბა ორბელიანი და თვით ილია ჭავჭავაძე (სირაძე, 1987: 140-141). ნერსე ერისთავისა და იოვანე საბანის ძის ღრმა ეროვნულ იდეალებს ნაზიარებმა წმ. გრიგოლ ხანცთელმა, ახალი ქართლის სულიერმა წინამძღვარმა, აშოტ კურაპალატში, ბაგრატიონთა დინასტიის ფუძემდებელში, დაინახა ის დიდი დვრიტა, რასაც დამონებული, დაცემული, რწმენადაკარგული, უღონოდქცეული და თითქმის სასონარკვეთილი ერის აღორძინება უნდა მოჰყოლოდა, რაც წმ. გრიგოლ ხანცთელის ანდერძითაა განსაზღვრული და განმტკიცებული: „ნებაჲ ურთიერთას შეზავეთ, რამეთუ შფოთი ივლტის ბრძენთაგან, და ერთობით უმჯობესი დაამტკიცეთ“ (ძეგლები, 1963//1964: 309). ამ გზით სიარულს ასწავლიდა ერს ღირსეული სულიერი მოძღვარი წმ. გრიგოლ ხანცთელი.

წმ. გრიგოლ ხანცთელი აფხაზეთში. წმ. გრიგოლის სარწმუნოებრივი და სახელმწიფოებრივი ხედვის საფუძველზეა განსახილველი აფხაზეთში ეკლესიის აშენების შესახებ აფხაზთა მეფისათვის ნათქვამი უარი, რის მიზეზიც ორი რამ უნდა იყოს: 1. ღვთის ნებით არაა განსაზღვრული, რომ ამ მხარეში გრიგოლის მიერ დრომდე არ უნდა აიგოს მონასტერი, ე. ი. ვიდრე საამისო ჟამი არ მოაწევს; ამიტომ წმ. გრიგოლ ხანცთელმა მონასტრისათვის შესაფერისი გეოგრაფიული სივრცე, ტაძრის ასაშენებელი ადგილი ვერ მოძებნა; ამის მიზეზად წმ. გრიგოლ ხანცთელი ქვეყნის ადგილმდებარეობას, ბუნებას მიიჩნევს; სრულიად გამოკვეთილად

არის ნათქვამი, რომ მონაზონთა ცხოვრებისა და მოღვაწეობისათვის დასავლეთ საქართველოს ბუნება შესაფერისი არაა. წმინდა მამის პასუხით გულდანყვეტილმა და შენუხებულმა აფხაზთა მეფემ ეს მიზეზი არ შეიწყნარა და წმ. გრიგოლს მიმართა: „არა სამართალ არს კეთილთა თქუენთაგან უნანილობაჲ ამის ქუეყანისაჲ“ (ძეგლები, 1963/1964: 268); მეფეს წმინდა მამათა ღვაწლის მოზიარედ უნდა გახადოს აფხაზეთი. წმ. გრიგოლის მიმართებაში მეფე დემეტრეს მიმართ აფხაზეთის სახელმწიფოებრივი სტატუსი გამოკვეთილად არ ჩანს, მეტიც, წმინდა მამა საერთოდ არ ახსენებს აფხაზეთის სამეფოს მდგომარეობას; ჰაგიოგრაფი მწერალი პოლიტიკურ-სახელმწიფოებრივ ვითარებაზე ყურადღებას არ ამახვილებს, რადგან ეს არაა ჰაგიოგრაფიის მიზანი. 2. მიუხედავად ზემოთქმულისა, წმ. გრიგოლის მიერ ეკლესიის აგებაზე უარის თქმას მეორე მიზეზიც აქვს; დასავლეთ საქართველოს, საზოგადოდ, მთელი საქართველოს, პოლიტიკური მდგომარეობისადმი ანალიტიკური მიდგომა იყო საჭირო და გასათვალისწინებელი, რადგან იმ დროისათვის, IX საუკუნის I ნახევარში აფხაზეთი ბიზანტიაზე ორიენტირებული ქვეყანა იყო. ამავე დროს, დასავლეთ საქართველოს ეკლესიაც ბიზანტიის ეკლესიაზე იყო ორიენტირებული და დამოკიდებული. ამიტომაც, მისი შეხედულებით, განგებობით, ღვთის ნებით არ იყო განსაზღვრული, რომ ამ მხარეში წმ. გრიგოლის მიერ მონასტერი აგებულყო. წმ. გრიგოლ ხანცთელის მოღვაწეობის ეპოქის ვითარების ფონზე მწერლის სიტყვებს მიღმა საქართველოს მდგომარეობაა მოსაზრებელი, რადგან დასავლეთ საქართველოს, მთელი საქართველოს, სახელმწიფოებრივ-პოლიტიკური მდგომარეობის მიუკერძოებელი შეფასებაა საჭირო; იმ დროისათვის, როდესაც წმ. გრიგოლ ხანცთელი აფხაზეთში ჩავიდა, IX საუკუნის დასაწყისში, ისტორიული წყაროების მონაცემებით, აფხაზეთი ჯერ კიდევ ბიზანტიაზე ორიენტირებული ქვეყანა იყო, ბიზანტიის იმპერიის მფარველობაში იმყოფებოდა. ამას ისიც მოწმობს, რომ VIII-IX საუკუნეების მიჯნაზე ადრე დასავლეთ საქართველოში ქართულენოვანი წარწერა არ დასტურდება, როგორც ამას ეპიგრაფიკის სპეციალისტები მიუთითებენ.

გიორგი მერჩულის მიერ წარმოსახულ ამ ეპიზოდში სარწმუნოებრივი მსოფლხედვის მიღმა ქვეყნის პოლიტიკურ-სახელმწიფოებრივი და საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ვითარებაც იკითხება. წმ. გრიგოლ ხანცთელის მიერ აფხაზეთში ეკლესიის აგებას ქვეყნის პოლიტიკური მდგომარეობის გართულება შეიძლება მოჰყოლოდა, ბიზანტიის იმპერიასა და საქართველოს შორის წინააღმდეგობა წარმოქმნილიყო, საქართველოს იმდროინ-

დელი „სენიორალური“ (ნ. ბერძენიშვილი) მოწყობის კვალობაზე არსებულ სხვადასხვა მხარეებს შორის ურთიერთობა ჯერ კიდევ საბოლოოდ კოორდინირებული არ იყო. სარწმუნოებრივთან ერთად, ამ ეპიზოდში წმ. გრიგოლ ხანცთელის სახელმწიფოებრივმა ხედვამ და ალღოიანობამ, მოსალოდნელ მოვლენათა წინასწარჭვრეტამ განაპირობა აფხაზეთის სამეფოში ეკლესიის აგების შესახებ მისი უარი, რითაც ჰაგიოგრაფმა მწერალმა წმინდანი სახელმწიფოებრივად მოაზროვნე პიროვნებად წარმოგვიდგინა. უნდა აღინიშნოს, რომ ქართველი ერის ისტორიაში ქართველ სასულიერო პირთა, განსაკუთრებით კათოლიკოს-პატრიარქთა და გამორჩეული როლის მქონე წმინდა მამათა სახელმწიფოებრივ დონეზე აზროვნების არაერთი მაგალითი გვაქვს. აფხაზეთა მეფის ზემოთ დამოწმებულმა სიტყვებმა წმ. გრიგოლ ხანცთელს ქვეყნის განაპირას ააგებინა უბისის მონასტერი, რათა ყოველმხრივ ნაწილულ გამხდარიყო დასავლეთ საქართველო სრულიად საქართველოში მიმდინარე სულიერი და სახელმწიფოებრივი აღმშენებლობისა, მონაწილეობა მიეღო ტაო-კლარჯეთის საღვთისმეტყველო-ლიტერატურული სკოლის საქმიანობაში, რასაც X საუკუნის ქართველ მწერალთა, კერძოდ, ჰიმნოგრაფთა, წვლილიც (იოანე მინჩხი, სტეფანე ჭყონდიდელი-სანანოხსძე) მოწმობს. აფხაზეთის მთელი საქართველოს „ნაწილულ ყოფის“ მოწმობად წმ. გრიგოლის მიერ უბისის მონასტრის წინამძღვრისათვის, იერუსალიმიდან მოსული მოხუცებული ილარიონისათვის წმინდა წიგნების დატოვებაც შეიძლება ვიგულისხმოთ, ე.ი. წმ. გრიგოლმა სულიერი საგანძური და ღვთისმიერი კურთხევა დაუტოვა.

გრიგოლ ხანცთელი გიორგი მერჩულემ წარმოაჩინა ორივე სოფლის – სოფლისა და ზესთასოფლის არსის ღრმად მწვდომ პიროვნებად, რაც ყველაზე ნათლად გამოვლინდა წმ. გრიგოლ ხანცთელის მიმართვით გარდაცვლილი დედებისადმი, რომლებმაც უზნეო ქალის ცხედარი არ შეიწყნარეს. აქაც ადარნესე კურაპალატის სამიჯნურო ეპიზოდის ასახვისას წმ. გრიგოლ ხანცთელმა ზნეობის დაცვისაკენ მოუწოდა ადარნესეს, რომელმაც კანონიერი ცოლი გააძევა სასახლიდან და სიძვის დიაცი დაისვა სასახლეში. ქალი მხოლოდ ხორციელად გახრწნილი კი არ იყო, სულიერადაც, რადგან სწორედ მისი ცილისწამების შედეგად მოაკვდინეს უდანაშაულო ჭაბუკი, რომელთან ურთიერთობაც დასწამა დედოფალს ადარნესეს მოპოვების მიზნით. წმ. გრიგოლ ხანცთელის ძალისხმევით ადარნესეს მიჯნური ქალი მერეს დედათა მონასტერში გადაიყვანეს, სადაც გარდაიცვალა და დედებს შორის დაკრძალეს,

მაგრამ მისი გვამი მიწამ არ მიიღო და სამჯერ ამოვარდა. საჭირო გახდა წმ. გრიგოლის ეპისტოლე, რათა ქალის ცხედარი იმ მიწას მიეღო, სადაც წმინდა დედები, მონაზვნები განისვენებდნენ. მიცვალებულის სულს, იქნება იგი ცოდვილი თუ მონანიე, სულიერი განწმენდისათვის წმინდანის შემწეობა სჭირდება. თხზულებაში ქალის ამგვარ შემწედ გვევლიანებიან წმ. გრიგოლ ხანცთელი და დედა ფებრონია. დედა ფებრონიას წერილში წმ. გრიგოლ ხანცთელისადმი გრიგოლის სახისმეტყველებითად წარმოსასახად გამოიყენება ეპიტეტთა რიგი, რომლებშიც წმინდანის პიროვნება ღვთაებრივი თვისებებითაა აღჭურვილი, ხოლო გრიგოლის პასუხი ღვთაებრივი სიბრძნის გამოხატულებაა. გარდაცვლილი დედებისადმი წმ. გრიგოლის, როგორც შემწის, მეოხის მიმართვის შედეგად განიწმინდა გარდაცვლილი ცოდვილი ქალის სული, რის შემდეგაც გარდაცვლილ მონაზონთა, გარდაცვლილ დედათა სულებმაც შეიწყნარეს მისი სული და საფლავის ღირსად ცნეს. ადარნესესთან მყოფი ცოდვილი ქალის სახე, როგორც პარადიგმა, წმ. მარიამ მეგვიპტელის წმინდანად ქცეული ჰიპოდიმური არქეტიპითაა ნასაზრდოები. წმ. გრიგოლი მეოხია ცოდვილი ქალის სულისათვის, რომელმაც უდიდესი ცოდვები ჩაიდინა, მაგრამ მასზე ღვთის წყალობა გადმოვიდა მისივე უსჯულოებაში მამხილებლის, წმ. გრიგოლის მეოხებით. გრიგოლის წერილში ზღვარი ამქვეყნიურობასა და ზესთასოფელს წაშლილია, არ არსებობს, ერთიანობაშია გააზრებული. ასევეა ამქვეყნიურ სივრცესა და ზესივრცეს, ამქვეყნიურ დროსა და მარადისობას, ზედროულობას შორის ზღვარი წაშლილი ეპიზოდში, როდესაც წმ. აშოტ კურაპალატის შვილებმა, ადარნესემ, ბაგრატმა და გუარამმა გრიგოლის აშენებული ეკლესია-მონასტრები მოიარეს და ღრმა შთაბეჭდილებებით აღსავსეებს მამათა კრებული ანგელოზებად წარმოესახათ.

გიორგი მერჩულის „წმ. გრიგოლ ხანცთელის ცხოვრება“ პერსონაჟმრავალი თხზულებაა. თითოეული მათგანი ცალკე განხილვას იმსახურებს, რადგან ისინი წმ. გრიგოლთან ერთად ქმნიდნენ სამხრეთ საქართველოში ჩვენი ქვეყნის სულიერ მომავალს. წმ. გრიგოლ ხანცთელმა სასულიერო პირთა შესანიშნავი პლეადა აღზარდა, რომელთაგან რამდენიმემ საქართველოს ისტორიასა და ქართული ეკლესიის ისტორიაში ღრმა კვალი გაავლეს. განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს წმ. არსენ კათალიკოსისა და წმ. ეფრემ მანყვერელის ღვაწლი. არსენი 27 წელი იყო საქართველოს კათალიკოსი, რომელსაც „მცხეთისა გვრგვნი დაუჭნობელი“ უწოდა

ავტორმა, ხოლო წმ. ეფრემმა საქართველოს ეკლესიას მირონის დამზადებისა და კურთხევის უფლების მოპოვებით აღმოსავლეთის ქვეყნების ეკლესიათა შორის ავტორიტეტი გაუზარდა. წმ. გრიგოლმა თავისი მოწაფეები გაანაწილა საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში. ბიბლიური ცნობიერებიდან გამომდინარე, კერძოდ, ახალი აღთქმისეული ცნობიერების განვითარების საფუძვრების გათვალისწინებით მას მოციქულებრივი მოღვაწეობის ეტაპი შეესაბამება არქეტიპად, როდესაც ქრისტეს ამალლებისა და სულთმოფენობის შემდეგ მისი მოციქულები ყოველი კუთხით გაეშურნენ ქრისტეს მოძღვრებათა საქადაგებლად.

დასკვნის სახით: წმ. გრიგოლ ხანცთელმა საფუძველი ჩაუყარა ტაო-კლარჯეთის ლიტერატურულ-საღვთისმეტყველო სკოლას, ხოლო ამ უკანასკნელმა განსაზღვრა ქართული სასულიერო მწერლობის ხასიათი, რამაც შემდგომში განვითარება და ასახვა პოვა ათონის, შავი მთის, გელათის, შიომღვიმისა და სხვა ლიტერატურულ-საღვთისმეტყველო სკოლებში. წმ. გრიგოლის მიერ აგებულ მონასტრებში იწერებოდა ორიგინალური ნაწარმოებები, უცხო ენებიდან ითარგმნებოდა საღვთისმეტყველო თხზულებები, მიმდინარეობდა ხელნაწერთა გადანერა-გამრავლება, იქმნებოდა ხატები, ფრესკები, ვითარდებოდა ქრისტიანული ხუროთმოძღვრება, რადგან სამონასტრო ცენტრი გულისხმობდა ხუროთმოძღვრების, ფერწერის, გალობის, საღვთისმეტყველო-ლიტერატურული საქმიანობის ერთიან კონტექსტში წარმართვასა და განვითარებას, ასევე, მონასტერი იყო სასწავლო-საგანმანათლებლო ცენტრიც. წმ. გრიგოლ ხანცთელის მიერ დაარსებულმა საღვთისმეტყველო-ლიტერატურულმა სკოლამ ქართულ მწერლობას მრავალი შემოქმედი შესძინა. ამავე სკოლამ არა მხოლოდ საქართველოს ტერიტორიაზე მდებარე მონასტრებში წარგზავნა თავისი აღზრდილი წმინდა მამები, არამედ საზღვარგარეთის ქართულ მონასტრებშიც. ამ ლიტერატურულმა სკოლამ მისცა ქართულ ლიტერატურას ქართული პროზის მშვენიერება გიორგი მერჩულე. კორნელი კეკელიძემ საფუძვლიანად შეაფასა ტაო-კლარჯეთის საღვთისმეტყველო-ლიტერატურული სკოლის როლი და ადგილი ქართული კულტურის განვითარების ისტორიაში. აღნიშნა, რომ სწორედ მან მოუმზადა საფუძველი ათონის სკოლას, რომელსაც ქართული მწერლობის, ქართული კულტურის ისტორიაში უდიდესი მისია დაეკისრა.

ლიტერატურა:

პ. ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე. – თბ., 1954.

კ. კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, I. – თბ., 1960.

რ. სირაძე, ქართული აგიოგრაფია. – თბ., 1987.

ქართლის ცხოვრება, I, ტექსტი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით გამოსაცემად მომზადებული სიმონ ყაუხჩიშვილის მიერ, თბ. 1955.

ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, I, დასაბეჭდად მოამზადეს ილ. აბულაძემ, ლ. ათანელიშვილმა, ნ. გოგუაძემ, ლ. ქაჯაიამ, ც. ქურციკიძემ და ც. ჯღამაიამ, ილია აბულაძის ხელმძღვანელობითა და რედაქციით. – თბ. 1963-1964.

ქეთევან ტომარაძე

„გურჯისტანის დიდი დავთრის“ დაუპინჯარი მკვლევარი

აკადემიკოსი სერგი ჯიქია (1898-1993), ანდა უბრალოდ, ბატონი სერგი – როგორც მას კოლეგები, მეგობრები და მოწაფეები მამართავდნენ და ამ ორ სიტყვაში უდიდეს მოწინებას, სიტბოსა და სიყვარულს აქსოვდნენ, – როგორც ქვეყნის მკვლევარი და საინიშუო პიროვნება, სამეცნიერო წრეებში მაღალი ავტორიტეტით სარგებლობდა.

ბატონი სერგისა და მისი თაობის ქართველ აღმოსავლეთმცოდნეთა დაუღალავი სამეცნიერო-პედაგოგიური მოღვაწეობის შედეგად, გასული საუკუნის სამოციანი წლებიდან განსაკუთრებით გაიზარდა საქართველოს დედაქალაქის, როგორც საერთაშორისო მნიშვნელობის ორიენტალისტიკის ცენტრის ავტორიტეტი და ცნობადობა. ამ გარემოებას დიდად შეუწყო ხელი აღიარებულ მეცნიერთა მიერ – რომელთა შორის ერთ-ერთი პირველი სერგი ჯიქია იყო – დაარსებულმა აღმოსავლეთმცოდნეობის სამეცნიერო-კვლევითმა ინსტიტუტმა, შემდგომში ბატონი სერგის მეგობრის, ბრწყინვალე არაბისტი, აკად. გიორგი ნერეთლის სახელი რომ ეწოდა და ანგარიშგასაწევ სამეცნიერო კერად ჩამოყალიბდა. აღნიშნულ ინსტიტუტში მიმდინარე კვლევათა მიმართულებებსა და შედეგებს ყურადღებით აკვირდებოდნენ და ხშირად ციტირებდნენ ქართველ მკვლევრებს დასავლეთისა თუ აღმოსავლეთის მრავალი ქვეყნის თვალსაჩინო მეცნიერები.

სერგი ჯიქიას აკადემიური ორიენტალისტური განათლება ჰქონდა მიღებული. სასულიერო სემინარიის, თბილისის უნივერსიტეტის სიბრძნისმეტყველების ფაკულტეტისა და სტამბოლის უნივერსიტეტში სწავლის გასრულების შემდეგ, აკაკი შანიძის რეკომენდაციით, მან ლენინგრადის საკავშირო მეცნიერებათა

აკადემიის ენისა და აზროვნების ინსტიტუტის ასპირანტურა-გარე-
იარა. აღსანიშნავია, რომ იმხანად ეს ინსტიტუტი ცნობილი იყო,
როგორც ევროპული დონის სასწავლო-სამეცნიერო დაწესებულე-
ბა. სწავლის პერიოდში ბატონი სერგი ეცნობოდა და ითავისებდა
ჰუმანიტარული დარგების მიღწევებს, მონაწილეობდა ნ. მარის,
ვ. ბარტოლდისა და ი. მეშჩანინოვის სემინარებში და დიდ მეც-
ნიერთა იდეების აღქმისა და შეფასების საკუთარი კრიტერიუმებს
უყალიბებდა.

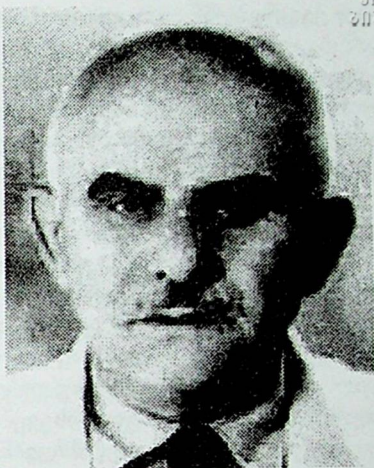
ბატონი სერგის პიროვნულ და მეცნიერულ ღირსებებზე განსა-
კუთრებული ენთუზიაზმით საუბრობდნენ მისი უცხოელი კოლე-
გები. ზოგმა სერგი ჯიქია მისი სამეცნიერო მოღვაწეობის გარიჟ-
რაჟზე აღმოაჩინა, ჯერ კიდევ ოსმალურ ხელნაწერებზე მუშაობის
საფუძვლების გაცნობისას, როდესაც ქართველი ასპირანტი, ლე-
ნინგრადში სწავლის პარალელურად, უშურველად უწილადებდა
სტუდენტებს სტამბოლის უნივერსიტეტში მიღებულ ცოდნასა და
გამოცდილებას, თურქოლოგიის ურთულეს სფეროში, ძველ დო-
კუმენტებზე მუშაობაში აწრთობდა მათ და დიდი მეცნიერებისკენ
უკვალავდა გზას.

ბატონი სერგის მოწაფეები მოგვიანებით იხსენებდნენ, როგორ
ღელავდნენ, როცა მომავალმა პედაგოგმა პირველად შეაღო მათი
აუდიტორიის კარი; რა ეჭვითა და ძრწოლით ელოდნენ უცნობი
ქართველის ხელმძღვანელობით სრულიად უცხო, განსხვავებუ-
ლი სტრუქტურის მქონე ენის დაუფლების პროცესის წარმართვას.
იმასაც აღნიშნავდნენ, სულ მოკლე ხანში შიში და გაუცხოება რო-
გორ შეცვალა სიტყვათა სამყაროში მოგზაურობის სიამოვნებამ,
რა ბუნებრივად მოექცა თითოეული მკაცრი და შეუვალი პედაგო-
გის, სერგი ჯიქიას პროფესიონალიზმისა და გასაოცარი პიროვნუ-
ლი ხიზლის ტყვეობაში. მართლაც, ბატონი სერგის მიერ შემუშა-
ვებული პრინციპით, მარტივ ტექსტებს თანდათან ენაცვლებოდა,
ერთი შეხედვით, წასაკითხად დაუძლეველი, სიაკათის ხელით შეს-
რულებული დოკუმენტები, რომლის პარალელურად, თითოეული
სიტყვის გაშიფრვის ტექნიკაზე მიმდინარეობდა მუშაობა.

ბატონი სერგის ლექციები და სემინარები, მართლაც რომ, სწავ-
ლა-სწავლების დაუფინყარი სკოლა იყო მათთვის, ვინც კი ცოდნი-
სა და აღმოსავლური სამყაროს მრავალფეროვან შრეებში წედო-
მის წადილით შეაღო უმაღლესი სასწავლებლის კარი. ბრწყინვალე
ტექსტოლოგი, ის უზღვავე ინფორმაციას ფლობდა, ახალგაზრდებს
თითოეული დოკუმენტური წყაროს ისტორიას, ამა თუ იმ სიტყვის
თავგადასავალს, წარმომავლობისა და განვითარების გზას აცნობ-
და. მთელი ეს პროცესი შემოქმედებითი აზროვნების ჩამოყალი-

ბებაზე, მომავალ მკვლევართა ცოდნისა და მეცნიერული ინტუიციის გაღრმავებაზე იყო ორიენტირებული.

სამეცნიერო-პედაგოგიური მუშაობის პროცესში, როდესაც ბატონ სერგის ყოფილ მოწაფეებთან, უკვე მსოფლიოში აღიარებულ მეცნიერებთან ჰქონდა მიმოწერა, სხვადასხვა ენათმეცნიერულ საკითხებზე საკუთარ მოსაზრებებს იგი სიამოვნებით აცნობდა და უზიარებდა მათ, განსხვავებულ შეხედულებებს გულდასმით აანალიზებდა და კოლეგებისგან მიღებულ ნაშრომებსა და წერილებს უყურადღებოდ არასოდეს სტოვებდა, თითოეულს აკურატულად პასუხობდა. სერგი ჯიქიას მოწაფეების მიერ წარმოჩენილ ყოველ ენობრივ ფაქტსა და ნიუანსს ბატონი სერგი უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებდა, ანგარიშს უწევდა დამუშაობაში ითვალისწინებდა. მეორე მხრივ, საჭირო რჩევასა და მიმართულებას მუდამ დაუზარებლად იძლეოდა.

სერგი ჯიქია

თანამედროვე ორიენტალისტური სკოლის შექმნა და, შესაბამისად, ოსმალური ენისა და ხელნაწერების კვლევა, ქართული ენობრივი და ისტორიული გარემოს უკეთ შესწავლისა და დაგროვილი ცოდნის ეროვნულ სამეცნიერო სივრცეში ინტეგრირებისკენ იყო მიმართული. ცნობილია, რომ უშუალოდ ოსმალეთის ისტორიის არაერთი პრობლემის წარმოჩენამ და ანალიზმა ქართველოლოგიას დიდი სამსახური გაუწია. მთელი რიგი საკითხების ობიექტური აღქმა და ინტერპრეტაცია სწორედ ბატონი სერგის მეცნიერულ მიღწევათა საფუძველზე ხდებოდა.

სერგი ჯიქიამ 150-ზე მეტი სამეცნიერო ნაშრომი დაგვიტოვა. თითოეულმა საგრძნობი კვალი დატოვა თურქული ფილოლოგიის, თურქული ენების დიალექტოლოგიის, თურქული ენის ისტორიის, თურქულ-ქართული ენობრივი კონტაქტების, თურქული დოკუმენტებისა და ისტორიული წყაროების გამოვლენასა და შესწავლაში. მარტო „გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დავთარი“, „იბრაჰიმ ფეჩევის შრომები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ“, „თურქულ-ლაზური ენობრივი ურთიერთობანი“ რად ღირს, ჩვენი ქვეყნის ისტორიის, კულტურის, სამეურნეო საქმიანობის, მეზო-

ბელ ქვეყნებთან ურთიერთობის ანალიზისა და მსგავსი ფაქტების განსხვავებულ, მიმზიდველ რაკურსშიწარმოსაჩენად. რომ არა სერგი ჯიქიასა და მის მიერ აღზრდილ თურქოლოგთა გმირობის ტოლფასი შრომა და მეცნიერული თავდადება, ჩვენი ისტორიისა და კულტურის ბევრი მნიშვნელოვანი ნახნაგის საიდუმლოდღემდე გაუხსნელი დარჩებოდა. შემთხვევით არ დანერეს თვალსაჩინო მეცნიერებმა – აკაკი შანიძემ და გიორგი წერეთელმა „გურჯისტანის ვილაეთის დიდ დავთარზე“ – „ს. ჯიქიას გამოცემა გაცეპას იწვევს და მიბაძვის სურვილს აღქრავს“. ბატონი სერგის ნაშრომებზე ანალოგიური შეფასებები არა მარტო საქართველოში, უცხოეთის სამეცნიერო წრეებშიც არაერთხელ გაუღერებულა.

ბატონი სერგის ლექსიკოლოგიური მუშაობა, ქართულ – თურქული და თურქულ – ქართული ლექსიკონები, მისი მოღვაწეობის საყურადღებო ნახნაგია, ისევე როგორც ორ წიგნად გამოცემული სტუდენტების სახელმძღვანელო წიგნი – „თურქული ქრესტომათია“. მეცნიერის მიერ წარმოებულმა ფართომასშტაბიანმა კვლევებმა, იმპულსი მისცა თურქოლოგიის სხვადასხვა დარგების შექმნას ჩვენს ქვეყანაში. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის თურქოლოგიის კათედრასა და აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის თურქოლოგიის განყოფილებას სერგი ჯიქია, აღმოსავლეთმცოდნეობის შემდგომი განვითარების, ინტენსიური სამეცნიერო-პედაგოგიური მუშაობის შესაძლებლობათა არეალის გაფართოების რწმენით ხელმძღვანელობდა და, უზღვავე ენერგიის წყალობით, მისაბაძი მეცნიერული კეთილსინდისიერებითა და თავდადებული შრომით აღწევდა მისაბაძ წარმატებას. ბატონი სერგის შემართება და მეცნიერული თავდადება მისი კოლეგებისა და მოწაფეებისთვის, მართლაც რომ, ეტალონად იქცა.

სამეცნიერო-პედაგოგიურ მოღვაწეობას ბატონი სერგი, ძირითადად, მშობლიურ ქალაქში, თბილისში ეწეოდა, სადაც დაიწყო მისი სამეცნიერო კარიერა. ათწლეულების მანძილზე იგი ივანე ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტსა და აკად. გიორგი წერეთლის სახელობის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტში თურქოლოგიური კვლევის გაღრმავებისა და განვითარებისკენ მიისწრაფოდა. პერიოდი, როდესაც გამოცდილი სპეციალისტისგან კონსულტაციებს იღებდნენ და მასთან ურთიერთობის ბედნიერება ჰქონდათ, ქართველ თურქოლოგებს ნამდვილ განგების საჩუქრად მიაჩნიათ.

საყოველთაოდ ცნობილი მიზეზების გამო, იმხანად აკადემიის ინსტიტუტების თანამშრომლებისთვის სამეცნიერო კონფერენციები და მივლინებები, ძირითადად, საბჭოთა კავშირის თვალუწ-

ვდენელი სივრცით შემოიფარგლებოდა. თუმც, იშვიათად, ზოგჯერ გიერთი უცხო ქვეყნების დალაშქვრასაც ახერხებდა. მოსკოვში, ლენინგრადში, ბაქოსა და სხვა ნებისმიერ ქალაქში, სადაც თურქოლოგია იყო წარმოდგენილი, ბატონ სერგისა და მისი მონაწილეების, ქართველი აღმოსავლეთმცოდნეების გამოსვლებს შეუნებელი ინტერესით ისმენდნენ, რადგან თითოეული მომხსენებელი, — ენათმეცნიერი იქნებოდა, ლიტერატურის მცოდნე თუ ისტორიკოსი, ბატონი სერგის მიერ შექმნილი ქართული თურქოლოგიური სკოლის სახედ მოიაზრებოდა, რაც კვლევის სიახლესთან და თემის აქტუალობასთან ასოცირდებოდა. ბატონი სერგის სამეცნიერო ავტორიტეტი, ჩვენი თურქოლოგებისთვის სხვა ქვეყნების აღმოსავლეთმცოდნეებთან ურთიერთობას საგრძნობლად აიოლებდა და ხელს უწყობდა საქმიანი კონტაქტების დამყარებას.

კონფერენციაზე ან მივლინებაში გამგზავრების წინ, ბატონი სერგი, როგორც წესი, თავის შეგირდებს სათანადოდ მოძღვრავდა და მნიშვნელოვანი ინფორმაციითაც ამარაგებდა. წინასწარ ვიცოდით, სად, რომელ ქვეყანაში, რომელ ინსტიტუტსა თუ ბიბლიოთეკაში, რომელი საჭირო წიგნი, ხელნაწერი თუ ისტორიული დოკუმენტი ინახებოდა, ვინ გაგვინევდა კონსულტაციას, ვინ საქმეს კეთილი რჩევით გაგვიიოლებდა და სხვ. ბატონ სერგის ყველა ზნეკეთილ, კაცთმოყვარეობითა და პროფესიული პასუხისმგებლობით გამორჩეულ პიროვნებად იცნობდა და ამიტომ მუდამ უყოყმანოდ, დაუზარებლად აცხადებდა თანადგომის მზაობას.

ერთხანს, ხელნაწერებზე მუშაობაში განაფვის მიზნით, ბატონი სერგი ახალგაზრდებს სემინარებს რომ გვიტარებდა, ერთ-ერთ სასწავლო მასალად „ათას ერთი ღამის“ ოსმალური ტექსტი შემოგვთავაზა. იმხანად უკვე ასაკოვანი, ისტორიულ დოკუმენტებზე მუშაობით დაღლილი მოძღვარი თავადაც ხალისით ადევნებდა თვალს მხატვრულ ნაწარმოებში აღწერილ სათავეადასავლო ამბებს. ყოველ წინადადებაზე მაჩერებდა, საინტერესო სიტყვებს გამოყოფდა და თითოეულის ისტორიას ისეთი გატაცებითა და სიყვარულით, თან იმგვარი შეფარული იუმორით ჰყვებოდა, მშობელი მამა რომ უამბობს ნაცნობ-მეგობრებს თავისი ერთადერთი პირმშოს ცუდლუტობისა თუ წარმატების ამბავს.

ბატონი სერგის კომენტარები გაცილებით აიოლებდა ტექსტის კითხვას, გაგებასა და გადმოქართულებას, რადგან მისი კომენტარები სიტყვის ზუსტი ქართული შესატყვისობის მიგნებისა და წინადადების სტილისტური გაჩარხვის მშვენიერ წინაპირობას ქმნიდა. საკუთარ მოსაზრებათა დასაბუთების მიზნით, საათობით შეეძლო არაბული, სპარსული, ბერძნული, სომხური, თანამედ-

როვე თურქული, ქართული ანალოგების გახსენება და მოშველიება, სინონიმებისა თუ ანტონიმების წარმოჩენა, ისტორიული გაველენების ინტერპრეტაცია, სიტყვების მარტივ, გრამატიკულ მამრავლებად დაშლა და ყოველი სეგმენტის გაანალიზება, თითოეულის სულში ძირისძირობამდე წვდომა და გავრცელების გეოგრაფიული არეალის მოხაზვა, რასაც ხშირად ანატოლიიდან შორს, აღმოსავლეთისა და დასავლეთის ქვეყანებში გადაყავდით. ასეთი მრავალფეროვანი, შინაარსობრივად მდიდარი ნავიგაციით, ჭეშმარიტი მოძღვარი თავადაც ხარობდა და შეგირდებსაც საგულისხმო ფაქტებთან ზიარების სასიამოვნო წუთებს განაცდევინებდა.

ჩემს მწირ არქივს ბატონი სერგის მიერ მოძიებული და მისივე ხელით ბარათებზე დატანილი ზოგიერთი ოსმალური სიტყვის განმარტება შემორჩა. მის მდიდარ საოჯახო ბიბლიოთეკაში დავანებულ ლექსიკონებში, რომლებიც ათწლეულების წინ თურქეთიდან და პეტერბურგიდან ჩამოიტანა, ჩვენში კი დიდ იშვიათობას წარმოადგენდა, საეჭვო სიტყვებს აზუსტებდა, ბარათებზე იწერდა და თვალსაჩინოებისთვის სემინარებზე მოჰქონდა.

საქმეში ჩახედულმა მკვლევარმა კარგად იცის, რაოდენ ღირებულია, შუა საუკუნეებში მოღვაწე პოეტების მისტიციკური მსოფლმხედველობით გაჯერებული, სამყაროსა და ადამიანზე მათ მიერ გაზიარებული სხვადასხვა თეოსოფიური მოსაზრებების სწორად ახსნა და გააზრება. მნიშვნელობათა მდიდარი არსენალიდან ერთადერთი სიტყვის შერჩევა და ტექსტზე მორგება, ხშირად დიდ ძალისხმევას მოითხოვდა, ბატონი სერგის მრავლისმომცველი ენათმეცნიერული ნიაღვრებით კი სასურველი შედეგის მიღწევა გაცილებით იოლდებოდა. გარდა ბატონი სერგის მიერ ბარათებზე დატანილი სიტყვებისა, ჩემმა არქივმა მისი პირადი წერილებიც შემოინახა, საიდანაც სახელოვანი მეცნიერის, გულისხმიერი მოძღვრის, ადამიანებისადმი უაღრესად თბილი დამოკიდებულება და კეთილგანწყობა გამოსჭვივის.

ერთ-ერთი ბარათით ბატონი სერგი მთხოვს, სომეხ თურქოლოგს, ცნობილი პოეტის, რაჩია ქოჩარის ქალოშვილს, იმხანად ერევნის უნივერსიტეტის აღმოსავლეთმცოდნეობის ფაკულტეტის დეკანს მერი კოჩარს, ვისთანაც მეგობრული და საქმიანი ურთიერთობა მაკავშირებდა, გადავცე, ინსტიტუტში გამოგზავნოს წიგნად გამოცემული მისი სადისერტაციო ნაშრომი, სახელწოდებით: „თურქული ელემენტები კონსტანტინოპოლის სომეხთა ენაში“. ბატონი სერგის ეს თხოვნა ჩვენმა კოლეგამ უმოკლეს ვადებში შეასრულა. სომეხ მეცნიერებს აკადემიკოსი ს. ჯიქია თავიანთ

მეტრად, მასთან ყოველი საქმიანი კონტაქტი კი, ღირსების საქმედ მიაჩნდათ.

სხვა ბარათით ბატონი სერგი მადლობას მიხდის საჭირო წიგნის გამო, რომელიც ლენინგრადიდან ჩამოვიტანე და მართალია, ცნობილი ამერიკელი თურქოლოგის, კარლ მენგესის მონოგრაფია საჩუქრად გადავეცი, როდი იჩუქა, უკან დამიბრუნა და არც ბარათის დაწერა დაიზარა: „დიდი მადლობა ქეთინოს, რომ ამდენ ხანს მათხოვა ეს – ეგოდენ საჭირო წიგნი. ქეთინოს მიერ ჩემთვის გამოწერილი ლექსიკონები უკვე მივიღე 19. 11. 1977. ამისთვისაც დიდი მადლობა.

1977 წლის 21.11.

ს. ჯიქია“.

სერგი ჯიქიას სანიმუშო ურთიერთობა ჰქონდა როგორც სომეხ, ისე აზერბაიჯანელ კოლეგებთან. მაგრამ მეცნიერული კვლევის შედეგებს ვინრო ეროვნულ ინტერესებზე მაღლა აყენებდა და საკუთარ პოზიციას მუდამ ვაჟკაცური შემართებით იცავდა. მახსოვს, ერთხელ ბატონმა სერგიმ მიაშო, როგორ გაანაწყენა ერევანში სომეხი კოლეგები, როდესაც ერთ-ერთ კონფერენციაზე, თურქული სიტყვებიდან წარმომდგარ სომხურ გვარებზე მოხსენება გააკეთა და ჩამონათვალის საკმაოდ გრძელი ნუსხა გამოუვიდა. არმენოლოგებმა, ცხადია, ენერგია და ცოდნა არ დაიშურეს საკუთარი არგუმენტების დასაპირისპირებლად, თუმც ვერაფერს გახდნენ. იოლი როდი იყო ბატონი სერგის მიერ წლობით ნაფიქრისა და ნააზრევის ოპონირება. მისი წარმატებების საწინდარი, უპირველეს ყოვლისა, მეცნიერული კეთილსინდისიერება და პატიოსნება გახლდათ. ფართო სამსჯავროზე თავისი კვლევის შედეგები მხოლოდ დიდი ხნის ფიქრისა და ძიების შემდეგ გამოჰქონდა. მეცნიერული პრიმატის მიმართ ბატონი სერგის დამოკიდებულებას, თავისუფლად შეიძლება მიესადაგოს ცნობილი გამოთქმა – მეცნიერება ისევე შორს დგას ეროვნულობისგან, როგორც გამრავლების ტაბულა.

აზერბაიჯანელი პოეტის, ნასიმის შემოქმედებაზე მუშაობის დაწყებისას ბაქოში მივლინებით ჩასვლა და მეცნიერებათა აკადემიის ინსტიტუტში მუშაობა მომიხდა. ერთობ მწირი ბიოგრაფიული ცნობები, ნასიმის პოეტური მედიტაციების მრავალფეროვანი, ხშირად ურთიერთგამომრიცხავი ინტერპრეტაცია, ზოგიერთი მკვლევრის ნაშრომებში პოეტის შემოქმედების კონიუნქტურული ანალიზი, ნასიმის შესახებ არსებულ მასალებზე წვდომის არეალის გაფართოებისკენ გვიბიძგებდა.

ცნობილი თურქოლოგის, აკადემიკოს მამედ გულუზადეს ბაქოს ალმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის დირექტორის სამეცნიერო მუშაობის ერთ-ერთი მიმართულება ნასიმის შემოქმედება იყო და ამ თემაზე მონოგრაფიაც ჰქონდა გამოქვეყნებული. ამდენად, ხანდაზმულ მეცნიერს კონსულტაციისთვის, ხოლო ზემოთ ნახსენებ ინსტიტუტსა და ბიბლიოთეკებს, საჭირო მასალების მოსაპოვებლად უნდა ვწვეოდი.

აზერბაიჯანში ჩასვლისას აღმოჩნდა, რომ გულუზადე ბაქოსთან ახლოს, მარდაქანის სანატორიუმში, ავადმყოფობის შემდეგ ძალების აღსადგენად იმყოფებოდა. რჩევების მისაღებად და ბატონი სერგის წერილის გადასაცემად, მალე მარდაქანს ვეწვით. აზერბაიჯანელმა მეცნიერმა გულთბილად მიმიღო, ბატონი სერგი დიდი პატივისცემით მოიკითხა, მისი ჯანმრთელობის მდგომარეობით საგულდაგულოდ დაინტერესდა, ბევრი რამ ახალი მიაგმო, მრავალი რჩევა მომცა, საჭირო წყაროებზე მიმითითა და აზერბაიჯანელ კოლეგებთან შეხვედრის უზრუნველყოფაც აღმიტყა.

მივლინებიდან დაბრუნებულს, ბატონი სერგი უკვე თბილისიდან წასული დამხვდა, ოჯახთან ერთად მშობლიურ სოფელ ონოლიაში ისვენებდა. მყისვე წერილი ვაფრინე – მივლინების ერთგვარი მოკლე ანგარიში. პასუხმაც არ დაახანა და ერთ დღეს, ინსტიტუტში მისულს, ლია ჩლაიძის მშვენიერი კალიგრაფიით შესრულებული ბარათი დამხვდა. ლია მწერდა:

„ქეთინო! ბატონი სერგის წერილი, შენთვის გამოგზავნილი, მე გავხსენი, ყველამ მითხრა, გახსენი, ეგებ, რამე სჭირდება ბატონ სერგის და იმიტომ იწერებაო. თურმე ნუ იტყვი, მხოლოდ მოკითხვის ბარათი ყოფილა. დიდი ბოდიში.

ლია ჩლაიძე,
1975. 19. 08.“

ბატონი სერგის წერილები ყველაფერზე უკეთ გადმოსცემს მის შინაგან ბუნებას, მისი ხასიათის თვისებებს: ჰუმანურობას, გულგახსნილობას, მაღალი პასუხისმგებლობის გრძნობას, ახალგაზრდების წინსვლაში პოზიტიური მონაწილეობისთვის მზაობას, კოლეგებისადმი თანაგრძნობისა და თანადგომის უნარს და იმ კეთილგანწყობისა და პატივისცემის ატმოსფეროს, რომლის შემოქმედიც თავად გახლდათ.

„1975 წლის 9 აგვისტო,
ონოლია, გეგეჭკორის რაიონი

ძვირფასო ქეთინო, თქვენი კარგი წერილი მივიღე. ძალიან კარგი და საჭირო წერილი იყო. თქვენ ძალიან ყურადღებიანი და აკუ-

რატული ხართ; მონერილი ამბები ძალიან მაინტერესებდა და მონერილით მინდა მადლობა გითხრათ დავალების ასე შესანიშნავად შესრულებისთვის.

ფიქრობ, რომ ელიზბარს (იგულისხმება ე. ჯაველიძე; ქ.ტ.) გააცნობდი ჩემთვის მონერილი პროფ. გულიზადეს წერილის შინაარსს. ან შეიძლება, ელიზბარს მან ცალკე მისწერა წერილი. ყოველ შემთხვევაში ჩამოსვლისას ელიზბარს გავაცნობ ამ წერილს, იქ რაღაც არსებითზე ლაპარაკი მაინც არის.

კარგია, მაშინვე გაუდექი მარდაქანის გზას, ასე უნდა, საქმეს რომ იკისრებ, უნდა შესრულდეს.

მიხარია, რომ თქვენს საქმეზეც კარგად გიმუშავიათ, რა თქმა უნდა, იმ ფარგლებში, რაც შეიძლებოდა ბაქოში გაკეთებულიყო.

ჩვენთან წელს ვერ არის კარგი გაზაფხული. ხშირად წვიმები და ღრუბლებია. ჩვენთვის ამას მნიშვნელობა არა აქვს, მაგრამ ბავშვებისთვის უკეთესი ამინდი გვინდოდა. ერთი სამი კვირა და გავემგზავრებით თბილისს.

აქამდისაც მინდოდა წერილის მოწერა, მაგრამ დამაგვიანდა. თქვენ ახლა მალე, 16.08 -ს გაემგზავრებით დასასვენებლად. კეთილი მგზავრობა და კარგი დასვენება მინდა გისურვო. თქვენი ბავშვის კარგად ყოფნა, აგრეთვე თქვენი ოჯახის ყველა წევრის ჯანმრთელობას და ბედნიერად ყოფნას ვისურვებ.

თავის დროზე ინსტიტუტის მისამართით მე და მარიკამ ვენერასაც (იგულისხმებ ვ. ჯანგიძე; ქ.ტ.) გაუგზავნეთ წერილი.

მე არ ვიცი, ამჟამად ჩვენს განყოფილებაში ვინ არის, მაგრამ გთხოვთ გადასცეთ ჩემი გულითადი მოკითხვა ვენერას, გიორგის (გ. შაყულაშვილი), შალვას (შ. გაბესკირია), ცისანას (ც. ახალაძე), ლიას (ლ. ჩლაიძე) და სხვებსაც, ვინც მანდ არიან.

ჩვენებმა მოკითხვის მოწერა მთხოვეს თქვენთვის.

უკვე სინათლე შემისუსტდა თვალში და აქ ვწყვეტ წერას.

თქვენთვის დიდი წარმატებების მსურველი ს. ჯიქია."

ვინც პოლიტიკაში ოდნავ მაინც ერკვევა, დამეთანხმება, რომ ბატონი სერგის ამ წერილიდანაც კარგად ჩანს, რაოდენ სისხლხორცეულად ჰქონდა მას გამჯდარი და გათავისებული დემოკრატიის უმთავრესი იდეები.

ჩვენი ბატონი სერგი არც მეგობრებთან უშუალო ურთიერთობასა და ქართული სუფრის ტრადიციებს ღალატობდა. უნდა ითქვას, რომ აპოლონისებური გარეგნობით იგი ვერ დაიქადნიდა, მაგრამ გამორჩეული ქარიზმის წყალობით, ქალთა გულთამყრობელად აღიარებულ არაერთ ლოველასს ღირსეულ კონკურენციას უწევდა.

ბატონმა სერგიმ დიდ ქართვეილებს გაუძლო – სისტემის ცვლილების, საქართველოს დამოუკიდებლობის მოპოვებისა და დაკარგვის წლებსა და რეპრესიის ხანას. თუმც, დაბრკოლებების მიუხედავად, ხელნაწერებზე რუდუნებით თავდახრილს, თავისი ქვეყნისა და პროფესიისთვის არასდროს უღალატია, – გულშიაც არ გაუვლია, მშობლიური ონოლია, სადაც დაიბადა და ფეხი აიდგა, სხვა ქვეყნის, თუნდაც გაცილებით მდიდარ და მიმზიდველ მხარეზე გაეცვალა. ზაფხულობით მხოლოდ თავის სოფელში ისვენებდა, საკუთარი ხელით დარგული ხეები, იქ მოყვანილი მწვანელი, ხილი და ბოსტნეული, ღომისღომი და მეგრული სულგუნი ათას სამოთხეს ერჩია. ისიც უნდა ითქვას, რომ სერგი ჯიქია სამეგრელოს უკანასკნელი მოჰიკანი იყო, ვისაც ღომი მოჰყავდა, რასაც, თავის უალრესად საინტერესო მოგონებებში, აკადემიკოსი აკაკი შანიძე ადასტურებს.

ბატონი სერგი პოლიტიკაში არასოდეს გარეულა, არც რომელიმე პარტიის წევრი ყოფილა. იგი იმ სამეცნიერო კოჰორტას ამშვენებდა, რომელთა მიღწევებსაც ქვეყნისთვის თავისთავად ჰქონდა განუზომლად დიდი პოლიტიკური მნიშვნელობა. თურქეთის ქართველობისთვის, ვისი რჩეული შვილებიც დიდი გაბედულებისა და ათასგვარი ხიფათის გადალახვის ხარჯზე ინარჩუნებდნენ ეროვნულ იდენტობას, სერგი ჯიქია ჭეშმარიტ მოძღვრად, ერთგულ და საიმედო საყრდენად მიაჩნდათ, რომელსაც ენდობოდნენ და სჯეროდათ, რომ ბატონი სერგი მათ სიმართლეს მტკიცე ფარად ედგა, რაც სერგი ჯიქიას ბევრჯერ საქმით დაუდასტურებია.

1978 წელს, ლეონიდ ბრეჟნევის გარდაცვალების შემდეგ, ცენტრალური კომიტეტის გენერალური მდივნის პოსტზე იური ანდროპოვის დანიშვნა, სახელმწიფოს შერყეული ეკონომიკური მდგომარეობის გამყარებას, შრომის დისციპლინის განმტკიცებასა და შესუსტებული იდეოლოგიური წნეხის გაძლიერებას ისახავდა მიზნად.

აკადემიის სისტემაში გაერთიანებული სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტების მუშაობის გააქტიურებისა და თანამშრომელთა დისციპლინის ასამაღლებლად, მეცნიერ-მუშაკთა მუშაობის სპეციფიკის გათვალისწინებით დადგენილი, ე.წ. „თავისუფალი სიარულის“ უფლება, განურჩევლად ყველასთვის, ერთბაშად აიკრძალა, ხოლო სამსახურში ზუსტად დანიშნულ დროს გამოცხადება და რვა სამუშაო საათი შენობაში ყოფნა, კატეგორიულ მოთხოვნად გამოცხადდა.

ყველას მშვენივრად ესმოდა, რომ კრემლიდან თავსმოხვეული გადაწყვეტილება, სრულ აბსურდს წარმოადგენდა, რადგან ასეთი

სანქციები, სამეცნიერო მუშაობის ნაყოფიერების ზრდას ხელს ვერ შეუწყობდა. მაგრამ სახელმწიფოს პირველი პირებისგან დისციპლინის გაძლიერების მოწოდებას კანონის ძალა ჰქონდა და მას წინ ვერაფერი დაუდგებოდა. მახსოვს, იმხანად თბილისელები ერთმანეთს ანეგდოტით უყვებოდნენ, როგორ გარბოდნენ დილის ცხრა საათზე სამსახურში ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტის თანამშრომლები, საზოგადოებისთვის კარგად ცნობილი, სახელმწიფოებრივი და დიდად პოპულარული ადამიანები, მაგალითად, პოეტი ლია სტურუა და პუბლიცისტი და მთარგმნელი ზვიად გამსახურდია. ანალოგიურ ვითარებას შეხვდებოდი ალმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტისკენ მიმავალ გზაზეც.

იმხანად, აკადემიის სისტემის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტების კაბინეტებში, სახელოვან მეცნიერთა ფოტოების გვერდით, როგორც ერთ-ერთი ნაცადი და ეფექტური იდეოლოგიური ინსტრუმენტი, სკკპ ცენტრალური კომიტეტის წევრთა ფოტოებიც ეკიდა. მაგრამ მათი გვარ-სახელები თუ პოლიტიკური თანამდებობა, როგორც წესი, არავინ იცოდა.

თურქოლოგიის განყოფილება ალმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის მეხუთე სართულზე მდებარეობდა. განყოფილების გამგის, აკადემიკოს სერგი ჯიქიას კაბინეტში სამეცნიერო წიგნები, ლექსიკონები, ოსმალურ ხელნაწერთა ასლები და მომავალი ლექსიკონის ბარათები ჭარბობდა. დისციპლინის გასამყარებლად გატარებული, ანდროპოვის მიერ ინსპირირებული ფართომასშტაბიანი ღონისძიება ძალას იკრებდა და არასტაბილურობისა და გაურკვევლობის განცდა დღითიდღე ღრმავდებოდა. არავინ იცოდა, ეს ყველფერი სისტემის შესანარჩუნებლად დაგეგმილი ტერორი იყო, თუ რაღაც უფრო დიდი და მნიშვნელოვანი ცვლილების სამზადისის წარმოადგენდა.

მსგავსი განცდებით გულდამძიმებულს, ერთ დღეს, ბატონმა სერგიმ დამირეკა, კაბინეტში შესვლა მთხოვა და შესვლისთანავე, კომიტეტის საქმეებზე ჩამომიგდო ლაპარაკი, თან, დრო და დრო, თვალს კედლისკენ აპარებდა, სადაც ჩარჩოში ჩასმული ფოტოდან, საკუთარი პერსონის შეგნებით კმაყოფილი უცნობი თურქოლოგიის განყოფილების გამგის კაბინეტს გოროზად გადმოჰყურებდა. ბატონ სერგის საუბრის თემის შეცვლა აშკარად უჭირდა და შინაგანი მოუსვენრობა დატყობოდა. გულწრფელად ვიტყვი, უცნობი კაცის ფოტოზე ყურადღება არასდროს გამიმახვილებია, რადგან კაბინეტში, რომლის კედლებზეც სახელოვან მეცნიერთა პორტრეტების ნაკლებობა არ იგრძნობოდა, უდიდესი სახელმწიფო მოხელის ფოტო, ცხადია, ვერანაირ ცნობისნადილს ვერ აღძ-

რავდა. ზოგადად, წლების მანძილზე, მსგავსი სიმბოლოებისადმი საზოგადოებას გარკვეული იმუნიტეტი ჩამოუყალიბდა – ნივთიერება და გულგრილობა. ეს იყო საბჭოთა მოქალაქეების მდუმარე პროტესტი.

აკადემიკოს სერგი ჯიქიას მხრიდან უცნობი პიროვნების ფოტოსადმი ყურადღება გულწრფელად გამიკვირდა და ინტერესით დაველოდე საუბრის გაგრძელებას. უცებ მან თემა შეცვალა და მკითხა: „ქეთო, აბა, თუ იცი, ვინ არის ეს კაცი“. მოულოდნელობისგან სახტად დავრჩი, არ ვიცოდი, რა მეპასუხა. მერე ფოტოს თავშექცევით ავხედე, ღრმად დავაკვირდი და ერთბაშად კრემლისკენ იწყო გონებამ ქროლა, მაგრამ ვერაფერს რომ ვერ გავხდი, ბატონ სერგის მივუბრუნდი და უხალისოდ აღმომხდა: „წარმოდგენა არა მაქვს, ბატონო სერგი, ვგონებ, პოლიტიუროს რომელიღაც წევრია, თქვენ თუ იცით, ვინ არის ეს პიროვნება?“.

„ოჰ“, – შეიცხადა ბატონმა სერგიმ. არ ელოდა განხილვით თუ დარჩებოდა და გაოცებულმა ხმადაბლა, თითქმის ჩურჩულით მითხრა: „მე რომ ვიცოდე, ხომ არ გკითხავდი. სასწრაფოდ გაარკვიე და არავისთან წამოგცდეს, რომ არ იცი, ეს კაცი რა მოხელე-ნაჩალნიკია“. მერე კი ტუჩის კიდეებში მკრთალი, სევდანარევი ღიმილი შევნიშნე, რასაც მამაშვილური გაფრთხილება მოჰყვა: „იცოდე, ეს ამბავი არსად წამოგცდეს, თორემ შენც დაგიჭერენ, მეც დამიჭერენ და კაცმა არ იცის, კიდეც რა მოხდება“.

მერე ბატონმა სერგიმ კედელზე გაკრული უცნობის გვარის ამოკითხვა მთხოვა. სურათი იატაკიდან საკმაოდ მაღლა ეკიდა და კიბის გარეშე შეუძლებელი აღმოჩნდა წვრილი შრიფტით მინანქრის შორიდან ამოკითხვა. ასე რომ, სამომავლოდ გადაიდო უცნობის ვინაობის დაზუსტება.

მეორე დღეს, ფოლიანტებში თავჩარგულ ბატონ სერგის, მისი პირველი და უკანასკნელი „პარტიული დავალება“ სულ გადაავიწყდა. ანდროპოვის მმართველობის ეპოქაც მოსალოდნელზე სწრაფად დასრულდა, აკადემიის სისტემის ინსტიტუტებში დაწყებული რეპრესიები თვალისდახამხამებაში სადღაც გაქრა და ხალხმაც შევებით ამოისუნთქა. უცნობის პორტრეტი კი გაურკვეველ გზას გაუყენეს და მისი ადგილი სხვა პარტიული ბოსის ფოტომ დაიკავა..

ბედის ირონიით, პოლიტიკოსები დღეს ღვანლმოსილ მეცნიერებზე ბევრად პოპულარულები არიან, დამსახურებულად თუ დაუმსახურებლად, ისინი საზოგადოების ცხოველ ინტერესს იწვევენ და ყურადღების ცენტრში იმყოფებიან. მაშინ, როდესაც ბატონ სერგისა და, ზოგადად, ქართველ მეცნიერებს არამარტო

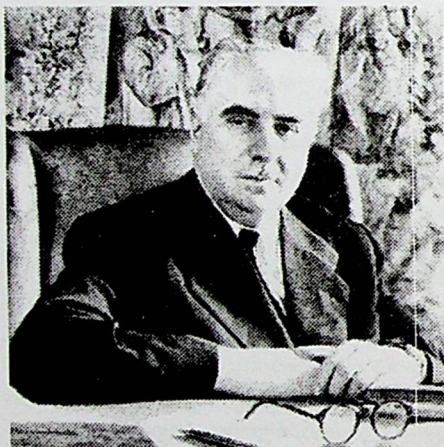
ჩვენში, უცხოეთის მრავალ ქვეყანაში დღესაც ანგარიშს უწევს და ზოგჯერ მათ მიერ გაკვალულ გზასაც მიუყვებიან. ჩვენმა ახალგაზრდებმა კი ან არაფერი, ან ძალზე ცოტა რამ იციან გასულ საუკუნეში მცხოვრებ სასახელო ადამიანებზე, რომლებმაც ღირსეულად ზიდეს ქართული მეცნიერების ჭაპანი.

იყო დრო, როდესაც სხვადასხვა ქვეყნებში კონფერენციებზე, სიმპოზიუმებსა და ფორუმებზე საქართველოდან ჩასულ თურქოლოგთა გამოსვლებს ტაშით ეგებებოდნენ, რაც ქართული აღმოსავლეთმცოდნეობის სკოლის გამარჯვებაზე მეტყველებს. ამ გამარჯვებას, მეგობრებთან და კოლეგებთან ერთად, მყარი საძირკველი ჩაუყარა სერგი ჯიქიამ, ჩვენმა ბატონმა სერგიმ, ვისი სახელიც მისი მოწაფეებისა და მოწაფეთა მოწაფეების ხსოვნაში დღესაც წმინდა სანთლად ანთია.

ჯიშხარ რესპიპაშვილი

ურმეებით გაზიდული საგანძური და მეორე ექვთიმე

შალვა ამირანაშვილი

საყოველთაოდ ცნობილია, 1921 წელს, საქართველოს ოკუპაციის გამო, ექვთიმე თაყაიშვილის მიერ საფრანგეთში გატანილი ეროვნული საგანძურის გადარჩენისა და დაბრუნების ისტორია, მაგრამ ცოტას თუ ახსოვს, რომ საქართველოდან არანაკლები ღირებულებისა და მნიშვნელობის საგანძური იქნა გატანილი რუსეთში, საიდანაც მხოლოდ ნაწილის დაბრუნება მოხერხდა, თანაც მოხერხდა ცალკეული ადამიანების უდიდესი ძალისხმევის ფასად.

მეორე ექვთიმე

შალვა ამირანაშვილი, რომლის სახელსაც ატარებს საქართველოს ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმი, სულ რაღაც 24 წლის იყო, როცა თავის პედაგოგზე, ექვთიმე თაყაიშვილზე არანაკლები მამულიშვილობა გამოავლინა.

1923 წელს, რუსეთში ყოფნისას, სწორედ შალვა ამირანაშვილმა და იური მარმა (ნიკო მარის შვილმა) შეადგინეს სია იმ ქართული

ხელნაწერებისა, რომლებიც რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის სააზიო მუზეუმში ინახებოდა და, რომელთა დიდი ნაწილი დღეს კორნელი კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის ფონდებს ამშვენებს.

საქმე ისაა, რომ ერთი წლით ადრე, 1922 წლის 20 ივნისს საბჭოთა რუსეთის ხელისუფლებამ მიიღო გადაწყვეტილება, რომლის საფუძველზეც საქართველოს საბჭოთა რესპუბლიკას უბრუნებდნენ სამუზეუმო და საარქივო კოლექციებს, რომლებიც, დადგენილების ტექსტის მიხედვით, „წამოღებული იყო მეფის მთავრობის მიერ და ინახებოდა რუსეთის საცავებში“.

შალვა ამირანაშვილი თავისი მივლინების შესახებ 1968 წელს დაწერილ სტატიაში იხსენებს რუსეთის განათლების სახალხო კომისიის მოადგილის, პროფესორ პოკროვსკის სიტყვებს:

„მეფის ხელისუფლება ავიწროებდა საქართველოს, ითვისებდა და იტაცებდა ერის კულტურის განძს, საბჭოთა ხელისუფლებამ უნდა გამოასწოროს ეს შეცდომა და განამტკიცოს რუსი და ქართველი ხალხის მეგობრობა“.

თუმცა, ამგვარი გულისმოსაგები და გაცხადებული ხელგაშლილობის მიუხედავად, ახალგაზრდა მეცნიერს ნამდვილი ბრძოლების გადატანა მოუხდა საქართველოდან გატაცებული ყოველი ნივთის მოძიებისა და დაბრუნებისთვის.

„მოსკოვში მუშაობის დროს განსაკუთრებით მაინტერესებდა მიხაილ ბოტკინის კოლექციის ბედი. კოლექცია შედგებოდა ქართული მინანქრების ბრწყინვალე ნიმუშებისგან, რომელთა დიდი ნაწილი მოტაცებული იყო საქართველოს საგანძურიდან: გელათიდან, მარტვილიდან და ჯუმათიდან“, – იხსენებდა წლების შემდეგ შალვა ამირანაშვილი, – „აღმოჩნდა ბოტკინის კოლექცია მთლიანად იყო ჩამორთმეული მთავრობის მიერ და ინახებოდა სახელმწიფო საგანძურში. მე დაუყოვნებლივი მივმართე ამ დაწესებულების დირექტორს, რომელმაც მაცნობა, რომ მხოლოდ 5 წლის შემდეგ შეუძლია მოგვცეს გარკვეული პასუხი – ინახება თუ არა მათ საგანძურში ბოტკინის კოლექცია“.

ეს უარის ტოლფასი პასუხი იყო...

ამხანაგ სოსოს ზარი

შალვა ამირანაშვილი იხსენებს, რომ სასონარკვეთილს კრემლთან შემთხვევით შეხვდა ალიოშა სვანიძე, რომელთანაც სტუდენტობის დროინდელი კარგი ნაცნობობა აკავშირებდა. ბედად, სვანიძე მარტო არ იყო, თან ახლდა სტალინი და აბელ ენუქიძე.

„თავაზიანად გააცნო ჩემი საქმიანობა სტალინს და მკითხა, როგორ მიმდინარეობდა კოლექტივების მიღების საქმე. მე დანერჩილებით მოვახსენე საქმის ვითარება და, კერძოდ, შევჩერდი იმ დაბრკოლებაზე, რომელიც აფერხებდა ბოტკინის კოლექტივების მიღების საქმეს. სვანიძემ მაშინვე მიმართა სტალინს: ამხანაგო სოსო, გთხოვთ დაეხმაროთ ამ ახალგაზრდას. სტალინმა უბის წიგნაკი ამოიღო, თავისი ტელეფონის ნომერი ჩაწერა, ფურცელი გადმომცა, მითხრა: „ხვალ დილის 11 საათზე დამირეკეთ და მაცნობეთ საქმის ვითარება“.

სტალინის ჩარევის შემდეგ (სატელეფონო საუბარი „დანესებულების“ ჭირვეულ ხელმძღვანელთან) აჩვენეს კოლექცია და გაირკვა, რომ ქართული მინანქრების კოლექცია მთლიანია:

„კოლექციაში აღმოჩნდა გელათიდან წაღებული ღვთისმშობლის ხატი მინანქრისა, რომელიც ერთ დროს ამშვენებდა ხახულის კარედი ხატის ცენტრალურ ნაწილს; იქ იყო აგრეთვე ჯუმათისა და შემოქმედის ტაძრების მინანქრის ხატები, ჯვრები და სხვა განძეულობა“.

მიღება-ჩაბარების აქტის გაფორმების შემდეგ შალვა ამირანაშვილმა ეს განძეულობა საქართველოში ჩამოიტანა და ახლა ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმშია დაცული.

ისტორიკოს ბონდო კუპატაძის თქმით, გასაკვირი არ არის, რომ საქართველოს სამუზეუმო განძეულობის დიდი ნაწილი რუსეთში აღმოჩნდა.

„ქართული საეკლესიო საგანძურის გატანამ განსაკუთრებულად ორგანიზებული სახე მიიღო 1811 წლიდან ანუ მას შემდეგ, რაც რუსეთმა გააუქმა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია. სხვადასხვა შეფასებით გატანილი იქნა 150 მლნ რუბლის ფასეულობა. გაძარცვული ეკლესიების უმეტესობა დაიხურა, დანარჩენში კი სლავურად აღევლინებოდა წირვა-ლოცვა. ამგვარმა პოლიტიკამ 1818-1819 წლებში დასავლეთ საქართველოში აჯანყებაც კი გამოიწვია“, – უთხრა ბონდო კუპატაძემ რადიო თავისუფლებას.

შალვა ამირანაშვილმა მოსკოვის სახელმწიფო საისტორიო მუზეუმში ასევე მიაკვლია საფარის ეკლესიის კანკელის (XI საუკუნის) ფილებს შემკულს რელიეფური ქანდაკებებითა და ჩუქურთმებით, რომლებიც რუსეთში ჩაიტანა ცნობილმა არქეოლოგმა პრასკოვია უვაროვამ. იქვე იყო ფრაგმენტი წებელდის კანკელისა და ბედიის ქანდაკებათა ნიმუშები. შალვა ამირანაშვილის ძალისხმევით (რაშიც მეცნიერულ კამათში გამარჯვებაც იგულისხმება), საფარის კანკელის, წებელდისა და ბედიის ტაძრის ქანდაკებანი საქართველოში დაბრუნდა.

საქართველოს სახელმწიფო საისტორიო არქივის ძველი აქტების განყოფილებაში დაცულია 900-მდე ქართული ხელნაწერი წიგნი და 26 ათასამდე საბუთი, ხოლო ხელნაწერთა ცენტრში – 10 ათასამდე ხელნაწერი წიგნი და 37 ათასამდე საბუთი V საუკუნიდან XVIII საუკუნემდე.

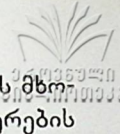
საქართველოს არქივები ისევე მრავალსაუკუნოვანია, როგორც ქართული დამწერლობა და წერილობითი ძეგლები. ძველი ქართული დამწერლობის ნიმუშებმა ჩვენამდე მოაღწიეს მატერიალური კულტურის ძეგლებზე წარწერებისა და პალიმფსესტების სახით, XI საუკუნიდან კი უკვე მოგვეპოვება ქალაღზე ნაწერი წიგნები და საბუთები: ცურტაველის „წმინდა შუშანიკის წამება“, რომელიც XI საუკუნეშია გადაწერილი... სასულიერო ხასიათის ხელნაწერები: ადიშის ოთხთავი (897 წ), ჯრუჭის ოთხთავი (936 წ), ალავერდის ოთხთავი (1054 წ), მამათა ცხოვრება (XII). საერო ხასიათის ძეგლებიდან ხელნაწერები: „ქართლის ცხოვრება“ (XV-XVIII), ვეფხისტყაოსანი (XVII-XVIII), რუსუდანიანი (XVII), როსტომიანი (XVII), ყარამანიანი (XVIII), ვახტანგ VI-ის კანონები, სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონი და „მოგზაურობა ევროპაში“ (XVII). აქვეა იურიდიული ხასიათის სიგელ-გუჯრები, მათ შორის, ბაგრატ IV-ის სიგელი მიჯნაძორელ მამებისადმი (XI), დავით აღმაშენებლის ანდერძი (XII), თამარ მეფის სიგელი გელათის მონასტრისადმი (1189 წ), ხელმწიფოს კარის გარიგება (XIV) და ა.შ.

საქართველოში საარქივო საქმის განვითარებაზე მეტყველებს ისიც, რომ, სპეციალისტების თქმით, ძირძველი ქართული სიტყვა „საჭურჭლე“ ესადაგებოდა საქართველოს გვიანდელ დროში დამკვიდრებულ უცხო ტერმინ „არქივს“, ხოლო „ხელმწიფის კარის გარიგებიდან“ ირკვევა, რომ ზარდახანის საბუთსაცავს, სადაც ინახებოდა ოფიციალური დოკუმენტები, „გოდორი“ რქმევია, არქივისტს კი – „მეგოდრე“.

ივანე ჯავახიშვილის მიხედვით, XIII საუკუნეში, მონღოლთა ბატონობის დროს საქართველოში სახელმწიფო დავთარხანა ყოფილა, რომელშიც ხალხის აღწერის და შემოსავლის დავთრები ინახებოდა.

ვინ რა წარიღო...

საქართველოს სამეფო არქივები არაერთი ისტორიული უბედურების მომსწრეა. ისტორიკოს ბონდო კუპატაძის თქმით, უბეში

გათვლებითაც კი, შემორჩენილია წერილობითი საგანძურის მხოლოდ 5-10%. ასევე მრავლისმეტყველია ქართული ხელნაწერების გაფანტვის გეოგრაფია, რომელიც თითქმის მთელ დედამიწას მოიცავს.

„პირველი ცნობა საქართველოდან ქართული ხელნაწერების გატანის შესახებ გვხდება იოანე ბატონიშვილის „კალმასობაში“, საიდანაც ვიგებთ, რომ თემურ ლენგმა ორი ურემი ხელნაწერი გაიტანა“, – ამბობს ბონდო კუპატაძე.

„მეისტორიენი და მოგზაურნი კაცნი იტყვიან და მსმენიეს მე თვით, რომელ ლანგთემურმა, რაიცა საღრმთო, ანუ სხვანი წერილნი წარიღო საქართველოდამ თურქისტანსა შინა, გააკეთებინა ქვიტკირისა დიდი სახლი და რკინისა ფანჯარანი და კარნი შეასხა, და მას შინა დასდო ყოველივე წერილნი და წიგნნი და დასდო წყევა, რომელ არავინ განიღოს მუნიდგან იგი წერილნი, და არც ანცა ისევ ისე დაკრძალული“, – ვკითხულობთ იოანე ბატონიშვილთან, რომლის ამ ნათქვამს, ბონდო კუპატაძის თქმით, ისტორიკოსები სკეპტიკურად უყურებდნენ, თუმცა, მისივე თქმით, ცნობილი ირანისტი დევი კაციტაძე ჰყვებოდა, რომ ავღანეთში ინტერვენციის დროს თითქოსდა საბჭოთა ოფიცრებს ჰერათის ერთ-ერთ მეჩეთში უნახავთ ქართული ხელნაწერები...

საქართველო ასევე პირწმინდად გაიძარცვა შაჰ-აბას I-ის ცნობილი ლაშქრობის (1616 წ.) დროსაც. ბონდო კუპატაძის თქმით, იმდენად მასშტაბური და დაუნდობელი იყო მომხვედური, რომ ხალხმა გარეჯის გაუდაბურებაც კი ამ შემოსევას დაუკავშირა, რაც, ცხადია, სინამდვილეს არ შეესაბამება.

„მაშინაც დიდი რაოდენობით ხელნაწერი და საეკლესიო საგანძური იქნა გატანილი. ძირითადად ეს ხელნაწერები იყო სახარების ტექსტები, მაგრამ იყო სხვა ტიპის ტექსტებიც. ყველა ხელნაწერი იყო მდიდრულად შემკული ძვირფასი თვლებით, მოჭედილი ოქროსა და ვერცხლის ფურცლებით“, – ამბობს ბონდო კუპატაძე.

საქართველოს საეკლესიო საგანძურისა და ხელნაწერების ნაწილი გაიტანეს ევროპელმა მისიონერებმა და მოგზაურებმა, საგანძურის ნაწილი რუსეთში გაიყოლა ვახტანგ VI-მ და მისმა ამალამ, თუმცა, როგორც ბონდო კუპატაძე ამბობს, ყოველივე ეს ახლოსაც კი ვერ მივა იმასთან, რაც XIX საუკუნეში, რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობის შემდეგ დაიწყო.

ურმებით გაზიდული განძი

ცნობილ ქართველ ისტორიკოსს, თედო ჟორდანიას 1884 წელს გამოცემულ „ქართლის ცხოვრების“ ერთ-ერთ (ცარიელ) ფურცელზე ჩაუნერია:

„მცხეთის დეკანოზმა მიამაზო მე, თედო ჟორდანიას: 1882 წელს რომ მცხეთაში გაუგზავნიათ ვითომ ნამესტნიკის ბრძანებით ყაზახები და ყაზახის აფიცრები. მოუთხოვნიათ საარქეოლოგიო ნივთები ახლად გახსნილი ტფილისის მუზეუმისთვის. დეკანოზს მოუთხოვია, რომ სიით წაეღო, მაშინ ყაზახის აფიცრმა შეუტია თურმე და მათრახი მოუქნია, როგორ უბედავ ნამესტნიკს ხელწერილის ჩამორთმევასო... დეკანოზს დაუნებებია: ორი ურემი წიგნები, უმეტესი ტყავისა, ხატები, კვერთხები, თვალ-მარგალიტი. დეკანოზის ნათქვამი დაამტკიცა მიხეილ პავლეს საბინინმა, რომელსაც თვით ენახა ეს ამბავი, საქვეყნოთ წარმოსთქვა მან ესე საეკლესიოდ მუზეუმში ჩვენთან მრავალჯერ... ეს ნივთები ახლა ყველა გამქრალა და არ მოიპოვება რა. თურმე რადეს გაუყიდნია. საბინინს უნახავს ბრილიანტის ჯვარი ქართული წარწერით ლაიპციგის მუზეუმში, მიუნხენში. პარიზისა და ვენის მუზეუმებშიც. ბევრი ნივთი უნახავს, რაც თბილისის მუზეუმში ყოფილა წინეთ შენახული. ქართული წიგნები უმეტესად გაყიდულია შვეიცარიაში, ინგლისში, ლონდონში და პარიზში. პარიზის სამეფო მუზეუმში უნახავს ნიქოზის ეკლესიის კუთვნილი ოქროთი ნაწერი ძველი წირვა წმინდის იაკობის“.

ცხადია, ამ ორი ურმით არც დაწყებულა საქართველოს ძარცვა და არც დასრულებულა. ნიკოლოზ დურნოვო (1876-1936) იმ თავის ცნობილ ნაშრომში, „ქართული ეკლესიის ბედი“, თვალსაჩინოდ აღწერს, როგორ მიზანმიმართულად იძარცვებოდა და შემდეგ იხურებოდა ქართული ეკლესია-მონასტრები რუსი ეგზარქოსების ხელში:

„1811 წლიდან დაიხურა 15 მონასტერი და 800-ზე მეტი ეკლესია...ამას ემატება ქართული მონასტრებისა და სალოცავების ძარცვა. ნაძარცვი ათეულობით მილიონობით მანეთს შეადგენს. ხაზინამ წაიღო 150 მილიონ მანეთად ღირებული ქართული საეკლესიო ქონება... გელათის მონასტრის საეკლესიო სალაროში 1870 წლამდე ინახებოდა მილიონებად ღირებული განძეულობა; მათ შორის იყო: 1) ოქროთი მოჭედილი, ტიხრული მინანქრით განწყობილი XI საუკუნის უძველესი ქართული სახარება, რომელიც ეგზარქოს ევსევის ნებართვით გელათიდან გაიტანა ქუთაისის გუბერნატორმა ლევანშვიტმა, რომელმაც მოხსნა ოქროს მოჭედილობა და იგი

შეცვალა საზიკოვის იაფფასიანი ვერცხლის ნახელავით. ამჟამად ეს ძვირფასი ოქროს მჭედლობა ინახება პეტერბურგში, სტროგანოვის მუზეუმში, სადაც იგი გრაფ პანინის მიერ იქნა ჩატანილი. ინგლისელები სახარების ოქროს მოჭედილობაში იძლეოდნენ ასი ათას ფუნტ სტერლინგს. 2) ოქრომკედით მოქარგული და მსხვილი მარგალიტით მორთული აბრეშუმის სქელი ქსოვილისაგან შეკერილი იმერეთის კათალიკოსების პატრიარქის შესამოსელი... ეს ძვირფასი შესამოსელი კონსტანტინეპოლის დაცემამდე იყო დამზადებული. მისგან 8 ფუნტი ოქრო გამოადნეს, ხოლო ლალი და მარგალიტი გამოყენებული იქნა გულქანდების დასამზადებლად... განძეულის დატაცებასა და შეცვლაში ადანაშაულებდნენ გრაფ პანინსა და გენერალ ლევაშევს, რომლებმაც ნებართვა ეგზარქოს ევსევისგან აიღეს. ...ზუსტად ასევე გაქრა აურაცხელი ძვირფასეულობა: ოქროს ჭურჭელი, ჯვრები და სხვა განძეული მცხეთის, ალავერდის, ბოდბის, ნინოწმინდის და სხვა საკათედრო ტაძრებიდან. ამათ მიჰყვა განძეულობა იოანე ნათლისმცემლის უდაბნოდან, ჯუმათის, შემოქმედისა და სხვა მონასტრებიდან..."

ბონდო კუპატაძის თქმით, კერძო კოლექციონერები (ზვენიგოროდსკი, ბოტკინი და სხვები) იაფად ყიდულობდნენ რუსი მღვდლებისგან ქართულ საეკლესიო საგანძურს (ჯუმათის მონასტრის ძარცვის ისტორია), რომელშიც შედიოდა ყველა სახის ნივთი, მათ შორის, ხელნაწერებიც.

„ის, რაც ახლა ევროპისა და მსოფლიოს სხვა მუზეუმებშია დაცული, ძირითადად რუსი კოლექციონერების მიერ არის საქართველოდან გატანილი და გაყიდული“, – ამბობს ბონდო კუპატაძე, – „რუსეთის სახელმწიფო მუზეუმებიც ცდილობდნენ მათ ხელში ჩაგდებას, თუმცა კოლექციონერები ევროპაში გატანით მეტ სარგებელს ნახულობდნენ“.

საქართველოს საეკლესიო საგანძურის გადინების შეჩერება მხოლოდ პირველმა რესპუბლიკამ შეძლო. 1920 წლის 28 მაისს საქართველოს დამფუძნებელმა კრებამ გამოსცა დეკრეტი საისტორიო, საარქეოლოგიო, სამხატვრო და სხვა საკულტო ნივთების საქართველოს რესპუბლიკიდან გატანის აკრძალვის თაობაზე. ამ დეკრეტის მეორე პუნქტით, რესპუბლიკის განათლების მინისტრის ნებართვის გარეშე იკრძალებოდა გაეტანათ შემდეგი ნივთები: ყოველგვარი საეკლესიო ნივთი და სამკაული, ხატი, ჯვარი, ჭურჭელი, შესამოსელი, ნაკერ-ნაქარგი ნივთები, ხელნაწერი და ძველი ნაბეჭდი წიგნები, სიგელ-გუჯარნი, ქანდაკებანი, ჩუქურთმიანი ქვები და სხვა ჩუქურთმიანი ნივთები.

საქართველომ 2006 წელსაც სცადა რუსეთიდან სამუზეუმო განძეულობის დაბრუნება, როცა ისეთი კანონის მიღებაზე დაიწყო მსჯელობა, რომელიც უკანონოდ გამოაცხადებდა 1801 წლიდან რუსეთის მიერ საქართველოში წარმოებული რელიგიური პოლიტიკას და, რომელიც რუსეთში გატანილი საეკლესიო საგანძურის უკან დაბრუნების შესაძლებლობას შექმნიდა, თუმცა, როგორც კანონპროექტის ავტორმა მანანა ჯებაშვილმა უთხრა რადიო თავისუფლებას, დეპუტატებმა მის ინიციატივას მხარი არ დაუჭირეს. ქართული სამუზეუმო საგანძურის ამგვარი გზით დაბრუნება შეუძლებლად მიაჩნიათ ისტორიკოსებსაც. ბონდო კუპატაძის თქმით, ბევრი სხვა გარემოების გარდა, მუშაობს ე.წ. სამუზეუმო ფსიქოლოგია: არ აქვს მნიშვნელობა რა გზით მოხვდა ნივთი მუზეუმში, თუ მოხვდა, უკვე მუზეუმის საკუთრებად მიაჩნიათ!

„დამალვასაც არ თაკილობენ. გიორგი XII-ის ნივთები ერმიტაჟმა მხოლოდ საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ გამოაჩინა“, – უთხრა ბონდო კუპატაძემ რადიო თავისუფლებას.

დაიბეჭდა გაზეთ „საქართველოს რესპუბლიკის“ რედაქციის ნებართვით.

დალი მაჩაიძე

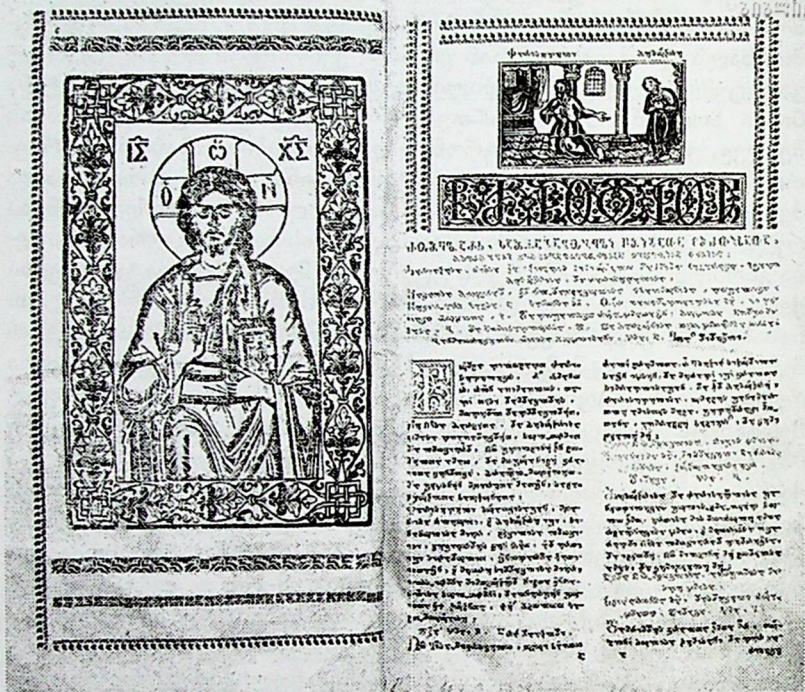
ერეკლე II-ის სტამბის მიმართება წინამორბედ ქართულ წიგნსაბეჭდავებთან (ერეკლე II-ის დაბადების 300 წლისთავისათვის)

ერეკლე II-ის სამეფო ღვანლის სრულყოფილი შეფასება შეუძლებელია საგამომცემლო საქმეზე მისი ზრუნვის, თბილისში ქართული წიგნბეჭდვის განახლების მნიშვნელობის გაუთვალისწინებლად. გაერთიანებული ქართლ-კახეთის მეფე მოძალებული მტრისაგან ქვეყნის დაცვასა და მოძლიერებას, სამხედრო საქმის წარმართებასთან ერთად, რწმენის განმტკიცებისა და წიგნიერების ხელშეწყობით ცდილობდა. ამიტომ თავდაუზოგავად შეეცადა იგი ერისა თუ ბერის მომარაგებას საღვთო და საეკლესიო გამოცემებით. 1748 წელს, როგორც კი ქალაქი გაათავისუფლა დამპყრობთაგან, ერეკლე II შეუდგა თბილისში წიგნბეჭდვის საქმის განახლებას და მომდევნო წელს კიდევ აამოქმედა სტამბა. მას ორი წინამორბედი ქართული სამეფო წიგნსაბეჭდავი უსაძირკველა ერეკლემ. მათგან უპირველესი და უმთავრესი ვახტანგისეული პირველი ქართული სტამბა იყო, თბილისში მოქმედი 1709-1723 წლებში. მეორე იყო ბაქარის, ვახტანგის VI-ის მემკვიდრის, ძალისხმევით დაარსებული საბეჭდავი, რომელიც 1739-1744 წლებში გამოცემდა ქართულ წიგნებს მოსკოვთან, დაბა ვსესხვიატსკოეში. ამ ვითარების გათვალისწინებით განვიზრახეთ, ერეკლეს სტამბის როლის გააზრება ეროვნულ საგამომცემლო საქმეში ქართული წიგნბეჭდვის საწყისის გახსენებითა და წინამორბედ გამოცემებთან ერეკლესეულის მიმართების წარმოჩენით.

პირველი ქართული სტამბა მაშინ „მოიხვნა ვლახეთით“ ვახტანგ VI-მ, როცა ჯერ მხოლოდ ქართლის განმგებელი იყო. სპეციალურად აგებულ შენობაში წიგნსაბეჭდავი გამართა და აამოქმედა უცხოეთიდან მოწვეულმა უნგროვლახელმა ოსტატმა, მიქაელ სტეფანეს შვილმა, რუმინეთში მოღვაწე ცნობილი ქართველი სა-

სულიერო პირისა და მესტამბის, ან წმინდანად შერაცხული ანთიმოზ ივერიელის საუკეთესო მოწაფემ. ქართველ, სასტამბო საქმეში ახალბედა შეგირდებთან ერთად, ევროპული დონის ქართულ გამოცემებს ბეჭდავდა თბილისში მიქაელი. მცირე ხანს გასტანა მისმა მოღვაწეობამ საქართველოში. მეფე გიორგის დაღუპვის შემდეგ, ქვეყნის ახალ პატრონად დამტკიცების საბაბით, სპარსეთის სამეფო კარზე გაიწვიეს ვახტანგი, განმგებელი ქართლისა და მესვეური სტამბისა. დაუგვიანდა სამშობლოში მეფედ დაბრუნება რჯულის გამოცვლის არმდომელს. ქვეყნის პოლიტიკური ვითარება გართულდა და 1711 წელს უცხოელმა მესტამბემ დატოვა ჩვენი ქვეყანა. იმ ოსტატისა და მისი ახალბედა ქართველი მოწაფეების სასახლოდ უნდა ითქვას, რომ მაშინ სტამბის მუშაობა არათუ არ შეწყვეტილა, არც შეჩერებულა. 1712 წელს დაიბეჭდა კიდევ შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანის“ პირველი გამოცემა, ქართველ მესტამბეთა პირველი დამოუკიდებელი ნაშრომი, ქართული საერო მწერლობის პირველნაბეჭდი წიგნი. ის იმავდროულად პირველი ქართული სამეცნიერო გამოცემაც იყო, რაკილა ტექსტს დაურთეს პოემის ვახტანგისეული განმარტებები. მეტ-ნაკლები სიხშირითა და ხარისხით იმუშავა პირველმა სტამბამ 1723 წლამდე, ოსმალოთაგან თბილისის დაპყრობა-აოხრებამდე. მერე კი კარგახანს აღარავის ეცალა საქართველოში წიგნების საბეჭდად. რჩეული ამალით, მათ შორის, სტამბის მუშაკებითაც, ვახტანგ მეფე რუსეთში გადაიხვეწა. იქ ატყობინებდნენ თანამემამულეები ქართლის პატრონს სამეფოსა და ეკლესია-მონასტრების დარბევის, საჭირო წიგნთა განადგურების ამბებს. შემწეობას მოელოდნენ მისგან. ამოდ შეეცადა ვახტანგ VI, გამოეთხოვა ქრისტიანულ წიგნთა ქართულ ენაზე ბეჭდვის ნებართვა ერთმორწმუნე რუსეთის იმპერატორისაგან...

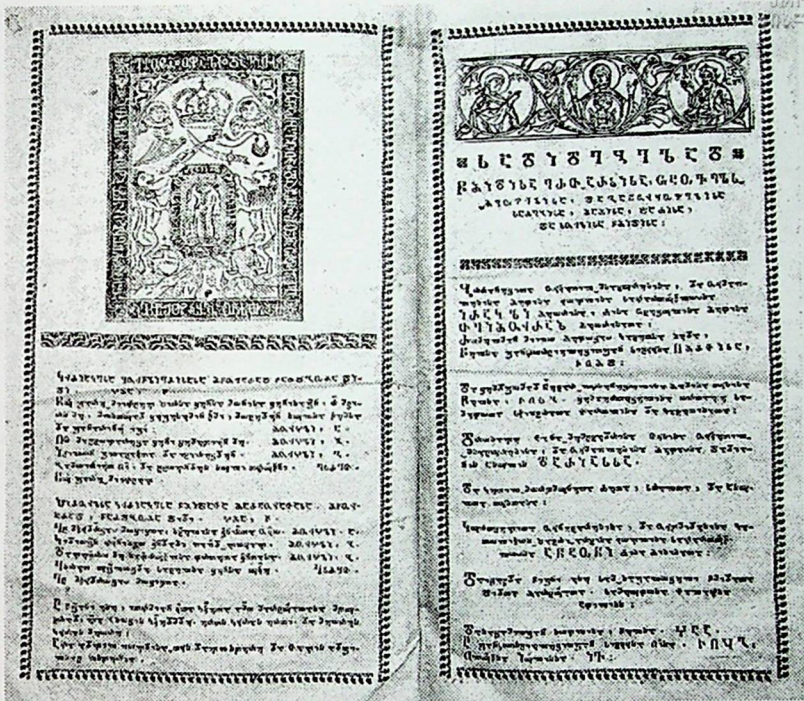
მოგვიანებით რუსეთში ვახტანგის ვაჟმა, მეფე ბაქარმა, არჩილ II-ის ასულ დარეჯანის მემკვიდრეობაც მიიღო ანდერძით. მაშინ, მიტროპოლიტ იოსებ სამეხელის თანადგომითა და იქ მყოფ ქართველ მესტამბეთა შემწეობით, ბაქარმა მოახერხა მამის წამოწყების დაგვირგვინება – ქართული სტამბის დაფუძნება რუსეთში. იმ წიგნსაბეჭდავის მშენებლობას, გამართვასა და ბეჭდვას ხელმძღვანელობდა პოეტ დავით გურამიშვილის უფროსი ძმა ქრისტეფორე. სწორედ ის, ვინც ქართული შრიფტი ჩამოასხმევინა და ქართული ანბანი დააბეჭდვინა პეტერბურგის მეცნიერებათა აკადემიის სტამბაში. 1743 წელს გამოიცა ბაქარისეული პირველნაბეჭდი ქართულ ბიბლია, „დაბადება“, ამ სტამბის უმთავრესი წიგნი. არჩილ II-ისა და ვახტანგ VI-ის სურვილის განხორციელებასთან ერთად,

მარხვანი. თბილისი. 1793 წელი

ეს მათი დიდი შრომის წარმოჩენაც იყო. „ბაქარი ბიბლიის“ სახელით ცნობილი ეს პირველნაბეჭდი ქართული ფოლიანტი, სინოდთან შეუთანხმებულად დაიბეჭდა, რითაც დაირღვა რუსეთში ქართული წიგნბეჭდვის უფლების მოპოვების წინაპირობა. ეს ფაქტი გამჟღავნდა, როცა საბაჟოზე დააკავეს ყუთები, რომელშიც ჩალაგებული იყო საქართველოს ეკლესია-მონასტრებისათვის გასაგზავნი „დაბადების“ სასაჩუქრო ეგზემპლარები. შედეგად დაიხურა ბაქარის ქართული სტამბაც.

აი, ამ ფონზე შეუდგა საქართველოში პაპისეული სტამბისა და საგამომცემლო საქმის აღორძინებას მეფე ერეკლე, ვახტანგ VI-ის ასულის, თამარის, ვაჟი. მან ბიძის, ბაქარის, სტამბაც უსაფუძვლა თავისი მიზნის აღსრულებას. წიგნსაბეჭდავის აღსადგენად, მისი ნება-სურვილით, უპირველესად მოიძიეს და შეაკეთეს, რაც რამდარჩენილიყო თბილისის პირველი ქართული სტამბიდან. ამ მიზეზით მოიხსენიება ერეკლე II თავისი სტამბის არაერთ გამოცემაში

მარხვანი. თბილისი. 1793 წელი

ნიგნსაბეჭდავის განმაახლებლად: „განმაახლებელი ბეჭდისა ამის, ძე მეფისა თეიმურაზისა, მეფე ირაკლი. მრავალ ჟამიერ“ – „კონდაკი“, 1751 წლის, ლე (35) გვ., გრავიურის გარშემოწერილობა. თბილისში ნიგნბეჭდვის განახლების საქმეში აქტიურად ჩაერთო ბაქარის მოსკოვური სტამბის გამოცდილი მუშაკი, ქრისტეფორე გურამიშვილიც. ამგვარად შეძლო ერეკლე II-მ თბილისის სტამბის ამოქმედება 1749 წელს. მისმა ნიგნსაბეჭდავმა, ხანგრძლივი არსებობის მანძილზე, განვითარების რამდენიმე ეტაპი განვლო: თავდაპირველად სტამბა მოქმედებდა საპატრიარქოსთან, ანჩისხატის ეკლესიის ეზოში. თავიდან მისი მუშაობა ნაკლებად პროდუქტიული და ხარისხიანი იყო, რასაც, პოლიტიკურთან ერთად, ტექნიკური მიზეზებიც განაპირობებდა. 1763 წელს ნიგნსაბეჭდავი მეფის სასახლეში გადაიტანეს; გამეფებულმა ერეკლე II-მ სამშობლოში დააბრუნა ანტონ კათოლიკოსი, რომლის კურთხევი-თაც მანამდეც ბეჭდავდნენ ამ სტამბის გამოცემებს. იმ დროიდან

კიტაიის სიბრძნე ანუ სწავლა. თბილისი. 1784 წელი

წიგნების გამოცემის საქმეს მეტი გამოცოცხლება დაატყო, მაგრამ სტამბის წარმატებულ მუშაობას აშკარად ხელს უშლიდა ტექნიკური პრობლემები. ერეკლე II-მ ცდა არ დააკლო საგამომცემლო საქმის გაუმჯობესებას. მან 1781-1782 წლებში კონსტანტინეპოლიდან მოწვეულ მესტამბეს საფუძვლიანად გააახლებინა მწეობრიდან გამოსული ვახტანგისეული სტამბის მოწყობილება, ხელსაწყოები და შრიფტები, მათ შორის მივიწყებული მხედრულიც. ამ საქმის თავმომწონე აღმსრულებელმა, პოლოს ოპანესიანმა, 1784 წელს თავისი შრომის შესწამაც კი დაბეჭდა განახლებულ სტამბაში. რეორგანიზაციის შედეგად, გაუმჯობესება შეეცყო ახალ გამოცემებს. ერეკლე II საბეჭდავის ორგზის განმაახლებლად მოიხსენიება მათში. მეფე ძალისხმევას არ იშურებდა სტამბის დასაფინანსებლად. ზრუნავდა საბეჭდავის ტექნიკურ გამართულობაზეც და მბეჭდავთა სათანად მომზადებაზეც. მათ შრომას იმდენად აფასებდა, რომ მორიგე ჯარშიც კი აკრძალა მათი განწვევა – ესეც ქვეყნის სამსახურია.

და მაინც, ერეკლესეულ სტამბას არსებითი აღმავლობის ჟამი დაუდგა 1784 წლიდან, როცა მას სათავეში ჩაუდგა სამეფო კარის

მოძღვარი, მარტყოფელი მღვდელი ქრისტეფორე კეჟერაშვილ-ბადრიძე. ის იყო პირველი და წარმატებული ქართველი მეიჯარე საგამომცემლო საქმეში. წიგნის ბეჭდვაში იერუსალიმში დაოსტატებულმა ქრისტეფორემ არსებითი ცვლილებები შეიტანა ერეკლეს სტამბის მუშაობაში. მან მნიშვნელოვნად გაზარდა გამოცემათა რიცხვიც და ეგზემპლართა ტირაჟიც; ხოლო მკითხველის მიზიდვის მიზნით, გამოცემებს კალენდრის სახით დაურთო ცნობები თვეებსა და საეკლესიო დღესასწაულებზე. სტამბის მეიჯარე გამოცემების სწრაფ რეალიზაციაზეც ზრუნავდა. მის ხელში სტამბის გამოცემები ბევრად უკეთესი გახდა მხატვრული თვალსაზრისითაც. ამის თვალსაჩინო ნიმუშებია ორნამენტთა სიუხვითა და მრავალფეროვნებით გამორჩეული 1788 წლის „ზადიკი“ და 1793 წლის „მარხვანიც“. ამ წიგნის ბოლო გვერდზე დაბეჭდილ ანდერძში თვალნათლივ წარმოაჩინა კეჟერაშვილმა თავისი შრომის ნაყოფიერი შედეგი: „მებრძანა ... ირაკლი მეორისა მიერ მე, მისსა მონასა, მისის უმაღლესობის კარის მღუდელს, მარტყოფელს კეჟერაშვილს, ქრისტეფორეს, გამგეობაი და ზედამხედუელობაი სტამბისა, რომლისა სურვილი ფრიადი მაქუნდა. და დავბეჭდე შრომითა და საფასითა ჩემითა: მხედრული დაუჯდომელი უ (400), კიტაიის სიბრძნე უ (400), ლოცუანი ჩ (1000), სახარება ყ (800), დავითნი ჩ (1000), სამოციქულო ჩ (1000), კულად დაუჯდომელი ჩ (1000), ჟამნი ჩ (1000), კულად სახარება ყ (800), და მარხუანი ესე ჩ (1000) და შეწევნითა ყოვლად წმიდისა სულისათა ესე ყოველნი ზემო ჰხსენებულნი წიგნი დამიბეჭდავს ხარჯითა ჩემითა“. ქრისტეფორე კეჟერაშვილის სახელსვე უკავშირდება ერეკლესეული სტამბის ერთადერთი საერო გამოცემის, ზნეთსასწავლებელი წიგნის, „კიტაიის სიბრძნის“ დაბეჭდვაც გაიოზ რექტორისეული თარგმანით.

ჩვენს ქვეყანაში შემოჭრილმა ალა-მაჰმად-ხანმა, იმ ავბედით 1795 წელს, თბილისი დაარბია და სტამბაც გაანადგურა. შეწყდა ერეკლე II-ის წიგნსაბეჭდავის მოქმედება, კეჟერაშვილის მიერ ასე კარგად აწყობილი საქმე. 1800 წელს, მეფე გიორგი XII-ის დავალებით, ქრისტეფორემ შეძლო სტამბის აღდგენა და ამოქმედება, მაგრამ მისი მუშაობის შედეგად მხოლოდ იმავე წელს გამოცემული ორიოდ მხედრული წიგნი შემოგვრჩა. სტამბის არსებობა დასრულდა 1802 წელს. რაც შეეხება ქრისტეფორე კეჟერაშვილის პიროვნებას, მისი ერთგული მსახურება ქვეყნისადმი, სამეფო კარის მოძღვრობა და წარმატებული საგამომცემლო საქმიანობა, იმდენად საყურადღებო, გამორჩეული და მნიშვნელოვანი თემაა, რომ უდავოდ იმსახურებს ცალკე ნარკვევის სახით წარმოჩენასაც.

ერეკლე II-ის სტამბამ, თავისი საკმაოდ ხანგრძლივ, თითქმის 46 წლის, არსებობის მანძილზე, მის წინამორბედ ქართულ სამეფო წიგნსაბეჭდავებთან შედარებით, ბევრი გამოცემა განახორციელა. ჩვენამდე მოღწეული და აღწერილია 28 მათგანი. მაგრამ ერეკლეს სტამბა აშკარად ჩამორჩება მათ გამოცემათა ბეჭდვის სიხშირით: პირველი 33 წლის განმავლობაში იქ მხოლოდ 8 წიგნი დაიბეჭდა ანუ იმაზე ნაკლები, ვიდრე ვახტანგის სტამბაში, მოქმედების მხოლოდ პირველ 3 წელიწადში და ბაქარის სტამბის არსებობის სულ 7 წლის მანძილზე.

ერეკლესა და ბაქარის გამოცემების აბსოლუტური უმეტესობა ნუსხურით ნაბეჭდი საეკლესიო წიგნებია. მათგან განსხვავებით, ვახტანგისეულ პირველ ქართულ სტამბას უფრო შეწონადებული ჰქონდათ საერო და საეკლესიო ინტერესები. სხვა რომ არ ვთქვათ, მისი მოქმედების მცირე დროში იქ მოესწრო მხატვრული ლიტერატურის ძეგლის – რუსთველის „ვეფხისტყაოსანისა“ და ასტროლოგიური სახელმძღვანელოს – „აიათის“ გამოცემა.

ეკლესიის საჭიროებათა გათვალისწინებით, ერეკლეს სტამბაში, ისევე, როგორც ვახტანგისეულში, ზოგი საღვთო წიგნი რამდენჯერმე დაბეჭდეს. მათგან განსხვავებით მოსკოვის ქართულ სტამბაში არ განმეორებულა არც ერთი გამოცემა. ვფიქრობთ, საეკლესიო წიგნთა თემატიკის გაფართოვებას, გამოცემების რაოდენობრივი ზრდის სანაცვლოდ. ბაქარის სტამბაში განაპირობედა სამშობლოში მათი გაგზავნის პირთულებიც.

გამოცემის ხარისხის ერთ-ერთი უდავო და მნიშვნელოვანი მსაზღვრელია საბეჭდი ქაღალდი. ამ მხრივ, ბაქარის სტამბის წიგნებიც კი ჩამოუვარდება უმაღლესი ხარისხის ევროპულ ქაღალდზე დაბეჭდილ ვახტანგისეულ გამოცემებს. უარეს მდგომარეობაშია ერეკლეს გამოცემები, მათში გვხვდება შერეულად – თეთრ და ცისფერ ქაღალდზე ნაბეჭდი წიგნებიც. რის გამოც გამომცემელი ბოდიშს უხდის მკითხველს: „განმგებელი და ზედამხედველი ბეჭდისა ამის, მისის უმაღლესობის კარის ხუცესი, ქრისტეფორე მარტყოფელი, კეჟერაშვილი შენდობას გევედრებით აღმოგიტხველთა. დაღათუ შრომა მრავალი დავჰსდევ ქაღალდსა ზედა, შენდობას ვითხოვ ამისათვის. ამაღ რომელ რუსეთიდან მოვატანიეთ ქაღალდი და სხუადასხუა ქაღალდი მოვიდის. განალა არა ყოფასა საღმრთოისა წერილისასა, ესრეთვე განმრავლება ვარჩიე. ამაზედ ნუ მწყევთ, არამედ ლოცვით მომიხსენებდეთ ღმრთისათვის“ – სახარება. 1791. ტა (301) გვ.

ერეკლეს სტამბამ პირველნაბეჭდობის პატივი ბაქარისეულის მსგავსად დაუთმო „დავითს“ – ბიბლიური მეფის ფსალმუნთა კრე-

ბულს. ამ წიგნის უპირველესი ქართული გამოცემა 1705 წელს განხორციელდა მოსკოვში. სამწუხაროდ, ის პირველი და ერთადერთი გამოცემა გამოდგა ქართული წიგნბეჭდვის საქმეზე დიდად დამაშვრალი არჩილ II-ისათვის. დავითის საგალობელთა გამოცემით ამოქმედდა ქუთაისში 1800 წელს იმერეთის მეფე სოლომონ II-ის სტამბაც. ამ მხრივ, ძველი ქართული წიგნსაბეჭდავებიდან გამორჩეული ვითარება მხოლოდ ვახტანგისეულშია. იქ „უპირველეს ყოველთა“ დაიბეჭდა „სახარება“, „დავითნი“ კი იმავე წელს განხორციელდა მეორე წიგნად. და ეს იმის მიუხედავად, რომ წერილი ნუსხური ჯერ არ გააჩნდათ და ფორმატისათვის შეუფერებელი მსხვილი შრიფტით მოუხდათ მისი გამოცემა. „დავითნი“, ქრისტიანთათვისაც უმნიშვნელოვანესი წიგნია ძველი აღთქმისა, როგორც საეკლესიო, ისე საერო დანიშნულებითაც გამოსაყენებელი. თუმცა მისადმი გამომცემლების ესოდენ გამორჩეული დამოკიდებულება ქართველ ბაგრატიონთა სამეფო გვარის ბიბლიური დავითისაგან მომდინარეობის ლეგენდით უფროა განპირობებული.

ქართულ სამეფო სტამბების წიგნებში ბაგრატიონთა გერბის ჩართვა აღნიშნულის ხაზგასმაცაა. გერბს მისი სიმბოლიკის ამხსნელი ლექსიც ახლავს ვახტანგისეულ ზოგ გამოცემაში, განსხვავებით ბაქარის, ერეკლე II-ისა თუ სოლომონ II-ის გამოცემებისაგან. ბაქარისეულ წიგნებში ლექსი საერთოდ არ გვხვდება. ერეკლესეულში კი, ვახტანგისეულის დარად, თავი იჩინა მესტამბეთა ლექსმა – „კურთხევანი“ 1764 წლის. ამავე წიგნის ერეკლესეულ სამივე გამოცემაში გვხვდება სხვა ლექსიც – „აკროსტიხური დასედებელნი, ქმნილი ანტონი საქართველოს პატრიარხისა“ – მისი კიდურწერილობაა: „ირაკლი, მეფე საქართველო[ისა]“.

უკვე აღვნიშნეთ, რომ ერეკლეს სტამბის წიგნები იბეჭდებოდა პირველი ქართული წიგნსაბეჭდავის განახლებული შრიფტით. ერეკლესეული გამოცემების გაფორმებამ წარმოაჩინა, რომ მათში გამოიყენეს ვახტანგის სტამბის განადგურებას გადარჩენილი საგრაგიურო დაფებიც. ერეკლესეულ წიგნებში, მახარებელთა და მღვდელმთავართა გრაფიურების წარწერებში აშკარად ჩანს ერეკლეს სტამბის მუშაკთა მცდელობა, ამოეშალათ ერეკლეს გამოცემებისათვის შეუსაბამო სიტყვა „ვახტანგ“.

ერეკლეს გამოცემებში გამოყენებულია, როგორც ვახტანგისეული თავსამკი, ე.წ. ტრიპტიხი, ისე ბაქარისეული, ფართოფოთლოვან თავსამკები. იგივე ითქმის ბოლოსამკებსა თუ ტექსტის გამყოფ ორნამენტებზეც. აღსანიშნავია, რომ ერეკლეს სტამბის მხატვრები, იყენებდნენ რა წინამორბედ წიგნსაბეჭდავთა სამკებს, ცდილობდნენ თავიანთი ხელწერაც დაეტყოთ გამოცემებისათვის.

რაც ძირითადად გამოიხატა მათი ორნამენტების დეტალებიდან ახლებური ნაკრები კომპოზიციების შექმნასა და გამოყენებაში, როგორც ცარიელ სივრცეთა მხატვრული შევსების, ისე გრავიურების მოჩარჩოებისათვის. ასეთია თუნდაც ვახტანგისეული „სამების ხატის“ ორნამენტული ჩარჩოები 1764 წლის „კურთხევანში“.

ზოგადად ტექნიკურ-მხატვრული გაფორმებით ერეკლესეული გამოცემები აშკარად ემსგავსებიან წინამორბედი სტამბის წიგნებს. ისინი ვერ უტოლდებიან უნგროვლახელი ოსტატის ნამუშავეს, მაგრამ ბევრად არ ჩამოუვარდებიან ძველ ქართველ მესტამბეთა ნახელავს. ზოგ შემთხვევაში უმჯობესნიც კი არიან მათზე. ეს თავისუფლად ითქმის უკვე დასახელებული 1788 წლის „ზადიკისა“ და 1793 წლის „მარხვანის“ გაფორმებაზე.

გამოცემის აგების, ტექსტის განყოფის თვალსაზრისითაც, ერეკლეს წიგნები მნიშვნელოვან თანხვედრას ავლენს წინამორბედ სტამბათა გამოცემებთან. აქაც გამოიყენება კოლონტიტულეზი, კუსტოდები და კალაფონები. მსგავსებაა ნაკრები ფურცლების აგება-განლაგებაშიც. ყველგან გვხვდება რედაქტორ-გამომცემელთა წინასიტყვაობა თუ ბოლოსიტყვაობები, მესტამბეთა მიმართვები თუ შენიშვნები. როგორც წესი, ეს ტექსტები საგულისხმო ინფორმაციებს შეიცავენ როგორც გამოცემებზე, ისე მათი შემქმნელების საგამომცემლო მოღვაწეობაზე. ირეკლავენ ისტორიულ ფაქტებს.

აღსანიშნავია, რომ ერეკლეს გამოცემათა თავფურცლებზე, ვახტანგისეულისაგან განსხვავებით, მეფისა და დედოფლის მოხსენიებასთან ერთად, როგორც წესი, გაჩნდა პატრიარქის მოხსენიებაც. ანტონ პატრიარქის გავლენა ერეკლეს სტამბის მუშაობაზე მაშინაც იკვეთებოდა, როცა, გაკათოლიკების ბრალდებით, მეფე თეიმურაზის მიერ გაძევებული, ვლადიმირისა და იეროპოლის არქიეპისკოპოსი იყო და „ჩლენი უნმიდესისა სინოდისა“. სამშობლოში, ისევ „ყოვლისა საქართუელოისა“ პატრიარქად არჩეული ანტონის როლი წიგნბეჭდვის საქმეში, უფრო მკაფიოდ გამოჩნდა თვით გამოცემების ფურცლებიდან. 1764 წლის „კურთხევანის“ ბეჭდვა ვახტანგისეული გამოცემის მიხედვით ჰქონიათ დანყებულები, როცა პატრიარქის მოთხოვნით, მეფე ერეკლეს უბრძანებია წიგნის ბეჭდვის შეჩერება ტექსტის „ღრამატიკის კანონთა ზედა“ გასწორებაზე. რასაკვირველია, აქ იგულისხმება გამართვა ანტონისეული „სამი სტილის თეორიის“ მიხედვით, რომელიც გამორიცხავდა ერთნაირი ენით მსჯელობას ყოველ საგანზე, ხოლო ღვთისმეტყველების შესაფერისად მხოლოდ აღზევებული ენა – „მაღალი სტი-

ლი“ მიაჩნდა. სრულიად საპირისპიროა ვახტანგისეულ სტამბაში გატარებული თვალსაზრისი – გამოეყენებინათ მხედრული შრიფტი და მდაბიური ენა – „საერო და სოფლური სიტყვა“, რათა უფრო ადვილად გაეგოთ და მსწრაფლ დაესწავლათ სახალხო დანიშნულების საღვთო წიგნები.

ერეკლესეული სტამბის წიგნების დაშორება ვახტანგისეულთან კიდევ უფრო მკაფიოდ გამოიხატა გამოცემათა რედაქციების შექმნაში. ვახტანგისეული საღვთო გამოცემები ძირითადად ძველ ქართულ, გიორგი მთაწმინდელისეულ, რედაქციას ეყრდნობოდა. ოღონდ, რომ აღმოეფხვრათ გადამწერთაგან დროთა განმავლობაში დაშვებული შეცდომები, ქართული ხელნაწერი წიგნები ხელახლა შეუჯერეს ბერძნულ ხელნაწერ თუ ბეჭდურ ტექსტებს. ბაქარის სტამბის მუშაკები კი, სინოდის მოთხოვნის შესაბამისად და დაბეჭდვის უფლების მოსაპოვებლად, გამოსაცემ წიგნებს რუსულის მიხედვით ასწორებდნენ. თუმცა, როგორც „ბიბლიის“ მაგალითზე აღმოჩნდა, ყოველთვის მაინც არ აკეთებდნენ ამას. რასაკვირველია, ერეკლეს სტამბას ვერ ექნებოდა, მსგავსი პირდაპირი იძულება. მაგრამ, როგორც გამოცემების წინასიტყვაობა-ბოლოსიტყვაობები თუ მკითხველისადმი მიმართვის ტექსტები გვამცნობენ, მათი რედაქციებიც იქმნებოდა სლავური წიგნების მიხედვით. როცა ვახტანგისეული „კონდაკი“ „რუსულსა საღმრთოსა მსახურებისა წიგნსა ზედა შემონმებულ იქმნა“, დედნად უარყვეს ის, წიგნი რუსულიდან თარგმნეს და სამეფრაც დაბეჭდეს ახალი რედაქციით. ერეკლეს სტამბის გამოცემათა რედაქციებში რუსეთისაკენ აღებული პოლიტიკური კურსი ირეკლება და ანტონ კათოლიკოსის გავლენაც ჩანს. და მაინც, ერეკლესეულ სტამბაში ქართული თუ ბერძნული ტექსტების სრული იგნორირება არ მომხდარა. როგორც 1784 ლოცვანის წინასიტყვაობაშია აღნიშნული, „კანონი და ლოცვანი ესე, წმიდისა ზიარებისა ბერძულსა და რუსულსა ზედა შემონმებულ იქმნა ... ბრძანებითა უნეტარესისა და უწმიდესისა ყოვლის მეფის ძის ანტონისა, ჩლენისა უწმიდესისა სინოდისათა“. ასე, რუსულსა და ბერძნულთან შეჯერებით, ასწორებდნენ ქართულ დედნებს, ზოგს რასმე აკლებდნენ, ზოგსაც უმატებდნენ. ზოგი რამ დავის საგანიც ხდებოდა. ამ მხრივ, განსაკუთრებით საინტერესოა 1772 წლის „პარაკლიტიკოსის“ წინასიტყვაობა. როგორც ის გვაუწყებს, წიგნი დაიბეჭდა ანტონისეული რედაქციის მიხედვით, რომელიც მან შექმნა რუსეთში 1760 წელს, არქიეპისკოპოსად ყოფნის ჟამს. წიგნი შეუდგენია მცოდნე ადამიანების შემწეობით, ქართული, სლავური და ბერძნული ტექსტების ურთიერთშეჯერებითა და შევსებით; „რაიცა არა იპოებოდა ჩუენ-

თა შინა, სლავენურისაგან გარდამოვიღეთ, და რაიცა არცა სლავენურსა შინა პოვნილ იქმნა, იგი პროთოპაპმან მან ანდრეა თარგმნა; და რაიცა ჩუენსა შინა პარაკლიტონსა ვჰპოეთ, ჩვენი დამიდვის და ესრეთ განმიმართავს და სრულმიყოფიეს, და სწორ, და იგივედ, ვითარ იგი არს ბერძნული პარაკლიტონი. ხოლო სერობასა ზედა კანონნი ღუთისმშობლისანი ბერძულსა შინა არა არიან, არცა მე დავსდუნ“. ანტონის რედაქციის სრულქმნილება არ უცნიათ ჩვენი წიგნებისთვის ტრადიციული ღუთისმშობლის საგალობლების გარეშე და ვახტანგისეულის მსგავსად, ერეკლეს სტამბის გამოცემაში შეიტანეს ეს ტექსტი, ოღონდ ჩანართის სახით და ძირითდი ტექსტისაგან დამოუკიდებელი, მეორადი აღნუსხვით: ა2-რიე2 (1-115) გვ. თვით მეფე ემხრობა ამ გადანყვეტილებას და მიზეზიც ახსნა გამოცემის ბოლოსიტყვაობაში: „ჩუენ საქართუელისა ერნი, ვინათგან საკუთარ წოდებულ ღუთისმშობლისა წილხდომილად ერად წოდებულ ვართ, ფრიადი სურვილი გვაქუნდა ღუთისმშობლის სერობის კანონისა თანადადება პარაკლიტონსა ამას შინა. ამისათვის ჩუენ, რომელიცა პირველ ჩუენსა დაბეჭდული ქალაქსა ამას პარაკლიტონი იყო, და მას შინა სერობის კანონი ღუთისმშობლისა, იგი დავდევით, და განვანესეთ დაბეჭდვად და თან შერთვად წიგნსა ამას. 1772. მეფე ქართლისა და კახეთისა ირაკლი“ – რიე2 (1152) გვ. აქ გამოსხატული ერეკლე II-ის პოზიცია – მეტი პატივისცემა ქართული ტრადიციული ტექსტისადმი, უფრო თვალსაჩინო იყო ვახტანგის სტამბის გამოცემებში, მათში ხშირად ვხვდებით მსგავს ფრაზას: „ეს ... ბერძენთ არა აქვთ, ქართულში თქმულია და ამისთვის არა დავაგდევით“.

ამგვარად, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ერეკლეს სტამბის არსებითი თავისებურებაა: პატრიარქის მოხსენიება გამოცემათა თავფურცლებზევე; წიგნების გამართვა ანტონისეულ „გრამატიკის კანონთა ზედა“ და გამოცემათა რედაქციების შემუშავება, არა მხოლოდ ქართულ და ბერძნულ, ან ქართულ და სლავურ, არამედ სამივე ენის ტექსტებთან შეჯერებით. ოღონდ უფრო ეადვილებოდათ რედაქციის შევსება ბერძნული თუ სლავური წიგნებიდან, ვიდრე დატოვება იმასა, რაც მხოლოდ ქართულში იყო. სხვა მხრივ გამოყენებული შრიფტით, გრავიურებითა თუ მხატვრული ორნამენტებით; ტექსტის მხატვრულ-ტექნიკური გამართვითა თუ ნაკრები ფურცლების შედგენილობით, ერეკლესეული სტამბა ამკარად მემკვიდრეობს წინამორბედ ქართულ სამეფო წიგნსაბეჭდავებთან. და, თუმცა ურთულეს პოლიტიკურ ვითარებაში, ერეკლეს სტამბას არ მიეცა საშუალება, ებეჭდა თემატურად მრავალფეროვანი გამოცემები, მითუფრო საერო ლიტერატურა, თბილისში სა-

გამომცემლო საქმის აღდგენით, მეფემ მოახერხა უზრუნველყო
საქართველოს სასულიერო თუ საერო პირთა მომარაგება მათთ-
ვის და ღვთისმსახურებისთვის საჭიო გამოცემებით. სამისოდ
რამდენჯერმე დაბეჭდეს ერეკლეს სტამბაში „დავითნი“, „სახარე-
ბა“, სამოციქულო, ლოცვანი, კონდაკი თუ „კურთხევანი“, რითაც
ხელი შეეწყო ღვთისმსახურების წარმართებასა და წიგნიერების
დონის ამაღლებას.

გამოყენებული ლიტერატურა:

ოთარ კასრაძე, ძველი ქართული ნაბეჭდი წიგნი, – თბ., 1973. 247 გვ.;

ოთარ კასრაძე, ქართული წიგნის ბეჭდვის კერები (XVIII ს.), – თბ.,
1980. 131 გვ.;

ძველნაბეჭდი ქართული გამოცემები [2 ტომად]: საქართველოს პარ-
ლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკის კოლექციის აღწერილობა. ტ. 1, სა-
ქართველოში დაბეჭდილი წიგნები, 1709-1818. – თბ., 2010. 489 გვ.;

ძველნაბეჭდი ქართული გამოცემები [2 ტომად]: საქართველოს პარ-
ლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკის კოლექციის აღწერილობა. ტ. 2, სა-
ქართველოს გარეთ დაბეჭდილი წიგნები, 1629-1800. – თბ., 2013. 335 გვ.

ნიკოლოზ ბესარიონის ძე ღოღობერიძე¹

მეცხრამეტე საუკუნის ქართველი ერის გონებითი და აზროვნებითი განახლების ისტორიას ჰყავს თავისი მოღვაწე წარმომადგენნი, ერთი ასეთი პირთაგანი გახლავს მთელს განათლებულს ინტელიგენციის წინაშე კარგად ცნობილი ნიკოლოზ ბესარიონის ძე ღოღობერიძე. აქ მისი საზოგადო მოღვაწეობიდან ჩვენ მოვიყვანთ მხოლოდ ერთს სამახსოვრო ცნობას, სხვა ცნობები სხვა დროს იქნება თავის შესაფერს წიგნში ასახული.

ნიკოლოზ ბესარიონის ძე ღოღობერიძე დაიბადა 29 აპრილს, 1839 წელს. მამა ნიკოლოზისა იყო თავის დროის კვალად განათლებული კაცი, მას სწავლა ტფილისის სასულიერო სემინარიაში ჰქონდა მიღებული, მერე იმერეთის ეპისკოპოზის მდივნად გახლდათ. დედა ნიკოლოზისა იყო ეკატერინე თავ. აბაშიძის ასული, თავის დროის ცნობილი, მნივნობარი მანდილოსანი.

ნიკოლოზ ბესარიონის ძე, პირველ დაწყებითი წერა-კითხვის შესწავლის შემდეგ, სწავლობდა ქუთაისის გიმნაზიაში. 1855 წ. რუს-ოსმალთა ომის გამო, ქუთაისის გიმნაზია დაიკეტა, ამიტომ ნიკოლოზ ღოღობერიძე ტფილისის გიმნაზიაში გადმოვიდა მონაწილედ, სწავლა დაამთავრა 1857 წ. ამავე წელს პეტერბურგის უნივერსიტეტში შევიდა სტუდენტად. საგნად აქვდა ალექსანდრე ივანოვიჩის ფილოსოფიური ფაკულტეტი. სწავლა დაამთავრა 1861 წ.

ნიკოლოზ ბესარიონის ძე იყო მახვილგონიერი მოქალაქე და მასთან მხურვალედ განათლებული წევრი იმ პატარა ქართველ მოსწავლეს სტუდენტების ჯგუფისა, რომელნიც მაშინ პეტერბურგში სწავლობდნენ და რომელზედაც ერთობ დიდი საფუძვლიანი გავლენა აქვდათ იმ დროის რუსის მწერლებს და ნამეტურ ნ. ჩერნიშევსკის, დ. პისარევის, ნ. დობროლუბოვს და ამათ ორს საუკეთესო ჟურნალ „სოვრემენიკის“ და „რუსსკი სლოვოს“. ამ მწერალთა და ჟურნალთა მიმზიდველობამ შექმნა და დაბადა ქართველთა იმ მწერალთა და მოღვაწე მამულიშვილთა გუნდი, რომელთაც იმავე დროს ზოგთაგან „თერგ დაღეულები“ ეწოდა, ზოგთაგანს „რუსეთუმე“ და შემდეგ კი 60 წლების იდეური მოღვაწენი.

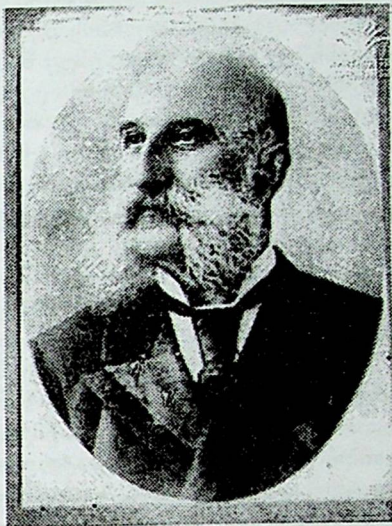
¹ ნიკოლოზ ბესარიონის ძე ღოღობერიძე და ქართული სტამბა 1627-1913 წ. (იხილეთ შემოკლებით).

ამ დროს პეტერბურგში სა-
ხელოვნებდნენ 30 ქართველ-
თა სტუდენტები, რომელთა
შორის პირველი ალაგი ი. ჭავ-
ჭავაძეს ეკავა და მის გვერდით
იდგა ჩვენის ქვეყნის გულშე-
მატიკივარი ნიკოლოზ ლოლო-
ბერიძე. ამათსავე დროს სახე-
ლოვანებდნენ გ. წერეთელი,
აკაკი, ნ. ნიკოლაძეც გამოსჩ-
ნდა თავის თარგმანით „ცის-
კარში“ და რამდენიმეც სხვა
ასეთი პირნი, რომელთაც თვი-
სი მომავალი კეთილის მოღვა-
ნეობითაც დაავგირგვინეს.

გულშემატიკივარნი მამუ-
ლიშვილნი 1861-62 წლებში
რუსეთიდან საქართველოში
დაბრუნდნენ. 1863 წელს ილია
ჭავჭავაძემ „საქართველოს მოამბის“ გამოცემა დაიწყო. ამ ჟურნა-
ლის საქმეში ნიკოლოზ ლოლობერიძეც მხურვალედ თანაზიარო-
ბდა, ქართულ ახალ იდეურ მწერლობის აღორძინებას დიდ თანაგ-
რძნობას უჩენდა, გულშემატიკივარ მამულიშვილთა სამწერლო და
ქართულ საჟურნალ-გაზეთო შრომას წინ გადაელობა ქართული
რიგიანი სტამბის უქონლობა, ქართული ასოების (შრიფტი) სილა-
ტაკე.

უპირველესად ამ საქმეს წამალი უნდა დასდებოდა, შედგენი-
ლიყო კარგი, ადვილი საკითხავი ქართული ასოების ანბანი, გან-
ხილულიყო იგი, შეწორებულიყო, მერე გაეგზავნათ ევროპაში, იქ
ამოეჭრათ ასოების ყალიბები და მერე ქართული ასოებიც ჩამოეს-
ხათ. ამ საქმის მეთაურად გაჩნდნენ ნიკოლოზ ლოლობერიძე, დი-
მიტრი ბაქრაძე (ისტორიკოსი), ილია ჭავჭავაძე, გიორგი წერეთე-
ლი, სტეფანე მელიქიშვილი, ვახ. თულაშვილი და სხვანი.

მალე შეადგინეს ქართული ახალი ანბანი, იგი განიხილეს, მო-
წონების შემდეგ მალე გაგზავნეს ვენას, იქ გააკეთებინეს ყალი-
ბები და მერე ამ ყალიბებიდან ჩამოასხეს ის ქართული ასოები,
რომელსაც დღეს ჩვენში „ვენის ასო“ ეწოდება. ამიდამ დაერქვა
მას „ვენის“ ასო, თორემ სად ქართული ანბანი, სად ვენა. ყველა ამ
საქმეებში ნიკოლოზ ლოლობერიძეს მიუძღვის დაუვინყარი ამაგი.

ნიკოლოზ ლოლობერიძე

მისი ამაგი, შრომა და ფულის დახარჯვა მარტო ამით არ დამთავრდა, ასოების ჩამოსხმის შემდეგ, მათ კარგი ქართული სტამბის გახსნაც განიზრახეს, ესეც მალე მოახერხეს, აიღეს ნებართვა და 1864 წ. თბილისში გახსნეს კარგი ქართული სტამბა, რომელიც მაშინ პირველი მაგალითი იყო თფილისში და რომლის გახსნას და შრომაზედ უპირველესი ამაგი აქვს დადებული ამ პირს. მხურვალე მამულისშვილთა გრძნობანი არამარტო ამ სტამბის გახსნით განისაზღვრა, მათ სხვა კეთილი საქმეც მოინადინეს.

ეს კეთილი საქმე იყო, ქართულ ენაზედ კარგი წიგნების ბეჭდვა, მასთან რიგიანი ქართული გაზეთის გამოცემა, ესეც პირველი მაგალითი იყო. მალე მოახერხეს ესეც და 1866 მარტიდამ გაზ. „დროების“ გამოცემაც დაიწყო, გამომცემელი იყო სტეფანე მელიქიშვილი, რედაქტორი გიორგი წერეთელი, ერთის მხოლოდ გაზეთის ნდობა იყო მთავრობის წინაშე, მეორესი გაზეთის შედგენა, თორემ დანარჩენი სხვა საქმენი, მაგალითებრ სტამბის ფული, სტამბის მოვლა, გაზეთის პატრონობა, რედაქტორის ჯამაგირი და სხვა ყოველივე ხარჯი სამიოდე კაცის იყო, რომელთა უპირველესადაც ნიკოლოზ ლოღობერიძე ირიცხებოდა.

ჩვენ აქ მოკლედ ვერ გადაგიშლით ყველა იმ საქმეთა ამაგს, რაც კი ნიკოლოზ ლოღობერიძეს უკეთებია. ეს აქ შეუძლებელია. ხოლო ვიტყვით იმასაც, რომ იმ დღიდან მოყოლებული დღემდე ამ პირს ჩვენის მწერლობის და საზოგადო საქმეთა წინაშე ზურგი არასდროს არ აუქცევია, და თვით 1874 წ. მისის ცდით და გამომცემლობით დაიწყო გამოსვლა თვითურ ჟურნალ „მოამბემ“.

უმთავრესად კი ნიკოლოზ ბესარიონის ძე ლოღობერიძის შრომად უნდა ჩაითვალოს ვენის ასოების შექმნის საქმე. 1863 წლამდე ჩვენ არა გვქონდა საგაზეთო ასოები და ძველის ქართულის ნუსხურის ასოებით ჟურნალ-გაზეთის ბეჭდვა უხერხული საკითხავი იყო. მინამ ჩვენ გვქონდა ვენეციური ასოები, კათოლიკოს ბერებისაგან ჩამოსხმული 1627 წ. და 1850 წ. ნუსხურის ასოების, მერე აკადემიის სახელწოდებით მონათლული „აკადემიური“ ჩამოსხმული 1694 წ.

ამ უხერხულობამ ცხადლივ გამოიჩინა თავი 1863 წ. როცა ილია ჭავჭავაძემ „საქართველოს მოამბის“ გამოცემა დაწყო. მიტომაც იყო, რომ უსტამბობის და რიგიანი ასოების უქონლობის გამო წლის ბოლოს ჟურნალიც დაიხურა. 1866 წ. კი იწყება ახალი ხანა ქართულ მწერლობის და სასტამბო საქმეთა ასპარეზად და რიგიანი სტამბის გახსნით, მოხდენილის სანთიანის ასოების გაჩენით ქართველ ერს უადვილდება როგორც წიგნების და გაზეთების ბეჭდვა, ისევე მოხდენილის ასოებით ადვილად წაკითხვა, ყოველივე დანაბეჭდის ადვილად მზერა.

ვენის ასოებს დღემდე შერჩათ თავიანთი ღირსება, ჯერჯერობით ამაზედ უკეთესი ჩვენ არა გვაქვს რა და შემდეგ შეიძლება სხვა იქნეს, დღეს კი ეს ასოები ამშვენებს ქართულ ჟურნალ-გაზეთობას და ამიტომ აქ ჩვენც თავმოწონებით ავსუსხავთ ჩვენის ქვეყნის ერის გულთ შემატკივრის მოღვაწის შრომას, თან მიუძღვნით მას ჩვენს წრფელს მადლობას.

ისიც უნდა მოვიხსენიოდ, რომ ქართული მწერლობის პატივისმცემელთ შორის ქართული ანბანის ასოების გალაზათიანების ცდა არც ვენის ასოების მოგონების შემდეგ მოსპობილა. ზოგი ერთ შეგნებულ პირნი ამისთვის დიდათ მეცადინეობდნენ და ქართულ ასოებს ათასნაირის გარეგან სახით სწერდნენ და ასხვაფერებდნენ, მათი სურვილი იყო, რომ ქართული ასოები რაც შეიძლება გაუკეთესებულებიყოს და მისთან ხაზგასმული ასოებიც ჩამოესხათ.

ასეთ ცდას ყოველთვის თან სდევდა გონივრული წესდება, მართალია ვენის ასოების ჩამოსხმის დროს, ბევრი სხვა სახის და ზომის ასოებიც იქმნა ჩამოსხმული და თვით პეტიტზედ პატარაც, მაგრამ ესეთი კომპლექტი ასოებისა მაინც ვერ ავსებდა ქართულ ასოების ნაკლს, ამიტომაც უმრავლესობა დიდად ცდილობდა ახალ რამ გარეგან სახის მქონე ქართული ანბანის მოგონებაზედ.

ყველას ნატვრას ის შეადგენდა, რომ ქართული ანბანი გამხდარიყოს არამც თუ მარტოდ ქართველთათვის მოსაწონი, არამედ იგი მოსწონებოდათ თვით ევროპელთაც, მათაც ეთქვათ რამე ამ ასოების ლაზათსა და სილამაზეზედ.

ამიტომ ზოგიერთ პირებმა ისურვეს ქართულია ასოების გავეროპელება, ლათინურ ასოებთან დაახლოვება, თითქმის ლათინურთან მიმსგავსება, რასაც ამით თავისებური საპატიო გარეგან მხარეც მიენიჭებო, ასე ფიქრობდნენ ზოგიერთნი 1870 წლებს, ქართული მნიგნობრობა ახლად იყო გაღვიძებული, ამიტომ სურვილი ქონდათ, რომ სამწერლო ასოებიც სულ ახლად გაღვიძებულიყოს, ბევრს ბევრნაირი გეგმა ქონდა ქართული ანბანის შესახებ მოწყობილი, ასეთ პირთა შორის კირილე ბეჟანის ძე ლორთქიფანიძეც პირველია.

ხოლო ამის გეგმა და ცდაც თავისებური სახის მექონი, თავისებურად ორიგინალური, ამის ქართული ასოები უფრო ბერძნულს გავდა, ერთის შეხედვით, ამან ეს ასოები მოაწყო, გააკეთა, ჩამოასმევინა და 1881 წ. ხმარებაც დაუწყეს მხოლოდ ქ. ქუთაისს, ამ ასოებით „ვეფხვის-ტყაოსანიც“ გამოსცეს. გაზ. „შრომის“ ზოგი წერილებიც ამით იბეჭდებოდა, მაგრამ საერთოდ კი იგი არ იქმნა ხმარებული, ამ ასოების მნახველნი ამბობდნენ, რომ ამას ისევ ვენის ასო სჯობიაო, რადგანაც ეს ასოები ქუთაისის ქართულ გამო-

გაზაფხული.

გყის ქსმსა თობოთოთ,
აჲჲ მიხსნათოუ წყაროს,
ბაჲთი ჯაზი თობოთოთ
მჯგის ჟიხსნითა ჳიხს.

აყვავბთოთა-მყოთოთ,
აყვავბთოთა მთიბი
გამაყოთა საყვასოთოთ,
მცნ ხოსტა აყვავბიბი!

1861 წ.

ილია ჭავჭავაძე.

ა. მ. თ. ე. ბ. ა.

ქსიო მიქიმახიოს ჳითაიუა წყაროთ,
საყაროთ ხბის ჳით ქსიო წყოთი,
აჲჲ სიღოტხსოქ აჲს ქსიო წყოთი -
მქმოქსა სჲმან,ჲა მსწიჲტოქთ ჲაჲსოთ

1857 წ.

8. ჭავჭავაძე

გახლდათ: სულ 10-12 წელი იხმარეს, მერე საერთოდ მიატოვეს მისი ხმარება თვით ქუთათურ მესტამბე და მბეჭდვითაც. მეორე-ნაირი ასოები კი რომლის მოწყობის მეთაურობაც ჩვენს ცნობილს მოღვაწე ნიკოლოზ ნიკოლაძეს ეკუთვნის, იგი არ იქმნა ხმარებული, არც მოწონებული ნიმუშად კი დაბეჭდეს ორიოდ ფურცელი.

პირველი ლექსი: „გაზაფხული“ ხომ იცით, როგორც იწყება, „ტყეს ესხმება ფოთოლი“ დააკვირდით. მეორე ლექსი გახლავთ, რომლის პირველი სტრიქონიც ასე იწყება: „დრო მდინარეობს, ვითარცა წყარო“ და სხვანი. დააკვირდით და ამასაც ნაიკითხავთ კარგად. ეს ორი ლექსი ამ ასოებით დაგებულად 1978 წ. ერთ ლექსთა კრებაში, რომელ წიგნსაც ეწერა „საჩუქარი ქართულ ყმანვილებსა“. მაშინ ვინც ნახა ეს ასოები, არავის ეჭაშნიკა. ნიკ. ლოლობერიძემ კი კმაყოფილმა სთქვა:

კარგი იქნება ესეც იხმარებოდესო, გზა მიეცით, ისიც კი სთქვა, რომ ქართული ხუცური უფრო ლამაზია მხედრულზედო. ხუცური რომ გადააკეთონ იგი უფრო კოსტა შეხედულების იქნებაო. ამაზედ საუბარი გვექონდა, მერე დავწმუნდით ნიკ. ლოლობერიძის შენიშვნაზედ, რომ ხუცური მხედრულზედ უკეთესი გამოვიდოდა. იგი ამ ახალ ასოებს უფრო ადვილად უახლოვდებოდა, ეს ნიკ. ლოლობერიძემ საქმიტაც გვიჩვენა ხუცური ორი ასო გადაკეთებული,

ცემულ წიგნებში კარგა ხანს იხმარებოდა, ამიტომ ამ ასოების წიგნში არ მოგვეყავს, რადგანაც იგი ბევრს ეხსოვება დღესაც, ვენის ასოებთან ამ ასოების უპირატესობა ერთი ის არის, რომ იგი უფრო წვრილია და ბეჭდვაში ცოტა ადგილს იჭერს ქალაღზედ. ამ ასოების შემოღების გამო ნიკოლოზ ლოლობერიძე წინააღმდეგი არ იყო. მან სთქვა შემდეგი:

იყოს ესეც, რამდენ ასოები მეტი იქნება, იმდენი იგი უფრო გამდიდრდება, ბოლოს უკეთესი გამოვა, ამის სურვილის ის იყო, რომ ეს ახალი ასოებიც ხმარებულიყო. მაგრამ ასე არ მოხდა, ხმარება მისი ერთობ მოკლე დროის განმავლობაში

მაგრამ არაო, ისიც თქვა: როგორც არის ასე იყოს, ხუცური ხუცურად დაშთეს და მხედრული მხედრულათა.

მაინც 1878 წლის შემდეგ ასეთ ცდას თავი დაანებეს, მხოლოდ ქუთაისში კი იქნა შემოღებულ ის ასოები, რაც ჩვენ ზემოთ მოვიხსენიეთ, მაგრამ არც იგი იქმნა მრავალთაგან მოსაწონი, იგიც მალე იქმნა მივიწყებული. ამ ანბანს ზოგმა „ჭინჭველის ფეხი“ უწოდა, ამ ასოებს ყველა ისევ ვენის ასოებს ამჯობინებდა. ძველ კაცებს კი ვენის არ მოსწონდათ, მათში ყველა აკადემიურს ამჯობინებდა, ახალგაზრდობა კი ვენის ასოებს მისდევდა, ყველას ეს მოსწონდათ, ნიკოლოზ ლოლობერიძემ კი ქართულ ახალი სტამბას მართოდ ვენის ასოები არ მოუწარუქა, ასეთ საქმეთა გარეშე მან სხვა სასიკეთო მხარეც მიაჩნა, რაკი ქართული სტამბა გახსნეს, რაკი იგი ახალის ასოებით შეამკეს, მის შემდეგ კი ამისათვის საჭირო იყო სასტამბო ხელოსნობის მცოდნე კარგი სპეციალისტი ოსტატებიც, ამ დროს კი ქართველთ შორის ასეთ სპეციალისტ ამწყობნი, ანუ მბეჭდავნი და გამგენი კი სულ არ მოიძებნებოდა, ამიტომ ნიკოლოზ ლოლობერიძემ ერთი სტამბის ხელოსანი პეტერბურგში წაიყვანა თავის ფულით, ეს გახლდათ იოსებ ჩომახიძე, იგი პეტერბურგს სენტიის სტამბაში შეიყვანა მოწაფედ, იქ ისწავლა მან სასტამბო ხელობა, მერე დაბრუნდა საქართველოში, მერე დაბრუნდა საქართველოში, ახლად გახსნილ ქართულ სტამბას ეს განაგებდა. თბილისში მნახველ-ნაცნობნი ამბობენ, რომ იოსებ ჩომახიძე კარგად იყო სასტამბო საქმეებში მომზადებულიო.

ამ პირის მიბაძვით, მერე პეტერბურგს და მოსკოვს სხვა ქართველნიც წავიდნენ ამ ხელობის შესასწავლად, ზოგნი იქ დარჩნენ, ზოგნი 1870 წ. თბილისში დაბრუნდნენ, ასე რომ ქართული სტამბის აღორძინების საქმეს ნიკოლოზ ლოლობერიძე ასეთის საქმიანაც ემსახურებოდა. ამ საქმის წარმატება მას დიდად სურდა, სტამბის სახელოსნო საქმეთა ვითარება ისე კარგად იცოდა, რომ ამას შეეძლო სტამბის ამომწყობლობაც გაენია, ან მბეჭდაობა. ერთხელ ამაზედ მქონდა მასთან საუბარი, რაც კი მე რამ სტამბის საქმიანობა დაუსახელე მან ყოველივე ჩინებულად ამიხსნა და სთქვა:

მე ყოველთვის ვსციდილობდი, რომ ქართველ ხელოსნები გამრავლებულიყვნენ, სტამბის ასპარესზედა რამდენიმე შეგირდიც მყავს მიბარებული, სტამბაში ამათ ხელობა ისწავლეს, მერე ბეჭდვის საქმესაც გამოადგნენ, თორემ 1860 წლებს თბილისში, ქართველ ხელოსნები სულ არ იყვნენ.

ეს მართალია, თვით მეც მოვესწარ ამ გარემოებას, ზოგიერთ სტამბის მოხუც ხელოსნებისგან შევიტყვევ ის ცნობაც, რომ მთელს თბილისში 1840-50 და 1860 წლებში, ართველთაგან ორი, ან სამი

კაცი იქნებოდა ამომწყობი და ერთიკ მბეჭდავიო. 1865 წ. შემდეგ კი როცა სტ. მელიქიშვილის სახელით ქართული ახალი სტამბა გაიხსნა, რომელ სტამბის გახსნის მეთაურობა ნიკ. ლოლობერიძეს ეკუთვნოდა ღიმ. ბაქრაძესა და ვ. თულაშვილს ერთად, მის შემდეგ კი თბილისში ქართველნი და სომეხნიც წახალისდნენ, ამ ახალ სტამბაში რამდენიმე ბავშვიც მივიდა შეგირდად.

1870 წლებამდის საქმე ისე იყო, რომ სტამბაში შეგირდებად იყვანდნენ ისეთ ბიჭებსაც რომელთაც წერა-კითხვა სულ არ იცოდნენ. ამათ წერა-კითხვისას ასწავლიდნენ და ამავე დროს ხელობასაც, რომელთაც ამომწყობლობა სურდათ, თორემ მბეჭდავნი კითხვას არც კი სწავლობდნენ, თვით 1885 წლებამდის თბილისში რამდენიმე იყო ისეთი მბეჭდავნი, რომელთაც წერა-კითხვა არც კი იცოდნენ, ასე იყო საქმე. საზოგადოდ უნდა შეინიშნოს, რომ თბილისში მცხოვრებ ქართველ და სომეხნი სტამბის საქმეებს სულ არ ეტანებოდნენ, ეს ხელობა ამათში ხამი იყო, უცნობი. ამასვე ასაბუთებდა ნიკ. ლოლობერიძე ასე.

სტამბის გახსნის დროს, წარმოდგინეთ, რომ თბილისში ორი ან სამი შეგირდიც ვერ ვიშოვნეთ, რის ვაი ვაგლახით სამი კაცი ვიშოვნეთ ამწყობნი და ერთიკ მბეჭდავი.

მაშინ ასე იყო, რომ თფილისელნი კინტობას უფრო ადვილად მისდევდნენ, თაბახის ტარებას, ვიდრე სტამბაში მისვლას. მაშინ იმის წარმოდგენაც კი არავის ქონდა, რომ სტამბის სახელოსნოდ შაგირდს წერა-კითხვაც უნდა სცოდნოდაო. მაშინ მშობლები ასე იტყოდნენ ხოლმე შაგირდის ძეგნის დროს:

თვალიმც დაუდგებათ, ჩემმა შვილმა რომ წერა-კითხვა იცოდეს, მაშინ მას ბაზაზს მივცემ შეგირდად და არა სტამბაში რაღაცას საჩხიკინებლადაო.

ასე ამ სიტყვებით იტყოდნენ თურმე მაშინ წუნს, ამ შაგირდობის სიმცირეს და აყაყობას საკურნავ მაღამოდ ისევ იმერლები მოეველინნენ და 1866 წლის შემდეგ, იმერეთიდან თფილისში ჩამოსულა ორი ახალგზარდა ბიჭი, რომელთაც ქუთაისის სასულიერო სასწავლებელშიაც კი ესწავლათ, ამათ მოსვლით იწყება სრულიად ახალი ხანა ქართული სტამბის ასპარეზად, რადგანაც მერე ამ ორს იმერს მონაფეს იმერეთიდან სხვებიც მოჰყვენენ და 1872 წლისთვის უკვე გაჩაღდა ქართული სტამბის საქმის წარმატება და შეგირდებმაც იმატეს. ამ საქმეებშიაც, ანუ იმერეთიდან თბილისში სასტამბო შაგირდებითა გადმოყვანაშიაც ნიკ. ლოლობერიძეს მიუძღვის კარგი შრომა. შრომას გარდა თავის საკუთარი ფულის დახარჯვაც.

ნიკოლოზ ბესარიონის ძე ღოღობერიძეს თავის შეძლებისდაგვარად ქონდა ქონება, ამ შეძლებას იგი დიდად უფრთხილდებოდა, სურდა, რომ თავის სიკვდილის შემდეგაც ქართველი ერისთვის რამე საქმე ეკეთებინა და სიკეთე ეთესა, ამით იგი ისე იყო აღფრთოვანებული, მას ქართველი ერის მომავალი იქამდის აფიქრებდა, მისის მდგომარეობითი პირობები ისე ადარდებდა, რომ თვისის შეძლებიდან ეტლშიაც კი არ ხარჯავდა ფულს, რა არის რომ ჩემ გამეტებულ წვლილს ბევრი არაფერი დააკლდესო.

მას უყვარდა თავის სამშობლო ერის მომავალი, სურდა მათი დანინაურება, აყვავება, ამისთვის სცხოვრობდა იგი, ამისთვის ფიქრობდა იგი, მისი ყოველი სიტყვა სულ ამის გარშემო ტრიალებდა. 1905 წ. შუა რიცხვებს, როცა საქართველოში აღრევის კორიანტელი იწყებოდა, მაშინ იგი საზღვარგარეთ მიდიოდა, თბილისში ჩვენ ვნახეთ ამ კორიანტელზე ლაპარაკი ჩამოვარდა, ისევე რევოლუციონურ მოძრაობაზე და სხვა და სხვა პარტიებზე, მე ვთქვი, რომ უბრალოდ დაგვეკარგება დრო და სისხლიც ამაოდ ჩაივლის, არაფერი გამოვა. მან სთქვა: - „რა გაეწყობა, უსისხლოდ რომ არსად არაფერი კეთდება“. ეს ნამდვილი მისი სიტყვები გახლავთ. მე გავკვირდი ამაზედ.

განსვენებული ჩვენი ცხოვრების შესახებ იქამდის მოყვარე იყო და თავდაჭერილი, რომ მას თავის ქონების ანდერძი ადრევე ჰქონია გაკეთებული, ესე იგი 1965 წლამდის, რომ ვინიცობაა რამე უბედურება მენვიოს, მით ჩემი ქვეყნის საქმეების წინაშე ჩემმა ნატვრამ, ამაოდ არ ჩაიაროსო, თავისი უძრავი ქონება დაუტოვა ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოების გამგეობას. 5000 ათასი ქართველ ეთნოგრაფიულ საზოგადოებას და ასევე სხვებს თავის შეძლებისდაგვარად. ასეთ კეთილ საქმეთა გარეშე სიცოცხლის დროსაც ბევრი რამ აქვს გაკეთებული და დანათესი. ჩვენ ყველა მათ ვერ მოვსთვლით.

ვერ მოვსთვლით, რადგანაც იგი ყოველ კეთილ საქმეს ჩუმად ასრულებდა, ვისიმეს გაჭირვებას, გაჭირვებულთა მიმართვას საიდუმლოდ იტოვებდა, თავის დღეში არავის რას ეტყოდა, თუ ამან ის მთხოვა და იმან ესო. თუმც იგი ამით ხშირად შეწუხებულიც იყო, მაგრამ მაინც ყოველივეს ითმენდა, იტანდა და თავის შეძლებისდაგვარად სახსარსაც ასე აძლევდა, როგორც შეეძლო.

ყოველ სასიკეთო საქმეთა გარეშე ნიკოლოზ ღოღობერიძე იყო სამაგალითო ნიშანი ქართველის შეგნებულის პიროვნებისა, გულწრფელი ძეგლი ჩვენი დამწუხრებულის მდგომარეობის, ამ მდგომარეობის გამომხატველ მოღვაწეთა სვე-ბედიც. მან კარგად იცოდა ჩვენი მწერლობის უძლურება, მოღვაწეთა შორის დაუფა-

სებლობა, უჭონლობა, ამიტომაც ყოველთვის ჩვენს მდგომარეობა-სა და მოღვაწეთა ცხოვრებაზედაც ღრმა, სიმპატიური შეხედულება ქონდა, იგი ამათ გარემოებას თვალ-ყურს ადევნებდა.

ამის საფუძველად ჩვენ ბევრს არას ვიტყვით, მოვიყვანთ მხოლოდ სამს ცნობას, სისინორისთვის ეს სამი ცნობაც კმარა, თუმცა სამი კი არა და ასეთებს ათი და ოციც შეიძლებოდა მოგვეყვანა.

მაგალითები: ნიკ. ლოლობერიძე კარგად იცნობდა ქართველ მოღვაწე-მწერალს პეტრე უმიკაშვილს, იცოდა ამის ცხოვრების პირობები, მისი სამწერლო შრომის ცნობა და ამიტომაც როცა თვით შავი ქვის საქმეებს აწარმოებდა, თავის გამგეობაში მიიწვია და თავის შესაფერი სამეც მისცა. ამითი მან პატიოსნურად დააფასა ცნობილის მოღვაწის შრომა და მასთან კაი ქომაგობაც გაუწია.

მეორე მაგალითი: ჩვენში, ბევრმა თუ არა, ზოგიერთებმა მაინც იცინან, რომ ეგნატე ინგოროყვა (ნინოშვილი) გაჭირვებით ცხოვრობდა. ეს გარემოება ნიკ. ლოლობერიძესაც შეეცყო, შეეცყო აგრეთვე ეგნატეს პატიოსნება და სამწერლო ნიჭი და მწერლობის იდეაც, ამიტომ ნიკ. ლოლობერიძემ სიამოვნებით მისცა ეგნატეს სამსახურის თანამდებობა, შავი ქვის სამუშაოში ეგნატე კარგა ხანს მსახურობდა, როგორც სუსტი ჯანის პატრონმა იქ სამსახური ვერ შეძლო, თავი დაანება, იქიდან საფილქსერო პარტიაში შევიდა, დაღისტანში წავიდა, ნიკ. ლოლობერიძე მას ექცეოდა კარგად, გასვლის დროს ფულიც უთავაზა საკმარისად, ეს თვით ეგნატემ მითხრა პირადად მე.

მესამე ფ. გოგიჩაიშვილიც ნ. ლოლობერიძეს ემსახურებოდა ბათუმს, შავი ქვის სამრეწველოს კანტორაში. პეტრე უმიკაშვილთან ერთად. ნიკ. ლოლობერიძემ მას შენიშნა განათლების სიყვარული, ამიტომ მას განუცხადა სრული თანაგრძნობა, ევროპაში წასვლა, განათლების მიღება. ფილიპე გოგიჩაიშვილმაც შეასრულა თავისი ვალი. დღეს ხომ ვიცით, ისიც კარგად, რომ ფ. გოგიჩაიშვილი არის ცნობილ მოღვაწე-მწერალ მშრომელი პირი თავის ქვეყნის და ერისა.

ასეთი ცნობების გარდა ნიკოლოზ ლოლობერიძეს სხვა მოღვაწეებისთვისაც ხშირად მიუცია თავის შესაფერი დახმარება და ცხოვრების სახსარი.

დამატების ცნობები ნ.ბ. ლოლობერიძეზე

ნიკოლოზ ბესარიონის ძე ლოლობერიძე დაიბადა ქ. ქუთაისში 1830 წელს, 1857 წელს სწავლა დაამთავრა ტფილისის გიმნაზიაში და პეტერბურგის უნივერსიტეტში შევიდა. კურსის დამთავრების

შემდეგ, 1862 წელს იგი გაამწესეს ისტორიისა და გეოგრაფიის მასწავლებლად ტფილისის გიმნაზიაში. ორი წლის შემდეგ განსვენებული ნიკოლოზი და ცნობილი არქეოლოგი და ისტორიკოსი დ.ზ. ბაქრაძე „კავკასიის ქრისტიანობის აღმდგენელ საზოგადოების“ სკოლების ინსპექტორად დანიშნეს. ნიკოლოზ ბესარიონის ძე დიმიტრი ზაქარიას ძე და გიორგი ექვთიმეს ძე წერეთელი ერთად მოგზაურობდნენ მთებში და ეცნობოდნენ ხალხის ზნე-ჩვეულებას. გიორგი წერეთელმა თავისი მოგზაურობის შესახებ „მგზავრის წერილებიც“ დაბეჭდა.

დ. ბაქრაძესა და პროფესორ მელიქიშვილის ძმის სტეფანე მელიქიშვილთან ერთად ნიკოლოზ ბესარიონის ძემ ტფილისში სტამბა დააარსა, სადაც ქართული წიგნები და ჟურნალ-გაზეთები იბეჭდებოდა.

ნიკოლოზ ბესარიონის ძის ასეთი მოღვაწეობა 1860 წლის 19 თებერვლამდის გაგრძელდა, ხოლო სასამართლო რეფორმების შემდეგ იგი დ. ბაქრაძესთან ერთად მომრიგებელ მოსამართლედ დაინიშნა.

გახსენებული

„...ამ ოცდაათიოდე წლის წინად განსვენებულ ნიკოლოზ ღოღობერიძესთან მქონდა ლაპარაკი ქართველების ბედოვლათობაზე ბორჩალოს მაზრაში და ზემო ქართლში. შეეჩივოდი, თუ რა უბედურებას მოასწავებდა ჩვენთვის სამშობლოს ტერიტორიის გაყიდვა, მშრომელი ხალხის გაბოგინოება, ღარიბებისთვის ლუკმაპურის განყვეტა...

...დიდი ხანია უნდა გვცოდნოდა. მომიგო მან, რომ აღმოსავლეთს საქართველოში ჩვენ ეს დღე დაგვადგებოდა... ხელს არ ვანძრევთ და თავისათვის არ ვზრუნავთ, მაშ რა სიკეთე დაგვეყრება? ნეტავი შავი ზღვის პირად არ აგვიკვეთდნენ ფეხს და იქიდან არ აგვყრიდნენ, შენის კარგად ყოფნით თორემ...

მე ისე მეოცა ეს მისი შიში, რომ სიტყვა გავანყვეტივინე და შევეკითხე თუ შავი ზღვის პირად რა შიში უნდა გექონოდა, როცა იქ მჭიდრო მოსახელობა გექონდა და წმინდა წყლის ქართველობა, ყიზილბაშებთან და სხვებთან აურეველი, დიდ მომავალს გვიქადდა...
ღმერთსაც ექნას, მაგრამ მეშინია ჩვენი უსაქმო ყოყოჩობის და სულმოკლეობის და მათი შეუგნებელი ხეპრობის და ძალმომრეობის.

— რას ამბობთ, ეს და ეს კაცი, ესა და ეს თემი როგორ მისცემენ ვინმე ნებას ქვეყნის აკლებისას - მეთქი.

ნიკ. ლოლობერიძემ ირონიულად მომიგო:

...არა მნამს სიბრძნე გლახაკთა! ასე უთქვამს სოლომონ ბრძენს.

მე გამეცინა.

მაშინ ნიკ. ლოლობერიძის პესიმიზმს დავცინოდი, მეგონა, და ახლა ვხედავ და ვგრძნობ, რომ თურმე დავცინოდი ჩვენს მაშინდელ მომავალს, ე.ი. აწინდელ დროს, ჩვენთვის საუბედუროს და მიწასთან გამსწორებელს.

„კლდის“ ამ წლის ...№-ში დაბეჭდილი იყო ჩემგან ნათარგმნი „მმართველობის მოამბის“ წერილი იმის თაობაზე, თუ როგორ გვიპირებენ ჩვენ, ე.ი. აბხაზებს, მეგრელებს, გურულებს, ქობულეთელებს და აჭარლებს შავი ზღვის პირიდან აყრას.

ჩვენ უნდა აგვეყარონ და ჩვენს ნასისხლარსა და ნაოფლარზე სხვა ხალხი უნდა დაასახლონ.

ამას კი აღარ მალავენ. ამას მოქმედებენ დღისით მზისით საქვეყნოდ. ამას თავიანთ დამლას აკრავენ სახელმწიფო საბჭო და სახელმწიფოვე სათათბირო, სადც სხედან ჩვენი კაცებიც, რომელთაგან ზოგი ცაში ვარსკვლავებს ზომავს და ზოგი ნაცარქექიასავით, რომელიც პატარა დოქს ვერ ერეოდა მოსატანად, და დევების შესაშინებლად დიდ ჩაკირულ ჭურს ეპოტინებოდა ამოსაღებად. – მაღალ ფარდებზე მჭევრად ლაყობენ, იმის მაგიერ, რომ რეალურ საჭიროებებზე შეგნებით გულახდილად და მხნედ ილაპარაკონ...

წაიკითხეთ „კლდის“ ნაჩვენები №-ში მოთავსებული სტატია, რომელზედაც ზემორე მოგახსენეთ.

წაიკითხეთ და დამეთანხმებით, რომ ვილუპებით ნამდვილად, საუკუნოდ, ძირ-ფესვიანად; ვილუპებით თითოეული ჩვენგანი კერძოდ და საერთოდ ყველანი, როგორც ერთი.

ამ თორმეტი წლის წინად გაქრა საქართველო პოლიტიკურად, დღეს ვისპობით ეთნოგრაფიულად, ვილუპებით ფიზიკურად, როგორც გურიაში იტყვიან „ანაგებად ვილუპებით“.

ჯერ წყლის ხმარება აგვიკრძალეს აღმოსავლეთ საქართველოში მიწის მოსარწყავად, სადაც მიწა ურწყავად მოუსავლიანია. ახლა მიწას გვაცლიან ფეხქვეშიდან დასავლეთს საქართველოში, სადაც მიწას რწყვა არ უნდა...

მერერას ვსაქმობთ ამ დალუპვის თავიდან ასაცდენად?

– არაფერს!

– მიზეზი?

„ჩვენი უსაქმო ყოყოჩობა და სულმოკლეობა!“ ნიკ. ლოლობერიძის თქმის არ იყოს.

– მერე ჩვენი დეპუტატები; ჩვენი პარტიები, ის ჩვენი გულის კუნჭულები?

– „არა მწამსიბრძნე გლახაკთა“ უთქვამს, – სოლომონ ბრძენს.
12.XI.1913.

მაგმაძე.

ნიკოლოზ ბესარინის ძე ლოლობერიძე გარდაიცვალა 27 დეკ.
1911 წ.

ამის გარდაცვალებას მთელი ქართველობა მწუხარებით მი-
ეგება. მიზეზები ამ მწუხარების ის გახლდათ, რომ განსვენებული
მთელს თავის სიცოცხლეში იყო პირველი ადამიანი: იგი გახლდათ
კარგად განათლებული კაცი, თავის ქვეყნის და ერის დიდი მო-
სარჩლე, ყოველივე ამასთან კარგი მოქალაქე, სკოლაში მოზარდი
თავობის წინაშე კარგი მასწავლებელ-დამრიგებელი, ბანკში სა-
მაგალითო, სწორე თავმჯდომარე, მთავრობის სამსახურში ჭეშ-
მარიტი კანონმდებელი, შავი ქვის სამრეწველოშიაც სამაგალითო
მწარმოებელი. მთელ მის სიცოცხლეში არ ყოფილა მაგალითი, რომ
მას ვისთვისმე ეწყენინებინოს რამე, შავი ქვის მართვა-გამგეობის
დროს ხომ მისგან ერთი მუშაც არ დაჩაგრულა, ერთი კაციც არ და-
ჯაბნილა, რაც მაშინ შავი ქვის მრეწველობის ასპარეზად ერთობ
ხშირი გახლდათ და უხვი. მთელს ყვირილის მაზრაში ერ კაცსაც
ვერ ნახავდით, რომ ნიკოლოზის შესახებ რამე ძვირი თქვას. განს-
ვენებულის დღიდან, ქართულ გაზეთებში ეს ცნობები დაიბეჭდა,
ქართულ გაზეთებს გარდა რუსულ გაზეთებშიც იყო სხვადასხვა
ცნობები დაბეჭდილები, რადგანაც ეს ცნობები ქართულის ცნობე-
ბისაგან დიდად არ განირჩევიან.

ქუთაისი. ნიკოლოზ ლოლობერიძის გარდაცვალებამ შავი ქვის
მრეწველთა შორის გულწრფელი სინანული და მწუხარება გამოიწ-
ვია. განსვენებული იყო შავი ქვის მრეწველობის საქმის ერთ პირ-
თაგანი, რომელმაც თავის ცოდნის მეოხებით და ხასიათის სიმტკი-
ცით შესძლო მრეწველობის საქმე ევროპულად დაეყენებინა. ამის
გამო განსვენებული ერთი გავლენიანი და წარჩინებულ წარმო-
მადგენელთაგანი იყო შავი ქვის მრეწველობის საქმეში. განსვენე-
ბულის ცოდნა-გამოცდილებითა და რჩევით ხშირად უსარგებლია
შავი-ქვის მრეწველთა კრებას და პირველ ხანებში მუდამ გულდას-
მით ისმენდა განსვენებულის მიერ გამოთქმულ კეთილ რჩევა-და-
რიგებას.

შვაიპოლტ ფიოლი -- პირველი რუსული ნიგნების გამომცემელი

პირველი სლავური ნიგნების მბეჭდავად მიიჩნევენ ფრანსისკ სკორინას (დაახ. 1486-1551). ის წარმოშობით გახლდათ პოლოც-კიდან, რომელიც იმდროისათვის ლიტვის დიდი სამთავროს დედაქალაქი იყო. სკორინა, როგორც თვითონ აღნიშნავდა, „რწმენით, რუსინი“ იყო. იგი თვითონ თარგმნიდა ბიბლიურ ტექსტებს საეკლესიო სლავურიდან (ბულგარული) რუსულ ენაზე. მის მიერ გამოცემული პირველი ნიგნი იყო კირილიცაზე დაბეჭდილი სლავური „ფსალმუნები“, რომლის სახეწოდება – „Библия Руска“ ხაზს უსვამდა ძირითად ეთნოლოგიურ და სულიერ დანიშნულებას მთელი „რუსინებისათვის“. მიუხედავად იმისა, რომ სკორინა მრავალი თვალსაზრისით მართლაც პირველი გახლდათ, ნიგნი მან 1517 წლის 6 აგვისტოს გამოსცა.

რუსული ნიგნის ისტორიაში პირველმბეჭდავად აღიარებულია ივანე ფედოროვი (დაახ. 1520-1583). თუმცა, პირველი რუსული ნიგნის მბეჭდავად არც ის შეიძლება ჩაითვალოს. ამ შემთხვევაში, იგი მხოლოდ მეოთხე იყო. მან ნიგნი 1564 წელს დაბეჭდა. მას ორი წლით დაასწრო ლიტველმა პროტესტანტმა არიან სიმონ ბუდნიმ და 1562 წელს გამოსცა ნიგნი „Катехизис“.¹

სიმაღლესი პირველი რუსული ნიგნის დაბეჭდვისა და მისი შემქმნელის – შვაიპოლტ ფიოლის (1479-1526) შესახებ რატომღაც გასაიდუმლოებული იყო საუკუნეების მანძილზე. ფაქტია, რომ სწორედ გერმანელი კათოლიკე – შვაიპოლტ ფიოლი უნდა ჩაითვალოს სლავური და მათ შორის, რუსული ნიგნის პირველმბეჭდავად. ოცდაექვსი წელი აშორებს ფიოლის მიერ პირველი ნიგნის გამოცემის თარიღს ფრანსისკ სკორინას მიერ, 1491 წელს, „რუსული ბიბლიის“ გამოცემას. შვაიპოლტ ფიოლმა არამარტო სცადა ნიგნის ბეჭდვა, როგორც ეს გააკეთა ფედოროვმა მოსკოვში, არამედ დააფუძნა სტამბა საკუთარი სამარკო ნიშნით.²

1 Михаил Голденков. „Аналитическая газета „Секретные истории“, №5, 2009.

2 <http://www.secret-r.net/arkhiv-publikatsij/9-2009/shvajpolt-fiol-pervyj-russkij-knigopechatnik>.

ამას გარდა, პირველი რუსული წიგნი მოსკოვში არ დაუბეჭდავთ. სლავური წიგნების ბეჭდვა დაიწყო პოლონეთის გულში – ქალაქ კრაკოვში. კათოლიკურ ქვეყანაში მართლმადიდებლური ეკლესიისთვის განკუთვნილი გამოცემების შექმნა უცნაურ მოვლენად არ მოგვეჩვენება, თუ გავითვალისწინებთ იმდროინდელ სოციალურ-პოლიტიკურ და ეკონომიკურ პირობებს. პოლონეთის მეფე კაზიმირ IV იაგელონჩიკი (1427-1492) იმავდროულად ლიტვის მთავარიც გახლდათ. ლიტვის დიდი სამთავროს მიწებზე ცხოვრობდნენ მართლმადიდებელი ბელორუსიელები და უკრაინელები. ისინი ქვეყანაში ძლიერ პოლიტიკურ გავლენას ინარჩუნებდნენ. სამთავროს სახელმწიფო ენად რუსული ითვლებოდა. მეფე კაზიმირი, როგორც ბრძენი მმართველი, ეყრდნობოდა ძლიერ ცენტრალიზებულ პოლიტიკას და გარკვეულ რელიგიურ შემწყნარებლობას, რომელიც ეფუძნებოდა სამეფო კარზე გავრცელებულ წესებს. იგი უძღვებოდა, როგორც კათოლიკურ პოლონეთს, ისე მართლმადიდებლურ ლიტვურ-ბელორუსულ „შლიახტას“. ყოველივე ამან, კი ხელსაყრელი პირობები შექმნა სლავური სტამბის, შრიფტისა და წიგნების შექმნისათვის.

პირველი სლავური წიგნების გამოცემელი, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, გახლდათ წარმოშობით გერმანელი მესტამბე შვაიპოლტ ფიოლი (Schweipolt Fiol). იგი დაიბადა ფრანკონიის ქალაქ ნოიშტადტ-ან-დერ-აიშში. მისი ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესახებ მოთხრობილია ნაშრომში: „XV და XVI საუკუნეების კრაკოველი მესტამბეები“ (Obrazki z życia żaków krakowskich w XV i XVI wieku), რომელიც 1922 წელს გამოაქვეყნა პოლონელმა ისტორიკოსმა იან პლასნიკმა (Jan Ptaśnik, 1876-1930). მკვლევარი ეყრდნობოდა კრაკოვის სახელმწიფო არქივში დაცულ 49 საბუთს. ამ დოკუმენტების საშუალებით ცნობილი გახდა, რომ შვაიპოლტ ფიოლი 1479 წელს, კრაკოვში, საიუველირო სახელოსნოში მოეწყო ოქრომქსოველად (perlenhafter). ასე უწოდებდნენ ოსტატს, რომელიც ქმნიდა ოქრომკედით ნაქარგს, უფრო სწორად, „ოქრომკედით ნაკერს“. ოქროსა და ვერცხლის ძაფებით ამშვენებდნენ ძვირფას ქსოვილებს. ნაქარგში ხშირად ურთავდნენ ძვირფას და ნახევრად ძვირფას თვლებს. ამგვარი ქსოვილებიდან ამზადებდნენ საერო და სასულიერო პირების საზეიმო სამოსელს, მაგიდისა და საწოლის გადასაფარებლებს, საეკლესიო მსახურებისთვის განკუთვნილ ნივთებს.¹

1 Немировский Е. Л. Шедевры мирового полиграфического искусства. – Ч. 1. – М.: 1990. – стр. 73-76.

შვაიპოლტ ფიოლი კათოლიკე გახლდათ. ნიჭიერი ახალგაზრდა დაინტერესდა არა მარტო პოლიგრაფიული, არამედ საინჟინრო საქმიანაც. შექმნა მაღაროებიდან წყლის ამოსატუმბი მანქანა, რისთვისაც 1489 წლის 9 მარტს, მეფე კაზიმირმა მას სიგელი უბოძა.

ფიოლის გამოგონებით დაინტერესდა მდიდარი ვაჭარი და ბანკირი იან ტურზო (1437-1508). იგი ფლობდა რამდენიმე საბადოს, მათ შორის იყო პოლონეთის პატარა ქალაქ ოლკუშში მდებარე ტყეების მაღაროც. ტურზო, კრაკოვის პატრიციასთან – იან ტეშნართან ერთად, გახდა შვაიპოლტის სტამბის დამფინანსებელი. მათი კომერციული ინტერესები მოსკოვის სამთავროზეც ვრცელდებოდა.

ბეჭდვის პროცესის დაწყებამდე საჭირო იყო კირილიცას ანბანზე შრიფტის დამზადება. 1998 წელს ურსულა ტიმანმა გამოაქვეყნა ნიურნბერგის საქალაქო არქივში დაცული დოკუმენტი, რომელიც 1489 წლის 26 ოქტომბერით იყო დათარიღებული. საბუთი იუწყებოდა, რომ ფიოლმა შეთანხმება დადო იაკობ კარბესთან, რომელიც ვალდებულებას იღებდა მოეჭრა რუსული შრიფტის ასოები. პუანსონებისა და მატრიცების დასამზადებლად ფიოლი მიზანმიმართულად ნიურნბერგში გაემგზავრა.

ფიოლის შესახებ კიდევ ერთი დოკუმენტი დათარიღებულია 1490 წლის 18 სექტემბრით. საბუთის მიხედვითაც, ფიოლი ნოიბურგელ იოჰანს და ნიკოლაუს სვედლერებს ადანაშაულებდა ქალაქის ქურდობაში, რომელიც მას კრაკოვში, თავის სახელოსნოში ჰქონდა შენახული. მესტამბეს არავითარი მტკიცებულება არ მიუთითებია, თუმცა იგი ამბობდა, რომ საკუთარი თვალთნახა ქურდობის ფაქტი. დადანაშაულებულებმა ფიოლს ცილისწამებისთვის უჩივეს. ამ საქმის სასამართლო გადწყვეტილება უცნობია. მაგრამ ის კი ცხადია, რომ 1490 წლისათვის კრაკოვში უკვე არსებობდა სტამბა.

მართალია, იაკობ კარბემ შვაიპოლტ ფიოლს აღუთქვა, რომ შრიფტს სხვა დამკვეთს არ დაუმზადებდა და არც შრიფტჩამოსხმის საიდუმლოებას გაუზიარებდა ვინმეს, მაგრამ კირილიცას დამწერლობის შრიფტის საბოლოო ვერსიის შემქმნელად სხვა პიროვნება დასახელდა. ფიოლის დაკვეთა, რომელიც 1491 წლის 4 თებერვლით არის დათარიღებული, სრულად დაამზადა კრაკოვის უნივერსიტეტის ბრაუნშვეინგელმა სტუდენტმა ლუდოლფ ბორსდორფმა (Ludolfus, Ludolfi de Brunszwyczk). მან შექმნა 230 ასო და სტრიქონზედა ნიშანი. ამასთანავე, ვალდებულება აიღო არ

დამზადებინა ისეთი-
ვე შრიფტები სხვისთვის
და არავისთვის არ ეს-
წავლებინა მათი შექმნის
საიდუმლოება.¹

ფიოლის საგამომ-
ცემლო საქმიანობაში
ხელი შეუწყო ცნობილმა
გერმანელმა ჰუმანისტ-
მა პოეტმა კონრად ცელ-
ტისმა (Conradus Celtis,
1459-1508), რომელიც
1489-1491 წლებში ცხოვ-
რობდა კრაკოვში. იგი
თავისი პროზითა და პო-
ეზიით პროპაგანდას უწევ-
და ფიოლის საქმიანობას.

შვაპოლტ ფიოლი

საარქივო მასალებზე
დაყრდნობით ცნობილია, რომ 1491 წლის ივლისში ფიოლს გარკვე-
ული თანხის დაუბრუნებლობის გამო, რომელიც არ ეხებოდა საგა-
მომცემლო მოღვაწეობას, ბრალს უყენებდა ვინმე ოტტო, რის გამოც
1491 წლის 1 აგვისტოს მესტამბე გაასამართლეს და იმავე წლის 21
ნოემბერს საპყრობილეში ჩასვეს. ფიოლი გულშემატიკერების წყა-
ლობით გაათავისუფლეს. მათ 1000 უნგრული ფლორინის გირაოს
საფასურად მოახერხეს მისი ციხიდან გამოყვანა. იმავე საარქივო დო-
კუმენტში ფიოლი პირველად არის მოხსენიებული წიგნის კრაკოველ
მბეჭდავად („Swayboldum impressorem librorum de Cracovia“).

1492 წლის 22 მარტს ფიოლი ერეტიკოსობაში დაადანაშაულეს,
გაასამართლეს და რომ არა მისი მფარველის, იან ტურზოს ჩარევა,
კვლავ ციხეში აღმოჩნდებოდა დიდი ხნით. იმავე წლის 27 მარტს
ქალაქ გნეზნოს კათედრალური ტაძრის სასულიერო პირთა კო-
ლეგიის გადაწყვეტილებით მესტამბე საეკლესიო სასამართლომ
გაათავისუფლა. 1492 წლის 13 იანვარს, გნეზნოს მთავარეპისკო-
პოსმა იან ტურზოს ურჩია თავი შეეკავებინათ რუსული წიგნების
ბეჭდვისა და გავრცელებისაგან. არსებობს მოსაზრება, რომ შვა-
პოლტ ფიოლის მეოთხე გამოცემის („ფერადი ტრიოდი“) ანონი-
მურობა გამოწვეული იყო გნეზნოს კოლეგიის აკრძალვით.

1 Немировский Е. Л. Шедевры мирового полиграфического искусства. – Ч. 1. – М.: 1990. – Ст. 73-76.

კრაკოვში პოლიტიკური ატმოსფერო შეიცვალა. 1492 წელს გარდაიცვალა მეფე კაზიმირ IV იაგელონჩიკი. ტახტზე ავიდა მისი ვაჟი იან ოლბრახტი, რომლის უახლოესი მრჩეველი გახლდათ ჰუმანისტი ფილიპო ბუონაკორსი (1437-1496), რომელიც ცნობილია როგორც კალიმაქუსი. 1493 წლის აპრილში, გნეზნოს არქიეპისკოპოსი გახდა მეფე კაზიმირ IV-ის მეორე ვაჟი – ფრედერიკ იაგელონჩიკი (1468-1503). მან ხელსაყრელი პირობები შექმნა სლავური წიგნი ბეჭდვის აღსადგენად.

ფიოლის მიერ დაარსებულ კრაკოვის სტამბაში დაიბეჭდა ჩვენამდე მოღწეული ოთხი გამოცემა: „Октоих“ (Осмогласник, 1491); „Часослов“ (1491); „Триодъ постная“ (1492-1493); „Триодъ цветная“ (დაუთარილებელი).

წიგნების – „Октоихе“ и „Часослове“ – ბოლო ფურცლებზე განთავსებულია კოლოფონი, რომელზეც ვკითხულობთ: „Докончана быс сия книга у великомъ градѣ оу Краковѣ при державѣ великаго короля полскаго Казимира, и докончана быс мѣщанином краковѣскимъ Шваиполтомъ, Феоль, из нѣмецъ немецкого родоу, Франкъ. И скончалас по божием нарожениемъ. 14 сътъ девятьдесят и 1 лѣто“. იქვეა, სასტამბო-საგამომცემლო მარკა, კრაკოვის გერბი მესტამბე-გამომცემლის ინიციალებითა და საგვარეულო ნიშნით.

„Октоих“ – წმ. იოანე დამასკნელის მიერ ბერძნულ ენაზე შექმნილი საეკლესიო საგალობლების კრებულია. ეს უძველესი ლიტურგიკული ძეგლი შემდგომში ითარგმნა მრავალ ენაზე და მათ შორის ძველ სლავურად.

„Октоих“ დაბეჭდილია „in folio“-ს ფორმატზე, ორ ფერში ბეჭდვის ტექნიკით და აკინძულია ოცდაორი რვაფურცლიანი რვეულისაგან. წიგნი საერთო ჯამში 172 ფურცელს მოიცავს, ბოლო 3 ფურცელი ცარიელია. უცნაურია წიგნის პაგინაციის ინდივიდუალური სტილიც, რომელიც მხოლოდ ფიოლის გამოცემებში გვხვდება: დანომრილია ყოველი რვეულის პირველი-ოთხი ფურცელი. ზოგი გვერდი დამშვენებულია რთული, მაგრამ მოკრძალებული ორნამენტებით, ყოველი თავის დასაწყისში სათაო ასო-ნიშანი გაფერადებულია სინგურით. წიგნის მეორე ფურცელზე, ტექსტი იწყება ორნამენტიანი თავსართით, რომლის ქვემოთ განთავსებულია ჩანწული ინიციალები. ამის გარდა, ოცდახუთ სტრიქონიანი ინკუნაბულა შეიცავს მარტივ და მთავარ ინიციალებს, ე.წ. „инициалы-ломбарды-ს“.

დღეისათვის შემორჩენილია ამ გამოცემის რვა წიგნი. პირველი ფურცლის უკანა მხარეს გრავირებული ფრონტისპისზე გამოსახულია ჯვარცმის კომპოზიცია. იგი მხოლოდ ერთ ეგზემპლარს ახლავს და ვრაცლავის ბიბლიოთეკის ეგზემპლარების კვლევის პროცესში აღმოაჩინა წიგნის ისტორიის მკვლევარმა ერუ სამუელ ბანტკემ (Jerzy Samuel Bandtkie, 1768-1835). წიგნმცოდნეთა მოსაზრებით, 190 X 123 მმ ზომის ხელით შეღებილი გრავიურის ავტორი უნდა იყოს ნიურნბერგელი მესტამბე-გამომცემელი ანტონ კობერგერი (დაახ. 1440-1513). იქვე დამზადდა საგრავიურო დაფა, რომელიც სავარაუდოდ, ფიოლმა წამოიღო 1489 წელს ნიურნბერგიდან.

იმავე, 1491 წელს არის დაბეჭდილი ქრისტიანული ღვთისმსახურისათვის განკუთვნილი კრებული „Часослов“, რომელიც შეიცავს დღე-ღამის განმავლობაში საკითხავ უცვლელ ლოცვებსა და ყოველდღიურ საკითხავებს. გამოცემა შედგება 47 რვაფურცლიანი და ერთი ექვსფურცლიანი რვეულებისგან, რომლის მთლიანი მოცულობა 382 ფურცელია. წიგნი დანომრილია იგივე სტილით, როგორადაც „Октоих“-ი, ანუ მთლიანობაში დანომრილია 1-96 ფურცელი. ბოლო ფურცელზე განთავსებულია კოლოფონი საგამომცემლო მარკით, რომელიც შემორჩენილია მხოლოდ სამ ეგზემპლარზე. მკვლევართა შეხედულება ამ ორი გამოცემის საგამომცემლო მარკის შესახებ ორად იყოფა. ერთნი თვლიან, რომ ისინი დაბეჭდილია ერთი და იგივე საგრავიურე დაფით. სანინაალმდეგოს ფიქრობენ მეორენი. მათი აზრით, ამ ორი წიგნის კოლოფონებზე აღბეჭდილი საგამომცემლო მარკები სხვადასხვა დაფებიდან არის ამობეჭდილი. „Октоих“-ის საგამომცემლო მარკის საგრავიურე დაფა გაცვდებოდა და მისი საშუალებით შექმნიდნენ ასლს, რომელსაც გამოიყენებდნენ „Часослов“-ის ბეჭდვისას. ამრიგად, იგი დაბეჭდეს არა ორიგინალიდან, არამედ ლითოგრაფიული ასლიდან. კოლოფონების იდენტიფიკაცია მოახდინა რუსმა მკვლევარმა ი.პ. სახაროვმა.¹

შემორჩენილია ამ წიგნის 26 ეგზემპლარი და ორი მცირე ფრაგმენტი, რომლებიც დაცულია ვილნიუსის, კიევის, კრაკოვის, ლვოვის, მოსკოვის, ოდესის, რომის, სარატოვის, ცეტინის (ჩერნოგორია) ბიბლიოთეკებში.

განსაკუთრებით საინტერესოა კრაკოვში, იაგელონსკის ბიბლიოთეკაში დაცული ფრაგმენტი, რომლის შედარება იმაზე მეტყვე-

1 Немировский Е. Л. Шедевры мирового полиграфического искусства. – Ч. 1. – М.: 1990. – Ст. 73-76.

ДОКТОРА НАКАЗЫ СЛАВНЫЯ БЛАЖЕННЫЯ РАДЫ
 ЕРМАНЪ БИРНИЖАКЪ БЛАЖЕННЫЯ РАДЫ
 НАКАЗЫ. ДОКТОРА НАКАЗЫ БЛАЖЕННЫЯ РАДЫ
 СЫЩИЯ БЛАЖЕННЫЯ РАДЫ. ДОКТОРА НАКАЗЫ
 БЛАЖЕННЫЯ РАДЫ. ДОКТОРА НАКАЗЫ
 БЛАЖЕННЫЯ РАДЫ. ДОКТОРА НАКАЗЫ
 БЛАЖЕННЫЯ РАДЫ. ДОКТОРА НАКАЗЫ

Содержание
 Книга первая
 Книга вторая
 Книга третья
 Книга четвертая
 Книга пятая
 Книга шестая
 Книга седьмая
 Книга восьмая
 Книга девятая
 Книга десятая

შვაიპოლტ ფიოლის საგამომცემ-
 ლო მარკა მისივე ინიციალებით.
 Октоиха. 1491 წ. ბოლო გვერდი.

ლებს, რომ სტამბაში ორივე
 გამოცემა ერთდროულად
 იბეჭდებოდა.

„Триодъ постная“ – მარ-
 ხვანი, ქრისტიანული საღვ-
 თისმსახურო წიგნია, რო-
 მელიც შეიცავს საეკლესიო
 წელიწადის მოძრავი პერი-
 ოდის, დიდი მარხვისათვის
 დანესებულ საგალობლებს.
 ღვთისმსახურებაში დამ-
 კვიდრებული მარხვანის
 ბერძნული რედაქცია (მათ
 შორის, სლავური თარგმ-
 ნიც), უკავშირდება კონს-
 ტანტინოპოლის სტუდიონის
 მონასტრის ჰიმნოგრაფიულ
 სკოლას და მიეწერება თე-
 ოდორე სტუდიტეს (თუმცა,
 მასში შესულია XVII – IX
 საუკუნეების ჰიმნოდთა —
 ანდრია კრეტელის, იოანე და-
 მასკელის, კოზმა მაუმსკი მგა-
 ლობლის, იმპერატორ ლეონ
 ბრძენის საგალობლებიც.

მარხვანის, როგორც საგალობელთა კრებულის, სპეციფიკიდან
 გამომდინარე, სადა დღეებისათვის მასში შეტანილია მხოლოდ
 სამი გალობისაგან შემდგარი კანონები, ანუ ხვედრნი, რის გამოც
 კრებულს ტრიოდოიონსაც უწოდებენ.

დაუთარილებელი წიგნი დაბეჭდილია დიდ ფორმატზე (in folio).
 თითოეულ გვერდზე განთავსებულია ოცდაათი ბნკარი. გამოცემა
 აკინძულია ოცდათერთმეტ ათფურცლიან და ერთ ოთხფურცლიან
 რვეულებად. ფიოლის სხვა გამოცემების მსგავსად ამ წიგნშიც
 გვხვდება ნაწილობრივი პაგინაცია: დანომრილია ყოველი რვე-
 ულის პირველი ხუთი გვერდი. რეალურად, წიგნში 314 გვერდია.
 გამოცემას არ ახლავს ილუსტრაციები, თუმცა გვხვდება თავსარ-
 თების გაფორმება, რომლისთვისაც გამოყენებულია ერთი დეკო-
 რი და სამი ინიციალი – „M“ и „T“. ანონიმურად არის დაბეჭდი-
 ლი „Триодъ постная“, დღეისათვის შემორჩენილია ამ გამოცემის
 ოცდარვა ეგზემპლარი, რომლებიც დაცულია ვარშავის, კიევის,

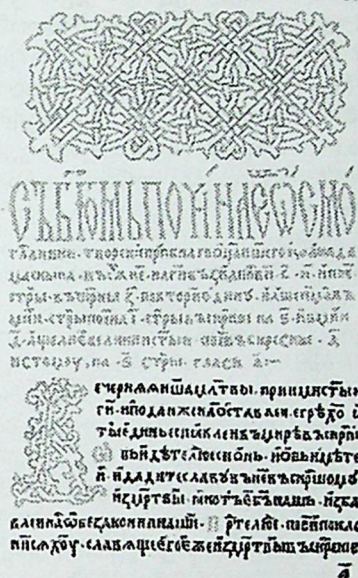
ლვოვის, მოსკოვის, სანქტ-პეტერბურგის, სარატოვის, სოფიის, ტიუმენის, იაროსლავლისა და რომის ბიბლიოთეკებში. არც ერთ მათგანს არ აქვს თავფურცელი და სავარაუდოდ, ამიტომ არ აქვს საგამომცემლო მარკა.

ფიოლის მიერ არის დაბეჭდილი მეოთხე გამოცემა „Триодъ цветная“. იგი შეიცავს გალობას აღდგომის კვირეულიდან ყოვლადწმინდას კვირამდე, ანუ სულთმოფენობის მომდევნო კვირა დღემდე. სახელწოდება „ფერადი ტრიოდი“ მოდის უფლის იერუსალიმში შემოსვლის დღესასწაულიდან, ანუ ბზობის კვირეულიდან (ფერადი კვირა), რადგან ადრეული სასულიერო ტრადიციის მიხედვით, ტრიოდის მეორე ნაწილი იწყებოდა პარასკევის მწუხრიდან ლაზარეს შაბათის წინა დღემდე, რომელიც უკავშირდება უფლის იერუსალიმში შესვლის დღესასწაულს.

ეს გამოცემა („Триодъ цветная“) დაბეჭდილია „in folio“-ს ფორმატზე, რომლის თითოეულ გვერდზე მოთავსებულია ოცდაათი სტრიქონი. წიგნი შედგება ერთი ათფურცლიანი, ოცდაცხრა – თორმეტფურცლიანი და ერთი – რვაფოთლიანი რვეულისაგან. მასშიც, როგორც ფიოლის სხვა გამოცემებში, დანომრილია მხოლოდ ყოველი რვეულის პირველი-ექვსი ფურცელი. გამოცემის საერთო მოცულობა 366 ფურცელია. პირველი და ბოლო ორი ფურცელი ცარიელია.

კიდევ ერთხელ აღვნიშნავთ, რომ სლავური პირველი მესტამბის პუბლიკაციებში ნუმერაციის ტექნიკა ორიგინალურია და იგი არ გამოიყენებოდა არც ერთ სხვა სტამბის გამოცემაში. ასევე, იშვიათად გამოიყენებოდა რვეულების აკინძვის პრაქტიკაში 10 და 12 ფურცლის ერთად შეკვრა. ჩვეულებრივ, ნორმად ითვლება წიგნის აკინძვა რვაფურცლიან რვეულებად.

წიგნის მკვლევართა მოსაზრებით, „Триодъ цветная“-სა და „Октоих“-ის ფრონტისპისები, ამობეჭდილია ერთი და იმავე და-

Октоих. 1491. მეორე ფურცელი

ფიდან, რომელზედაც ჯვარცმის ამსახველი გრაფიურაა გამო-
სახული. ფრონტისპისი შემორჩენილია მხოლოდ ფერადი ტრი-
ოდის ერთ ეგზემპლარზე, რომელიც რუმინეთშია დაცული. ამავე
ფურცელზე არის გრავირებული ლენტი წარწერით „Швейполтъ
Фиолъ“. ტრიოდის ეს გამოცემა გაცილებით უკეთესია, ვიდრე
კრაკოვის სტამბის სხვა გამოცემები: იგი შეიცავს ერთ თავსართს
და 62 ინიციალს, რომლის დასაბეჭდად გამოყენებულია ცამეტი
დაფა. ნიგნის მხატვრულ გაფორმებას ავსებს ცალკეული თავების
სათაურების ორნამენტული დეკორები, რომელიც წარმოდგენი-
ლია შვაიბოლტ ფიოლის სხვა გამოცემებში.

ამჟამად, ცნობილია ფერადი ტრიოდის 21 ეგზემპლარი, რომ-
ლებიც ინახება ბრაშოვში, ვარშავაში, ვილნიუსში, კრაკოვში,
ლვოვში, დუბლინში, მოსკოვში, ნიუ იორკში, რომში, სანქტ-პე-
ტერბურგში, სენტენდრში. ტრიოდის ფრაგმენტებია ვროცლავ-
ში, კრაკოვში, ლვოვში და სტემფორდში. ყველაზე სრულყოფილი
ეგზემპლარი, რომელმაც შეინარჩუნა ყველა 366 ფურცელი, მდე-
ბარეობს ბრაშოვში. ნიგნი 1971 წლის ოქტომბერში იპოვნა ბრა-
შოვის მუზეუმის დირექტორმა, პროფესორმა ემილ მიკუსმა ბრა-
შოვის მახლობლად, შკიაში მდებარე წმ. ნიკოლოზის ეკლესიაში.
ის ითვლება ყველაზე მნიშვნელოვან აღმოჩენად ძველი სლავური
ბეჭდური ნიგნის ისტორიის სფეროში. იგი ბრაშოვის რუმინეთის
კულტურის მუზეუმის ექსპონატია.¹

უდავო ინტერესს წარმოადგენს ბრაშოვის ეგზემპლარის ყდა-
ზე გამოსახული რელიეფური მედალიონები ერაზმ როტერდამე-
ლის, მარტინ ლუთერის და ფილიპ მელანხტონის გამოსახულე-
ბებით. ყდა სავარაუდოდ, დამზადებულია მე-16 საუკუნის მეორე
ნახევარში, გერმანიაში. ნიგნში რამდენიმე საკუთრების დამა-
დასტურებელი მინანქრია, რომელთაგან ყველაზე ადრეული 1541
წლითაა დათარიღებული და უკავშირდება ბრაშოვს.

როგორც, ზემოთ არის აღნიშნული, ორივე შემორჩენილი ტრი-
ოდი ერთი და იმავე შრიფტით არის დაბეჭდილი. მათი საერთო რა-
ოდენობა 49 ეგზემპლარია (21+28), რომელთაგან ფრონტისპისი
მხოლოდ ერთს ახლავს. სავარაუდოდ, ფიოლმა გადანყვიტა ტრი-
ოდი ანონიმურად გამოცემა. ასევე შესაძლებელია, რომ ნიგნები ძი-
რითადად გავრცელდა არა პოლონეთსა და ლიტვის დიდ სამთავ-
როში, არამედ მოსკოვის რუსეთის ტერიტორიაზე. ამის დასტურია
ის ფაქტი, რომ Schweipolt Fiol-ის ამჟამინდელი 80 ცნობილი გამო-
ცემიდან 68 ეგზემპლარი დაცულია ყოფილი სსრკ-ს ბიბლიოთეკების

1 Немировский Е. Л. Шедевры мирового полиграфического искусства. – Ч. 1. – М.: 1990. – Ст. 73-76.

ნიგნსაცავებში. გარდა ამისა, ეგზემპლარები ინახება იტალიასა და შეერთებულ შტატებში.

შვაიპოლტ ფიოლის საგამომცემლო მარკის გამოყენება დაიწყეს კრაკოვში არსებული სხვა სტამბების მეპატრონეებმაც. ზოგი მათგანი, ფიოლის მსგავსად, წიგნებზე გამოსახავდნენ კრაკოვის გერბს.

მესტამბე-გამომცემელი კრაკოვში სხვადასხვა კომერციული საქმიანობითაც იყო დაკავებული. იგი დაქორწინდა კრაკოვის მკვიდრ ნიკოლაი ლუბჩიცის უფროს ქალიშვილზე – მარგარეტზე. ლუბჩიცი ყასაბი გახლდათ და საკუთარი მალაზიაც ჰქონდა. 1502 წლიდან ფიოლი ცხოვრობდა სილეზიაში. მოგვიანებით გადავიდა ქალაქ ლევონაში, სადაც სამთო საქმით დაკავდა. სიცოცხლის ბოლო წლები მან კრაკოვში გაატარა, სადაც ის ცხოვრობდა ტურზოს ოჯახის მიერ მისთვის მინიჭებული პენსიით. ფიოლის ანდერძის, რომელიც 1515 წლის 7 მაისით არის დათარიღებული, ჩამონათვალში იყო ფულით სავსე დალუქული ტილოს ტომარა, სამი ვერცხლის თასი, ცოტაოდენი ტანსაცმელი, ვერცხლის სადგამი კოვზებითა და დანებით. ანდერძში არ არის ნახსენები არც მარგარეტი და არც მისი შვილები. წიგნმცოდნე ისტორიკოსთა ვარაუდით, მარგარეტი ანდერძის შედგენამდე გარდაიცვლებოდა.¹

შვეიპოლტ ფიოლის გარდაცვალების ზუსტი თარიღი უცნობია. სავარაუდოდ, იგი აღესრულა 1525 წლის ბოლოს ან 1526 წლის დასაწყისში. მკვლევართა მოსაზრებით, იგი სამოცდაათ წელს გადაცილებული იქნებოდა.

შვეიპოლტ ფიოლმა დიდი როლი ითამაშა აღმოსავლეთ სლავური წიგნის ფორმირებასა და განვითარებაში.² წიგნები დიდი ტირაჟით გამოვიდა და გავრცელდა იქ, სადაც რუსული ენა იცოდნენ და სადაც მართლმადიდებლები ცხოვრობდნენ. მე-15 საუკუნეში სერბების ენაც კი ღიდად არ განსხვავდებოდა რუსულისგან და პრაქტიკულად, არ განსხვავდებოდა დამწერლობაც.

1. Немировский Е. Л. Шедевры мирового полиграфического искусства. – Ч. 1. – М.: 1990. – Ст. 73-76.

2 Михаил Голденков. „Аналитическая газета „Секретные истории“, №5, 2009

ლადო მინაშვილი

ალექსანდრე ყაზბეგი როგორც დრამატურგი

(დრამა „არსენას“ მაგალითზე)

ალექსანდრე ყაზბეგის ლიტერატურულ მემკვიდრეობაში მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს დრამატულ ნაწერებს.

ალ. ყაზბეგის მწერლური დიდეა მის პროზაულ ქმნილებებთან არის დაკავშირებული, რომლის ბრწყინვალეობამ ერთგვარად დაჩრდილა მწერლის დრამატული ნაწერები, მეტიც ეჭვს ქვეშ დააყენა ალ. ყაზბეგის დრამატურგობა.

გავრცელებული შეხედულებით „ალ. ყაზბეგის დრამატურგია მის პროზასთან შედარებით ძალიან სუსტია, ძალიან უფერული“ (მ. შუბითიძე, „ალ. ყაზბეგი ქართულ ლიტერატურულ კრიტიკაში“, ჟურნ. „სკოლა და ცხოვრების“ კვარტალური დამატება – „ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში“, 1972წ. №3, 42 გვ.). ერთი ავტორის თქმით, „ალ. ყაზბეგი არ იყო დაბადებული დრამატურგად. იგი თავისი პიესებით დროს უხდიდა ხარკს. „ვხედავ, რომ ჩვენს თეატრს რეპერტუარი აკლია და ვცდილობ დავუწერო რამ“. ასე ამართლებდა ყაზბეგი თავის შრომას დრამატურგიაში. ის იყო მუშაკი თეატრისა და არ იბრძოდა უკვდავებისათვის ამ დარგში. „პროზა იყო ამ ადამიანის სტიქია და აქ შთაინთქა მისი დიდი შემოქმედებითი ენერგია“ (დ.ბენაშვილი, ალექსანდრე ყაზბეგი, 1978, 173 გვ.).

არადა, მეორე მხრივ, ჩვენ გვაქვს აღტაცების წამოძახილი დიდი ლიტერატურული გემოვნების პოეტის, „ქართული სიტყვის მეუფის“, „ქართული ენის თვითმპყრობელის“ (ილია) გრიგოლ ორბელიანისა, როცა მან „მამის მკვლელი“ წაიკითხა: „ყოჩაღ, მოჩხუბარიძე! შენა ხარ პირველი დრამატიკი ქართულ ლიტერატურაში“.

ალექსანდრე ყაზბეგის დიდ დრამატულ ნიჭზე ისიც თვალნათლივ მეტყველებს, რომ ქართული თეატრის, კინოს, ტელევიზიის

მუშაკები, დრამატურგები, რეჟისორები მიმართავენ და ახლაც მიმართავენ ყაზბეგის თხზულებათა ინსცენირებას და ისინიც, ეს მოთხრობები, დაუძაბავად ლეზულობდნენ, დრამატული თხზულების თუ სცენარის სახეს, ადვილად ექვემდებარებოდნენ გადაკეთებას.

აღ. ყაზბეგი დიდი და მრავალმხრივი ნიჭია და თუ მისი შესაძლებლობები უფრო მძლავრად გამოჩნდა გარკვეულ მასალაზე, მთის მასალაზე და გარკვეულ ჟანრში – პროზაში, ამან საბედისწერო შეცდომა არ უნდა დაგვაშვებინოს და დრამატურგიაში მწერლის ღვაწლი და შესაძლებლობები არ უნდა უგულებელგვავყოფინოს.

აღ. ყაზბეგის დრამატურგია სერიოზულ განხილვას საჭიროებს, მას სათანადო ადგილის მიჩენა სჭირდება XIX საუკუნის დრამატურგიის ისტორიაში. ფაქტია, რომ აღ. ყაზბეგმა დიდი ამაგი დასდო ქართულ დრამატურგიას, ქართულ თეატრს თავისი ორიგინალური, გადმოკეთებული და ნათარგმნი პიესებით.

საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს, რომ აღ. ყაზბეგის პიესებით პირველად დაინტერესდა ქართული თეატრი მწვავე სოციალური პრობლემატიკის გამო, ისიც სათქმელია, რომ ალექსანდრე ყაზბეგმა ერთ-ერთმა პირველმა დაუდო სათავე ქართულ დრამატურგიაში ისტორიულ თემას.

რომ არ ყოფილიყო აღ. ყაზბეგის პროზაული შედეგები, მაშინ ის, ალბათ, ერთ საინტერესო დრამატურგად დარჩებოდა XIX საუკუნის ისედაც ღარიბ ქართულ დრამატურგიაში. მაგრამ, საბედნიეროდ, არსებობს მისი დიდებული პროზა, რამაც ხელი არ უნდა შეუშალოს მისი დრამატურგიის კვლევას და აღ. ყაზბეგის დრამატურგიისათვის გარკვეული დამსახურებული ადგილის მიჩენას ჩვენი მწერლობის ისტორიაში.

დიდი ლესინგი, დიდი ილია, საერთოდ, თითქმის ყველა მწერალი, მოაზროვნე ერთხმად მიუთითებენ, რომ დრამატული თხზულების შექმნა ძალზე რთულია: იგი, დრამა, ყველაზე ძნელი გვარია სიტყვიერი ხელოვნებისა. აქ ყველაზე ცხადად იკვეთება ადამიანის სულის მოძრაობა, ყველაზე ძლიერად შეიგრძნობა მხატვრული სიტყვის ძალა. ისიც საგანგებოდაა მხედველობაში მისაღები, რომ დრამატული ნაწარმოები არაა მხოლოდ ლიტერატურული ფაქტი. დრამატული ნაწარმოები თავისთავად გულისხმობს დრამატულ განსახიერებას. სცენას კი თავისი სპეციფიკა აქვს, დრამატურგი კარგად უნდა იცნობდეს სცენის, თეატრის თავისებურებებს.

დრამატურგობა რომ ძნელი საქმეა, ამას ისიც მოწმობს, რომ ჭეშმარიტი დრამატურგების რიცხვი მაინც განსაზღვრულია, ისიც

ნი გაცილებით ნაკლები არიან მსოფლიოში, ვიდრე პროზაიკოსები, ლირიკოსები. დიდი დრამატურგების ჩამოთვლაც კი არ გაძნელდება.

ყველაფერი ეს წინასწარ უნდა გაითვალისწინოს კაცმა, რომ მოხერხდეს ალ. ყაზბეგის, როგორც დმარატურგის, სწორი შეფასება. აზრი, რომლის თანახმადაც, ალ. ყაზბეგი არ იყო დაბადებული დრამატურგად, რომ იგი პიესების წერას იწყებს ქართული თეატრის საჭიროების გამო, შეუწყნარებელია. მას არაფერი აქვს საერთო სინამდვილესთან. მომავალ მწერალს პიესების წერა ადრიდანვე დაუწყია. როგორც თვითონ აღნიშნავს, „თოთხმეტი წლის ვიყავი და თითქმის ძლივს ვვლავნიდი, როდესაც პირველად დაწერე სცენები კომედია „აღმზრდელებიდან“ (ალ. ყაზბეგი, თხზულებათა კრებული ხუთ ტომად, ტ. III. – 1949წ., გვ. 619). ეს პიესა, შემდეგ საგრძნობლად გადაკეთებული 1880 წელს, დაიდგა კიდეც ქართულ სცენაზე „ერთი უბედურთაგანის“ სახელწოდებით.

როდესაც ვეცნობით ავტორის პიროვნული ცხოვრების ეპიზოდებს, თვალნათლივ ვრწმუნდებით, რომ სწრაფვა გარდასახვისაკენ, თეატრალიზებისაკენ იმთავითვე ახასიათებდა ალ. ყაზბეგს. რად ღირს ამ მხრივ ეპიზოდი „ნამწყემსარის მოგონებებიდან“, როცა მატყლით მოვაჭრე უცხოელებს ფრანგულად გაესაუბრა და მათ გაოცებაზე უპასუხა, რომ აქ ყველა მწყემსი საუბრობდა ფრანგულად და მასზე გაცილებით უკეთ (ალ. ყაზბეგი, თხზულებები. – 1976წ., გვ. 214-215), ანდა გავიხსენოთ ალ. ყაზბეგის ბიძაშვილის ელისაბედ ყაზბეგის მოგონებები ალ. ყაზბეგის გარდასახვისაკენ მიდრეკილებაზე; ამ მხრივ მის ნიჭზე, ადამიანებზე დაკვირვების, მათი ქცევების მართვის ნიჭზე. ელისაბედ ყაზბეგი ცოცხლად გვიამბობს, თუ ერთი განათლებული ინჟინერი – ელისაბედის ნაცნობი, როგორ გააოცა ალ. ყაზბეგმა, როდესაც ჯერ მედუქნის გაქონილ ტყაპუჭში გამოეცხადა თავის ბიძაშვილ დებს და მათთან მოურიდებელი ქცევით ინჟინერი წონასწორობიდან გამოჰყავდა, ხოლო რამდენიმე დროის გასვლის შემდეგ როგორ ეწვია მათ უკვე სრულიად გარდასახული, განკეპილი, მდიდრულად ჩაცმული უმაღლესი მანერებით (ცხოვრება ალექსანდრე ყაზბეგისა, მოგონებები, 1988წ., გვ. 83-88).

ჩვენთვის ისიც ცნობილია, რომ ალ. ყაზბეგი პიესების წერას, გადმოკეთებას და თარგმნას ინტენსიურად ქართულ სცენაზე განსახიერების მიზნით შეუდგა, მაგრამ ეს თეატრის საჭიროების გამო დაწყება კი არ იყო წერისა, არამედ მწერლის შინაგანი ინტერესი, მზაობა დაემთხვა თეატრის საჭიროებას. მისი შინაგანი მოწოდება

და თეატრის ინტერესები ამ შემთხვევაში ერთმანეთს შეხვდა. ეს ალბათ იყო მხოლოდ და მხოლოდ ბედნიერი დამთხვევა.

ალ. ყაზბეგის დრამებიდან ორი გამოირჩა: „არსენა“ და „ნამება ქეთევან დედოფლისა“, რომლებიც არათუ დაიდგა ქართულ სცენაზე, არამედ დიდხანს შემორჩა მას. ჩვენი ამჟამინდელი მიზანია ლიტერატურის ისტორიკოსის პოზიციიდან გავანალიზოთ მომეტეხულად დრამა „არსენა“, გარკვეულად საჭიროების მიხედვით – „ნამება ქეთევან დედოფლისა“, რომლის დადგმა ძალიან დიდხანს ვერ ხერხდებოდა, და მეტნაკლები სისრულით გავითვალისწინოთ ალ. ყაზბეგის, როგორც დრამატურგის შესაძლებლობანი.

იმთავითვე საფიქრებელია, რომ ალ. ყაზბეგი თავის პიესებში უნდა დაინტერესებულიყო ისეთი თემატიკით და მასალით, რომელიც თავისი დროისათვის საჭირობოროტო, აქტუალურ პრობლემებს ეხებოდნენ, საყოველთაო ინტერესის საგანს წარმოადგენდნენ და მასალობრივადც ნაცნობი იყო ქართველი მაყურებლისათვის, ასევე უნდა ვიფიქროთ, რომ ავტორმა მიზნად დაისახა მათი მაქსიმალური შეგუება სასცენო ტექნიკის მოთხოვნებთან. ამდენად ალ. ყაზბეგის პიესები და მათ შორის „არსენა“, „ნამება ქეთევან დედოფლისა“, „საცქერალი“, „სათეატრო“ პიესები იყო, ვიდრე „საკითხავი“.

დრამა „არსენა“ დაიწერა 1881 წლის ბოლოს. მიუხედავად იმისა, რომ ჩვენმა დიდმა მწერალმა პროზაში პრაქტიკულად თავის ჭკმარიტ მასალას და თემას მიაგნო, რამაც მას სამართლიანად უკვდავის სახელი დაუმკვიდრა, ეს მასალა არ გადადის ალ. ყაზბეგის დრამებში, აქ მწერლისათვის მთავარია თეატრის ფართო მაყურებლის გემოვნებას, ინტერესებს, წარმოდგენებს და მისწრაფებებს უპასუხოს, ფართო სახალხო იდეები გამოხატოს მაყურებლისათვის ნაცნობ, ახლობელ მასალაზე. მაგრამ, როგორც ჩანს, ეს მაინც არაა მისი შემოქმედებითი მასალა.

როგორც ცნობილია, არსენა რეალურად არსებული პირი იყო, გლეხი, რომელმაც მეზრძოლი სულით, შეუპოვრობით, პიროვნული ღისების დაცვის გრძნობით, იმით, რომ ესარჩლებოდა ჩაგრულთ, უსამართლოდ დასჯილთ, საყოველთაო სიყვარული და აღიარება მოიპოვა. არსენა XIXს. პირველ ნახევარში ცხოვრობდა. არსენაზე იმთავითვე იქმნებოდა ლექსები. როგორც მიუთითებენ, XIX საუკუნის 60-იანი წლებისათვის ხალხური „არსენას ლექსი“ უკვე ჩამოყალიბებული იყო. მკვლევარები აღნიშნავენ, რომ ლიტერატურაში პირველმა არსენას სახეს ალექსანდრე ყაზბეგმა მიმართა. ეს აზრი სიმართლეს არ შეესაბამება. არსენას სახელი ლიტერატურ-

რაში ილია ჭავჭავაძემ გაახმაურა თავის პოემაში „რამდენიმე სურათი ანუ ეპიზოდი ყაჩაღის ცხოვრებიდან“.

საყურადღებოა, რომ 60-იან წლებში, 1864 წელს აკაკი წერეთელს დაუწერია დრამა „ყაჩაღი არსენა“ რუსულ ენაზე და წარუდგენია საცენზურო კომიტეტისათვის მოსკოვში. კომიტეტს იგი არ უცვნია სასურველად დადგმისათვის.

ალექსანდრე ყაზბეგმა პირველმა აიყვანა სცენაზე არსენა უკვე 80-იან წლებში. აი, ესაა მისი დიდი ღვაწლი და დამსახურება. დრამატურგმა შეგნებულად მიმართა ხალხურ „არსენას ლექსს“ და ზოგიერთი ეპიზოდი, რასაც სცენა მიიღებდა, გამოიყენა კიდეც. მაგალითად, ციხიდან გაპარვის სცენა, სირაჯის გაძარცვისა და ა.შ. ამით მწერალმა ხალხის სურვილებს, მისწრაფებებს მისსავე თქმულში დაუდო სათავე.

მართალია, ბატონყმური ურთიერთობის თემა აღებული დრამაში განსასახიერებლად, მაგრამ მწერალი მალღდება ამ ურთიერთობაზე იმ მხრივ, რომ თემა ზნეობრივ პლანშია განხილული. მწერლის მიერ დაგმოილია ღალატი, ვერაგობა, პირუტყვეული ჟინიანობა. წინ არის წამოწეული ჭეშმარიტი სიყვარულის, მეგობრობის, ვაჟკაცობის გრძნობები. ყველაფერი კი ეყრდნობა პიროვნული ღირსების დაცვის გრძნობას. ეს გრძნობები, მათი განხილვის ზნეობრივი ასპექტი ალ. ყაზბეგის დრამას ანათესავებს მის დიდებულ პროზაულ ქმნილებებთან.

დრამა „არსენას“ სიუჟეტი ასეთია: მეზობონე გარსევან ამაყაძის ყმას, არსენას, უყვარს ქალბატონის მოახლე გოგო – ნინო, ცოლად უნდა შეირთოს. ფულიც მიართვა ბატონს მოურავის ხელით, „საჩქემეს“ რომ ეძახიან, მაგრამ ქალს მაინც არ ანებებენ. ნინო მოურავსაც მოსწონს და მასაც უნდა ხელში ჩაიგდოს. მოურავი ცდილობს არსენა გზიდან ჩამოიშოროს და მის ბატონთან აბეზღებს, არსენა ხალხს გიბუნტებს, აქეზებს მათ, გადასახადები არ მისცეთ ბატონსო. ურჩობას და ბატონის წინააღმდეგ გამოსვლას აიძულებს. ყოველივე ამას კი არსენას გარსევანის ბიძა იორამი უწერგავსო. გარსევანი გადაწყვეტს, არსენა ციხეში ჩააგდებინოს და იქ ამოაღპოს. ბიჭებს უხმობს, რომ არსენა გაკოჭონ. არსენა გაიბრძოლებს. იგი ხანჯალს იძრობს და მის დაუძინებელ მტერს და მეტოქეს ზაქარას მოკლავს. არსენა ტყეში გაიჭრება ყაჩაღად, მასთან ერთადაა მისი ძმადნაფიცი თედო. ბატონი ახალ მოურავად არსენას ნათლიმამას, პეტრეს აიყვანს. გარსევანი სწორედ პეტრეს მეშვეობით ცდილობს არსენა მოიშოროს. ახლა ნინოს გარსევანმა დაადგა თვალი და თავისი პირუტყვეული ჟინი უნდა რომ დაიკმაყოფილოს. არსენა და თედო გარსევანს შეიპყრობენ, შეარცხვენენ და

ისე გაუშვებენ, ნინოს კი ძმადნაფიცები ტყეში წაიყვანენ. გარსევანი საშველს არ აძლევს პეტრეს, რომ არსენა მოკლას, თუ არადა ციხეში გიკრავ თავს და ცოლ-შვილს აგინიოებო. პეტრე იძულებულია ტყეში გაიქცეს არსენასთან. გარსევანი მას მაინც არ ასვენებს და მოჭოჭმანეს მას მაინც აიძულებს არსენა ნინოსთან აღერსის ჟამს მოკლას. ნინო გაგიჟდება. იორამი გარსევანს შეაჩვენებს. ბოქაულის ბრძანებით, პეტრეს, რომელიც ჩინს ელოდა, დაიჭერენ.

დრამატული თხზულების სრული შესწავლა გულისხმობს თხზულების სიტყვიერი მასალის გათვალისწინებას და მის განხილვას „დადგმის, მსახიობთა თამაშის და თეატრალური ტექნიკის თვალსაზრისით“ (გრ. კიკნაძე, თხზულებათა სრული კრებული ხუთ ტომად, ტ. I. – თბ., 2005წ., 298). რასაკვირველია, ასეთი ყოველმხრივი განხილვა სცილდება ლიტერატურის ისტორიკოსის ამოცანის ფარგლებს, მაგრამ ლიტერატურის ისტორიკოსს მხედველობაში უნდა ჰქონდეს მიღებული, რომ დრამა სცენისთვის არის დანიშნული. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ პიესას არ შეიძლება სავესებით იმგვარადვე მივუდგეთ, როგორც სხვა სახის ლიტერატურულ ნაწარმოებს. ლიტერატურის ისტორიკოსისათვის, პირველ ყოვლისა, საგულისხმოა თხზულების არქიტექტონიკა.

სანამ უშუალოდ შევეხებოდეთ დრამა „არსენას“ და, საერთოდ, ალ. ყაზბეგის დრამების მხატვრულ მხარეს და, პირველ ყოვლისა, დრამის არქიტექტონიკის გათვალისწინებას, უნდა ითქვას, რომ ალ. ყაზბეგის დრამატურგიის ცნობილი მკვლევარის დიმიტრი ბენაშვილის აზრით, ალ. ყაზბეგის „არსენა“ არც კომპოზიციით, არც არქიტექტონიკით და არც დრამატული კოლიზიებით არ იქცევს მკითხველის ყურადღებას. დრამა იწყება სრულიად მოდუნებული ტემპით და ასე მიდის მოქმედებათა მთელ მანძილზე, ძლიერი კონტრასტების ადგილს აქ იჭერს უბრალო ხელოვნური კვანძები, რომელთა სიმაგრე კრიტიკოსის ოდნავ შეხებასაც კი ვერ უძლებს“ (დ. ბენაშვილი, ალექსანდრე ყაზბეგი. – 1978წ., 172).

დაახლოებით ეს ისეთივე შეფასებაა, რომლის მსგავსი, ცოტა სხვა ფორმით გამოხატული ალ. ყაზბეგს თავისი მაძაგებელი რეცენზენტებისაგან მოუსმენია, წაუკითხავს და აღშფოთებასთან ერთად გული დასწვია.

ალ. ყაზბეგის დრამების, კერძოდ, დრამა „არსენას“ ანალიზმა უნდა გვიჩვენოს, მართლა ასეა თუ არა ეს.

ალექსანდრე ყაზბეგის დრამის არქიტექტონიკას რამდენიმე მხარე განსაზღვრავს, რომელთა შორის მთავარია ავტორის საერთო იდეური კონცეფცია. როგორც ცნობილია, ყოველი დრამატული თხზულება გამოხატავს კონფლიქტს გარკვეულ გარემოში.

დრამის გმირი ჩაბმულია გარემოსთან ბრძოლაში. ის არღვევს გარკვეული წრის ინტერესებს და ნორმებს. ამაში მდგომარეობს მისი ე.წ. „დრამატული დანაშაული“. როგორც მიუთითებენ, „დრამატული დანაშაული“ ყოველთვის არ ემთხვევა „მორალურ დანაშაულს“. მაგალითად, მაშინ, როდესაც გმირს სწადია ახალი ნორმების დამკვიდრება ნაცვლად ძველისა, მაშინ ჩვენ საქმე გვაქვს „დრამატული დანაშაულისა“ და „მორალური დანაშაულის“ ურთიერთდაუმთხვევლობასთან (ვ. ვოლკენშტეინი, დრამატურგია. – მ-ლ., 1937წ., 139-140, რუსულ ენაზე). „დრამატული დანაშაულის“ მიგნებით ჩვენ ვადგენთ დრამატული ბრძოლის ცენტრალურ ხაზს და სოციალურ-იდეურ კონფლიქტს, რაც პრაქტიკულად წარმოადგენს პიესის ძირითად პრობლემატიკას. თუ ამ მიზნით მივმართავთ ალ. ყაზბეგის დრამას „არსენას“, არსენას დრამატული დანაშაული ისაა, რომ უყვარს ქალბატონის მოახლე, რომელსაც მას არ ანებებენ: მოურავს თვითონ უნდა ეს გოგო დაისაკუთროს და ამ მიზნით დაჭერას უპირებენ. არსენა კლავს მოურავს და ტყეში ყაჩაღად გადის. მართალია, არსენამ კაცი მოკლა, მაგრამ ეს მის მორალურ დანაშაულად ვერ ჩაითვლება, რადგან მას უსინდისოდ მოექცნენ, იძულებული გახადეს, რომ დანაშაული ჩაედინა. მებატონის, გარსევან ამაყაძის „დანაშაული“ ისაა, რომ, მისი აზრით, ყმა მას ეკუთვნის სულიან-ხორციანად და რაც უნდა, იმას უზამს. გარსევანის „დრამატული დანაშაული“ ემთხვევა მის „მორალურ დანაშაულს“.

თუ არსენას ნათელი ზრახვები ამოძრავებს, იგი ფიქრობს, რომ არამხოლოდ საკუთარი ღირსება დაიცვას, არამედ სხვისიც, შეჭირვებულებსაც უნდა დაეხმაროს მატერიალურად, თანაც საკუთარი უფლებების დაცვისკენ მოუწოდებს და თვითონაც გვერდით უდგება.

დანაშაულის თვალსაზრისით აქ საგანგებოდ კიდევ ერთი პერსონაჟი იქცევა ყურადღებას – ესაა არსენას ნათლიმამა პეტრე. მწერალმა სწორედ იგი ჩააყენა სადრამო განსაცდელში. გარსევანი მას ყველაფერს ჰპირდება – პატივს, დიდებას, სამსახურს. ყველაფერი ეს ძალიან ხიბლავს პეტრეს, მაგრამ ნათელმძირონობა როგორ დაარღვიოს. მწერალი მაღალმხატვრულად გვიჩვენებს, რომ პეტრე მაინც სულმოკლეა, თითქოს სიამოვნებს კიდევ, რომ გარსევანი მას უკანდასახევ გზას უჭრის, რომ აიძულოს, ბოლო მომენტში რომ მაინც ესროლოს არსენას, რომლისგანაც სიკეთის მეტი არა ახსოვს რა.

ავტორის მიერ მისთვის საბოლოოდ გამოტანილი განაჩენი იმას მონშობს, რომ ალ. ყაზბეგის პოზიციიდან იგი არავითარ სიბრალულს და თანაგრძნობას არ იმსახურებს.

როცა თავიდან ბოლომდე ვითვალისწინებთ პიესის ხასიათს, ვრწმუნდებით, რომ „არსენა“ წარმოადგენს საკუთრივ დრამას. თუ დრამის დასასრულს არსენა ღალატით იქნება მოკლული, ხოლო ფაქიზი სულის ქალი ნინო ვერ გაუძლებს ბედნიერების საშინელი მკვლევლობით შეცვლას, მისი ფსიქიკა ამას ვერ მოერევა და ჭკუიდან გადადგება, ეს ჯერ კიდევ არ გვაძლევს უფლებას, რომ ტრაგედიაზე ვისაუბროთ; ეს მხოლოდ იმის მანიშნებელია, რომ საქმე გვაქვს გმირულ დრამასთან, უფრო სწორი იქნება, რომ ვთქვათ, „არსენა“ უახლოვდება გმირულ დრამას. არქიტექტონიკის თვალსაზრისით ძალზე საყურადღებოა დრამის შინაგანი აღნაგობა, თუ როგორ ენაცვლება, რა დინამიკით ერთმანეთს სურათები და მოქმედებები.

როგორც დრამის არქიტექტონიკის გათვალისწინება გვარწმუნებს, თხზულება სულაც არაა მოკლებული დინამიზმს. აქ ერთმანეთს ენაცვლება ისეთი მომენტები, რომლებიც მაყურებელს სულ დაძაბულობაში ამყოფებს. ერთმანეთს ცვლის სიტუაციები, საექსპოზიციო ნაწილები ჩქარა იცვლება აღმგზნები და კულმინაციური მომენტებით, ყველაფერს კი ასრულებს კატასტროფა. ძალზე მცირეა პარალელური ეპიზოდები და ისინიც არ არიან მოკლებულნი ძალიან საჭირო ცნობებს საერთო დაძაბულობის შესანარჩუნებლად.

დრამაში მოქმედების სწრაფი მონაცვლეობა, საზოგადოდ დინამიზმი მთელი ამბისა დიალოგების სისხარტე-გამოკვეთილობაზეა დაფუძნებული.

დიდია დრამაში დიალოგების, პერსონაჟთა რეპლიკების დატვირთვა. საერთოდ, დრამის დინამიზმი დიდად არის განსაზღვრული ურთიერთგანსხვავებული, ურთიერთ დაპირისპირებული სახეებით, დიალოგებით. ალ.ყაზბეგთან ხშირია რეპლიკები, რომლებშიაც ერთი პირი ცდილობს მეორე პირი რალაცაში დაარწმუნოს, მასზე ზემოქმედება მოახდინოს და ზოგჯერ ახერხებს კიდევ ამას. როგორც მიუთითებენ, ასეთი რეპლიკები ახალი დროის თავისებურებაა და უცხოა ანტიკური დროის დრამისათვის.

ალ. ყაზბეგის დრამის რეპლიკებისათვის ისაა დამახასიათებელი, რომ ყოველი მათგანი არაა სიცხადეს მოკლებული. ალ. ყაზბეგის გმირები უნილბოდ წარმოდგებიან მაყურებლის წინაშე. აქ საქმე არა გვაქვს ქვეტექსტებთან.

საზოგადოდ ალექსანდრე ყაზბეგის თხზულებათა მკითხველი სათვის კარგადაა ცნობილი, რომ მწერალი თავის სახელგანთქმულ პროზაულ თხზულებებში გვევლინება დიალოგების დიდოსტატად. მწერლის პროზაულ თხზულებათა დინამიზმი დიდად არის განპირობებული დიალოგების მოქნილობით, დამაჯერებლობით ხასიათთა სწრაფმონაცვლეობით, ურთიერთსაპირისპირო ხასიათთა დიალოგების შეუფერხებლად წარმოდგენით. პროზაულ თხზულებათაგან მიღებულ ჩვენს შთაბეჭდილებას ამყარებს ალ. ყაზბეგის დრამებში გაშლილი დიალოგები.

ალ. ყაზბეგის დრამის დიალოგებზე დაკვირვება გვიჩვენებს, რომ დრამატურგს ძალუძს მყისიერად შეუნაცვლოს ერთმანეთს არა მარტო ურთიერთისაგან განსხვავებული, არამედ ურთიერთდაპირისპირებული ხასიათებიც. ამ უნარს დიდი მწერლისას თვალსაჩინოდ ადასტურებს არა მარტო მწერლის დრამები, არამედ მისი ბრწყინვალე პროზაული ნაწარმოებებიც; ამ მხრივ, მაგალითად, გარსევანისა და ნინოს დიალოგი ძალიან ახლოსაა გირგოლას და ნუნუს დიალოგთან მოთხრობა „მამის მკვლელიდან“.

რთულია ისეთი პერსონაჟის რეპლიკების მონოდება, რომელიც სადრამო სიტუაციაშია ჩაყენებული, ორჭოფობს, უჭირს გადაწყვეტილების მიღება. არსენას ნათლიმამის, პეტრეს, რეპლიკებზე დაკვირვება მოწმობს, რომ ალ. ყაზბეგი დამაჯერებლად წარმოგვიდგენს პეტრეს მძიმე განცდებს, იგი გვახედებს პეტრეს ბნელ სულში, გვიჩვენებს ჭიდილს სინდისის ქენჯნასა (ნათელ-მირონს როგორ უღალატოს) და პატივმოყვარეობას, გამდიდრებას, ჩინმედლებს შორის, შიშსა, რაც გარსევანის სურვილის შეუსრულებლობას შეიძლება მოჰყვეს – ცოლ-შვილის ანიოკება, ციხეში ამოღობობა.

ალ. ყაზბეგის დრამების გმირები არა მარტო ერთმანეთს უპირისპირდებიან, არკვევენ ურთიერთობებს და მოქმედებენ, არამედ საკუთარი სულიერი მიდგომარეობის გარკვევითაც არიან დაინტერესებულნი. საკუთარ თავთან მარტოდ დარჩენილნი გულს გადაუშლიან მაყურებელს, პიესის გააზრებას აადვილებენ და მოქმედების განვითარებასაც უწყობენ ხელს. ყველაფერი ეს მონოლოგების საშუალებით ხერხდება.

დრამა „არსენას“ მონოლოგებზე დაკვირვება გვიჩვენებს, რომ მათ მწერალი ზომიერად მიმართავს. ხშირად მონოლოგი დაძაბულ მომენტს მოჰყვება, ან თავად მონოლოგით ხდება სიტუაციის დაძაბვა. მონოლოგი, ჩვეულებრივ, მოქმედი პირის ხასიათისა და ზრახვის წარმოსაჩენად სჭირდება.

დრამა „არსენა“ იმის დასტურია, რომ ალ. ყაზბეგს ეხერხება მონოლოგის გამოყენება, რომ მონოლოგებით მაქსიმალურად უწყობს ხელს მოქმედებათა დინამიზმის და, საერთოდ, მაყურებელთა ინტერესის დაძაბვას.

როგორც ცნობილია, ალექსანდრე ყაზბეგს პროზაიკოსს ახასიათებს მისწრაფება მასობრივი სცენების განსახიერებისაკენ. მწერლის რომანებსა და მოთხრობებში ხშირად არის წარმოდგენილი ისეთი სცენები, რომლებშიც ცალკეული პერსონაჟი კი არ მოქმედებს, არამედ ხალხი, ადამიანთა დიდი ჯგუფი, ისინი ნაჩვენები არიან სანესჩევულებო რიტუალთა აღსრულებისას, თავიანთი ხატისა და ბატონის წინაშე დარაზმულნი, შეკრებილნი სამსჯავროდ, ცალკეული პირის ბედის განსასჯელად, საერთო სათემო საკითხების გადასაწყვეტად, რომლებიც მათ მშვიდობიან ცხოვრებას თუ საბრძოლო ვითარების გარკვევას, მამულის დაცვას ეხება. ასეთი სცენები უხვად არის წარმოდგენილი „ელგუჯაში“ (სვიმონ ჩოფიკაშვილის დატირება, სამზადისი რუსებთან შესაბამელად, სვიმონისა და ელგუჯას გასამართლება და ა.შ.), „ხევისბერ გოჩაში“ (ნუგზარ ერისთავთან შებმის წინა სამზადისი, სამსჯავროს სცენა და ა.შ.) (ლ. მინაშვილი, ლიტერატურული ნარკვევები და წერილები. – 2003წ., 413).

მასობრივი სცენების შექმნის სანიმუშო გზად დრამატურგიაში თვლიან შექსპირის მეთოდს. ცალკეულ პირთა მოკლე, მახვილი გამოთქმები ძალმომაცებულთა მასიდან წამოძახილით, რაც შემჩნეული და ხელჩაჭიდებულია მათი მეთაურების მიერ. აღნიშნავენ, რომ ამ მეთოდს მრავალი მიმბაძველი აღმოაჩნდა.

უნდა ითქვას, რომ პროზისაგან განსხვავებით ალ. ყაზბეგის დრამა „არსენა“ არ იქცევს ყურადღებას მასიური სცენებით. აქ მხოლოდ მესამე მოქმედების ბოლოს, როცა ნათლიმამა კლავს არსენას, სცენაზე იორამთან ერთად შემოდიან გლეხები, ბოქაული და ყაზახები.

მასობრივი სცენების თვალსაზრისით ყურადღებას იქცევს ისტორიული დრამა „წამება ქეთევან დედოფლისა“. სწორედ ამ დრამაში უნდა იჩენდეს თავს მასობრივი სცენების თვალსაზრისით შექსპირისებური მეთოდის გამოყენება. სწორედ აქაა წარმოდგენილი მასა არა უბრალოდ მაყურებლის როლში, არამედ აქ მასა მოქმედებს და დრამატული ბრძოლის მონაწილედ გამოდის. ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ მასა შემთხვევით კი არ არის ჩაბმული დრამატულ კოლიზიაში, არამედ შეგნებულად და მას გარკვეული პოზიცია უკავია.

როგორც იტყვიან, აქ მასა პიროვნების სიმაღლემდეა აყვანი-
ლი. ამ მხრივ ალ. ყაზბეგის შთამბეჭდავმა ნიჭმა, რამაც ყველაზე
თვალნათლივ მასიური სცენების დახატვისას მის პროზაში იჩინა
თავი, დრამაშიც გამოემჟღავნა. „ნამება ქეთევან დედოფლისას“
მასობრივ სცენებსაც უნდა ეტყობოდეს დიდი ხელოვანის ხელწე-
რის ბეჭედი.

ერთი ავტორის თქმით, „დრამატული პოეტი მიუდგომელია,
როგორც ბედი, არაა მისი საქმე, გაამართლოს, გაამტყუნოს, ანდა
უკარნახოს, რა თქვას. მისი საქმეა აღადგინოს განვლილი ხანა
მთელი მისი ჭეშმარიტებით“ (ა. პუშკინი).

ალექსანდრე ყაზბეგმა შეძლო „არსენათი“ და „ქეთევან დე-
დოფლის ნამებით“ შეექმნა ჭეშმარიტი დრამები, რომლებშიაც
XIX საუკუნის ქართული დრამატურგიის საუკეთესო ტრადიციები
გრძელდება.

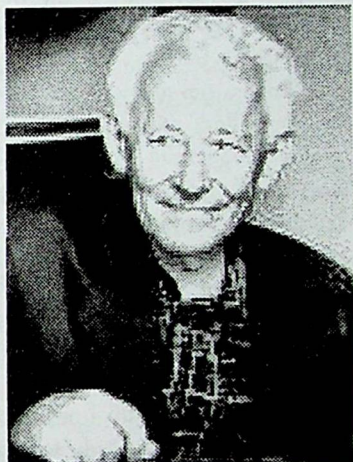

იან ბრაუნი

პოლონელი ენათმეცნიერი, ქართველოლოგი და ბასკოლოგი, იან ბრაუნი ჩვენი სამეცნიერო საზოგადოებისათვის კარგად არის ცნობილი. იგი პირველად 1951 წელს ჩამოვიდა საქართველოში და სულ მალე გახდა ქართველების დიდი გულშემატკივარი და მეგობარი, ქართული კულტურის ერთგული პროპაგანდისტი ევროპაში.

იან ბრაუნი დაბადებული და გაზრდილი იყო პოლონეთის ერთ-ერთ დიდ სამრეწველო და კულტურულ ცენტრში – ქალაქ ლოძში, მასწავლებლის ოჯახში დაბადებული 1926 წლის 15 მაისს. როდესაც მან დაწყებითი სკოლა დაამთავრა, ლოძი გერმანელმა ფაშისტებმა დაიპყრეს და მის ოჯახს ქალაქის დატოვება მოუხდა. ოკუპაციის წლები იან ბრაუნს კრაკოვის მახლობელ სოფელში გაუტარებია და ანტიფაშისტურ მოძრაობაშიც ჩაბმულა. 1945 წელს, ომის დამთავრების შემდეგ, იგი დაბრუნდა მშობლიურ ქალაქში, გააგრძელა სწავლა, მიიღო სიმწიფის ატესტატი და შევიდა ლოძის უნივერსიტეტში, რომელიც დაამთავრა 1951 წელს კლასიკური ფილოლოგიის განხრით და მოიპოვა ფილოლოგიის მაგისტრის წოდება.

იანი ენების შესწავლის განსაკუთრებული ნიჭით იყო დაჯილდოებული და თავისუფლად ფლობდა რამდენიმე ევროპულ ენას, ასევე კლასიკურ ენებს. როგორც თვითონ იგონებდა, იგი სტუდენტობის წლებში დაინტერესებულა კავკასიური ენებით, როგორც უძველესი ცოცხალი ენებით. უნივერსიტეტის დამთავრების შემდეგ მას მიეცა შესაძლებლობა ასპირანტურის კურსი საბჭოთა

იან ბრაუნი

კავშირში გაველო და მაშინვე მიიღო გადაწყვეტილება გამომგზავრებულიყო საქართველოში. ამისათვის ჯერ მოსკოვში მოუხდა ჩასვლა, სადაც სთავაზობდნენ სხვა მიმართულებით გაეგრძელებინა სწავლა ან როსტოვში წასულიყო და რუსი, ქართულის მცოდნე მეცნიერის დახმარებით შეესწავლა ქართული, მაგრამ შეუპოვარ და მიზანდასახულ ახალგაზრდას გადაწყვეტილება ვერ შეაცვლევინეს. მან მოითხოვა: ან საქართველოში გამიშვიტ, ან პოლონეთში დავბრუნდებიო და, ბოლოს და ბოლოს, თანხმობა მიიღო. იან ბრაუნი თბილისის უნივერსიტეტის ძველი ქართული ენის კათედრის ასპირანტი გახდა, მისი უშუალო ხელმძღვანელი კი აკადემიკოსი აკაკი შანიძე იყო.

ენის უკეთ დაუფლების მიზნით იანი ჩამოსვლის პირველ წელს ზაფხულშიც არ წავიდა პოლონეთში და, აკაკი შანიძის რჩევით, გორის რაიონში გაემგზავრა, რათა ერთხანს ხალხში ეტრიალა, სალიტერატურო ენასთან ყველაზე ახლოს მდგომი დიალექტის წიაღში. იგი ქართველი მეგობრების დახმარებით მეჯვრისხევში ერთი მჭედლის ოჯახში დაბინავდა და იქ გაატარა მთელი ზაფხული, რასაც შემდეგ დიდი სიამოვნებით იხსენებდა.

საქართველოში იან ბრაუნმა თითქმის ოთხი წელი დაჰყო და საფუძვლიანად შეისწავლა როგორც ქართული ენა, ახალიცა და ძველიც, ისე საქართველოს ისტორია, ეთნოგრაფია, ხელოვნება და კულტურა. 1955 წელს მან თბილისის უნივერსიტეტის ფილოლოგიის ფაკულტეტის სამეცნიერო საბჭოს სხდომაზე დიდი წარმატებით დაიცვა საკანდიდატო დისერტაცია თემაზე „ქართული ზმნის მრავალპირიანობა“. სამეცნიერო საბჭოს წევრებსა და დამსწრე საზოგადოებაზე დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა იმან, რომ დისერტანტის შესავალი სიტყვა, პასუხები ოპონენტებისადმი და საერთოდ, მთელი დაცვა ქართულ ენაზე მიმდინარეობდა და დისერტანტის ნიჭიერებასა და ფართო განათლებას მოწმობდა.

საქართველოში იანმა ბევრი მეგობარი შეიძინა და მათთან ერთად თითქმის მთელი ქვეყანა შემოიარა. მეგობრებს იგი უყვარდათ და პატივს სცემდნენ. ამის ერთ-ერთი გამოხატულება იყო საზეიმო ბანკეტი მთანმინდის პლატოზე, რომელიც ქართველმა მეგობრებმა გაუმართეს იანს საკანდიდატო დისერტაციის დაცვასთან დაკავშირებით.

სამშობლოში დაბრუნებულმა იან ბრაუნმა მუშაობა დაიწყო ვარშავის უნივერსიტეტში ზოგადი ენათმეცნიერების კათედრაზე, შემდეგ კი ძველი აღმოსავლეთის ფილოლოგიის კათედრაზე გადავიდა. იგი კითხულობდა ლექციებს ზოგად ენათმეცნიერებაში, შუ-

მეროლოგიაში და ე. წ. აზიანიკური ენების შედარებით გრამატიკაში. ამავე დროს იგი ნაყოფიერად მუშაობდა ბასკურ-კავკასიურ ენათა ისტორიული ურთიერთობის პრობლემაზე.

ბასკური, რომელიც თავისი აგებულებით სრულიად განსხვავდება ინდოევროპული ენებისაგან, რომელთა გარემოცვაშიც არის, ყოველთვის მკვლევართა განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევდა. სხვადასხვა დროს მას ადარებდნენ ფინურ-უნგრულ, ქამიტურ, ამერიკის ინდიელთა ენებს. ბასკური და ქართველური ენების ნათესაური ურთიერთობის საკითხი ჯერ კიდევ ძველი დროის მოღვაწეების ინტერესის საგანს წარმოადგენდა, მისი მეცნიერული შესწავლა კი აკადემიკოს ნიკო მარის სახელს უკავშირდება. მან იმოგზაურა ბასკეთში და ბევრი საერთო შენიშვნა საქართველოს ერთ-ერთ კუთხეს – გურიასა და ბასკეთს შორის როგორც მცენარეული კულტურების, ყოფა-ცხოვრების, ისე ხალხის ხასიათის, ეთნოგრაფიის, კულტურის თვალსაზრისით. ბასკური და იბერიულ-კავკასიური ენების ურთიერთობისადმი ინტერესი შემდგომშიც არ განელებულა. იან ბრაუნი სწორედ ამ ენათა გენეტიკური ნათესაობის თეორიას ავითარებდა. როგორც იგი აღნიშნავდა, ეს ურთიერთობა იმდენად დიდი ხნის წინანდელი უნდა ყოფილიყო (დაახლოებით ოთხი ათას წელზე მეტი ხნის), რომ მსგავსება მხოლოდ ძირითად ხაზებში შეიძლება გამოვლენილიყო ისტორიულ-შედარებითი ანალიზის საშუალებით. ამ საკითხის სირთულე ყველასათვის ცხადი იყო. არნოლდ ჩიქობავა წერდა: „ეს საკითხი იმდენადვე რთულია და ძნელი, რამდენადაც მნიშვნელოვანი“; „საამისოდ საჭირო მუშაობას გვერდი არ უნდა ავუქციოთ, ძნელი პრობლემა არასოდეს არ გადაწყდება, თუ ის არ დაისვაო“. სწორედ ამ ძნელი პრობლემის გადაწყვეტას ცდილობდა იან ბრაუნი. მას შენიშნული ჰქონდა ამ ენებს შორის მსგავსების ნიშნები როგორც გრამატიკულ სტრუქტურაში, ისე ლექსიკურ ფონდში. უნდა ითქვას, რომ ბორდოს უნივერსიტეტის პროფესორ რენე ლაფონის გარდაცვალების შემდეგ იან ბრაუნი იყო ერთადერთი ევროპელი მეცნიერი, რომელიც საფუძვლიანად იცნობდა როგორც ქართველურ ენებს, ისე ბასკურ ენას.

პირველი ნაშრომი, მიძღვნილი ბასკურისა და ქართველური ენების ლექსიკური შეხვედრებისადმი, იან ბრაუნმა ჯერ კიდევ 1954 წელს წაიკითხა თბილისის უნივერსიტეტის ასპირანტთა სამეცნიერო კონფერენციაზე. შემდგომში იგი სისტემატურად აცნობდა ქართველ კოლეგებს წერილებისა და ზეპირი მოხსენებების სახით თავისი კვლევის შედეგებს. ერთ-ერთი ვიზიტის დროს იანმა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში წაიკითხა ბასკური ენის

კურსი ფილოლოგიის ფაკულტეტის სტუდენტებისათვის. 1984 წელს უნივერსიტეტმა გამოსცა მისი „ბასკოლოგიის შესავალი“ აკადემიკოს არნოლდ ჩიქობავას წინასიტყვაობითა და რედაქტორობით. ნაყოფიერი სამეცნიერო მოღვაწეობისა და ბასკოლოგიაში შეტანილი წვლილისათვის იან ბრაუნი 2001 წელს არჩეულ იქნა ბასკური ენის სამეფო აკადემიის საპატიო წევრად, ქართველოლოგიაში შეტანილი წვლილისათვის კი არჩეული იყო საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის უცხოელ წევრად და ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საპატიო პროფესორად, აგრეთვე გელათის მეცნიერებათა აკადემიის საპატიო წევრად.

გარდა ენათმეცნიერული კვლევისა, იან ბრაუნი დაკავებული იყო ტექსტოლოგიური და მთარგმნელობითი საქმიანობითაც. 1958 წელს პოლონეთის მეცნიერებათა აკადემიამ ცალკე წიგნად გამოსცა პოლონეთში დაცულ ქართულ და სომხურ ხელნაწერთა აღწერილობა, რომლის ქართული ნაწილი იან ბრაუნს ეკუთვნის. აქ აღწერილია XI – XVIII საუკუნეთა თერთმეტი ქართული ხელნაწერი, რომლებიც დაცულია ვარშავის ნაციონალური მუზეუმის ქ. კრაკოვის ფილიალში (ყოფილ ჩარტორისკების მუზეუმში). იან ბრაუნმა შესანიშნავად თარგმნა პოლონურ ენაზე ნ. ბარათაშვილის „მერანი“, ა. წერეთლის „სულიკო“ და გ. ლეონიძის რამდენიმე ლექსი. ეს თარგმანები გამოქვეყნდა პოლონელ აღმოსავლეთმცოდნეთა ჟურნალის ფურცლებზე 1959 წელს. იანმა თარგმნა აგრეთვე სულხან-საბა ორბელიანის იგავ-არაკები და ქართული ფოლკლორის ნიმუშები (ანდაზები, აფორიზმები, გამოცანები), რომლებიც სომხურ ანალოგიურ მასალებთან ერთად ორჯერ გამოიცა ცალკე წიგნად (1962 და 1967 წლებში). მანვე თარგმნა პოლონურ ენაზე ინგლისელი ქართველოლოგის დავით ლანგის ვრცელი ნაშრომი „ძველი საქართველო“.

განსაკუთრებით აღსანიშნავია იან ბრაუნის მონაწილეობა „ვეფხისტყაოსნის“ პოლონურად თარგმნაში. პოემის თარგმანი ეკუთვნის გამოჩენილ პოლონელ პოეტს იეჟი ზაგურსკის, რომელსაც სისტემატურ დახმარებას უწევდა იან ბრაუნი, როგორც მეცნიერი-კონსულტანტი. მან მოამზადა პოემის სიტყვასიტყვითი თარგმანი, შემდეგ კი ტექსტს დაურთო კომენტარები. ამ თარგმანის შესრულებას იანმა და იეჟი ზაგურსკიმ თითქმის ათი წელი მოანდომეს. ქართული მინიატურებითა და ილუსტრაციებით გაფორმებული პოემის სრული ტექსტი პოლონურ ენაზე კრაკოვში დაიბეჭდა მაღალ პოლიგრაფიულ დონეზე. დიდია ასევე იან ბრაუნის დამსახურება ქართული პოეზიის ანთოლოგიის პოლონურ

ენაზე თარგმნისა და კომენტირების საქმეში (მთარგმნელი – იგორ სიკირიციკი).

იან ბრაუნს ეკუთვნის სტატიები ქართული ენისა და ლიტერატურის შესახებ პოლონურ ენციკლოპედიაში, აგრეთვე ქართველ მწერალთა შესახებ ცნობები როგორც ენციკლოპედიაში, ისე მსოფლიოს მწერალთა ლექსიკონში, რომელიც ვარშავაში გამოიცა. მისი დამსახურებით ამ გამოცემებში ჩვენი ენა და მწერლობა საკმაოდ ფართოდ არის წარმოდგენილი და მათ შესახებ მკითხველს სწორი და ზუსტი ინფორმაცია ეძლევა, რაც, სამწუხაროდ, არ შეიძლება ითქვას საზღვარგარეთ გამოცემულ ბევრ ენციკლოპედიაში და ლექსიკონზე.

იან ბრაუნი მუდამ დაუღალავად ეძებდა საქართველოსთან დაკავშირებულ ყოველგვარ ინფორმაციას პოლონეთის მიწაზე და აცნობდა მას სპეციალისტებსა და ფართო საზოგადოებას. საგანგებო აღნიშვნის ღირსია მისი წვლილი უცხოეთში მოღვაწე ქართველი სასულიერო პირის, ვარშავის უნივერსიტეტის პროფესორის, გრიგოლ ფერაძის ხსოვნის უკვდავყოფის საქმეში. ამჟამად ყველასათვის ცნობილია გრიგოლ ფერაძის სახელი, მაგრამ მეოცე საუკუნის 60-იან წლებში ძალიან ვიწრო წრეში თუ იცოდა ამ წმინდა მამის ცხოვრებისა და სამეცნიერო თუ საზოგადოებრივი მოღვაწეობის, მისი მონამეობრივი სიკვდილის შესახებ. გრიგოლ ფერაძის სახელი და გვარი აღბეჭდილია ვარშავის უნივერსიტეტის საპატიო დაფაზე იმ თანამშრომელთა სიაში, რომლებიც გერმანულმა ფაშიზმმა იმსხვერპლა. იან ბრაუნმა საგანგებოდ შეისწავლა ამ ქართველი მეცნიერის, წმინდა მამის, პოლონეთში ცხოვრებისა და მოღვაწეობის დეტალები და გააცნო ისინი მთელ საზოგადოებას. შემდგომში ქართველ თუ უცხოელ მეცნიერთა არაერთი ნაშრომი მიეძღვნა გრიგოლ ფერაძის ცხოვრებასა და მოღვაწეობას. საზოგადოებამ სათანადო პატივი მიაგო მის ხსოვნას. როგორც ქართულმა, ისე პოლონურმა მართლმადიდებლურმა ეკლესიებმა იგი წმინდანად შერაცხეს.

საქართველოში ერთ-ერთი ვიზიტის დროს იან ბრაუნმა გაზეთ „კომუნისტის“ საშუალებით გააცნო საზოგადოებას იმ ქართველ მეზრძოლთა გვარები, რომლებიც ფაშიზმის წინააღმდეგ ომში დაღუპულან და პოლონეთის მიწაზე უპოვიათ საუკუნო განსასვენებელი. მკითხველთა დიდი ინტერესი გამოიწვია ცნობამ, რომ ვარშავაში პოლონზების სასაფლაოზე დაკრძალული ყოფილა ვარშავის აჯანყების მონაწილე თექვსმეტი წლის ქართველი გოგონა ირინე სხირტლადე, დაჯილდოებული მამაცობის ჯვრით. შემდგომში მოხერხდა ამ გმირი ქალიშვილის ბიოგრაფიის დეტალების

დაზუსტება და მისი ფოტოსურათის მოძიება. ირინეს სიმამარცხით აღტაცებულმა ჯანსულ ჩარკვიანმა მშვენიერი ლექსი უძღვნა მას და ქართველი ხალხისათვის კიდევ უფრო ახლობელი გახადა მისი სახელი.

იან ბრაუნი იყო ქართული კულტურის დაუცხრომელი პროპაგანდისტი ევროპაში. იგი ყოველთვის აქტიურად მონაწილეობდა იმ ღონისძიებებში, რომლებიც საქართველოსთან იყო დაკავშირებული, იქნებოდა ეს პოლონეთ-საქართველოს კულტურის დღეები თუ თბილისისა და ლოდის საოპერო თეატრების დამეგობრება ან რომელიმე სხვა ღონისძიება. რუსთაველის საიუბილეო ზეიმზე 1966 წელს, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის სხდომაზე, რომელიც რუსთაველის თეატრში მიმდინარეობდა, პოლონეთის დელეგაციის სახელით იანმა წარმოთქვა შესანიშნავი სიტყვა, რომელიც დააბოლოვა გრიგოლ ორბელიანის სიტყვებით: „სხვა საქართველო სად არის, რომელი კუთხე ქვეყნისა? ერი – გულადი, პურადი, მეგრძოლი შავის ბედისა?!“

დასასრულ, ისიც უნდა აღვნიშნოთ, რომ იან ბრაუნი გულდია მასპინძელი იყო არა მხოლოდ მეგობრებისათვის, არამედ პოლონეთში ჩასული ყველა ქართველისათვის, ვინც მას შემთხვევით შეხვდებოდა, ან ვისი ჩასვლის შესახებაც იგი შეიტყობდა. გიორგი ლეონიძე ერთ თავის წერილში გულთბილად იგონებს, ადამ მიცკევიჩის იუბილეზე ჩასულს, როგორ ეწვია სასტუმროში მისთვის მანამდე უცნობი იან ბრაუნი და კარგი გამართული ქართულით ესაუბრა. ერთი ქართველი სტუდენტი კი იგონებს, რომ 1994 წელს ვარშავაში რამდენიმე დღის ჩასულს, ცოტათი დაბნეულსა და შეშინებულს, შემთხვევით გაუცვნია იან ბრაუნი. ასაკოვანი პროფესორი ქართულად გამოსაუბრებია ქალიშვილს, უნივერსიტეტის კლუბში ჩაითა და ტრადიციული პოლონური ნამცხვრით გამასპინძლებია, თავისი კეთილგანწყობითა და სიტბოთი ძალიან დაუმშვიდებია და გაუმხნევებია. ამის შემდეგ ისინი არაერთხელ შეხვედრიან ერთმანეთს და იანს მისთვის საქართველოში თავისი ცხოვრების ეპიზოდებზეც უამბნია.

იან ბრაუნს საოცრად უყვარდა ჩვენი ქვეყანა და თავის მეორე სამშობლოდ მიაჩნდა იგი. სიცოცხლის ბოლო წლებში მან, უკვე ჯანმრთელობაშერყეულმა, მაგრამ სულიერად მხნემ და გაუტეხელმა, რამდენჯერმე შეძლო საქართველოში ჩამოსვლა. ყოველი ვიზიტის შემდეგ იგი დიდი სევდითა და გულიტკივილით ემშვიდობებოდა თავის მეორე სამშობლოს. საქართველოსადმი უდიდესი სიყვარულის დასტურია მთელი მისი მოღვაწეობა, რასაც ყოველთვის მაღლიერებით გაიხსენებს და დააფასებს ქართველი ხალხი.

გელათის აკადემიის აკადემიკოსი, ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი ზურაბ ჭუმბურიძე
ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი ნინო ჭუმბურიძე

კატია ვოლტერსი:

იან ბრაუნი: ლოდის უნივერსიტეტის კლასიკური ფილოლოგიის ფაკულტეტის დამთავრების შემდეგ არჩევანის წინაშე დავდექი. ან ლათინური და ბერძნული უნდა მესწავლებინა სკოლაში, ან მეცნიერება უნდა ამერჩია. შემთხვევამ ყველაფერი თავად გადაწყვიტა. სადღაც ამოვიკითხე, რომ კავკასიური ენები ერთ-ერთ უძველეს ცოცხალ ენებს მიეკუთვნებოდა. ახლგაზრდა და მეოცნებე ლინგვისტმა ეს ენები უძველეს და თანამედროვე სამყაროთა შორის გადებულ ხიდად წარმოვიდგინე და მათი შესწავლა გადავწყვიტე. ამ დროს, ბედად, საბჭოთა კავშირში ასპირანტურაში სწავლის გაგრძელების შესაძლებლობაც გამოიჩნდა და ბევრი აღარ მიფიქრია, სასწრაფოდ მოსკოვში გავემგზავრე. ვფიქრობდი, განათლების სამინისტროც დამეხმარებოდა და კავკასიური ენების განხრით ასპირანტურაში ადგილს მოვძებნიდი. თუმცა ეს არც ისე იოლი აღმოჩნდა.

მოსკოვში დამხვდა პოლონელ ასპირანტთა ჯგუფი. ამ ადამიანებს, როგორც უფროს კოლეგებს, ჩემნაირი ახალბედების იმ დროისათვის შესაფერისი სულისკვეთებით „აღზრდა“ ევალეობდათ. მათ მიჩნეოდა, უარი მეთქვა კავკასიური ენებზე და მის ნაცვლად საფუძვლიანად შემესწავლა მარქსიზმ-ლენინიზმი. ახალგაზრდა ბიჭი ვიყავი, შეუზოვარი, უკომპრომისო. თანაც კარგად ვიცოდი, რაც მინდოდა. ამიტომ პირობა წავუყენე სამანისტროში: ან საქართველოში გამიშვებთ, ან არადა, პოლონეთში ვბრუნდები-მეთქი. განათლების სამინისტროს მოხელეები დიდხანს ცდილობდნენ ჩემს მოდრეკას. უნდოდათ, ჩემთვის „თავნება“ რესპუბლიკაში – ასე ეძახდნენ საქართველოს – გამგზავრება გადაეთქმევინებინათ. მერე თითქოს დათმეს და, მითხრეს, თუ როსტოვში წახვალ, იქ მოგიჩენთ რუს მეცნიერს, რომელიც ქართულ ენას შეგასწავლისო, მაგრამ მაინც ვერ გადამიბირეს. საბუთები თბილისში გაიგზავნა და როგორც კი თბილისის უნივერსიტეტმა ასპირანტის მიღების შესაძლებლობა დაადასტურა, ჩავჯექი მატარებელში და ჩემთვის უცნობი, შორეული საქართველოსკენ გავსი.

* * *

ი.ბ.: მატარებელში ერთი კარგი ქართველი ვაჟკაცი, ტარას ალავიძე დამემგზავრა. მოცეკვავე იყო და ქართული ხალხური ცეკვისა და სიმღერის ანსამბლის სხვა წევრებთან ერთად გასტროლებიდან შინ ბრუნდებოდა. სამი დღე და ღამე მიდიოდა მატარებელი. სამი დღე და ღამე არც ისე ცოტა დროა კაცის გასაცნობად. მარტო გაცნობა კი არა, დამეგობრებაც კი შეიძლება ამ დროში და მე და ტარასიც დავმეგობრდით. ლაპარაკში დრო მალე გადიოდა. თანდათან ვმორდებოდით თოვლით დაფარულ რუსეთს. მხოლოდ რუხი და სევდიანი ცა მოჩანდა მატარებლის ფანჯრიდან. მაგრამ როგორც კი ორთქლმავალმა საქართველოს მიწას მოაკივლა, ფანჯრიდან მაშინვე გამოჩნდა, როგორ გვილიმოდა უმანკო ყვავილებით გადაპენტილი გაზაფხული. ყვავილებით მოჩითული კორდების გარდა, მაღალ ხის ფეხებზე კოხტად შემოდგმულ ოლებს ვხედავდი. ყველაფერი განსხვავებული, თბილი და ჩემ მიმართ კეთილგანწყობილი იყო.

* * *

ი.ბ.: მოსალამოებულზე ჩამოვალწიეთ თბილისში. ალავიძემ სახლში მიმიპატიჟა, მოისვენებ, დანაყრდები და მერე შენს საქმესაც უკეთესად გაარკვევო. კამოს ქუჩაზე ცხოვრობდა ტარასი. ეს იყო ნამდვილი ქართული ოჯახი – შავთვალეზა მოფუსფუსე დიასახლისით და ორი კარგად აღზრდილი მოწიფული ვაჟით. მშვენიერი სუფრაც გამიშალეს. მერე კი, დადლილს, ტახტზე დამიგეს ლოგინი. როცა ჩათვლემილს საიდანაც დოლისა და ზურნის ხმა შემომესმა, გავიფიქრე, თბილისმა თავის საიდუმლოს ფარდა ახადა, უკვე ნამდვილად საქართველოში ვარ-მეთქი და ტკბილად ჩამეძინა. ტარასმა ერთ ღამეში მოახერხა, ეჩვენებინა ჩემთვის მთელი საქართველო.

მეორე დილას ჩემი მასპინძლის ერთ-ერთმა ვაჟმა უნივერსიტეტამდე მიმაცილა. გამოცა თბილისის უნივერსიტეტის სილამაზემ. შენობაში შესული კი უნივერსიტეტის პრორექტორმა რთული არჩევნის წინაშე დამაყენა: შემეძლო შემესწავლა ახალი ქართული ენა ვარლამ თოფურიას ხელმძღვანელობით, ან ძველი ქართული და კავკასიური ენები აკაკი შანიძისა და არნოლდ ჩიქობავას ხელმძღვანელობით. მე ძველი ქართული ავირჩიე და, შესაბამისად, აკაკი შანიძესთან მოვხვდი.

მშობელი მამასავით იყო ჩემთვის ბატონი აკაკი. პირველი შეხვედრისას მკითხა, სადაური ხარო. „ია პოლიაკ“, – ვუპასუხე რუსულად. „პოლიაკი კი არა, პოლაკი ხარ!“ – რუსული სიტყ-

ვა პოლონურით შემისწორა ბატონმა აკაკიმ. შემდეგ წამიყვანეს სტუდენტალაქში და ჩემი თანაოთახელი და მეზობელიც გამაცნეს. ეს იყო მაშინდელი ასპირანტი და მომავალში ცნობილი პროფესორი ზურაბ ჭუმბურიძე, ჩემი ძვირფასი კოლეგა და მეგობარი.

* * *

ი.ბ.: ძველი ქართული ენის საიდუმლოებებს ჩემი მასწავლებლის მიერ მითითებული სახელმძღვანელოებიდან ვეუფლებოდი, თანამედროვე სასაუბრო ენას კი სტუდენტალაქში მცხოვრები ახალგაზრდებისაგან ვსწავლობდი. ზურაბ ჭუმბურიძესთან ერთად მთელი საქართველო ფეხით მაქვს შემოვლილი. ვიყავი რაჭაში, სვანეთში, ქართლსა და კახეთში, მესხეთ-ჯავახეთში. შოთა რუსთაველის კვალსაც მივყევით და მესხეთის რუსთავიც მოვინახულეთ. მინდოდა მენახა, რა მინამ შვა ეს გენიოსი. დავდიოდით მე და ზურაბი და თან ტოპონიმებს ვიკვლევდით, რაც ზურაბის უშუალო კვლევის საგანი იყო. „ხერთვისი“, „ბირთვისი“... ხომ გაგიგონია ეს სახელები?“... რა ლამაზად უღერს... ყველა ქართული სიტყვა მიყვარს, მათი წარმოშობა, მათი ძირები... ლამაზი ენა გაქვთ, ძალიან ლამაზი...

* * *

კ. ვ.: ერთხელ დიდხანს ვუკირკიტებდი მის ბასკურ ჩანაწერებს – სხვადასხვანაირი მათემატიკური სიმბოლოებით ჩანერილ ასოებს, მარცვლებს, ფუძეებს, წინსართებს და ბოლოსართებს. რა თქმა უნდა, ბევრი ვერაფერი გავიგე. მერე გავზედე, მორცხვად დავადე თითი ერთ-ერთი ზმნის შუაში ჩაქარგულ ფესვის სიმბოლოს და ვკითხე, ეს ხომ ფესვის ნიშანია-მეთქი. თანხმობის ნიშნად თავი დამიქნია და მითხრა: დიახ, თქვენი საერთო კავკასიური ფესვის ნიშანია, თქვენი საერთო საამაყო წარსულისა. ენას, რომელზეც თქვენ, ქართველები, მეტყველებთ, დაახლოებით 50-საუკუნოვანი ისტორია აქვს და თვალისწინებით უნდა უფრთხილდებოდეთ ამ საუნჯესო. საუნჯის ხსენებამ კი ზურაბ ჭუმბურიძესთან ერთად სამცხე-ჯავახეთის შემოვლისას კლდიდან გამონაჟური წყლისგან გადარეცხილი უძველესი ფრესკები გაახსენა და გულისტკივილით მითხრა: გევედრებით, ილონეთ რამე, წყალს ნუ გაატანთ იმას, რაც თქვენმა წინაპრებმა სისხლის ფასად შემოგინახესო.

* * *

კ. ვ.: ბოლოს პროფესორი 2007 წელს ვნახე. ივნისში იგი კვლავ ეწვია თბილისის საინტერესო რეფერატით, რომელიც პროტოქარ-

თველურ ენას (ქართული ენის უძველეს ფორმას) შეეხებოდა. თუმცა, თვალი გადამეწლო მისი რეფერატისთვის და რამდენიმე კითხვაც დამესვა თემის გარშემო. კითხვებზე ამომწურავი პასუხი გამცა. მერე კი, უკვე საკმაოდ მხცოვან მეცნიერს, თვალში ცრემლი აუკიაფდა და თავად დამისვა კითხვა: „ნუთუ ქართველი ახალგაზრდებიდან არავინ მოისურვებს, რომ ჩემი ცოდნა და გამოცდილება გადავცე, გადავცე ის ყველაფერი, რაც თქვენ, ქართველებს, თქვენი ჭეშმარიტი ფესვების პოვნაში დაგეხმარებათ, რომ მერე მეც ბედნიერი ნავიდე იმქვენად, დამშვიდებული იმით, რომ ტყუილად არ დავშვრი და ამაოდ არ ჩაიარა საქართველოსადმი ჩემმა სიყვარულმა?“ – ვერაფერი ვუთხარი დასაიმედებლად და ასევე ცრემლმორეულმა, თავი ჩავლუნე.

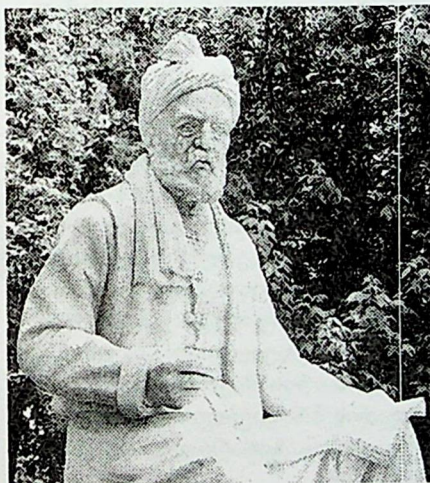
სხვა რომ არაფერი გაეკეთებინა დიდ მეცნიერს, მარტო პოეტ იეფი ზაგურსკისთან ერთად ბრწყინვალედ თარგმნილი „ვეფხისტყაოსნიც“ წარმოაჩენდა მას. თუმცა ის ამ შემთხვევაზეც ჩვეული თავმდაბლობით, მორცხვად ამბობდა: „მე პოეტი არა ვარ“, და თუ რამე წვლილი მიმიძღვის ამ საქმეში, ეს ძველქართულიდან პოლონურად სიტყვა-სიტყვითი თარგმანიაო. ბრაუნის მიერ ნათარგმნი „ვეფხისტყაოსანი“ 1975 წელს კრაკოვში გამოიცა და მას დღესაც უამრავი მკითხველი ჰყავს.

იან ბრაუნი გარდაიცვალა 2015 წლის 29 ივნისს, ღრმად მოხუცებული, 89 წლის ასაკში. დაკრძალულია პოლონეთში, პოვონზსკის სასაფლაოზე.

ნოვადი ბართაია

„შაჰნამეს“ სრული ქართული თარგმანი

ფირდოუსი

ქართველმა ირანისტმა, პოეტმა ბელა შალვაშვილმა სრულად თარგმნა პოეტურად X საუკუნის დიდი ირანელი პოეტის აბულ ყასემ ფირდოუსი თუსელის, ირანის ისტორიად წოდებული პოემა „შაჰნამე“ („მეფეთა წიგნი“), რომელიც 104 ათასზე მეტ ტაეპს შეიცავს. ეს ქმნილება მსოფლიოს მრავალ ენაზეა თარგმნილი, მაგრამ ერთი კაცი რომ გამკლავებოდა მას თავიდან ბოლომდე, პირველი შემთხვევაა, რაც გმირობის ტოლფასია. ავტორმა და მთარგმნელმა ორივემ 30-30

წელზე მეტი მოანდომეს მის შექმნასა და თარგმნას.

„შაჰნამე“ XII საუკუნიდან გადმოდის საქართველოში. ეს ნაწარმოები ისე შეიყვარა და შეითვისა ქართველმა ხალხმა, რომ მისი გმირთა სახელები: როსტომი (როსთამ), ზურაბი (სოჰრაბ), ფრიდონი (ფერიდუნ), გივი (გივ), მერაბი (მეჰრაბ), გოდერძი (გოდარზ), თამაზი (თაჰმასპ), თეიმურაზი (თაჰმურას), მანუჩარი (მანუჩეჰრ), უშანგი (ჰუშანგ), ლუარსაბი (ლოჰრასპ)... ქართულ ეროვნულ სახელებად ქცეულა.

„შაჰნამეს“ ძველ თარგმანებსა და ახალს შორის ის ძირეული სხვაობაა, რომ წარსულში „შაჰნამეს“ გარკვეული ნაწილები გადმოდიოდა ქართულში მხოლოდ, ზოგი პროზაულად, ზოგი პოეტურ-

რად, ისიც ვერსიებისა და მიბაძვა-გადაკეთებების სახით, ახალი თარგმანი კი წარმოადგენს ამ პოემის სრულ პოეტურ ადეკვატურ თარგმანს.

ამჟამად ჩვენი მიზანია, არა „შაჰნამეს“ ახალი თარგმანის დეტალური ანალიზი, არამედ იმ გზის ზოგადად წარმოჩენა, რაც გამოიარა ამ ნაწარმოებმა დღემდე სპარსულიდან ქართულ მწერლობაში.

ქართულ-სპარსული პოლიტიკური ურთიერთობანი

საქართველოსა და ირანს შორის ურთიერთობანი დღიდან ირანის სახელმწიფოს დაარსებისა, აქემენიდური ირანიდან (ძვ.წ. VII ს.) იღებს სათავეს. საქართველო ამ ზემოქმედერ იმპერიაში შემავალი-განაპირა ქვეყანა იყო, რომელსაც მისი ჩრდილოეთის საზღვრის დაცვა ევალებოდა.

ისტორიულად აქემენიდურ ირანს, ბოლო ხანებში ირანელები არა იმპერიად, არამედ კონფედერაციად მოიხსენიებენ და ალბათ არც უმიზეზოდ, რადგან აქემენიდები, სადაც კი შედიოდნენ, მხსნელად ევლინებოდნენ იმ ქვეყნის მოსახლეობას.

ცნობილია აქემენიდთა იმპერიის დამაარსებლის კიროს II დიდის (ძვ.წ. 590-530 წწ.) მოქნილი შემწყნარებლური პოლიტიკა სხვადასხვა ხალხთა რელიგიებისა და ადათებისადმი, რისი ბრწყინვალე დასტურიცაა ებრაელების განთავისუფლება „ბაბილონის ტყვეობიდან.“ აქემენიდებმა 40 ათასი იუდეველი დააბრუნეს პალესტინაში, რომლებიც ნაბუქოდონოსორის მიერ იყვნენ აყრილნი საკუთარი მიწიდან და კიროს დიდის ბრძანებითა და საკუთარი სახსრებით აღუდგინეს მათ იერუსალიმის ტაძარი და იგი მთავარ სატაძრო ქალაქად გამოაცხადეს.

მეორედ გახდა სპარსეთი ზემოქმედერი სახელმწიფო ეს უკვე სასანიდების დროს (III-VII სს.) და მეორედ იქცა საქართველო პოლიტიკურად ირანის შემადგენელ ნაწილად.

მესამედ მოექცა საქართველოს აღმოსავლეთი ნაწილი სეფიანთა ირანის (XVI-XVIII სს.), ეს უკვე არა იმპერიის, არამედ სახელმწიფოს შემადგენლობაში.

ამგვარად, სულ სამჯერ იყო საქართველო ირანის პოლიტიკურად შემადგენელი ნაწილი: აქემენიდების, სასანიდებისა და სეფიანების ხანაში, სხვა დროს კი ის ვერ იქნებოდა ამ ქვეყნის შემადგენლობაში, რადგან თვით ირანი არ იყო დამოუკიდებელისა-სახელმწიფო, რადგან იგი საუკუნეთა განმავლობაში შედიოდა ხან ბერძნულ და ბერძულ-რომაულ სახელმწიფოთა კონგლომერატში

(ძვ.ს.IV სს. – ახ.წ.III სს.), ხან არაბების (VII-X სს.), ხან თურქ-ღაზნელების (XI ს.), ხან თურქ-სელჩუკების (XI-XX სს.), ხან მონღოლების (XIII ს.) და ხან თემურელეების (XIV-XV სს.) იმპერიებში.

ქართულ-სპარსული ლიტერატურული ურთიერთობანი

სპარსული მწერლობა სამ ნაწილად იყოფა: ძველი, საშუალო და ახალი.

ძველი მწერლობა მოიცავს ძველი ნელთალრიცხვის მეექვსე-მეოთხე საუკუნეებს, აქემენიდურ ხანას, საიდანაც, არასრული სახით, მოღწეულია ირანელთა მაზდეიანური რელიგიური წიგნი ავესტა.

ამ პერიოდს ეკუთვნის აგრეთვე ძირითადად საქარავნო გზებზე მდებარე კლდეებზე შემორჩენილი ლურსმნული დამწერლობით შესრულებული აქემენიდ მეფეთა ცხოვრების ამსახველი ქრონიკები.

საშუალო ანუ ფალაური მწერლობა მოდის ძირითადად სასანურ ირანზე (III-VII სს.), როცა მეორედ გახდა ირანი ზემოლავრი იმპერია, საიდანაც, თუმცა მცირე რაოდენობით და ფრაგმენტულად, მოღწეულია, როგორც რელიგიური, ისე, საერო ხასიათის ნაწარმოებები.

ქართულ მწერლობასთან მიმართებაში ჩვენთვის საინტერესოა სპარსული ლიტერატურის მესამე პერიოდი, რომელიც სათავეს იღებს მეთექვსმეტე საუკუნიდან და რომლითაც არის განთქმული სპარსული მწერლობა მსოფლიო ლიტერატურაში.

ახლა კი ზოგადად საუკუნეთა განმავლობაში მიმდინარე ქართულ-სპარსულ ლიტერატურულ ურთიერთობებზე.

არაბთა მიერ ირანის დაპყრობა

მოხდა უცნაური რამ, მეშვიდე საუკუნეში ისტორიის არენაზე გამოჩნდნენ არაბები, რომლებმაც ელვის სისწრაფით დაიპყრეს ოთხსაუკუნოვანი სასანური ირანის უზარმაზარი იმპერია, ელვისებურად წაართვეს ირანელებს 13-საუკუნოვანი რელიგია, ასევე-სალიტერატურო ენა და დამწერლობა და თავს მოახვის თავიანთი რელიგია სალიტერატურო ენა და ანბანი.

აქვე დავსძენთ, რომ არაბებს, შედარებით ირანელებთან, ნაკლები სისატიკე არ გამოუჩენიათ ქართველების მიმართ, მაგრამ ჩვენ შევინარჩუნეთ როგორც რელიგია, ისე სალიტერატურო ენა და ანბანი.

პირველი ირანული დინასტია

მეათე საუკუნისთვის ხალიფატის დასუსტებას მოჰყვა მისი დაშლის პროცესი და ირანის აღმოსავლეთ ნაწილში ქვეყნის მართვის სათავეში ირანული ეროვნული დინასტიის – სამანიდების მოსვლა.

სამი საუკუნის მერე ირანმა, თუმცა ვერ დაიბრუნა საკუთარი რელიგია და დამწერლობა, მაგრამ დაიბრუნა მშობლიური ენა, რომელიც განმსაზღვრელი გახდა მისი გადარჩენისა.

ნახევარი საუკუნე იყვნენ სამანიდები ხელისუფლების სათავეში და ისტორიის ამ მცირე მონაკვეთში საფუძველი ჩაუყარეს იმ დიდ სპარსულ მწერლობას, რომელიც დღეს ცნობილია მსოფლიოში.

ამგვარად, სამი საუკუნე თუ ემსახურებოდნენ ირანელები არაბულ ლიტერატურასა და კულტურას, ისინი უკვე ჩადგნენ მშობლიური სულიერი ფასეულობების სამსახურში.

აი, ამ ვითარებაში, ეროვნული სულისკვეთების გაღვივების ფონზე, X საუკუნეში, ახალ სპარსულ ენაზე შეიქმნა „შაჰნამე“.

„შაჰნამეს“ წერა დაიწყო დაყიყიმ, რომელმაც, თავისი ხანმოკლე სიცოცხლის მანძილზე, ორი ათასი ბეითის დაწერა მოასწრო მხოლოდ. დაყიყის დაწყებული საქმე კი განაგრძო ფირდოუსიმ, რომელმაც მისი წინამორბედის მიერ თარგმნილი ბეითები, მთარგმნელის მითითებით, თავის პოემაში დააბინავა.

ფირდოუსიმ „შაჰნამეს“ ირგვლივ მოარულ ამბებს მოუყარა თავი, გაეცნო საშუალო სპარსულ „შაჰნამესაც“ („ხედავი ნამაქ“) და ასე შექმნა თავისი უკვდავი პოემა.

თურქები და სპარსული ლიტერატურა

სამანიდების თითქმის ნახევარსაუკუნოვანი მმართველობა X საუკუნის ბოლოს დაამხეს ლაზნელმა თურქებმა, რომელთა მოსვლას უნდა მოჰყოლოდა თურქული ენის გაბატონება ირანში სახელმწიფო და სალიტერატურო ენად, როგორც ეს მოხდა არაბთა მიერ ირანის დაპყრობისას, მაგრამ ასე არ მოხდა. სპარსული ენა დარჩა თავის ფუნქციებში და, მას მაჰმუდის მიერ ინდოეთის დაპყრობის შემდეგ კიდევ უფრო გაუფართოვდა სამოქმედო არეალი. დღეს თუ არაერთი სპარსულენოვანი ინდოელი პოეტის სახელი ამშვენებს სპარსულ კლასიკურ მწერლობას, ეს სწორედ აქედან იღებს სათავეს.

XI საუკუნის მეორე ნახევრიდან ისტორიის არენაზე გამოჩნდნენ თურქ-სელჩუკები, რომლებიც ირანში ჩაენაცვლნენ თურქ-ლაზნელებს.

თურქ-სელჩუკებმაც დაუთმეა ასპარეზი სპარსულ ენას ირანში, რასაც მოჰყვა ირანის კულტურული ცხოვრებისათვის წარმოუდგენელი რამ. თურქ-სელჩუკები ხომ ირანის დაპყრობით არ შემოფარგლულან, ისინი დღითი დღე აფართოვდნენ თავიანთ იმპერიას და, შესაბამისად, დღითიდღე ფართოვდებოდა სპარსული ენის სამოქმედო არეალიც. საბოლოოდ კი თურქები პოლიტიკურად, ხოლო სპარსელები კულტურულად დაეუფლნენ მახლობელ აღმოსავლეთს და სპარსულიც გახდა სალიტერატურო ენა მთელი მახლობელი აღმოსავლეთის ხალხთათვის.

ამგვარად, მახლობელ აღმოსავლეთში არაბებს თუ პოლიტიკურად ჩაენაცვლნენ თურქები, მხატვრულ ლიტერატურაში სპარსული ჩაენაცვლა არაბულ ენას.

ასე წარმოიშვა დიდი სპარსულ-მუსლიმური ლიტერატურა და კულტურა, გაგრძელება ახალი სახით დიდი არაბულ-მუსლიმური ლიტერატურისა დაკულტურისა.

ქართულ-სპარსულ ლიტერატურულ ურთიერთობათა პერიოდები

ქართულ-სპარსული (მხედველობაში გვაქვს ახალსპარსული, რომელიც სათავეს იღებს X საუკუნიდან) ლიტერატურული ურთიერთობანი შეიძლება დავყოთ სამ მთავარ პერიოდად, ესენია: XII, XVI-XVIII სს. და XX საუკუნედან დღემდე.

პირველ პერიოდში საქართველო იყო მთელს აღმოსავლეთში ერთ-ერთი ძლიერი, დამოუკიდებელი სახელმწიფო. ის არ შედიოდა თურქ-სელჩუკთა იმპერიის შემადგენლობაში, სადაც სალიტერატურო ენად გაბატონებული იყო სპარსული. ამიტომ საქართველოში, განსხვავებით თურქ-სელჩუკთა იმპერიაში შემავალი სხვა ქვეყნებისგან, სამწერლობო ენა იყო ქართული და არა სპარსული.

ამ დროს სპარსული ლიტერატურა, შირვანის გავლით, დიდი რაოდენობით შემოვიდა ქართულ მწერლობაში. ფირდოუსის „შაჰ-ნამეც“ პირველად ამ დროს არის შემოსული ჩვენს მწერლობაში, თუმცა მას ჩვენამდე ვერ მოუღწევია. მოაღწია მხოლოდ ფაზრ ედდინ გორგანელის „ვეის ო რამინის“ („ვისრამიანი“) უბადლო თარგმანმა.

მეორე პერიოდში, ანუ სეფიანთა ხანაში (XVI-XVIII სს.), აღმოსავლეთ საქართველო პოლიტიკურად ირანის შემადგენელი ნაწილი იყო. ამ დროს ურთიერთობები ორ ხალხს შორის იყო მჭიდრო და სპარსული ლიტერატურაც, დიდი რაოდენობით, ახლა

უკვე პირდაპირი გზით, შემოვიდა ქართულ მწერლობაში. საბედნიეროდ, მისმადიდმა ნაწილმა მოაღწია დღემდე, მათ შორის, „შაჰნამეს“ ვერსიებმაც.

მესამე პერიოდი იწყება თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დაარსების პირველი დღიდანვე (1918 წ.), როცა საფუძველი ჩაეყარა აღმოსავლეთმცოდნეობას, კერძოდ, ირანისტიკას.

მოყოლებული აქედან განახლდა ქართულ-სპარსული ლიტერატურული ურთიერთობანი, რომელიც შეწყვეტილი იყო, საქართველოს ირანთან კავშირის განწყვეტის მერე, XVIII საუკუნიდან.

სწორედ ამ პერიოდში ითარგმნა „შაჰნამე“ სრულად.

„შაჰნამე“ ქართულ ლიტერატურაში

„შაჰნამე“ უზარმაზარი ეპოპეაა, სადაც გადმოცემულია ირანელ მითოლოგიურ და ისტორიულ მეფეთა ისტორია ირანში არაბთა შემოჭრამდე, მეშვიდე საუკუნემდე.

ქართველები კი, ირანელ მეფეთა ისტორიით კი არ დაინტერესებულან, რომელთა რიცხვი, თავისი მითოლოგიურ-ისტორიულ მეფეებიანად პოემაში ხუთი ათეულია, არამედ, პოემის მთავარი მითოლოგიური გმირის როსტომთან დაკავშირებული საგმირო-საფალავნო ამბებით და მათი ქართული ვერსიებისთვის „როსტომიანი“ უწოდებით.

აქვე დავსძენთ, რომ ერთადერთი არიან ქართველები, რომლებმაც „შაჰნამეს“ სახელი შეუცვალეს და „როსტომიანი“ უწოდეს.

აი, ის ამბები „შაჰნამედან“ და მისი მიბაძვანიდან, რომლებიც ქართველთა ყურადღების არეში მოხვედრილან:

„შაჰნამედან“:

„ფრიდონიანი“, „როსტომიანი“;

„შაჰნამეს“ მიბაძვანიდან:

„უთრუთიან-საამიანი“, „ზააქიანი“, „ბარზუნამე“, „საამნამე“, „ბაამიანი“, „სირინოზიანი“, „ყარამანიანი“.

თარგმანები, სხვადასხვა მთარგმნელთა მიერ (სერაპიონ საბაშვილი, ფარსადან გორგიჯანიძე, ხოსრო თურმანიძე...), შესრულებულია როგორც პროზაულად, ისე პოეტურად.

მას მერე, რაც საქართველომ განწყვიტა პოლიტიკური კავშირი ირანთან და რუსეთთან დაამყარა ურთიერთობა, ლიტერატურული ურთიერთობანი უცებ კი არ განწყვეტილა, არამედ იგი წავიდა დაღმავალი გზით და მეცხრამეტე საუკუნის დასასრულისთვის ისიც იყო, რომ მინავლდა კიდევ, რომ ქართული პრესის ფურცელზე გამოჩნდა ერთ-ერთი ქართველის გულისტკივით ნათქვამი სიტყ-

ვები: რატომ გავწყვიტეთ კავშირი სპარსულ მწერლობასთან, რატომ არ გამოვცემთ „როსტომიანსო“.

თითქოს ამ განცხადების პასუხი იყო 1916 წელს იუსტინე აბულაძის მიერ გამოცემული „შაჰნამეს“ ვერსიების პირველი ტომი.

დიახ, „შაჰნამე“ აღმოჩნდა ის პირველი ნაწარმოები, რომელმაც ისევ მიგვაბრუნა სპარსულ მხატვრულ სამყაროსკენ.

1934 წელს საქართველოშიც აღინიშნა ფირდოუსის 1000 წლის იუბილე, რასაც მიეძღვნა „შაჰნამეს“ ვერსიების მეორე ტომის გამოცემა კ. კეკელიძის, ა. ბარამიძის, იუსტ. აბულაძის, პ. ინგოროვასა და ა. შანიძის რედაქციით.

1975 წელს კი მესამე ტომით, დავით კობიძემ დაგვირგვინა ამ პოემის ქართულ ვერსიათა შეკრება და გამოქვეყნება.

„შაჰნამეს“ ქართული ვერსიები იმდენად არის შესწავლილი საქართველოში, რომ მის ირგვლივ გამოქვეყნებული წიგნებისა თუ გამოკვლევების უბრალო ჩამოთვლაც კი შორს წაგვიყვანდა.

ახლახან ბიოგრაფიული რომანიც კი გამოქვეყნდა ფირდოუსიზე, რომლის ავტორიც გახლავთ ცნობილი ქართველოლოგი, პროფესორი მურმან თავდიშვილი. იგი ავტორია აგრეთვე ღრმამეცნიერული წიგნისა „ფირდოუსი და რუსთველი“.

ფირდოუსიზეირანშიც არის გამოქვეყნებული ბიოგრაფიული რომანი, მაგრამ არა ისეთი ევროპული სტანდარტების, როგორიც არის ქართველი ავტორისა.

ქართველთა დამოკიდებულება თარგმანისადმი

ქართველებს არასოდეს უცხოვრიათ იზოლირებულად, ისინი ყოველთვის დიდი გაფაციცებით ადევნებდნენ თვალყურს მსოფლიო ლიტერატურის მიღწევებს და თარგმანისა თუ მიბაძვა-გადაკეთების გზით ხარშავდნენ მას თავიანთ ეროვნულ ქურაში და ამდიდრებდნენ მშობლიურ ლიტერატურას. მაშინ როცა ევროპაში პედანტურად, გლოსირების წესით თარგმნიდნენ ღვთის სიტყვას, ისე რომ სიტყვაზე ანერდნენ თარგმანს, ჩვენი წინაპრები მათ იხე თავისუფლად ექცეოდნენ, რომ ქართული ქრისტიანული ნაკადიც კი შეიტანეს ქრისტიანობაში და ბერძნულიდან ერთხელ ნათარგმნი ტქსტები ხელმეორედ შეიქმნა გადმოსაღები ქართულად.

ადვილი წარმოსადგენია, ამ დროს როგორ მოექცეოდნენ ჩვენი წინაპრები სპარსულ საერო მწერლობას.

როგორც სპარსულიდან გადმოღებული ლიტერატურიდან ჩანს, ქართველებს გვერდი აუვლიათ ლირიკისთვის და დაინტერესებულან მხოლოდ ეპიკური ნაწარმოებებით, უანრობრივად კი ესე-

ნია: საგმირო-საფალავნო („შაჰნამე“ და მისი მიბაძვანი), რომან-ტიკული („ომანიანი“, „იოსებზილიხანიანი“, „ლეილმაჯნუნიანი“, „ხოსროვშირინიანი“, „ბარამგურიანი“, „ვისრამიანი“, „ბარამგულანდამიანი“, „ბარამგულიჯანიანი“), საზღაპრო („რუსუდანიანი“, „ფირმალიანი“, „ზალუმჯანიანი“, „მირიანი“, „ჩარდარვიშიანი“, „ვარშაყიანი“, „სპილენძისქალაქიანი“) და დიდაქტიკური-მორალური („ქილილა და დამანა“, „ბახთიარნამე“, „თიმსარიანი“).

ჩამოთვლილი ნაწარმოებები, მათ შორის, „შაჰნამეც“, ქართულში შემოსულია, ძირითადად, მიბაძვა-გადაკეთებისა და ვერსიების სახით.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ პოემის გმირებს ქართველები იცნობდნენ მანამ, სანამ ფირდოუსი შექმნიდა ამ უკვდავ ნაწარმოებს, იცნობდნენ მათ მისი პირველწყარო საშუალო სპარსული „ხვადაი ნამაქიდან“ („მეფეთა წიგნი“), რაც „ქართლის ცხოვრებაში“ მათი სახელების საშუალო სპარსული ფორმების არსებობით დასტურდება.

ურთიერთობათა მესამე პერიოდში მიდგომა სპარსული ლიტერატურის ქართულად გადმოღების მიმართ ცალსახა გახდა. ადრე თუ, თითო-ოროლას გარდა, მიბაძვა-გადაკეთებისა და ვერსიების სახით გადმოდიოდა სპარსული ლიტერატურის ნიმუშები ქართულ მწერლობაში, ახლა ეს პროცესი მთლიანად ადექვატური თარგმანის პრინციპს დაექვემდებარა.

თუ ადრე მხოლოდ ეპიკური ხასიათის ნაწარმოებები იყო ქართულ მთარგმნელთა ყურადღების სფეროში, ახლა უმეტესად ლირიკა და თანამედროვე პროზა მოექცა.

თუ ადრე მხოლოდ ახალი სპარსული ლიტერატურა (მომდინარე X საუკუნიდან) ითარგმნებოდა ქართულად, უკვე ძველი და საშუალო სპარსული ლიტერატურაც მოექცა ჩვენი ყურადღების არეში.

ახლ ეტაპზე „შაჰნამეს“ ნაწილების თარგმანები გამოაქვეყნეს ამბაკო ჭელიძემ (250-მდე ტაეპი), მაგალი თოდუამ (1200-მდე ტაეპი), ალექსანდრე ელერდაშვილმა (2200-მდე ტაეპი, თანდართული დედნით, ლექსიკონითა და კომენტარებით), ხოლო ბელა შალვაშვილმა, როგორც თავშივე აღვნიშნეთ, მთლიანად თარგმანა პოემა.

ბელა შალვაშვილი, წლების განმავლობაში, ცალკეულ წიგნებად აცნობდა ქართველ მკითხველს „შაჰნამეს“ გარკვეულ თავებს, რომლებიც 2011 წელს, ერთად შეკრებილი, ანუ პოემის საკმაოდ დიდი ნაწილი, რედაქტორი ლილი ჟორჟოლიანი, გამოაქვეყნა ირანის ისლამური რესპუბლიკის საელჩოს კულტურის განყოფილებაში, რომელმაც შემდეგ ირანის ისლამური რესპუბლიკის პრეზიდენტისგან „წლის წიგნის“ პრიზი მიიღო.

თარგმანი შესრულებულია გასული საუკუნის სამოციან წლებში, მოსკოვში ევგენი ბერტელის რედაქტორობით გამოქვეყნებული ტექსტის აკადემიური გამოცემიდან.

„შაჰნამე“ დაწერილია მესნევის – წყვილად გართმული ტაეების – სალექსო ფორმით. თუ ჩვენი წინაპრები ამ პოემის ნაწილებს რუსთველური შაირით თარგმნიდნენ, თანამდროვე მთარგმნელებმა მას თოთხმეტმარცვლიანი პოეტური საზომი მიუსადაგეს.

ბელა შალვაშვილის თარგმანი შესრულებულია ადეკვატური თარგმანის პრინციპით, რაც გულისხმობს დედნის შინაარსის, ფორმისა და მხატვრული ქსოვილის მაქსიმალურად შენარჩუნებას თარგმანში.

მიუხედავად იმისა, რომ მთელი ეპოპეა ერთი საზომით არის გადმოღებული, მკითხველი ერთფეროვნებას ვერაგრძნობს, რაც მთარგმნელის მაღლიანი ქართულის, პოეტური ოსტატობისა და უნარის დამსახურებაა, რაც ფარულ მუსიკად ფონად ედება თარგმანს, ბელა შალვაშვილი ხომ შესანიშნავი პოეტი.

ირანული სიბრძნეა, შეიძლება სხვებისაც: რაც არ უნდა იძახო ხალვა ტკბილიაო, სანამ მას ენით არ გასინჯავ, მის გემოს ვერ შეიგრძნობო.

მოდი, ჩვენც გავსინჯოთ „ენით“ „შაჰნამეს“ ქართული თარგმანის „ხალვა“:

პოემის პროლოგიდან

მზის რაობა

მალა, ზეცაში დიდ იაგუნდს რომ ხედავს თვალი,
არცა წყალია, არცა მტვერი და არცა ქარი.

კონაა იგი მირიადი ჩახჩახა სხივის,
ვით ნოვრუზობას ბალ-ბუსთანი, იმედად ღვივის.

დასხვიმფინარობს თვალი იგი პატიოსანი,
უზარმაზარი, სხივოსანი, კოხტა ფრთოსანი.

აღმოსავლეთი – დასავლეთი... ეს გზა მარადი –
აურჩევია, არვის ახსოვს ამ გზის ღალატი.

ჰე, მზეო, რომ ხარ ქვეყნად ყოვლის სიცოცხლის მფენი,
მე რად მომაკელ ეგ მხურვალე ნათელი შენი.

2019 წელს გამომცემლობა „მერიდიანმა“... გამოსცა „შაჰნამეს“
ბელა შალვაშვილისეული ქართული თარგმანის პირველი ტომი
(რედაქტორები: მანანა კვაჭაძე და გულიკო მამულაშვილი), წინ
კიდევ რვა ტომის გამოსვლის სასიამოვნო მოლოდინით არის და-
მუხტული ქართველი მკითხველი.

მქონდა ბედნიერება, ფირდოუსის საფლავი მომენახულებინა
ირანში, ნიშაბურთან ახლოს მდებარე მის მშობლიურ პატარა ქა-
ლაქ თუსში, სადაც იმდენი ხალხი დამხვდა, იმ დღეს ფირდოუსის-
თან დაკავშირებული რაღაც დღესასწაული მეგონა, მაგრამ რო-
გორც მერე გაირკვა, იქ თურმე ყოველდღე ასე ირევა ხალხი.

საქართველოში თუ რომელიმე უცხოელი ავტორის ძეგლი უნდა
იდგას, პირველ რიგში უნდა იდგას ფირდოუსის ძეგლი, იმდენად
დატოვა კვალი მისმა ნაწარმოებმა ქართულ ცნობიერებაში.

საქართველოში ფირდოუსის ძეგლი ან დაიდგმება, ან არა, მაგ-
რამ ბელა შალვაშვილმა მის უკვდავ პოემას უკვე დაუდგა დიდე-
ბული ძეგლი.

მარიამ ბაჩყალიძე

პოემა რომელიც არასოდეს რჩება წარსულში

(„ვეფხისტყაოსნის“ გივი ვაშაკიძისეული ილუსტრაციები)

სანამ უშუალოდ მხატვარ გივი ვაშაკიძის მიერ შესრულებულ შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსნის“ ილუსტრაციების შესახებ ვისაუბრებ, მსურს ძალზე მოკლედ მიმოვიხილო და მკითხველს შევახსენო ამ უმნიშვნელოვანესი ნაწარმოების ხელნაწერი და ბეჭდური წიგნების მხატვრულად გაფორმების ისტორია.

საყოველთაოდაა ცნობილი, რომ XII საუკუნეში შექმნილ ამ უმნიშვნელოვანეს ნაწარმოებს, სრულიად გამორჩეული ადგილი აქვს დამკვიდრებული არა მარტო ქართულ, არამედ მსოფლიოს ლიტერატურაში. პოემის უკვდავებას მისი ღრმა შინაარსი განსაზღვრავს, რომელიც კაცობრიობისათვის მარადიული ღირებულებების – სიყვარულის, მეგობრობის, ერთგულების, სამართლიანობისთვის ბრძოლისა და სიკეთის ბოროტებაზე გამარჯვების ამბებს მოგვითხრობს. ნაწარმოები შექმნის დღიდან, ყველა მომდევნო დროში თანამედროვედ აღიქმებოდა და ასე აღიქმება დღესაც. დაუსრულებელია იმ სიღრმისეული არსის ძიებები რაც ამ პოემაშია გააზრებული და გადმოცემული, სწორედ ეს განაპირობებს, რომ „ვეფხისტყაოსანი“ მუდმივად წარმოადგენს კვლევისა და განსჯის საგანს.

პოემა საუკუნეების მანძილზე ზეპირსიტყვიერად თუ ხელნაწერების სახით გადაეცემოდა თაობიდან თაობას და მის დასურათებაზე ფიქრიც საუკუნეების წინ იყო დაწყებული. ჩვენამდე მოღწეული ილუსტრირებული ხელნაწერის ყველაზე ძველი ნიმუში ლევან დადიანის კარზე, 1646 წელს მამუკა თავაქარაშვილის მიერაა შესრულებული, რომელშიც ხალხური სკოლის, ადგილობრი-

ვი ოსტატის ხელწერა შეიცნობა და მაღალმხატვრული შესრულებით ხასიათდება.¹

მეორე მნიშვნელოვანი ხელნაწერი XVII საუკუნის შუა წლებშია შექმნილი და წერეთლისეული „ვეფხისტყაოსნის“ სახელითაა ცნობილი. იგი სპარსული მინიატიურული მხატვრობის გავლენითაა შესრულებული და დახვეწილი, პროფესიული ოსტატობით გამოირჩევა.²

„ვეფხისტყაოსნის“ სტამბურად ბეჭდვა პირველად 1712 წელს, მეფე ვახტანგ VI-ის ძალისხმევით განხორციელდა. მის გასაფორმებლად დასავლეთ ევროპული ბეჭდური წიგნის თავსართ-ბოლოსართების ნიმუშები იყო გამოყენებული, ილუსტრაციად კი მხოლოდ ორი გრაფიურა იყო ჩართული ვახტანგ მეექვსის პორტრეტსა და ბაგრატიონთა ღერბის გამოსახულებით.

პოემის უხვად ილუსტრირებული ბეჭდური გამოცემა 1888 წლის ე.წ. ქართველიშვილისეული „ვეფხისტყაოსანი“ არის, რომლის მხატვრული ელემენტები თვითნასწავლმა ქართველმა გრავიორმა გრიგოლ ტატიშვილმა განახორციელა, ილუსტრაციები კი უნგრელმა მხატვარმა მიხაი ზიჩიმ შეასრულა. სწორედ ეს წიგნი წარმოადგენს თანამედროვე ქართულ სახვით ხელოვნებაში, ილუსტრირებული „ვეფხისტყაოსნის“ პირველ ნიმუშს.

XX საუკუნის მანძილზე, დღევანდელ დღემდე მუდმივად იბეჭდება და მხატვრულად ფორმდება „ვეფხისტყაოსანი“. პოემა გამოიცემა როგორც ქართულ, ასევე მსოფლიოს სხვადასხვა ენებზე და მხატვრულად ფორმდება ქართველ და უცხოელ მხატვართა მიერ.

თანამედროვე ქართული წიგნის გრაფიკის ისტორიაში მნიშვნელოვანი ადგილი დაიკავა შოთა რუსთაველის საიუბილეოდ, სხვადასხვა მხატვართა მიერ ილუსტრირებულმა გამოცემებმა.

1937 წელს, რუსთაველის საიუბილეო თარიღთან დაკავშირებით, პოემის დასურათებისთვის გამოცხადებულ კონკურსში გამარჯვებულთა შორის გამოირჩა ლადო გუდიაშვილის, სერგო ქობულაძის, ირაკლი თოიძისა და თამარ აბაკელიას მიერ შესრულებული ილუსტრაციები. ყველა მხატვარმა ნაწარმოების გაფორმების დამოუკიდებელი გზა აირჩია. ამ საიუბილეო თარიღთან დაკავშირებით მხატვარმა უჩა ჯაფარიძემაც შექმნა შოთა რუსთაველის ფერწერული პორტრეტი, ილუსტრაციების სრულყოფისთ-

1 ბორის დარჩია, „ვეფხისტყაოსნის“ ხელნაწერები. აღმანახი „მნივნობარი-06“, – თბ., 2006, გვ. 93-100.

2 იუზა ხუსკივაძე, ქართული საერო მინიატიურა XVI-XVIII საუკუნეები. – თბ., 1976.

ვის განკუთვნილ ჩანახატებს კი თითქმის მთელი თავისი შემოქმედების მანძილზე ასრულებდა.

1966 წელს შოთა რუსთაველის 800 წლის იუბილე დაიგეგმა. კვლავ გამოცხადდა კონკურსი პოემის ახალი დასურათებისთვის და გამოიკვეთა მხატვარ-ილუსტრატორთა ახალი სახელები. ნიგნი გააფორმეს: სევერიან მაისაშვილმა, ლევან ცუცქერიძემ, ინა დივნაგორცევა-გრიგოლიამ, ნათელა იანქოშვილმა.

ინტერესი „ვეფხისტყაოსნის“ დასურათების მიმართ არც 1960-იანი წლების შემდეგ შენელებულა. გაჩნდა ილუსტრატორ მხატვართა ახალ-ახალი სახელებიც; სხვადასხვა წლებში პოემა დაასურათეს: რუსუდან ფეტვიაშვილმა, მამია მაღაზონიამ, ქეთევან (ქეთი) მატაბელმა, მამუკა ცეცხლაძემ, ლორეცა აბაშიძე-შენგელიამ, ირაკლი ოჩიაურმა, დავით მაჭავარიანმა და სხვებმა.

თითქმის ყოველწლიურად, სხვადასხვა გამომცემელთა მიერ გამოდის ხან უკვე ცნობილი და ხან კი აქამდე უცნობ მხატვართა მიერ დასურათებული „ვეფხისტყაოსანი“. 2014 წელს შედგა პროექტი: „სინთეზური ხელოვნება“ (პროექტის ხელმძღვანელები: ქ. გალდავაძე და ნ. ქარცივაძე), რომელიც ითვალისწინებდა „მხატვრის ნიგნის“ (ე.წ. Artist's book) შექმნას. პოემის გაფორმებაში თოთხმეტი მხატვარი მონაწილეობდა (გ. ალექსი-მესხიშვილი, მ. გოგრიჭიანი, თ. ვარვარიძე, თ. კვესიტაძე, თ. მელიქიშვილი, ი. მჭედლიშვილი, კ. სულაბერიძე, მ. სუმბაძე, ო. ტიმჩენკო, მ. ცეცხლაძე, რ. ხიზანიშვილი (გობეჯიშვილი), უ. ხუმარაშვილი, თ. ჯავახიშვილი, მ. ჯაფარიძე). მოხდა ნაწარმოების შინაარსის ახლებურად გააზრება, მრავალფეროვანი და თვითმყობადია ხელოვანთა მიდგომა და მხატვრული შესრულების ხერხები. ზოგჯერ საკამათო და მიუღებელია, ზოგჯერ პირიქით – ნოვატორული, მრავალნახნაგოვანი და ახლებური ღრმა გააზრებითაა გამორჩეული.

ყველა უკვე ნახსენები ილუსტრაციები ტირაჟირებულია, ზოგი მხატვრის ილუსტრაციებით გაფორმებული ნიგნები წლების მანძილზე მრავალჯერაცაა გამოცემული, მათ შორის ყველაზე ხშირად „ვეფხისტყაოსანი“ დღემდე მიხაი ზიჩისა და სერგო ქობულაძის ილუსტრაციებით გამოიცემა.

გარდა, ტირაჟირებული, პოლიგრაფიულად ნაბეჭდი დღემდე ნაცნობი „ვეფხისტყაოსნის“ დასურათებისა, არის ასევე რამდენიმე მხატვრის მიერ შესრულებული ილუსტრაციები, რომლებიც არ დაბეჭდილა და რომელთა არსებობის შესახებაც, ძირითადად მხოლოდ პროფესიულ წრეებისთვის და მხატვართა ახლობლებელი ადმინისტრაციისათვისაა ცნობილი.

ასეთ მხატვართა რიგს მიეკუთვნება ალექსანდრე (შურა) ბანძელაძე, რომელიც ხანგრძლივი დროის მანძილზე 1980-იანი წლებიდან, სიცოცხლის ბოლომდე, 1992 წლამდე ასრულებდა ილუსტრაციებს შოთა რუსთაველის პოემისთვის.

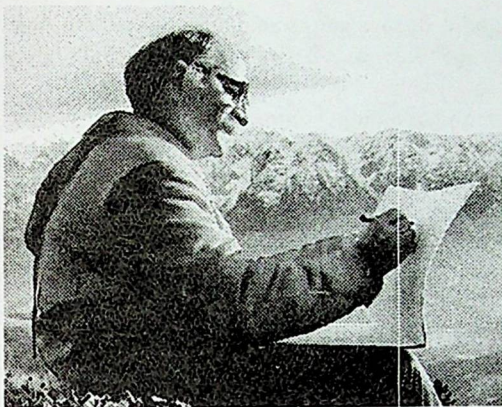
ალექსანდრე ბანძელაძეს როგორც ჩანს „ვეფხისტყაოსნის“ მთლიანი წიგნის მაკეტის ხელით შესრულება ჰქონდა გადაწყვეტილი. როგორი იქნებოდა საბოლოოდ წიგნი მხატვარს რომ მისი განხორციელება შეძლებოდა, „ხელთქმნილი წიგნის“ ფორმატს მოირგებდა თუ უფრო მეტად სტამბური ბეჭდვის მიღწევების გამოყენებას დაეყრდნობოდა დღესდღეობით ამის თქმა ძნელია. მთლიან ფორმატებზე შესრულებული ილუსტრაციების კიდეებზე მხატვარს მინანურები აქვს გაკეთებული. ჩვენთვის მნიშვნელოვანი შემდეგი შინაარსის წარწერაა: „გაზეთ „საქართველოს კულტურიდან“ შემომიღვალეს: არ გეშინია ზიჩის მერე ვეფხისტყაოსანზე მუშაობისო?

არ მეშინია. თუკი რამე მისწავლია, წინამორბედთაგან ვისწავლე. თუ რამე გავლენა განვიცადე შემდეგაც – არ ვამბობ მაგაზეც უარს.

მხატვართა ყველა თაობამ უნდა დახატოს და გადანეროს ვეფხისტყაოსანი. ამიტომ ვხატავ, მოუწოდებ სხვებსაც. 22 აპრილი, 1992“.

მხატვარი გივი ვაშაკიძე და მის მიერ გაფორმებული „ვეფხისტყაოსანი“

შურა ბანძელაძის მსგავსად „ვეფხისტყაოსნის“ გაფორმებას მრავალი წელი დაუთმო მხატვარმა გივი ვაშაკიძემ. მისი სახელი, შემოქმედების წვლილი და წარმატებები, რომლითაც განუმეორებელი კვალი დატოვა ქართული სახვითი ხელოვნების ისტორიაში, ძირითადად მაინც მხოლოდ ვიწრო პროფესიული წრისთვისაა ცნობილი და, სამწუხაროდ, ფართო საზოგადოება ნაკლებად იცნობს. სწორედ ამიტომ შევეცდები გივი ვაშაკიძის ცხოვრებას გადავავლო თვალი და წარმოგიდგინოთ იგი, როგორც საკუთარი ქვეყნის ბედ-იბლლით მასაზრდოებელი პიროვნება, რომლის ბიოგრაფიაშიც სარკესავითაა არეკლილი იმ ეპოქის პრობლემები და სატკივარი, რა ეპოქაშიც მოუწია ცხოვრება მხატვარს. და რადგან მოხდა ისე, რომ პირადად არ ვიცნობდი ამ ადამიანს, მისი პიროვნების უკეთ გაცნობის მიზნით მრავლად მოვიყვანე ნაწყვეტებს ინტერვიუებიდან, რომელიც მისთვის ახლობელ ადამი-

ანებთან სტუმრობისას ჩავენერე და ასევე ამოინარიდებს. რომლებიც დაფიქსირებულია პრესაში გამოქვეყნებულ რამდენიმე სტატიაში.

მხატვარ გივი ვაშაკიძეს ქართული სახვითი ხელოვნების ისტორიაში მოკრძალებული ადგილი არ აქვს დამკვიდრებული.

თუმცა ვფიქრობ, რომ დროთა განმავ-

ლობაში მისი შემოქმედებას კიდევ და კიდევ ცნობილი გახდება და მის მიერ ქართულ სახვითი ხელოვნების განვითარებაში შეტანილი წვლილი უფრო მკაფიოდ გამოიკვეთება. მკითხველს, ვისთვისაც უცხო არაა არც მისი სახელი და არც მისი შემოქმედება, ვიცი, გაუკვირდებათ ჩემეული ამგვარი შეფასება, რადგან ვინც უკვე იცნობს მის მხატვრობას, სათანადოდაც აფასებს და ვერც კი წარმოუდგენია, რომ ფართო საზოგადოებაც ასე არ ფიქრობს. აქ კი არაფერი უცნაური არ ხდება, გარდა იმისა, რომ ამ გამორჩეული ხელოვანის შემოქმედება მეტ პოლულარიზაციას, შეფასებას და დაფასებას ითხოვს.

შევეცდები თანმიმდევრულად მივყვე მის ბიოგრაფიას¹ და რამდენადაც ერთი სტატიის ფორმატი მომცემს საშუალებას, უცნობთათვის ცნობადი გავხადო, ნაცნობებს კი გავახსენო ეს განსაკუთრებული პიროვნება და მაღალი რანგის ხელოვანი. ვეცდები ჩავუღრმავდე მის შინაგან სამყაროს, თვალი მივადევნო მის ცხოვრებას, განცდებსა და ფიქრებს და შემოქმედის ცხოვრების ამ ფონზე წარმოგიდგინოთ მისი მხატვრული ქმნილებები. კონკრეტულად კი, ამ ეტრაპისთვის მის მიერ შესრულებულ „ვეფხისტყაოსნის“ ილუსტრაციებზე შევჩერდე.

გივი ვაშაკიძე XX საუკუნის ქართველ მხატვრების 60-იანელთა თაობის წარმომადგენელია. იგი დაიბადა 1937 წლის 7 აგვისტოს, თბილისში, ნადეჟდა ვაშაკიძის (ქალიშვილობის გვარი – ჯიბლაძე) და დავით ვაშაკიძის ოჯახში. ჰყავდა ასევე თავისზე ორი წლით

1 მხატვრის ბავშვობასა და მის ოჯახზე ინფორმაციები ეყრდნობა გივი ვაშაკიძის დის, ქალბატონი დოდო დავითის ასული ვაშაკიძე-ჩარკვიანთან სტუმრობისას გაკეთებულ ჩანაწერს. – მ.გ.

უფროსი და, დოდო ვაშაკიძე; მამა ადრე გარდაეცვალათ და ბავშვების აღზრდაში, დედას დახმარებას ბებია-ბაბუა და მამიდები უწევდნენ.

მხატვრის ბაბუა – გიორგი ვაშაკიძე, ნავთობ მომპოვებელი მანქანების სპეციალისტი ყოფილა და გასული საუკუნის დასაწყისში, გარკვეული პერიოდის მანძილზე, მეუღლესთან ერთად ბაქოში უცხოვრია. მხატვრის ბებია, დიასახლისი და ამავე დროს ხელსაქმის – კერვისა და ქარგვის საოცარი ოსტატი ყოფილა.

პოლიტიკური დაძაბულობის გამო ცოლ-ქმარი საქართველოში დაბრუნებულა და დიდ ჯიხაიში დასახლებულან. იქ, ახლად აშენებული ორსართულიანი სახლი ბაქოდან წამოღებული ანტიკვარული ავეჯით გაუნყვიათ. დიდი ჯიხაიშის ადგილობრივი მკვიდრნი ხშირად სტუმრობდნენ გიორგი ვაშაკიძის ოჯახს, დიდად პატივს სცემდნენ ამ განათლებულ და მშრომელ ადამიანს და ბევრ რამეს სწავლობდნენ მისგან.

ბებიასა და ბაბუას, ბავშვების – გივისა და მისი დის ლირსეულ აღზრდაზე და სამშობლოსადმი სიყვარულის გაღვივებაზე განსაკუთრებული დიდი გავლენა მოუხდინია; დიდი ჯიხაიშის ულამაზესი ბუნება კი, მომავალში გივი ვაშაკიძის ცხოვრების განუყოფელ ნაწილად ქცეულა და გადამწყვეტი როლი უთამაშია მის მხატვრად ჩამოყალიბებაზე.

ხატვისადმი გამორჩეული სიყვარული გივი ვაშაკიძეს ადრეული ასაკიდანვე გამოუვლენია. „პატარები რომ ვიყავით და დედაჩემს მივყავდით სადმე, გივი, როგორც კი დაინახავდა წიგნების მაღაზიას, სულ შესვლას ითხოვდა. უკვე სკოლაში სწავლისას, დაწყებით კლასში გააკეთა პირველი ნახატები. სახლში, მისთვის გამოუღებლად უნდა ყოფილიყო – ფანქრები, ქაღალდები, წიგნები. სანამ თვალის ჩინი წაერთმეოდა და ხედავდა, არ მახსენდება არც ერთი დღე, რომ ხელიდან წიგნი გაეშვა, ან ხატვა გაჩერებინა“ – იხსენებს ბატონი გივის და, ქ-ნი დოდო ვაშაკიძე.

სკოლის დამთავრებისთანავე, 1959 წელს, გივი ვაშაკიძე თბილისის სამხატვრო აკადემიის ფერწერის ფაკულტეტის სტუდენტი ხდება. მისი პედაგოგები აპოლონ ქუთათელაძე, შალვა მამალაძე, სერგო ქობულაძე არიან.¹ ამ უმაღლეს სამხატვრო სასწავლებელს იგი 1965 წელს ამთავრებს. ქმნის სადიპლომო ნაშრომს – „მშენებლები“, რომელსაც აპოლონ ქუთათელაძის ხელმძღვანელობით ასრულებს.

¹ გივი მომიყვანს: როცა აკადემიაში მისაღები გამოცდები ჩააბარა, არ მიიღეს, მალევე დაიბარა სერგო ქობულაძემ, რომელიც მაშინ აკადემიის რექტორი იყო, და ამცნო, რომ ის ჩარიცხულია.“ – ნაწყვეტი ბ-ნი გივის მეუღლის ქ-ნი ნატულის კემელავას მოგონებიდან (ხელნაწერის უფლებით. – მ.გ.).

აკადემიის დამთავრებისთანავე გივი ვაშაკიძე სამხატვრო¹გამოფენებში იღებს მონაწილეობას და თავისი გამორჩეული ინდივიდუალური ხელნერის გამო, პირველივე ექსპოზიციიდან იქცევა დამთვალეირებლის ყურადღებას.

მხატვარს არ ჰქონია სამუშაო პირობებისთვის საჭირო და აუცილებელი სივრცე. „ვცხოვრობდით დიღმის მასივის ორთახიან ე.წ. ხრუშჩოვკაში. სურათებს ლოგინის ქვეშ ინახავდა, როცა ვინმე სანახავად მოვიდოდა სურათები გამოჰქონდა, მნახველს აჩვენებდა და თან ცრემლები სდიოდა. სამსახურზე უარს ამბობდა, მერე იძულებით დაიწყო მუშაობა სასოფლო-სამეურნეო დაწესებულებაში, რომლის დირექტორს გივისთან კარგი ურთიერთობა ჰქონდა, მისცა ერთი მაგიდა და უფლება ეხატა ოთახში, სადაც მასთან ერთად რამდენიმე თანამშრომელი იჯდა. მუშაობდა იქ გუაშით. თითქმის ყოველდღე მოჰქონდა ახალი ნახატი. ბევრი მათგანი მერე ზეთით შეასრულა. არ ჰქონდა არანაირი სახელოსნო. დაკვეთა მისცეს ერთხელ, სურათი დიდი ზომის უნდა ყოფილიყო. მისი დახატვა გადაწყვიტა ჩემ მამისეულ სახლში,¹ იქ ცოტა მეტი ფართობი იყო. არ ვიცი, როგორ მიაგნეს, მასთან მივიდა „კაკეებს“ თანამშრომელი, ერთხელ, ორჯერ, მაგრამ გივი თანამშრომლობაზე ვერ დაითანხმა. იმ კაცმა უთხრა, თუ ითანამშრომლებ ისე აყვავდები ვერც მიხვდები. ბინაც გექნება, სახელოსნოც, მანქანაც, არა და, ცოცხლად დამარხავთო, ასეც მოხდა...“²

გივი ვაშაკიძის შემოქმედებითი მემკვიდრეობა მოიცავს დაზგურ ფერწერულ და გრაფიკულ ნაწარმოებებს, დარჩა ასევე ურიცხვი რაოდენობის ჩანახატები, სამუშაო ესკიზები, შესრულებული ფანქრით, ტუშითა და კალმით, აკვარელითა და გუაშით. მნიშვნელოვანია ასევე მის მიერ დაწერილი ლექსები, რომლის სტროფებიც მხატვრის ფაქიზი ბუნებისა და მტკივნეული ნააზრევების ამსახველია.

.... „გივის პირველი პერსონალური გამოფენა ჟანრი ლოლაშვილის მონდომებით გაკეთდა რუსთაველის თეატრის ფოიეში (მაშინ დირექტორი აკაკი ბაქრაძე იყო).“³

მეორე პერსონალური გამოფენა მოსკოვში გაიხსნა, თუმცა მეტად მტკივნეულ თარიღს 1989 წლის 9 აპრილს დაემთხვა. ქვეყანაში თანდათან დამძიმდა პოლიტიკური დაპირისპირება. გივი

1 ქ-ნი ნატული პოეტი ბონდო კეშელავას (1906-1985) ქალიშვილია. მ.გ. –

2 ნანყევი ბ-ნი გივის მეუღლის ქ-ნი ნატული კეშელავას მოგონებიდან (ხელნაწერის უფლებით. – მ.გ.)

3 მეუღლის მოგონებიდან; აკაკი ბაქრაძე რუსთაველის თეატრის დირექტორი და სამხატვრო ხელმძღვანელი 1973-1980 წწ. (მ.გ.)

ვაშაკიძის ფაქიზი ბუნება ვერ ეგუებოდა ძმათამკვლელ ომს, რის გამოც მან სამუდამოდ დატოვა საყვარელი დედაქალაქი და საცხოვრებლად დიდ ჯიხაიშში გადავიდა, სადაც დარჩა კიდეც სიცოცხლის ბოლომდე.

„1991 წელს ცეცხლმოკიდებული ქალაქის ყურება ვერ შევძელი. მეგრძოლი არა ვარ, ხელში იარაღი რომ ამელო და მაგალითად, „მხედრიონს“ შევჭიდებოდი. ამიტომაც, სოფელში გამგზავრება გადავწყვიტე და მას შემდეგ ჯიხაიშის მკვიდრი ვარ...“¹

... „– ზოგჯერ იმის შიში არ გეუფლებათ, რომ შეიძლება, თქვენი ნამუშევრების არსს საზოგადოება ვერ ჩასწვდეს?“

– არა, რადგან არ ყოფილა შემთხვევა, რომ ჩემი სურათი ერთ ადამიანს მაინც არ „გაეგოს“. მართალია, ეს ნამუშევრები ბევრს არ მოსწონდა და სხვათა შორის, ახლაც არ მოსწონთ, მაგრამ მერე რა მოხდა? – ადამიანი ისეთს ვერაფერს გააკეთებს, ყველას რომ მოაწონოს თავი. საბჭოთა პერიოდში მეუბნებოდნენ: – ისე დაგმარხავთ, ვერც კი გაიგებო! „კაგებეს“ წარმომადგენლები გამოფენის მოწყობაზე უარს მეუბნებოდნენ და მთხოვდნენ, მათ წარმომადგენლობაში შევსულიყავი, სხვა მხატვრები დამესმინა. ჩემი ერთი სიტყვის გამო, ვიღაცას ცხოვრებას ვერ დაუვნგრევდი. არც სახელოსნო მქონია, არც გამოფენები მომიწყვია, მაგრამ როგორღაც, მხატვართა კავშირის წევრი გავხდი... ასეთი სირთულეები ჩემს სულიერ სამყაროზე არ მოქმედებდა (მე მაინც ვხატავდი), მაგრამ მატერიალურად კი ძალიან მიჭირდა.

– საინტერესოა, იმ პერიოდში რას ხატავდით?

– მაგალითად, ერთ-ერთი სურათი ასეთია: წეროს ვიოლინო აქვს ჩახუტებული, აქეთ-იქიდან კი უხეში წეროები დგანან. სურათს ჰქვია – „ვიოლინოს ხმა ისმა“, ე.ი. საიდანღაც „ვიოლინოს“ ხმა კიდეც ისმოდა, ვიღაც მაინც „უკრავდა“, მიუხედავად იმისა, რომ მას შავოსანი „წერო“ ადგა თავს! მოკლედ, ეს ჩემი პროტესტი იყო!“

... „მზის ამოსვლა-ჩასვლისას, მზეს იმდენი ფერის ღრუბელი აქვს დაფენილი, თვალს ველარ მოსწყვეტ. ამ დროს შინაარსი კი არა, ფერია მთავარი. ასეა ნახატზეც, ის უნდა იყოს ისეთი, რომ ადამიანს თვალის მოშორება გაუჭირდეს!“²

„წირვა-ლოცვაზე არ დადიოდა, (მამაო ჩვენოც არ იცოდა ზეპირად), მაგრამ ძალიან უყვარდა ტაძრების მონახულება. ხატებს ისეთ შეფასებას გაუკეთებდა, სულ სხვა თვალთ დაინახავდი. მძიმე ავადმყოფს მისმა დამ ურჩია ზიარება მიეღო. ჩემდა გასაკ-

1 ეთო ყორანაშვილი „შავოსანი წეროს“ მიმართ გამოხატული პროტესტი და „უფულო მილიონერის“ მეტყველი ნამუშევრები. გაზ. კვირის პალიტრა. 27.04.2010.

2 ეთერ ერაძე. ჩინწართმეული“ მხატვარი. კვირის პალიტრა. 11.04.2001

ვირად მაშინვე დათანხმდა. მოძღვარი შინ დავიბარეთ, მის მონასტერში
ლაშქარს საუბარი გავუბიძგე, ვიფიქრე ამით დავეხმარებო. მან კი მითხ-
რა: დამტოვე ახლა მე მორჩილი უნდა ვიყო. სურათებს სიზმარში
ხედავდა, მერე ხატავდა...“ „მეგობრები თანდათან შემოეცალნენ,
სწყინდა, მაგრამ ძალიან არ განიცდიდა, თავისი საქმით იყო სა-
სიყვარულო. გივის დედის სიცოცხლის უკანასკნელ წუთებს შე-
ვესწარი, ისინი გარდაიცვალნენ. გივი კი ჩაქრა. სულ მეძახდა, სულ
მასთან ვიყავი, მეზობელმა დამიძახა, მალევე შემოვედი, ლოგინში
წამომგდარი ჩამოვლენითილი სანთელივით დამხვდა. ეს სურათი
არასოდეს დამავიწყდება. ამის გახსენებაზე აუცილებლად ცრემ-
ლები მერევა...”

მის გახსენებას არც ერთი მხატვარი არ დასწრებია. დავკრძა-
ლეთ თავის საყვარელ სოფელში.. ძალიან უყვარდა დიდი ჯიხაში.
ხეებს რგავდა, ყვავილებს. ამყნობდა ალუჩას, ვაშლს, მსხალს,
რგავდა ნაძვებს. სოფელსაც უყვარდა, აფასებდნენ...”¹

1966 წელს შოთა რუსთაველის 800 წლის საიუბილეოდ გამოც-
ხადებული კონკურსისთვის გივი ვაშაკიძე „ვეფხისტყაოსნის“ რამ-
დენიმე ილუსტრაციას ქმნის. ილუსტრაციების ნაწილი გამოქვეყ-
ნდა კიდევ ჟურნალ „საბჭოთა ხელოვნებაში“².

„წლების წინ, როცა გამოფენა შოთა რუსთაველის 800 წლის-
თავს მიეძღვნა, მაშინ „საბჭოთა ხელოვნების“ რედაქტორი ოთარ
ეგაძე გახლდათ. ჩემი შექმნილი ილუსტრაციები გამოფენაზე გავი-
ტანე. ბატონ ოთარს მოეწონა და „საბჭოთა ხელოვნებაში“ დაბეჭ-
და. მუშაობა შემდეგაც განვაგრძე. მაშინ ჯანმრთელი მხედველო-
ბაც მქონდა და შედარებით ახალგაზრდაც ვიყავი. დაახლოებით
80 ილუსტრაცია მაქვს შექმნილი. ცხადია, ყველა ერთი დონის
არ არის. მათ შორის, შეიძლება, კაცმა 50 ამოარჩიოს, რომელიც
ღირსეულია.“³

„ბატონი გივის მიერ შექმნილი ილუსტრაციები წლების წინ
ლადო გუდიაშვილსაც უნახავს და უთქვამს, – ავტორი საუკეთესო
მხატვარი იქნებაო... შემდეგ, აკაკი ბაქრაძემ რუსთაველის თეატ-
რის ფოიეში გამოფენა მოუწყო. ლადო გუდიაშვილი გამოფენაზე
მისულა, მოგვიანებით მხატვრიათვის დეპეშა მიუწერია: გილო-
ცავ, ახალგაზრდავ, ამ გამოფენას! ჩემი პირველი პერსონალური
გამოფენაც რუსთაველის თეატრში შედგა. შენც ისეთივე წარმა-
ტებებს გისურვებო...”⁴

1 მხატვრის მეუღლის მოგონებიდან (ხელნაწერის უფლებით. – მ.გ.)

2 იხ. ჟ. „საბჭოთა ხელოვნება“, 1966, №10, გვ.56, 57.

3 იხ. იქვე.

4 ეთო ყორღანაშვილი. მეტყველი ადამიანები თვალის გარეშე და

გივი ვაშაკიძე და „ვეფხისტყაოსანი“

როგორც ზემოთაა ნათქვამი, ბატონი გივი, ფართო საზოგადოების წინაშე პერონალური გამოფენით პირველად 1977 წელს, რუსთაველის თეატრის ფოიეში მონაწილეობით ექსპოზიციით წარდგა.¹

თუმცა მანამდე, მისი შემოქმედების მნიშვნელოვანი წარდგინება 1966 წელს, შოთა რუსთაველის 800 წლის იუბილესთან დაკავშირებული პოემის ილუსტრირების კონკურსში მონაწილეობის დროს მოხდა. მის ილუსტრაციებს იმდენად დიდი მოწონება დაუმსახურებია, რომ მხატვრისთვის შოთა რუსთაველის პრემიაზე წარდგენაც კი შეუთავაზებიათ, მაგრამ თავმდაბლობის გამო ასეთ მაღალი რანგის ჯილდოზე თავად უთქვამს უარი.

„ვეფხისტყაოსანის“ ილუსტრაციები გივის წარდგენილი ქონდა 800 წლის საიუბილეო გამოფენაზე, მაშინ განსაკუთრებით მოიწონა ბატონმა ოთარ ეგაძემ. რუსთაველის პრემიაზე წარდგენაც შესთავაზა, გივიმ უარი უთხრა...“²

1960-იან წლებში შესრულებული ილუსტრაციების ორიგინალები საქართველოს მხატვართა კავშირს შეუძენია და, სამწუხაროდ ისინი, 1990-იან წლებში თბილისში განვითარებული საომარი მოქმედებების დროს, „მხატვრის სახლის“ შენობაში გაჩენილი ხანძრის დროს დაფერფლილა.

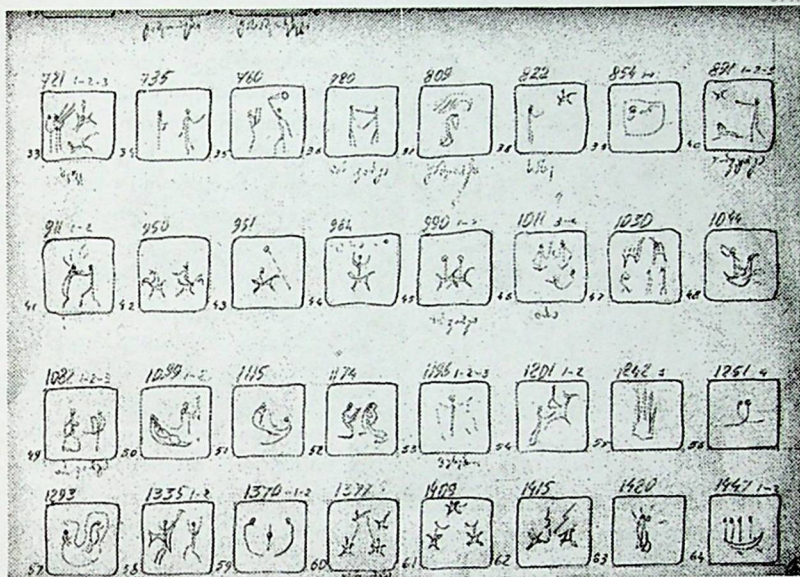
როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, ამ პერიოდიდან მხატვრის ბიოგრაფიაში რადიკალური ცვლილებაც მომხდა. საცხოვრებლად თავის მშობლიურ, მამაპაპისეულ მხარეს – იმერეთს, დიდ ჯიხაიშს დაბრუნებული გივი ვაშაკიძე აქტიურ შემოქმედებითი მოღვაწეობასაც აგრძელებს და ასევე სიცოცხლის ბოლომდე მუშაობს „ვეფხისტყაოსანის“ ახალი დასურათების შექმნაზეც. და იგი, გარდაცვალებამდე, 2017 წლამდე, „ვეფხისტყაოსანის“ 122 ილუსტრაციას ქმნის.³ თითოეული ნახატი პოემის ამდენივე ტაეპის შინაარსის ამსახველ ნახატს წარმოადგენს.

„ვეფხისტყაოსანის“ აბსტრაქტიზებული ილუსტრაციები.

1 ამის შემდგომ კი მისი მრავალი პერსონალური გამოფენა შედგა როგორც საქართველოში (თსუ-ს საექტო დარბაზი – 1985; „მხატვართა სახლი“, 1987; 2010წ., ეროვნული ბიბლიოთეკა, 2016წ.), ასევე მის საზღვრებს გარეთაც: ლატვიაში (რიგა, 1979წ.), გერმანიაში (ბერლინი, 1990წ., მიუნხენი, 1996წ.), ავსტრიაში (ტიროლი, 1991წ.), რუსეთში (მოსკოვი, 2002წ.), აზერბაიჯანში (ბაქო, 2003წ.), ასევე მონაწილეობდა ჯგუფურ გამოფენებში: გერმანია (მიუნხენი, 1989-1990წ.წ.), რუსეთი (მოსკოვი, საქართველოს კულტურული ცენტრი „მზიური“, 1989წ.).

2 მხატვრის მეუღლის მოგონებებიდან (ხელნაწერის უფლებით).

3 გივი ვაშაკიძის „ვეფხისტყაოსანის“ ეს ორიგინალები, მხატვრის ოჯახისგან, 2018 წელს, საქართველოს პარლამენტის ეროვნულმა ბიბლიოთეკამ შეიძინა.

გარდა იმისა, რომ მხატვრი უდიდესი პასუხისმგებლობითა და სიფრთხილით უდგება ნაწარმოების დასურათებაზე მუშაობას, მნიშვნელოვანია ისიც, თუ როგორი მოწესრიგებულობითა და სკურპულოზური სიფაქიზით ასრულებს თითოეულ კომპოზიციას, როგორი წინასწარი გააზრებით, თანმიმდევრობით ინახავს ნამუშევრების ორიგინალებს.

მოსამზადებელი სამუშაოს, ანუ ესკიზების რაოდენობა ძალზე ბევრია, მაგრამ ის, რაც უკვე დასრულებულია, ერთი და იგივე, საკმაოდ მოზრდილი ზომის (43 X 35 სმ.) ქაღალდზეა შესრულებული, სასურათო ფორმატის ცენტრში გამოყოფილია საილუსტრაციო კომპოზიციების ასევე ერთი ზომის არეები (13 X 12 სმ). ნახატი შესრულებულია გუაშის საღებავებით. ორიგინალს ზედა კიდეზე, დამაგრებული აქვს დასაფენი თხელი ქაღალდი, რომელზეც მხატვრის ხელით ფანქრითაა დაწერილი იმ ტაეპთა ამონარიდები, რომელთა ილუსტრაციააა შესრულებული. გარდა იმისა, რომ ეს თხელი ქაღალდი ილუსტრაციის შინაარსს შეიცავს, ნამუშევრის შენახვის, დაზიანებისგან დაცვის ფუნქციასაც ასრულებს.

გივი ვაშაკიძის არქივის დამუშავებისას გამოვლენილმა სამუშაო პროცესის ამსახველმა მასალებმა საშუალება მოგვცა თვალი მიგვედევნებინა მხატვრის ჩანაფიქრის განხორციელების თანმიმდევრობისთვის. მოსამზადებელი სამუშაო მხატვარს განერილი

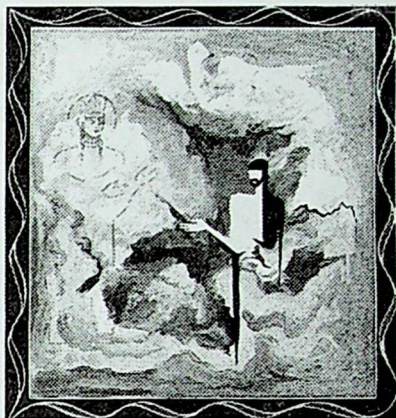
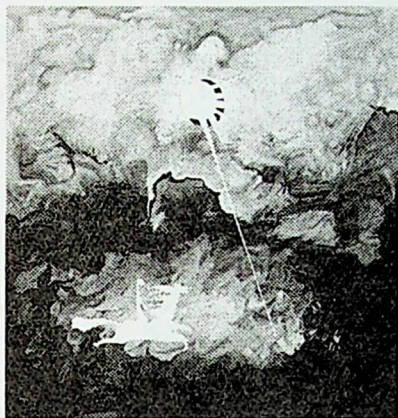

აქვს თაბახის ფურცლებზე, რომლებზეც შესრულებულია ჩანაწერები, თუ რა თანმიმდევრობით უნდა გაფორმდეს პოემის ტაეები. ჩამოწერილია მათი ნუმერაცია. ასევე, ფორმატის ქაღალდზე შესრულებულია მინიატურულ ოთხკუთხედებში განთავსებული დასასურათებელ კომპოზიციათა მონახაზები, ფიგურათა მოძრაობებისა და მოქმედებების მინიშნებით. თითოეულ „მინი ილუსტრაციის“ თავზე ტაეპის აღმნიშვნელი ნომერი აქვს მინერილი. ფაქტობრივად, ეს წინასწარი ჩანაწერ-ჩანახატები წარმოადგენს პოემის მხატვრულად გაფორმებისთვის საჭირო მუშაობის დაგეგმვისა და წარმართვის პროცესის „კონსპექტს“.

ვაშაკიძისეული „ვეფხისტყაოსნის“ გმირები უწონადო, მსუბუქი სხეულებით თითქოს ეზოთერული ხედვით, არამატერიალურ, ზერეალისტურ, წარმოსახვით სამყაროდ

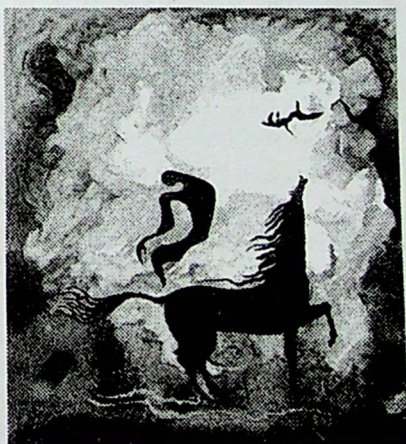
არიან წარმოდგენილები. თუმცა არის სრულიად რეალისტური სახეებიც კონკრეტული პორტრეტული ნიშნებითა და შესაბამისი პიროვნული თვისებების – უფლისმიერი დიდებულების, კდემამოსილების სიძლიერის გამომსახველობით.

ჟურნალისტის შეკითხვაზე – „ვეფხისტყაოსნის“ თემაზე შექმნილი თქვენი ნამუშევრებიდან, ყველაზე მეტად რომელი მოგწონთ? – მხატვარი პასუხობს – „ვეფხისტყაოსნის“ შესავლის ამსახველი ილუსტრაცია, სადაც

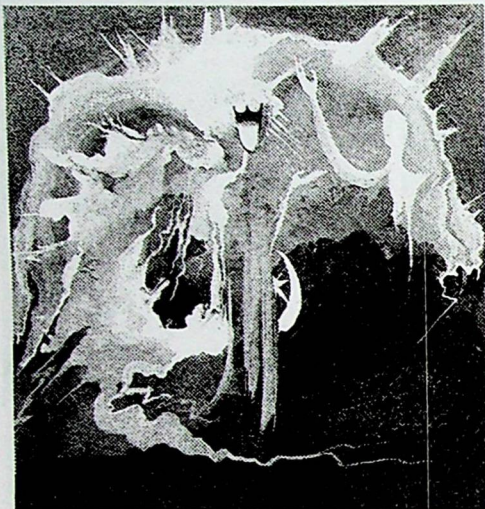

ვარძიის ფრესკაა გამოსახული, გვერდით – შოთას გამოსახულება. აბსტრაქტირებული სურათია. ზემოდან ღვთის გამოსახულება ჩანს, მტრედის სახით. ასევე: ქაჯეთის ციხესთან შერკინების ილუსტრაცია მომწონს. ეს ორი ძალიან კარგია. კიდევ ბევრი ილუსტრაციაა...”¹

ჩვენს თვალწინ ვითარდება ფანტასტიკური სცენები, პირობით, არარეალურ სივრცეში ლაღად დაჰქრიან, დაფარფატებენ სანადიროდ შემართული ცხენოსნები, მონადირეთა მშვილდ-ისრისგან დამფრთხალი ნადირთა ფიგურები, წყლისა პირას მჯდარი, სე-

1 ეთო ყორანაშვილი. მეტყველი ადამიანები თვალების გარეშე და „ვეფხისტყაოსნის“ აბსტრაქტირებული ილუსტრაციები – „კვირის პალიტრა.“ 01.02.2016.

დით შეპყრობილი უცხო მოყმე, რომლის შემნიშნავი პიროვნების სახეც თითქოს ღრუბლებიდან გამომკრთალა.

„იგი ტირს და არა ესმის“ – ყველაფერი წარმოსახვითია, მაგრამ ამავე დროს განცდების გადმოცემის თვალსაზრისით საოცრად რეალური. ცეცხლისფრად აელვარებულ სივრცეში ლანდად გამოსახული, სევდისგან, მწუხარებისგან ჩამოღვენთილი მამაკაცის სხეული, მის წინ კი

პატრონის ტრაგედიით შეძრული ერთგული ცხენი, ზეანეული თავით, თითქოს ზეცას რომ შესჭიხვინებს, ზევით კი მზის დისკოსთან გადამკვეთი მოძრავი შავი ლაქა, დაკარგული ადამიანის სილუეტადაც რომ შეიძლება წარმოვიდგინოთ და ჩამომდგარი უბედურების სიმბოლოდაც რომ შეიძლება გავიაზროთ.

თითოეულ ილუსტრაციაში, ჩანაფიქრისთვის საჭირო ემოციურობას მხატვარი მინიშნების დონეზე, თითქოსდა ხელის ოდნავი „ნაკვრით“ გათამაშებული მცირედი ნიუანსებით აღწევს. თუნდაც ნესტანისაგან ტარიელის მოხმობის სცენაში, რომლის დასასურათებლად მხატვარი 395-ე ტაეპს გამოჰყოფს – „დიდხანს ვდეგ და არა მითხრა სიტყვა მისსა მონასურსა, ოდენ ტკბილად შემომხედნის ვითამცა რა შინაურსა“ მოლივლივე სივრციდან გამომკრთალი ქალის ნაზ სხეულს და ნაკვთების გამოუსახავად მოცემულ სახეს, საოცარ კდემამოსილებას ანიჭებს უწვრილეს ფაქიზ ხაზთა კონტური, პირობითად წამწამთა გამოსახვას რომ ემსახურება.

პიროვნებათა გამოსახვისას მხატვარი ნაკვთებსა და თვალებს იშვიათად გადმოსცემს. გაზეთ „კვირის პალიტრაში“, გამოქვეყნებულ ინტერვიუში¹ ხელოვანი ამგვარი მიდგომის თავისებურებასაც ხსნის და ზოგადადაც აფიქსირებს, თუ რაოდენ მნიშვნელოვანია მისთვის რუსთაველის პოემა.

1 ეთო ყორღანაშვილი, მეტყველი ადამიანები თვალების გარეშე და „ვეფხისტყაოსნის“ აბსტრაქტიზებული ილუსტრაციები. გაზ. „კვირის პალიტრა“, 01.02.2016.

კორესპოდენტის შეკითხვას: „ვეფხისტყაოსნის“ ილუსტრაციებზე მუშაობა როდის დაიწყეთო, — ბატონო გივი პასუხობს:

„— წლების წინ, როცა გამოფენა შოთა რუსთაველის 800 წლისთავს მიეძღვნა, მაშინ „საბჭოთა ხელოვნების“ რედაქტორი ოთარ ევაძე გახლდათ. ჩემი შექმნილი ილუსტრაციები გამოფენაზე გავიტანე. ბატონ ოთარს მოეწონა და „საბჭოთა ხელოვნებაში“ დაბეჭდა. მუშაობა შემდეგაც განვაგრძე.

— მახსოვს, თქვენს ნამუშევრებში ნახატების გმირებს თვალები არ ჰქონდათ, მაგრამ მაინც მეტყველი სურათები იყო. „ვეფხისტყაოსნის“ ილუსტრაციებშიც ასეა?

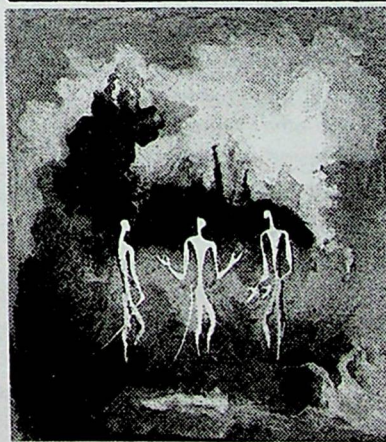
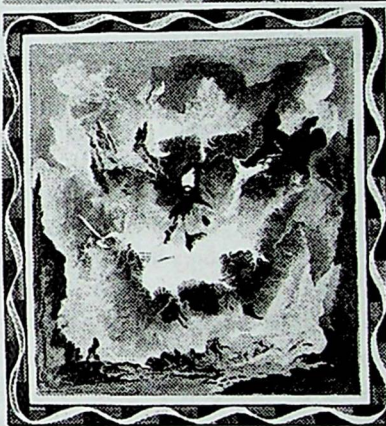
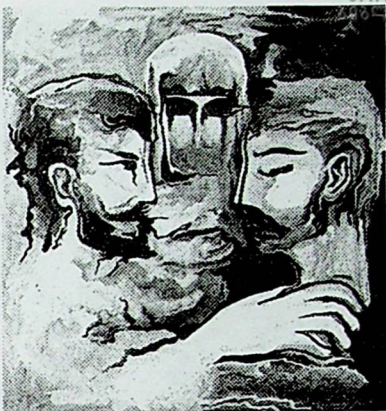
— დიახ, მთლიანი ფორმები და მხატვრული განლაგება არ არის. სხვათა შორის, ერთადერთი შემთხვევაა, რომ ნესტან-დარეჯანის სახე სრულყოფილად დავხატე, თუმცაღა, ცოტათი ისიც აბსტრაქტირებულია, თავისებური შტრიხები ახლავს...

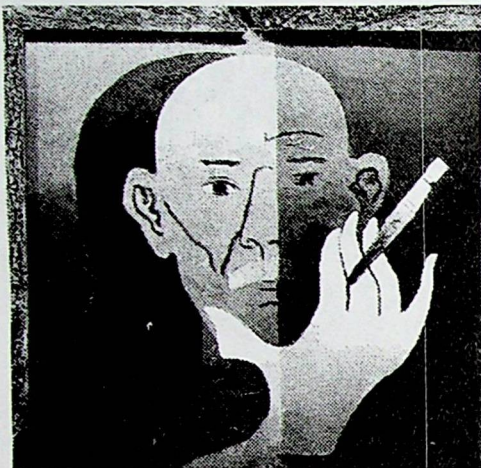
— ნახატის გმირებს თვალებს რატომ არ უხატავთ?

— ... სურათებში სახეს არ ვხატავ. დამთვალეერებელს საშუალებას ვაძლევ, სახე თავად შექმნას — სურათი „დაასრულოს“...

— ყველაზე მეტი შრომა „ვეფხისტყაოსნის“ რომელი ნაწილის ილუსტრაციას მოანდომეთ?

— საერთოდ, ესკიზის შექმნისას ბევრ დროს ვხარჯავ: ფერადოვნება, სურათის კომპოზიცია,

პატარ-პატარა ესკიზები („კროკები“); ხასიათი ჯერ გონებაში იქმნება, შემდეგ უკვე სრულ სურათს ვხატავ. მაგალითად, ესკიზის შექმნისთვის 2 თვე მომინდომებია, სურათი კი 2 დღეში დამიხატავს... აბსოლუტურად ყველა ჩემი ნამუშევარი ბევრი შრომის შედეგია.“

მხატვარის შემოქმედებითი მემკვიდრეობა მარტო ნიგნის მხატვრობით არ შემოიფარგლება. მას შესრულებული აქვს

მრავალი დაზგური ფერწერული და გრაფიკული ნამუშევარი, რომელთა გაცნობა არც საქართველოში და არც მის საზღვარგარეთ მოწყობილ გამოფენებზე მაყურებელს არასოდეს ტოვებენ გულგრილს. ამის დასტური ის საგაზეთო თუ საჟურნალო გამოსმაურებებია, რომლებიც მაღალ შეფასებას აძლევენ ხელოვანის შრომას.

გივი ვაშაკიძე, გარდა იმისა, რომ ძალზედ ნიჭიერი ხელოვანია, ამავე დროს თავის სამშობლოზე უზომოდ შეყვარებული ადამიანი იყო. იგი მწვავედ განიცდიდა თავისი ქვეყნის ბედს, დაულაგებელ და დაუსრულებელ პოლიტიკურ პროცესებს. ერთ-ერთ ინტერვიუში მხატვარი ამბობს: „შიძლება ერთი უბრალო ადამიანი ვარ და ჩემი განცდები არ არის საინტერესო, მაგრამ სიცოცხლის ფასად განვიცდი ჩემი ხალხის საქციელს... თუმცა რადგან ყველა ხელოვანი „მეექვსე გრძნობით“ ხედავს, მეც ერთი რამ ნამდვილად ვიცი – ჩვენ არა დავილუპებით, არ გადავშენდებით. არიან ერები, რომლებმაც ერთმანეთი ამოხოცეს, ვერ მორიგდნენ და გადაშენდნენ... ჩვენც ხომ თითქოს ასეთი ვჩანვართ, მაგრამ საბოლოოდ მაინც ვახერხებთ მორიგებას... არის ძალა, რომელიც გვინახავს... ქრისტიანი სულ ემადლიერება უფალს სიცოცხლის მინიჭებისთვის. მეც მადლობელი ვარ უფლისა, რომ სიცოცხლე მომცა და მისი სილამაზის გადმოცემის პატარა ნიჭიც დამაბადა...“¹

1 ეთო ყორღანაშვილი. „შავოსანი წეროს“ მიმართ გამოხატული პროტესტი და „უფულო მილიონერის“ მეტყველი ნამუშევრები. გაზ. „კვირის პალიტრა“, 27-04. 2010.

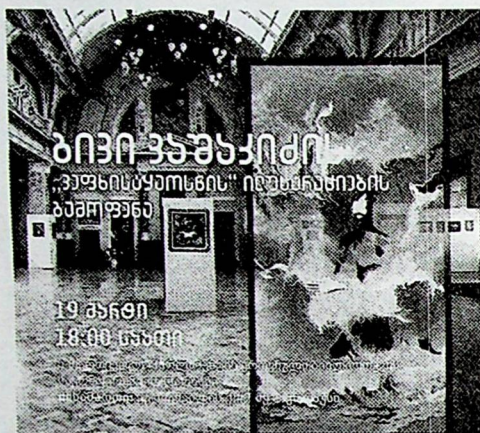
მხატვარს სიცოცხლის ბოლო წლებში ლეიკემიის მძიმე დიაგნოზი დაუდგინდა, რამაც მხედველობის დაქვეითების პროგრესირებადი პროცესი გამოიწვია. 2016 წელს გამართულ გამოფენაზე მან თავისი უკანასკნელი ნამუშევარი წარადგინა. გაზეთ „კვირის პალიტრაში“ დაიბეჭდა სტატია სათაურით „ახლა მარტო ვარ ჩემს სიბნელეში და ვფიქრობ იმაზე, რისი დახატვაც ვერ მოვასწარი“. სტატიაში მხატვარი ამბობს: „უკანასკნელი ტილო ერთი წლის წინ

დავხატე. ზუსტად არ მახსოვს დრო, მაგრამ მახსოვს, რა დავხატე – ჩემი სახე და ზედ ჩემი ხელი, რომელიც ასე დამრჩა ჰაერში გაწვდილი – მაღლობას ვეუბნები, რომ მთელი სიცოცხლე მემსახურა და მაკეთებინა საქმეს, რომელიც მიყვარდა.“¹

რაც შეეხება „ვეფხისტყაოსნის“ ილუსტრაციების გამოფენას, იგი მხოლოდ მხატვრის გარდაცვალების შემდეგ გაიმართა, ეროვნულ ბიბლიოთეკაში, 2018 წლის 19 მარტს. დამსწრე საზოგადოებას პირველად მიეცა საშუალება გასცნობოდა მხატვრის მრავალწლიანი შრომის შედეგს. ნათლად გამოიკვეთა მის მიერ ილუსტრირებული პოემის განსაკუთრებულობა. სწორედ ამიტომ აუცილებელია და საჭირო, რომ გივი ვაშაკიძის მიერ გაფორმებული ილუსტრაციებით გამოიცეს „ვეფხისტყაოსანი“, გარდა იმისა, რომ პოემის ამ რაოდენობის ილუსტრაციებით დასურათების მაგალითი ჯერ არა გვაქვს, მნიშვნელოვანია მხატვრობის შესრულების ხარისხიც. უსაზღვროა მხატვრის ფანტაზია, რომელიც მნახველზეც საოცარი ძალითა და ენერგიით მოქმედებს. გივი ვაშაკიძისეული „ვეფხისტყაოსნის“ ილუსტრაციები სრულიად განსხვავებულია ყველა ზემოთ ნახსენები დასურათებებისგან. მხატვრის მკაფიო ინდივიდუალიზმი, მის მიერ სრულიად ახლებურად გააზრებული პოემის გმირები, მათი მოქმედების უკიდვანო არეები, უსასრულო დროსა და სივრცეში განფენილი მოქმედებები თავად პოემის არსის გაგების მრავალმხრივობასა და ყველა დროში მისი

¹ 1 ეთერ ერაძე. ახლა მარტო ვარ ჩემს სიბნელეში და ვფიქრობ იმაზე, რისი დახატვაც ვერ მოვასწარი. გაზ. „კვირის პალიტრა.“ 28.11.2016.

თანამედროვედ აღქმის მაგალითის იძლევა – იძლევა შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსნის“ დასურათების, სრულიად ახლებურ საკუთარ ვერსიას, პოემისას, რომელიც არასოდეს არ რჩება წარსულში.

P.S. მხატვარს გარდაცვალების შემდეგ მოწყობილი პირველი პერსონალური გამოფენა შედგა გიორგი ჩუბინაშვილის სახელობის ქართული ხელოვნების ისტორიისა და ძეგლთა დაცვის ეროვნული კვლევითი ცენტრის საგამოფენო დარბაზში „Ars Georgica“.¹ რაოდენ წარმოუდგენელიც არ უნდა იყოს, ამ გამოფენის გახსნის დღე კვლავ თბილისში განვითარებულ საპროტესტო გამოსვლებს დაემთხვა. კვლავ გადაკეტილი იყო რუსთაველის გამზირი, მიმდინარეობდა მიტინგი და ქართველთ შორის დაპირისპირება, რომელსაც მოჰყვა ე.წ. გავრილოვის ღამე.² გამოფენის გახსნის „ცერემონიალიც“ მეტად სევდიანად წარიმართა, გამომსვლელთა სიტყვებს დრო და დრო რუსთაველის პროსპექტი-

1 საგამოფენო დარბაზი „Ars Georgica“. ათონელის ქ. №9. გამოფენა შედგა – 21-28.06.2019.

2 იხ. <https://batumelebi.netgazeti.ge/news/212202>.

დან „შემოჭრილი“ მომიტინგეების ხმები ერეოდა. რა სიმბოლურია ცხოვრება ადამიანისა, რომელიც სამშობლოზე ფიქრით დაღლილი წავიდა ამ ქვეყნიდან და ეს დარდი და სევდა, სამწუხაროდ, არც მხატვრის გარდაცვალების შემდეგ არ განელებულა...

გარდაიცვალა 2017 წლის 80 წლის ასაკში.

გამოფენები

პერსონალური გამოფენა საქართველოში, თბილისი, რუსთაველის თეატრის დარბაზი – 1977 წ.

პერსონალური გამოფენა ლატვიაში, რიგაში – 1979 წ.

პერსონალური გამოფენა საქართველოში „მხატვართა სახლი“ – 1987 წ.

ჯგუფური გამოფენა მოსკოვში, რუსეთი „საქართველოს კულტურული ცენტრი „მზიური“ – 1989 წ.

ჯგუფური გამოფენა გერმანიაში, მიუნხენი – 1989-1990 წწ.

პერსონალური გამოფენა გერმანიაში, ბერლინი – 1990 წ.

პერსონალური გამოფენა ავსტრიაში, ტიროლი – 1991 წ.

პერსონალური გამოფენა გერმანიაში, მიუნხენი -1996 წ.

პერსონალური გამოფენა რუსეთში, მოსკოვი – 2002 წ.

პერსონალური გამოფენა აზერბაიჯანში, ბაქო – 2003 წ.

პერსონალური გამოფენა საქართველოში, თბილისი – 2010 წ.
პერსონალური გამოფენა საქართველოში, თბილისი – 2016 წ.
პერსონალური გამოფენა საქართველოში, თბილისი – 2019 წ.

ლიტერატურა მხატვრის შესახებ:

ეთერ ერაძე. ჩინწართმეული მხატვარი. „კვირის პალიტრა.“
11.04.2016

ეთერ ერაძე. გერმანიაში დარჩენილი ქართული შედევი და...
მარტოსული მხატვარი. კვირის პალიტრა. 24-30.07.2006.

ეთერ ერაძე. „ახლა მარტო ვარ ჩემს სიბნელეში და ვფიქრობ
იმაზე, რისი დახატვაც ვერ მოვასწარი“. „კვირის პალიტრა.“
4.12.2016.

სამსონ ლეჟავა. ერთდღიანი პერსონალური. გაზ. „ახალგაზრ-
და კომუნისტი.“ 7.XI.1985.

ეთო ყორღანაშვილი. მეტყველი ადამიანები თვალების გარეშე
და „ვეფხისტყაოსნის“ აბსტრაქტიზებული ილუსტრაციები. „კვირის
პალიტრა.“ 01.02.2016.

გამოფენა შეიარაღებული ძალების 60 წელი. გ. ვაშაკიძის ილ.
„ბრძოლის წინ“.

გაზეთი „მხატვარი“, 1978, აპრილი, გვ. 10.

ვინ ვინაა თანამედროვე ქართულ ხელოვნებაში. – თბ., 2000,
გვ. 176.

გიორგი (გოგი) წერეთელი

თითქოს გუშინ იყო... შემოაღებდა მნიგნობართა ასოციაციის კარს ბატონი გოგი, მარად მოფიქრალი, მუდამ მზრუნველი მშობელ ქვეყანაზე, საქართველოზე უზომოდ შეყვარებული. თვალები მაშინვე გაუბრწყინდებოდა, როდესაც რაიმე სასიკეთოს გაიგებდა ქართველი მხატვრების მიღწევების შესახებ. უშურველი იყო ქებაში ადამიანებია და მით უფრო ნიჭიერი ადა-

მიანების მიმართ.

გიორგი წერეთელი მრავალმხრივი პიროვნება იყო, იგი ძლიერი იყო როგორც მხატვარი და როგორც პედაგოგი, ახარებდა თავისი სტუდენტების თუ კურსდამთავრებულთა წარმატებები, ამაცობდა მათით და სამხატვრო ასპარეზზედაც უკაფავდა გზას. მისთვის სულერთი არ იყო სხვა ადამიანების ბედი. გულთან ახლოს მიჰქონდა მათი ავი და კარგი. იყო დიდებული პროფესიონალი თავისი საქმისა და, საერთოდ, პროფესიონალიზმი მისთვის მაღალ ღირებულებას წარმოადგენდა, ქვეყნის განვითარების სტიმულსაც პროფესიონალიზმში ხედავდა.

მრავალმხრივი იყო მისი, როგორც მხატვრის, შემოქმედებითი არეალი: დაზგური გრაფიკა, წიგნის გაფორმება და ილუსტრაცია, კომპიუტერული გრაფიკა, ფერწერა.

დაიბადა 1944 წლის 25 თებერვალს, ქალაქ ლანჩხუთში. ბავშვობიდანვე დიდი ინტერესი გამოიჩინა მხატვრობაში. სკოლის დამთავრების შემდეგ გადამწყვიტა, ხელოვნების ამ დარგს გაჰყოლოდა. 1964 წელს ჩაირიცხა თბილისის სამხატვრო აკადემიის დაზგური გრაფიკის ფაკულტეტზე. აქ მისი პედაგოგები იყვნენ გამოჩენილი ქართველი მხატვრები: ვ. გრიგოლია, ვ. ქუთათელაძე, ს. ქობულაძე, დ. ნოდია, ე. კალანდაძე, ლ. ცუცქერიძე, ზ. სამხარაძე, მ. კუპრაშვილი.

მომავალ მხატვარზე განსაკუთრებით დიდი გავლენა მოახდინეს ლადო გრიგოლიამ, სერგო ქობულაძემ და ლადო ქუთათელაძემ. მათ უდიდესი წვლილი შეიტანეს ბატონი გოგის საუკეთესო მხატვრად ჩამოყალიბებაში.

1972 წელს დაამთავრა სამხატვრო აკადემია. მისი სადიპლომო ნამუშევარი იყო ლინოგრაფიურების სერია „გურია“. მხატვრის ძირითადი ნამუშევრებია ლინოგრაფიურები: „ზამთარი“, „შუადღე“, ლითოგრაფიების სერიები: „სახელოსნო“, „შემოდგომის ფოთოლი“, „ცისარტყელა“, „მოლოდინი“, „ოდა საქართველოს“, „მიტოვებული მონასტერი“, „ოცნება“, „სცენა“, „ოფორტები: „ძველი კარუსელი“, „გურული გოგონები“, აბსტრაქტული კომპოზიციების სერიალები, ყურადღებას იპყრობს მისი ფერწერული ნამუშევრები: „ქალის პორტრეტი“, „გაზაფხული“, „შემოდგომა“, „არლეკინი“, „დეკორატიული მოტივი“ და სხვ.

ბატონი გოგი დიდოსტატი მხატვარ-გამფორმებელი და ილუსტრატორია წიგნისა. მან მხატვრულად გააფორმა იაკობ ხუცესის „შუშანიკის წამება“, შალვა დადიანის, გიორგი ლეონიძის, ტერენტი გრანელის, თამაზ ჭილაძის, მუხრან მაჭავარიანის, მურმან ლებანიძის, ვახტანგ ჭელიძის, რეზო ამაშუკელის და სხვათა გამოცემები, აგრეთვე საზღვარგარეთელ კლასიკოს და გამოჩენილ მწერალთა ნაწარმოებები თუ წიგნები.

ბატონი გოგი სტუდენტობის დროიდანვე ხშირად მონაწილეობდა საქართველოში თუ საზღვარგარეთ მოწყობილ გამოფენებში. მისი ნამუშევრები დაცულია საქართველოს ეროვნულ გალერეაში, ლიუდვიგის (გერმანია), რიო დე ჟანეიროსა და სოფიის თანამედროვე ხელოვნებისა და სახვითი ხელოვნების მუზეუმებში, აგრეთვე საქართველოს, აშშ, ბელგიის, გერმანიის, რუსეთის, პოლანდიის კერძო კოლექციებში.

თბილისის სამხატვრო აკადემიის დამთავრების შემდეგ მუშაობდა სენეჟის (რუსეთის ფედერაცია) შემოქმედებით ჯგუფში. იყო საქართველოს მხატვართა კავშირის მდივანი (1987-95), მისი გამგეობის წევრი (1987 წლიდან), მიანიჭეს საქართველოს სახელმწიფო პრემიის ლაურეატობა (1999), საქართველოს დამსახურებული მხატვრის წოდება (1985), მიიღო საქართველოს მხატვართა კავშირის პრემია წლის საუკეთესო ნამუშევრისათვის, დაიმსახურა ვარნის გრაფიკის საერთაშორისო (1986) და იმავე წელს – ამიერკავკასიის მხატვართა ბიენალეების ვერცხლის მედელები, 2002 წელს დაჯილდოვდა ღირსების ორდენით, ხოლო სამხატვრო აკადემიის დაარსების 85-ე საიუბილეო წელს (2007) წლის საუკეთესო პედაგოგის წოდება მიენიჭა. ბატონი გოგი წლების მანძილზე მუშაობდა გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველოს“ მხატვრულ რედაქტორად (1972-76), საქართველოს მწერალთა კავშირის მთარგმნელობითი კოლეგიის მხატვრად, ჟურნალ „ცისკრის“ მხატვრულ რედაქტორად (1997 წლიდან), იყო თბილისის სახელმწიფო სამხატვრო აკადემიის პროფესორი, ხელმძღვანელობდა ამავე აკადემიის სერგო ქობულაძის გრაფიკის შემოქმედებით სახელოსნოს.

ბოლო წლებში მხატვარი მეტად დააინტერესა მწიგნობართა ასოციაციის საგამომცემლო საქმიანობამ და უშურველად ჩაება ჩვენი მინიატურული გამოცემების მხატვრულ გაფორმებაში. მხატვრულად გააფორმა და ილუსტრაციები დაურთო შემდეგ მინიატურულ კრებულებს: ილია ჭავჭავაძე. სამი მოთხრობა (2007), სულხან-საბა ორბელიანი. წიგნი სიბრძნე სიცრუისა (2008), ესმა ონიანი. ლექსები (2011), ბესიკი. ლექსები და პოემები, წერილები (2013), ვაჟა-ფშაველა. პოემები (2016), პაოლო იაშვილი. რჩეული (2016), თამაზ ჭილაძე. ლექსები. წერილები (2017), პეტრე გრუზინსკი. ლექსები. პოემა (2018), გალაკტიონ ტაბიძე. ლექსები./ქართულ-ინგლისურად (2018), ემზარ კვიტაიშვილი. მწიფობა/ლექსები (2018), ვაჟა-ფშაველა. ლექსები (2019), შოთა ჩანტლაძე. ნავიდა თოვლი, მოვიდა მინა /ლექსები (2019), ბატონმა გოგამ გააფორმა და გამოსაცემად მზადდება იოსებ გრიშაშვილის ლექსების კრებული...

სამწუხაროდ, შეწყდა მწიგნობართა ასოციაციის დიდი მეგობრისა და თანამდგომის გიორგი (გოგი) წერეთლის ცხოვრების გზა. ჩვენ დავკარგეთ ღირსეული პიროვნება და შემომქმედი, რომელმაც თავისი გამორჩეული მხატვრული ხელი დაატყო მინიატურულ გამოცემებს. მასთან ურთიერთობა სულიერად გვამდიდრებდა, გვხიბლავდა მისი გასაოცარი თავმდაბლობა და კეთილშობილება.

მისი ხსოვნა არასოდეს განელდება ჩვენსა და ყველა წიგნის მოყვარულთა გულებში. ალალი იყოს და მსუბუქი თქვენთვის მშობლიური მიწა, რომელიც ასე თავდადებითა და დიდი, განუყოფელი გრძნობით გიყვარდათ.

გემშვიდობებით, მწიგნობართა ერთგულო და საუკეთესო მეგობარო.

საქართველოს ილია ჭავჭავაძის სახელობის მწიგნობართა ასოციაცია.

შინაარსი

კვალი ნათელი

ლადო მინაშვილი, ილია ჭავჭავაძისა და
აკაკი წერეთლის ლიტერატურული
ურთიერთმიმართების შესახებ ----- 3

მაია მიქაბერიძე, იაკობ გოგებაშვილის პირადი
ბიბლიოთეკის კოლექცია ----- 14

ლიტერატურული მემკვიდრეობა

ნათია სიხარულიძე, ნიგნით შთაგონებული
გალაკტიონი ----- 22

ლალი ავალიანი, ქართული ავანგარდიზმის
ისტორიიდან (ვანლერ დაისელი) ----- 28

საბიბლიოთეკო საქმე

ალექსანდრე ლორია, ცენზურა და კითხვის მართვა ----- 35

დრო და ადამიანები

ზოაია ცხადაია, მიხეილ ზანდუკელი ----- 45

ქეთევან შენგელია, „გაქრა ნაცნობი ნათელი“
(ინგა მილორავეას მოგონება) ----- 63

დრო და ადამიანები

ყველგან და ყველასთვის სასურველი ადამიანი...
(ნელი გურგენიძე) ----- 71

საუკუნეთა საგანძური

ნესტან სულაპა, გრიგოლ ხანცთელი და
გიორგი მერჩულე ----- 75

წიგნის მოამბენი

ქეთევან ტომარაძე, „გურჯისტანის დიდი დავთრის“
დაუფინყარი მკვლევარი ----- 105

ეროვნული განის მცველები

ჯიმშერ რეხვიაშვილი, ურმებით გაზიდული
საგანძური და მეორე ექვთიმე ----- 118

წიგნის გაქდვის ისტორიისათვის

დალი მაჩაიძე, ერეკლე II-ის სტამბის მიმართება
წინამორბედ ქართულ წიგნსაბეჭდავებთან ----- 126

ზაქარია ჭიჭინაძე, ნიკოლოზ ბესარიონის
ძე ლოლობერიძე ----- 138

ნინო ხვედელიძე, შვაიპოლტ ფიოლი – პირველი
რუსული წიგნების გამომცემელი ----- 150

წიგნი პუბლიკაცია

ლადო მინაშვილი, ალექსანდრე ყაზბეგი როგორც
დრამატურგი (დრამა „არსენას“ მაგალითზე) ----- 160

უცხოელი ქართველოლოგები

ზურაბ ჭუმბურიძე, ნინო ჭუმბურიძე; კატია ვოლტარსი
იან ბრაუნი ----- 171

აღმოსავლური კლასიკა

ნომადი ბართაია, „შაჰნამეს“ სრული ქართული

თარგმანი ----- 181

ყალბით და ფუნჯით

მარიამ ბაჩუჩილაძე, პოემა რომელიც არასოდეს რჩება

წარსულში („ვეფხისტყაოსნის“ გივი

ვაშაკიძისეული ილუსტრაციები) ----- 191

ბახსუნება

გიორგი (გოგი) წერეთელი ----- 211

გზონდელნი ნი-ნი

საგამომცემლო განყოფილების
ხელმძღვანელი შოთა კობიაშვილი
უფროსი რედაქტორი სოფიო კობიაშვილი
რედაქტორი რუსუდან ბულისკერია

დააკაბდონა ლერი შარიქაძემ

რედაქციის ნებართვის გარეშე
აღმანახის მასალების გამოყენება არ შეიძლება.

საქართველოს ილია ჭავჭავაძის სახელობის
მწიგნობართა ასოციაცია.
თბილისი, რუსთაველის გამზ., 40/1. ტ.: 293-29-12, 293-31-79.

MTSIGNOBARI

'2020-21

An annual Almanac of Bibliophiles has been issued since 1980 year. It provides articles about books and book's authors, libraries and bibliophiles, researches in the world of books and book-lovers of different sides and countries.

Editor-in-chief LADO MINASHVILI

Painter ANZOR TODRIA

Ilia Chavchavadze
Georgian Association
Of Book-Lovers

Tbilisi-2021

01/165

დაიბეჭდა შპს „მნიგნობარში“

9 772587 546004 >